

Βασιλείου
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Γ. ΠΑΠΠΑΔΑΤΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΙ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Οργανισμός Εκδοσεως Σχολικών Βιβλιών
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1950

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1844

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Γ. ΠΑΠΠΑΔΑΤΟΥ

Στοάμ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Οργανισμός Εκδοσεως Σχολικων Βιβλιων
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1950

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

‘Ορισμὸς καὶ πηγαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας.

Ἐκκλησία καλεῖται τὸ σύνολον τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας των. Πλὴν τῆς γενικῆς ταύτης σημασίας ἡ λέξις «Ἐκκλησία» ἔχει καὶ μερικωτέραν σημασίαν, δηλοῦσαν τὸ σύνολον τῶν χριστιανῶν μιᾶς πόλεως ἢ ἐνὸς κράτους, π. χ. Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, Ἀλεξανδρείας, Κωνσταντινουπόλεως, Ρωσικὴ Ἐκκλησία, Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία κ.λ.π.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία καλεῖται ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς ἰδρύσεως, ἔξαπλώσεως καὶ ἀναπτύξεως ἐν γένει τοῦ βίου τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς μέχρι σήμερον.

Αἱ κυριώτεραι πηγαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας εἶναι αἱ ἴδιωτικαὶ μαρτυρίαι, τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ τὰ μνημεῖα.

Αἱ ἴδιωτικαὶ μαρτυρίαι περιέχονται εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καθὼς καὶ τῶν λοιπῶν Ἰστορικῶν συγγραφέων, ἐφ' ὅσον ταῦτα σχετίζονται πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα εἶναι αἱ διάφοραι διατάξεις τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχηγῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ νόμοι τῶν Κρατῶν οἱ σχετιζόμενοι μὲ τὴν Ἐκκλησίαν.

Τὰ δὲ μνημεῖα εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ Ἀγία Γραφὴ (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη) καὶ ἀφ' ἔτερου οἱ χριστιανικοὶ ναοί, τάφοι, εἰκόνες, νομίσματα καὶ ἐπιγραφαὶ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν λαῶν.

Διαίρεσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας.

Τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τέσσαρας περιόδους. Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τῆς

Ιδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, (1—313 μ.Χ.). Ἡ δευτέρα περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ φθάνει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν (σχίσμα, 313—867). Ἡ τρίτη περίοδος ἀρχίζουσα ἀπὸ τὸ σχίσμα φθάνει μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (867—1453). Ἡ τετάρτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) καὶ φθάνει μέχρι σήμερον *.

---

* Νεώτεροι Ιστορικοί διαιροῦν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν εἰς τέσσαρας μὲν περιόδους, ἀλλὰ κατὰ διάφορον χρονολογικὴν τάξιν, ἥτοι :

Περίοδος Α' Ἀπὸ τοῦ 1ου μέχρι τέλους τοῦ 7ου αἰώνος.

» Β' Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέχρι τῶν μέσων τοῦ 15ου αἰώνος.

» Γ' Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 15ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰώνος.

» Δ' Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰώνος μέχρι σήμερον.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (1-313 μ. Χ.)

1. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ. ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Κατά τούς χρόνους τοῦ Σωτήρος κύριοι παντὸς σχεδὸν τοῦ πολιτισμένου κόσμου ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι. Οὗτοι ύπεταξαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐστίαν τότε πάσης προόδου καὶ πάσης σοφίας, καὶ παρέλαβον ἐξ αὐτῆς τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν. Ἡ θρησκεία λοιπὸν τῶν κατοίκων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τὴν δποίαν κατὰ τὸ πλεῖστον παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, ἢτο ἡ πολυθεῖα. Οἱ Ἑλληνες ὡς γνωστόν, εἶχον θεοποιήσει τὰς δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως. Τοῦτο ἔπραξαν, διότι ἥσθανοντο τὴν ἐπίδρασιν τούτων εἰς τὴν ζωήν των, ἔβλεπον δέ, διότι δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἢ νὰ μεταβάλουν τὴν ἐνέργειάν των.

Τοὺς θεοὺς τούτους, οἱ δποῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὰς δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, τοὺς ἐφαντάσθησαν ὡς ἀνθρώπους, μὲ τὴν διακρίνουσαν δὲ αὐτοὺς φαντασίαν, ἔπλασαν καὶ διαφόρους μύθους, διὰ νὰ ἔξηγήσουν τὰς σχέσεις τῶν θεῶν καὶ ἀναμεταξύ των καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

’Αλλ’ ἔπειδὴ οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων ἦσαν δμοιοι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εἶχον καὶ δλα τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων. Μὲ τοιούτους θεοὺς βέβαια δὲν ἦτο δυνατὸν οἱ ἀνθρωποι νὰ ἔχουν ὄρθας ἡθικάς ἀρχάς καὶ νὰ ζοῦν ὄρθον ἡθικὸν βίον. Οἱ θεοὶ των δὲν παρεῖχον εἰς αὐτοὺς τὸ καλὸν παράδειγμα, διὰ νὰ τὸ μιμηθοῦν.

’Η ἰδέα ὅμως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ύπάρχει ἐκ φύσεως εἰς τὸν ἀνθρωπὸν· εἶναι δῶρον τὸ δποῖον τοῦ ἔχαριοεν

δ Δημιουργός του. Διὰ τοῦτο πολλοὶ σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔβλεπον τὴν κατάστασιν αὐτὴν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἀποκαθάρουν τὰς ὑπαρχούσας θρησκευτικὰς καὶ ἡθικὰς ἀρχάς, (Πυθαγόρας, Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Παναίτιος, Ποσειδώνιος κτλ.).

'Αλλ' αἱ διδασκαλίαι τῶν σοφῶν δὲν παρεῖχον πλήρεις θρησκευτικάς καὶ ἡθικάς ἀληθείας, συχνὰ δὲ συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλας. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ δὲν κατώρθωσαν τίποτε περισσότερον, παρὰ νὰ μεταδώσουν εἰς πολλοὺς τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ νὰ τούς καταστήσουν ἐν μέρει ἀθρήσκους. Οἱ περισσότεροι τῶν σοφῶν κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη θείας ἐπεμβάσεως, διὰ νὰ διδαχθῇ ὁ κόσμος τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἀληθινὴν ἡθικήν.

Πλὴν τῶν εἰδωλολατρῶν ὑπῆρχε καὶ εἰς λαός, ἔχων τὰς ὁρθοτέρας περὶ Θεοῦ ίδέας, ὁ Ἰουδαϊκός. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐλάτρευον τὸν ἀληθινὸν Θεόν. 'Ο θεόπνευστος Μωσαϊκός νόμος περιεῖχε θαυμασίας ἡθικάς ἀρχάς, αἱ δόποιαι ὡδήγουν εἰς τὴν εὔτυχη συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων. 'Αλλὰ καὶ ὁ Μωσαϊκός νόμος ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα προετοιμάσῃ μόνον τὸν κόσμον, διὰ τὴν Ἀποκάλυψιν εἰς αὐτὸν τῆς ἀληθινῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀληθινῆς ἡθικῆς. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ Ἱερά βιβλία τῶν Ἰουδαίων ἐπροφητεύετο, ὅτι θὰ παρουσιάζετο ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, Μεσίας εἰς αὐτὰ ὄνομαζόμενος.

Αἱ σκέψεις καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἔγιναν πραγματικά γεγονότα. Κατά τὸ ἔτος 754 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, ἐπὶ αὐτοκράτορος Ὁκταβιανοῦ Αὐγούστου (30 π. Χ.—14 μ. Χ.), ἔγεννηθη εἰς τὴν Βηθλεέμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐκ Πνεύματος Ἀγίου καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας. 'Ο Ἰησοῦς ἔζησεν εἰς τὸν κόσμον ἐπὶ τριάκοντα τρία περίπου ἔτη ὡς ἀνθρωπος, διδάξας τὴν ὑψίστην καὶ τελείαν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. 'Η διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος τόσην ἐπίδρασιν εἶχεν εἰς τὰς ψυχάς τῶν ἀκουόντων, ὥστε ἡναγκάζοντο οὗτοι νὰ δύολογοῦν ὅτι «οὐδέποτε ἄνθρωπος ἐλάλησεν, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος».

Περὶ τοῦ Θεοῦ ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ ὅτι εἶναι πατήρ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅχι μόνον τῶν Ἰουδαίων καὶ ὅτι πάντες οἱ εἰς

Αύτὸν πιστεύοντες ἀποτελοῦν τὴν βασιλείαν Του, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ γλώσσης. 'Ως πρὸς τὴν σχέσιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεόν ἐδίδαξεν ὅτι ἀληθῆς εὐσέβεια εἶναι, οὐχὶ ἡ ἐκτέλεσις μόνων ἔξωτερικῶν τύπων, ὅπως ἐπίστευον οἱ Ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἡ πρόθυμος καὶ ὑπὲκτη ὑποταγὴ καὶ ἀγάπη πρὸς Αὐτόν. «Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε, Κύριε εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς» (Ματθ. Ζ' 21). 'Ως πρὸς δὲ τὴν σχέσιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἐδίδαξεν, ὅτι πρέπει νὰ βασιλεύῃ εἰς τὰς καρδίας των ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, οὐχὶ φαινομενική, ἀλλὰ πραγματικὴ δι' ἔργων ἀγαθῶν ἀποδεικνυομένη καὶ ἐπεκτεινομένη καὶ μέχρι τῶν ἔχθρῶν μας.

'Ο Σωτὴρ ἡμῶν, ὅχι μόνον ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν κόσμον τὴν τελείαν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ ἔδωσε τὸ πρότυπον παραδειγμα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἡθικῆς ζωῆς. Καθ' ὅλον τὸν ἐπὶ γῆς βίον του ἔζησε σύμφωνα μὲ τὰς ύπ' αὐτοῦ διδαχθείσας ἡθικὰς ἀρχάς· ἀμαρτίαν οὐδέποτε ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, περιήρχετο δὲ συνεχῶς διδάσκων καὶ εὐεργετῶν καὶ ἐπὶ τέλους προσέφερεν ἕαυτὸν εἰς τὸν θάνατον χάριν τῶν ἀνθρώπων. Τοιουτοτρόπως ἵδρυσεν ὁ Σωτὴρ τὴν Χριστιανικὴν Ἔκκλησίαν καὶ ἐκάλεσε τοὺς πάντας εἰς ἡθικὴν ἀναγέννησιν.'

Διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μετά τὴν ἐκ τοῦ κόσμου ἀναχώρησίν του, ἔξέλεξεν ὁ Ἰησοῦς δώδεκα μαθητάς, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτούς, ὅτι θὰ ἀποστείλῃ τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα, ἵνα ὀδηγήσῃ καὶ ἐνισχύσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἔργον των. Τὰ δύναματα τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, τοὺς ὅποιους καλοῦμεν Ἀποστόλους, ὡς ύπ' αὐτοῦ σταλέντας πρὸς ἔξαπλωσιν τῆς Ἔκκλησίας, εἶναι τὰ ἔξῆς: Σίμων ἡ Πέτρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας· Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου· Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος· Φίλιππος καὶ Ναθαναὴλ ἡ Βαρθολομαῖος· Ἰάκωβος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου καὶ Ἰούδας ἡ Θαδαῖος· Σίμων ὁ Ζηλωτὴς καὶ ὁ προδόσας τὸν Σωτῆρα Ἰούδας. Τὸν προδότην Ἰούδαν ἀντικατέστησαν οἱ Ἀπόστολοι μετά τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Ματθίου.

2. ΕΠΙΦΟΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥΣ.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ Πραξ. Β'. 1—42)

Μετά τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, γενομένην τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεώς του, ὅπως ἀναφέρει ἡ Κ. Διαθήκη, οἱ Ἀπόστολοι εὐρίσκοντο εἰς Ἱεροσόλυμα ὅλοι μαζὶ εἴς τινα οἰκίαν καὶ περιέμενον τὴν ὑποσχεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἅγίου Πνεύματος. Δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, πολλοὶ Ἰουδαῖοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, διὰ νὰ ἔορτάσουν τὴν Πεντηκοστήν, ἥτις ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγάλας τῶν ἔορτάς. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, τὴν πεντηκοστὴν δηλ. ἡμέραν ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεώς του, ὁ Σωτὴρ ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσίν του. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους μὲ μορφὴν πυρίνων γλωσσῶν καὶ μετέδωκεν εἰς αὐτοὺς σοφίαν καὶ θάρρος πρὸς διάδοσιν τῆς νέας πίστεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπεδόθησαν οἱ Ἀπόστολοι μὲ ζῆλον καὶ αὐταπάροντιν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ἐκλήθη εὐαγγέλιον, ὡς περιέχουσα τὴν ἀγαθὴν ἀγγελίαν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

Κατόπιν θαυμασίας ὁμιλίας τοῦ Πέτρου τρεῖς χιλιάδες ἐκ τῶν ἀκροατῶν του ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστόν. Οὕτως ἰδρύθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἡ πρώτη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὸ 33 μ.Χ. Τὰ συμβάντα ταῦτα ἔορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας τὴν πεντηκοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ Πάσχα, περιγράφουν δὲ λεπτομερῶς αἱ κάτωθι περικοπαὶ ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς Καινῆς Διαθήκης «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων».

(Πραξ. Β'. 1—14, 22—24, 32—34, 37—42)

A. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἥσαν ἄπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἥσαν καθίμενοι· καὶ ὥφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ^τ ἔνα ἔκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἄπαντες Πνεῦματος Ἅγιου, καὶ ἦρξαντο λαλεῖν ἐτέρωις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι.

B. Ἡσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἄνδρες εὐλα-

βεῖς, ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, ὅτι ἥκουν εἰς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δέ πάντες καὶ ἔθαμάζον λέγοντες πρὸς ἄλλήλους. Οὐκ ἵδον πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἥμῶν ἐν ᾧ ἐγενήθημεν, Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἕλαμπται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἶγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ρωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ Ἀραβεῖς, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόδουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον, λέγοντες, τὶ ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι; ἔτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί.

Γ. Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἔνδεκα ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς... Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεις καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἵς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε, τοῦτο τῇ ὁρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπῆξαντες ἀνείλετε. Τοῦτο τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τίν τε ἐπαγγελίαν τοῦ Ἁγίου Πλεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρός, ἔξεχε τοῦτο, ὃ νῦν ἡμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

Δ. Ἀκούσαντες δὲ πατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἶπον τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους. Τὶ ποιήσωμεν, ἄνδρες ἀδελφοί; Πέτρος δὲ ἐφη πρὸς αὐτούς. Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὄντι μάρτυρι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν, καὶ λίψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μαρτράν, ὅσους ἀν προσκαλέσηται Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. Ἐτέροις τε λόγοις πλείσι διεμαρτύρετο καὶ παρεκάλει λέγων. Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν· καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὥσει τρισχίλιαι.

Α. Ἐν τῷ συμπληρωοῦσθαι = ἐνῷ συνεπληροῦτο ἡ πεντηκοστὴ ἡμέρα. Ὁμοθυμαδὸν = ἐκ συμφώνου. Ὡσπερ φερομένης = ὡσὰν

νὰ ἥρχετο. Ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι = ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὴν δύναμιν νὰ ἐκφράζωνται.

Β. Συνεχύθη = ἐταράχθη. **Ἐξίσταμαι** = ἐπλήσσομαι. **Προσήλυτοι** = οἱ νεωστὶ ἀσπασθέντες τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον εἰδωλοιάτραι. Τὰ μεγαλεῖα = τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα. **Γλεύκους** μεμεστωμένοι = μεθυσμένοι.

Γ. Ἐπῆρε = ὑψώσε. Δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις = μὲ διάφορα θαύματα. **Ἐκδοτον** = παραδοθέντα εἰς τὴν διάθεσίν σας. **Προσπήξαντες** = σταυρώσαντες. Τῇ δεξιᾷ = διὰ τῆς δυνάμεως. **Ὑψωθεῖς** = ἀναληφθεῖς. **Ἐπαγγελία** = υπόσχεσις.

Δ. Κατενύησαν = ἡσθάνθησαν συντριβίν. **Εἰς ἄφεσιν** = διὰ νὰ συγχωριθοῦν. **Διεμαρτύρετο** = ἔξωριζεν. **Σκολιὸς** = δόλιος. **Προσετέθησαν** ἐνν. εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χριστοῦ.

*Ἀπολυτίκιον τῆς Πεντηκοστῆς. Εὐλογητὸς εἰ¹, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ πανσόφους τοὺς ἀλιεῖς ἀναδεῖξας², καταπέμψας³ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἀγιον, καὶ δι⁴ αὐτῶν τὴν οἰκουμένην σαγηνεύσας⁴, φιλάνθρωπε δόξα σοι.

3. ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΧΩΛΟΥ

Ο ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ (Πραξ. Γ'—Δ' 32)

Μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπήγαιναν μίαν ἡμέραν εἰς τὸ Ἱερὸν τῶν Ἱεροσολύμων, διὰ νὰ προσευχηθοῦν. Εἰς τὴν ἔξωτερικὴν πύλην τοῦ ναοῦ βλέπουν ἔνα χωλόν, δτις τοὺς ἐζήτει ἐλεημοσύνην. Τότε ὁ Πέτρος λέγει εἰς αὐτόν : «Ἄργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὃ δὲ ἔχω, τοῦτο σοι δίδωμι. Ἐν δόνματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειρα καὶ περιπάτει». Τὸν ἔλαβε τότε ἐκ τῆς χειρὸς καὶ τὸν ἐσήκωσε. Ὁ χωλός, δταν εἶδεν ὅτι ἐθεραπεύθη, εἰσῆλθε μαζὶ μὲ τοὺς Ἀποστόλους εἰς τὸ Ἱερόν χαίρων καὶ δοξολογῶν τὸν Θεόν.

‘Ο λαός ὁ εύρισκόμενος εἰς τὸ Ἱερόν, δταν ἔμαθε τοῦτο,

1. Νὰ εἰσι τε εὐλογημένος. 2. Ὁ δποῖος ἔκαμες πανσόφους τοὺς ἀλιεῖς. 3. Ἀποστείλας. 4. Καὶ διὰ μέσου αὐτῶν προσελκύσας τὴν οἰκουμένην.

έτρεξε πρός τὸ μέρος ποὺ ἦσαν δὲ Πέτρος καὶ δὲ Ἰωάννης, οἱ διόποιοι εἶχον ἀκόμη πλησίον τῶν τὸν θεραπευθέντα χωλόν, διὰ νὰ τοὺς ἰδῇ καὶ νὰ τοὺς θαυμάσῃ. Τότε δὲ Πέτρος λέγει πρὸς αὐτούς : «Διατί, ἀνδρες Ἰσραηλῖται, θαυμάζετε ἡμᾶς διὰ τὸ θαῦμα τοῦτο, ὃς νὰ τὸν ἐθεραπεύσαμεν μὲ ἴδικήν μας δύναμιν ; Ο Θεὸς τῶν πατέρων μας ἔδόξασε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰησοῦν, τὸν διόποιον ἐσταυρώσατε καὶ τὸν ἀνέστησεν. Μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸ ὄνομα τούτου δὲ χωλός ἐθεραπεύθη. Γνωρίζω δὲ καὶ σεῖς καὶ οἱ ἀρχοντές σας ἀπὸ ἄγνοιαν τὸν ἐσταυρώσατε. Μετανοήσατε λοιπὸν καὶ πιστεύσατε εἰς αὐτόν, διὰ νὰ συγχωρηθῆτε». Μεταξὺ τῶν παρευρισκομένων ἐκεῖ ἦσαν πολλοὶ Ἰουδαῖοι Ἱερεῖς καὶ Σαδδουκαῖοι καὶ δὲ στρατηγὸς τοῦ Ἱεροῦ μὲ τοὺς στρατιώτας του. Οἱ Σαδδουκαῖοι ἦσαν Ἰουδαῖοι αἵρετικοί, οἱ διόποιοι ἐφρόνουν, δὲ διὰ τοῦτον ἡ ψυχὴ ἀποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος καὶ ἐπομένως, δὲ δὲν ὑπάρχει ἀνάστασις νεκρῶν καὶ μέλλουσα κρίσις. «Οταν λοιπὸν ἥκουσαν τὸν Πέτρον νὰ ὅμιλῃ περὶ ἀναστάσεως, ἔξηγέρθησαν καὶ σῦτοι καὶ ὄρμησαν μαζὶ μὲ τοὺς Ἱερεῖς καὶ τὸν στρατηγὸν πρὸς τοὺς δύο Ἀποστόλους, τοὺς συνέλαβον καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν, διὰ νὰ τοὺς παρουσιάσουν τὴν ἐπομένην ἡμέραν εἰς τὸ Συνέδριον νὰ δικασθοῦν, δὲ αὐτά ποὺ ἔδιδασκον. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν συνηθροίσθη δλον τὸ Συνέδριον, οἱ ἀρχιερεῖς, μεταξὺ τῶν διόποιων ἦσαν δὲ Ἀννας καὶ δὲ Καϊάφας, οἱ γραμματεῖς καὶ ἄλλοι ἀρχοντες τῶν Ἰουδαίων. Ἐκάλεσαν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ τοὺς ἐρωτοῦν, πῶς ἐθεράπευσαν τὸν χωλόν. Τότε δὲ Πέτρος λέγει πρὸς αὐτούς :

«Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραήλ· εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται· γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ, δὲ δὲν τῷ δονόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, δὲν ἡμεῖς ἐσταυρώσατε, δὲν δὲ Θεὸς ἡγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής». (Προαξ. Δ' 8—11).

Τὰ μέλη τοῦ Συνέδριου δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταδικάσουν τοὺς Ἀποστόλους, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀρνηθοῦν τὸ θαῦμα, τὸ διόποιον ἐτέλεσαν καὶ τὸ διόποιον ἦτο πλέον γνωστὸν εἰς πάντα τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο τοὺς διέταξαν νὰ μὴ κάμουν λόγον πλέον περὶ τοῦ Ἰησοῦ, διότι θά τοὺς τιμωρήσουν αὐστη-

ρότατα. Οι Ἀπόστολοι δημιουργοί, χωρὶς νὰ φοβηθοῦν ἀπήντησαν : «Ἐὶ δίκαιον ἐστὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ, κορίνατε. Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἀ εἴδομεν καὶ ἡκούσαμεν μὴ λαλεῖν». (Πραξ. Δ' 19). Τὸ Συνέδριον καὶ μὲ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν δὲν τοὺς ἐτιμώρησε, διότι ἐφοβήθη τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, δοστις ἐδόξαζε τὸν Θεὸν διὰ τὸ θαῦμα. Διὰ τοῦτο τοὺς ἀφῆκεν ἔλευθέρους, ἀφοῦ καὶ πάλιν ἡπείλησεν αὐτοὺς ἀκόμη αὐτηρότερον, ἐὰν ἔξηκολούθουν νὰ κηρύξτουν τὴν πίστιν πρὸς τὸν Χριστόν.

Οἱ ἔλευθερωθέντες Ἀπόστολοι συνήντησαν τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους καὶ διηγήθησαν πάντα ὅσα συνέβησαν. Πάντες τότε προσηυχήθησαν εἰς τὸν Θεὸν καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ τοὺς δίδῃ θάρρος νὰ διδάσκουν καὶ δύναμιν νὰ κάμνουν θαύματα ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ.

4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΥΛΑΚΗΝ (Πραξ. Δ' 32-37, Ε' 12-42)

Πάντες οἱ πιστεύσαντες εἰς τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων ἔζων ὡς ἀδελφοὶ καὶ συνηθροίζοντο ὅλοι μαζὶ καθ' ἡμέραν εἰς τὸ Ἱερόν, ὅπου προσηύχοντο καὶ ἐδοξολόγουν τὸν Θεόν. Ἰδικήν του περιουσίαν οὐδεὶς ἥθελε νὰ ἔχῃ, ὅσοι δὲ εἶχον οἰκίας ἢ κτήματα ἐπώλουν ταῦτα καὶ κατέθετον τὸ ἀντίτιμον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀποστόλων, οἱ δόποι οι διένειμον ταῦτα εἰς τοὺς πτωχούς. Μεταξὺ ἑκείνων οἱ δόποι οἱ ἐπώλησαν τὰ κτήματά των καὶ παρέδωσαν τὸ ἀντίτιμον εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἦτο καὶ ὁ ἐκ Κύπρου Βαρνάβας, ἀνήκων εἰς τὸ ἱερατικὸν γένος τῶν Ἰουδαίων. Οὕτω παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ δώσαντες εἰς ἡμᾶς τὸν τύπον τοῦ τελείου χριστιανοῦ, ἐφήρμοσαν μεταξύ των τὴν κοινοκτημοσύνην, οὐχὶ βιασθέντες εἰς τοῦτο, ἀλλὰ ἔκουσίως, ἀκολουθήσαντες πιστῶς τὴν διδαχὴν τοῦ Ἰησοῦ «ἄγαπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν».

Ἐπειδὴ οἱ Ἀπόστολοι, ὅχι μόνον ἐδίδασκον, ἀλλὰ καὶ ἐτέλουν πολλὰ θαύματα, πολλοὶ Ἰουδαῖοι ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν πέριξ μερῶν, ἔφερον εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀσθενεῖς των, τοὺς δόποίους ἐθεράπευον. Διὰ τοῦτο πλήθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καθ' ἡμέραν ἐπίστευον εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ηὗξανον τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἑκκλησίας. Οἱ ἀρχιε-

ρεῖς τότε τῶν Ἰουδαίων μὲ τοὺς φίλους των, βλέποντας ταῦτα, συνέλαβον τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν, διὰ νὰ δικασθοῦν ύπὸ τοῦ μεγάλου Συνεδρίου. "Οταν δμως τὴν ἐπομένην ἡμέραν μετέβησαν οἱ στρατιῶται εἰς τὴν φυλακήν, διὰ νὰ παραλάβουν τοὺς Ἀποστόλους καὶ νὰ μεταφέρουν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου, δὲν εὗρον αὐτοὺς ἔκει, διότι κατὰ τὴν νύκτα ἄγγελος Κυρίου ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς φυλακῆς καὶ ἤλευθέρωσεν αὐτούς, χωρὶς νὰ ἀντιληφθοῦν τίποτε οἱ φύλακες. Οἱ στρατιῶται ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς φυλακῆς ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς ὅτι, ἐνῷ τὸ δεσμωτήριον ἦτο ἀσφαλῶς κεκλεισμένον καὶ οἱ φύλακες εἰς τὰς θέσεις των, δὲν εὕρον μέσα τοὺς Ἀποστόλους. Μετ' ὀλίγον οἱ ἔκπληκτοι ἀρχιερεῖς πληροφοροῦνται ὅτι οἱ Ἀπόστολοι εὑρίσκονται καὶ διδάσκουν εἰς τὸ Ἱερόν.

'Ο ἀξιωματικὸς τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἱεροῦ μετέβη μὲ τοὺς στρατιῶτας του καὶ παρέλαβε τοὺς Ἀποστόλους, τοὺς ὁποίους ὠδήγησεν ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου. 'Ο ἀρχιερεὺς τότε τοὺς ἔρωτα, διατὶ ἐπιμένουν νὰ διδάσκουν, προκαλοῦντες οὕτω τὴν καταδίκην των. 'Ο Πέτρος ὁμιλήσας ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων λέγει πρός τοὺς ἀρχιερεῖς: «Πρέπει εἰς τὸν Θεόν νὰ πειθαρχῶμεν καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. 'Ο Θεὸς τῶν πατέρων μας ἀνέστησε τὸν Ἰησοῦν, τὸν ὁποῖον σεῖς ἐφονεύσατε, κρεμάσαντες ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τοῦτον δὲ Θεὸς διὰ τῆς δυνάμεως του ἀνύψωσεν εἰς τὸν οὐρανὸν καταστήσας ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα, διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἰσραηλιτῶν τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας καὶ τὴν συγχώρησιν τῶν ἄμαρτιῶν». 'Ακούσαντες ταῦτα οἱ σύνεδροι ἔξεμάνησαν καὶ ἐσκέπτοντο νὰ καταδικάσουν τοὺς Ἀποστόλους εἰς θάνατον· ἀλλ' εἰς ἑαυτῶν, δ Γαμαλιὴλ, ἐπεισεν αὐτοὺς νὰ μὴ λάβωσι τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ διὰ τοῦτο ἀπέλυσαν αὐτούς, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἔδειραν καὶ τοὺς παρήγγειλαν νὰ παύσουν νὰ διδάσκουν περὶ τοῦ Ἰησοῦ.

'Ιδού διὰ τίνων λόγων δ Γαμαλιὴλ ἐπεισε τὸ συνέδριον νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Ἀποστόλους.

(Πραξ. Ε' 33—41)

Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπόιντο καὶ ἐβούλευντο ἀνελεῖν αὐτούς.

°Αναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος, δινόματι Γαμαλιήλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχὺ τι τοὺς Ἀποστόλους ποιῆσαι, εἰπέ τε πρὸς αὐτούς. °Ανδρες Ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τὶ μέλλετε πράσσειν. Πρὸς γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτόν, φ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὧσει τετρακοσίων· δις ἀνηρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη °Ιούδας ὁ Γαλιλαῖος, ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὅπισα αὐτοῦ^ο κάκεινος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διεσκορπίσθησαν. Καὶ τανῦν λέγω ὑμῖν, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ ἐάσατε αὐτούς. διτι, ἐὰν η̄ ἐξ ἀνθρώπων η̄ βιουλὴ αὐτῇ η̄ τὸ ἔργον τοῦτο καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, δὲν δύνασθε καταλῦσαι αὐτό, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. °Επείσθησαν δὲ αὐτῷ καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς Ἀποστόλους, δείχαντες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ δινόματι τοῦ °Ιησοῦ, καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, διτι ὑπὲρ τοῦ δινόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι· πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ Ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι °Ιησοῦν τὸν Χριστόν.

Διεπρίοντο = ὑπερβολικὰ ἐθύμωσαν. **Ανελεῖν** = νὰ φονεύσουν. **Τίμιος** = εὐνπόληπτος. **Ἐξω ποιῆσαι** = νὰ ἐκβάλλουν ἔξω. **Ανέστη** = ἐνεφανίσθη. **Θευδᾶς** = ἐπαναστάτης °Ιουδαῖος ἐξολοθρευθεὶς μετὰ τῶν δπαδῶν του ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος. **Προσεκολλήθη** = ἡνώθη. **Απόστητε** = μὴ ἀποφασίσετε ἐναντίον . . . **Ἐάσατε** = ἐλευθερώσατε. **Ατιμασθῆναι** = νὰ θρισθοῦν.

5. Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΠΤΑ ΔΙΑΚΟΝΩΝ

ΚΑΙ Ο ΛΙΘΟΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ (Πραξ. ΣΤ' 1-14, Ζ' 52, Θ' 4)

°Ο ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἐκκλησίας τῶν °Ιεροσολύμων, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην, ηὔξανε καταπληκτικῶς, οἱ δὲ °Απόστολοι, ἐπειδὴ ησαν ἀπησχολημένοι μὲ τὸ Εὐαγγελικὸν κήρυγμα, δὲν ήύκαΐρουν νὰ διανέμουν κανονικῶς τὰ ἔλεη εἰς πτωχούς. Διὰ τοῦτο παρεπονοῦντο οἱ Ἑλληνιστὶ διμιλοῦντες °Ιουδαῖοι χριστιανοί (°Ελληνισταί), διτι δὲν διενέ-

μοντο ἐλέη εἰς τὰς χήρας αὐτῶν. Κατὰ παράκλησιν τότε τῶν Ἀποστόλων ἔξέλεξαν μεταξύ των οἱ χριστιανοὶ ἐπτὰ ἀπὸ τοὺς διακρινομένους διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν των, εἰς τοὺς ὄποιούς ἀνέθεσαν οἱ Ἀπόστολοι τὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας, ἀφοῦ προηγουμένως προσηγήθησαν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἔθεσαν τὰς χεῖρας εἰς τὰς κεφαλάς των, ἵνα κατέληθῃ ἐπ’ αὐτοὺς ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Καθώρισαν τοιουτορόπως οἱ Ἀπόστολοι τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς χειροτονίας τῶν κληρικῶν, δηλ. τῆς ἰδιαιτέρας τάξεως τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἔτεθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον χειροτονηθέντες χριστιανοί, τοὺς ὄποιους ὀνομάζομεν διακόνους, δὲν περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ ἔργον τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ’ ἔβοήθουν ἐν γένει εἰς τὸ ἔργον των τούς Ἀποστόλους, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν ἀνωτάτην τάξιν τῶν κληρικῶν. Οἱ ἐπτὰ διάκονοι ἦσαν οἱ ἔξης : Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς καὶ Νικόλαος.

Ἐκ τῶν ἐκλεγέντων ἐπτὰ διακόνων ὁ Στέφανος ἥρχισε νὰ κηρύξῃ τὸν θεῖον λόγον καὶ νὰ τελῇ πολλὰ θαύματα. Οἱ πλέον μορφωμένοι τότε ἐκ τῶν διαφόρων συναγωγῶν τῶν Ἱεροσολύμων, ἔκαμαν δημοσίαν συζήτησιν μετ’ αὐτοῦ, ὑπερασπίζοντες τὸν Μωσαϊκὸν νόμον. Ἄλλ’ ἐπειδὴ δὲν ἤδυνθησαν νὰ ἀποκρούσουν τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα τοῦ Στεφάνου, ἔξήγειραν ἐναντίον του τοὺς παρόντας Ἰουδαίους, οἱ ὄποιοι συνέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν ὠδήγησαν ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου, κατηγοροῦντες αὐτόν, διτὶ βλασφημεῖ κατὰ τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Στέφανος ἀπολογούμενος, ἀφοῦ προηγυμένως ἔξιστόρησε τὴν θρησκευτικὴν ἴστορίαν τῶν Ἐβραίων, ἐτελείωσε τὴν ἀπολογίαν του μὲ τοὺς ἔξης λόγους : «Σκληροτράχηλοι· σεῖς πάντοτε ἐναντιούσθε εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃς καὶ οἱ πατέρες σας. Τίνα ἐκ τῶν προφητῶν δὲν κατεδίωξαν οἱ πατέρες σας; Αὐτοὶ ἔθανάτωσαν τοὺς προφήτας, οἵτινες προεῖπον τὴν ἔλευσιν τούτου τοῦ Δικαίου, τοῦ ὄποιου προδόται καὶ φονεῖς ἔγινατε σεῖς οἱ Ἰδιοί· σεῖς ἐλάβατε τὸν νόμον διὰ χειρὸς ἀγγέλων, καὶ δύμως δὲν τὸν ἐφυλάξατε». (Πραξ. Ζ'. 51—54).

Οι Ἰουδαῖοι ἔξεγερθέντες ἔξήγαγον τὸν Στέφανον ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ τὸν ἐλιθοβόλησαν. Οὕτω ὁ Στέφανος ἔγινεν ὁ πρῶτος μάρτυς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, καλούμενος διὰ τοῦτο «πρωτομάρτυς», τελοῦμεν δὲ τὴν μνήμην του τὴν 27ην Δεκεμβρίου.

'Ιδού πῶς περιγράφουν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων τὰ περὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου.

(Πραξ. Ζ', 54—Η', 3)

³ Ακούοντες δὲ ταῦτα, διεπόιντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυζον τὸν δόδοντας ἐπ³ αὐτόν. ⁴ Υπάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου, ἀτείσας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰπεν· ⁵ Ιδού θεωρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ. Κράζαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὄντα αὐτῶν, καὶ ὅρμησαν ὅματυμαδὸν ἐπ³ αὐτὸν καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν. Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἴματα αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου, καλουμένου Σαῦλου, καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα· Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου. Θείς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ· Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἄμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη. Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ.

Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐπικλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, πάντες τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν Ἀποστόλων. Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ³ αὐτῷ.

Διεπόιντο=ὑπερβολικὰ ἐθνύμωσαν. **Ἐβρυχον**=ἔτριζον. **Δόξαν Θεοῦ**=τὴν θείαν λαμπρότητα. **Συνέσχον**=ἔκλεισαν. **Ομοθυμαδὸν**=ὅλοι μὲν μίαν γνώμην. **Ἐπικαλούμενον**=προσευχόμενον. **Μὴ στήσῃς**=μὴ λάβῃς ὑπ³ ὄψιν σου. **Ἡν συνευδοκῶν** τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ=ῆτο σύμφωνος εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ. **Ο διωγμὸς ἐστρέφετο κυρίως** κατὰ τῶν Ἐλληνιστῶν. **Συνεκόμισαν**=ἐκήδευσαν. **Κοπετὸς**=θρῆνος.

Ἀπολυτίκιον τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου.

Βασίλειον διάδημα ἐστέφθη σὴ κορυφή¹, ἔξ ἀθλῶν², ὃν ὑπέμει-

1. Μὲ βασιλικὸν στέμμα ἐστέφθη ἡ κεφαλή σου. 2. Διὰ τὰ μαρτύρια.

νας ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, μαρτύρων Πρωτόαρχε³ σὺ γὰρ τὴν Ἰουδαίων ἀπελέγεται μανίαν, εἶδες σοῦ τὸν Σωτῆρα τοῦ Πατρὸς δεξιόθεν. Αὐτὸν οὖν ἐκδυσώπει ἀεὶ⁴, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

6. ΚΛΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΑΞΙΩΜΑ

(Πραξ. Θ'. 1-30)

Μεταξὺ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου ἦτο καὶ νεανίας τις καλούμενος Σαούλ, δοτις ἔκρατει τὰ ἐνδύματα τῶν λιθοβολούντων. Ὁ Σαούλ, δοτις ἐκλήθη Σαῦλος ἢ Παῦλος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, ἐδιδάχθη τὸν Μωσαϊκὸν νόμον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τοῦ περιφήμου νομοδιδασκάλου Γαμαλίῃ, προοριζόμενος νὰ γίνῃ διδάσκαλος αὐτοῦ. Γενόμενος φανατικὸς λάτρης καὶ ὑπερασπιστὴς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, εὑρέθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, δταν ἥρχισε νὰ διδάσκεται ἡ νέα θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὅποιαν μὲ πάθος κατεδίωκεν.

Περὶ τὸ ἔτος 33 πληροφορηθεὶς ὁ Παῦλος ὅτι τὸ Εὐαγγελὸν κήρυγμα προώδευε μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν πολυάνθρωπον Συριακὴν πόλιν Δαμασκόν, ἔζήτησε καὶ ἔλαβε συστατικάς ἐπιστολὰς ἀπὸ τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἱεροσολύμων, ἵνα μεταβαίνων εἰς τὴν Δαμασκόν, συλλάβῃ καὶ μεταφέρῃ δεσμίους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τοὺς ἀσπασθέντας τὸν Χριστιανισμὸν Ἰουδαίους. Καθ' ὅδὸν δμως προσεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς ὡς Ἀπόστολόν του καὶ οὕτω ὁ διώκτης τοῦ Εὐαγγελίου κατέστη ὁ σπουδαιότατος κήρυξ αὐτοῦ, ἀναλαβὼν τὸ δύσκολον ἔργον τῆς διαδόσεώς του εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας, δνομασθεῖς δὲ διὰ τοῦτο «Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν».

Ο Παῦλος φθάσας εἰς τὴν Δαμασκόν, ἀφοῦ ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ εύσεβοῦς χριστιανοῦ Ἀνανίου τὸ Εὐαγγέλιον, περιήρχετο τὰς συναγωγὰς κηρύττων τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Δαμασκοῦ ἰδόντες τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ Παύλου ἔλαβον ἀπόφασιν νὰ φονεύσουν αὐτόν, δταν θὰ ἔξηρχετο ἀπὸ τὰ τείχη, διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρεφύ-

1. ³Ω πρωτομάρτυς. 4. Παρακάλει πάντοτε.

λαττον τάς πύλας τῆς πόλεως νύκτα καὶ ἡμέραν. Τοῦτο πληροφορηθέντες οἱ χριστιανοί, κατεβίβασαν τὸν Παῦλον ἐντὸς καλάθου ἀπὸ ἔρημόν τι μέρος τῶν τειχῶν καὶ οὕτω διασωθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἐκεῖ δῆμος οἱ χριστιανοὶ τὸν ἀπέφευγον, ἀμφιβάλλοντες εἰς τὴν τόσον ταχεῖαν μεταβολήν του. Τότε ὁ Βαρνάβας ἐσύστησεν αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ λοιποὺς χριστιανούς, ἐνώπιον τῶν ὅποιων διηγήθη ὁ Παῦλος, πῶς ἐγένετο ἡ κλῆσις αὐτοῦ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ἀξιωμα. Ὁ Βαρνάβας πιθανώτατα ἔγνωρίζετο μὲ τὸν Παῦλον, διότι κατήγετο ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἥτις ἔκειτο πλησίον τῆς Ταρσοῦ, τῆς πατρίδος τοῦ Παύλου. Ἀπὸ τότε ἤρχισε τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ μάλιστα οἱ Ἑλληνισταὶ ζητοῦγεν εὐκαιρίαν, διὰ νὰ τὸν φονεύσουν καὶ διὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ ὀδηγησαν αὐτὸν εἰς τὴν Καισάρειαν, διότιν μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του Ταρσόν.

Ἡ κάτωθι περικοπὴ περιγράφει πῶς ἐγένετο ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Παύλου εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

(Πραξ. Θ', 1–10)

‘Ο Σαῦλος, ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ, ἥτήσατο παρ’ αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἔαν τινας εὗρῃ τῆς ὄδοῦ ὅντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἔν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ· καὶ ἐξαίφνις αὐτὸν τε περιήστραψε φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; Εἴπε δε· τίς εἰ, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· ἐγὼ εἰμι Ἱησοῦς, δὸν σὺ διώκεις· σκληρόν σοι πρὸς κέντρον λακτίζειν. Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε· Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀνάστηθι καὶ εἰσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, εἰστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μιδένα δὲ θεωροῦντες. Ἡγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνεφργμένων δὲ τῶν ὄφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα ἔβλεπε, χειραγωγοῦντες δὲ αὐτόν, εἰσίγαγον εἰς Δαμασκόν. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων καὶ οὐκ ἔφαγεν, οὐδὲ ἔπιεν.

Ἐμπνέων ἔτι=ἀποπνέων γεμάτος ἀκόμη. Τῆς ὁδοῦ ὅντας ἐνν. τοῦ Χριστοῦ=χριστιανούς. Περιήστραψεν=περιέβαλεν αὐτὸν ὡς ἀστραπή. Πρὸς κέντρα λακτίζειν=νὰ κλωτσᾶς εἰς παρφιά. Παροιμία δηλοῦσα τὴν ματαίαν ἀντίστασιν. Θαυμῶν = ἔκπληκτος. Ἐνεοί=ἄφωνοι, ἔκπληκτοι.

Οὐκι

7. Η ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

(Πραξ. ΙΓ', 2–14, ΙΓ', 50–ΙΕ')

Ο Παῦλος ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ κληθεὶς εἰς τὸ ἀποστολικὸν ἀξίωμα, ἀνέλαβεν, δπως εἴπομεν, τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου μεταξὺ τῶν ἔθνικῶν. Τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς ἔθνικους εἶχον ἀρχίσει οἱ Ἀπόστολοι πολὺ πρὸ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ὁ Παῦλος ἀνέλαβεν ἀποκλειστικῶς τοῦτο τὸ ἔργον, ἔχων πλὴν τῆς θερμῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ τὴν μόρφωσιν, ἥτις ἔχειράζετο διὰ νὰ ἐπιτύχῃ. ”Ων Ἰουδαῖος Ἐλληνιστὴς ἐκέκτητο καὶ Ἰουδαϊκὴν μόρφωσιν, ἥτις κατέστησε τοῦτον ἱκανὸν νὰ κατανοήσῃ τάχιστα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔλληνικήν, ἥτις τῷ ἥτο ἀπαραίτητος, ἵνα κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιον μεταξὺ τῶν ἔθνικῶν, οἱ δποὶοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔλληνικὴν μόρφωσιν εἶχον καὶ τὴν ἔλληνικὴν γλώσσαν ὡμίλουν.

Τοιαῦτα προσόντα ἔχων ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἡκολούθησε κατὰ τὸ κήρυγμά του εἰς τὰ ἔθνη ὡρισμένην μέθοδον, ἵνα ἀποτελεσματικῶτερον διεισαγάγῃ τὸ μέγα ἔργον του. Ἐπισκεπτόμενος κατὰ προτίμησιν τὰς κεντρικωτέρας ἔθνικὰς πόλεις, αἵτινες εἶχον Ἰουδαϊκὸν πληθυσμόν, ὀπηυθύνετο πρῶτον πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ κατόπιν πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας. Τοῦτο ἐπραττε διότι εἰς τὰς συναγωγὰς ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐξ Ἐθνῶν Ἰουδαῖοι (προσήλυτοι), διὰ τῶν δποίων ἥτο εὔκολωτέρα ἡ ἐπιδρασίς του εἰς τοὺς ἔθνικούς. Εἰς τὰς ἴδρυομένας Ἐκκλησίας ὁ Παῦλος ἐφρόντιζε νὰ κατηχήσῃ καλῶς τοὺς πιστεύσαντας, ἀναχωρῶν δέ, ἔχειροτόνει ἐκ τῶν ἱκανωτέρων χριστιανῶν ἐπισκόπους ἥ πρεσβυτέρους, εἰς τοὺς δποίους ἀνέθετε νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον του καὶ νὰ ποιμαίνουν τοὺς χριστιανούς. Παρηκολούθει ὅμως ἀγρύπνως τὴν πρόοδόν των καὶ ἐφρόντιζε νὰ λύῃ διδήποτε ζήτημα παρουσιάζετο μεταξὺ τῶν χριστιανῶν,

ἄλλοτε μὲν προσωπικῶς μεταβαίνων, ἄλλοτε δὲ δι' ἐπιστολῶν. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων διεσώθησαν δεκατέσσαρες, περιλαμβανόμεναι εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, αἵτινες τὰ μέγιστα ὡφέλησαν, ὅχι μόνον τοὺς χριστιανούς πρὸς τοὺς δοποίους τότε ἀπεστάλησαν, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς κατόπιν χριστιανικάς γενεάς. Πρὸς ἵδρυσιν τῶν εἰς τὰ ἔθνη πολυαρίθμων Ἐκκλησιῶν δὲ Παῦλος ἔξετέλεσε τέσσαρας ἀποστολικάς πορείας.

Κατὰ τὴν πρώτην ἀποστολικὴν πορείαν του, ἀναχωρήσας ἐξ Ἀντιοχείας τῆς Συρίας πιθανῶς κατὰ τὸ ἔτος 46 μετά τοῦ

Πρώτη πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Χριστιανοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ νεανίου τότε Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, μετέβη πρῶτον εἰς τὴν Κύπρον, ἵδρυσας δὲ Ἐκκλησίας εἰς τὰς μεγαλειτέρας πόλεις αὐτῆς Σαλαμῖνα καὶ Πάφον, ἐπλευσεν εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἐδῶ δὲ Μᾶρκος ἐκουράσθη φαίνεται ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας τῆς περιοδείας καὶ ἀπεχωρίθη ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τότε δὲ Παῦλος συνοδεύμενος ἀπὸ τὸν Βαρνάβαν, διέβη τὸ ὅρος Ταύρον καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Ἐκεῖ πολλοὶ ἔγιναν χριστιανοί, ἀλλ' οἱ φανατικοὶ Ιουδαῖοι ἤγειραν

διωγμὸν κατὰ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Βαρνάβα καὶ ἔξεδίωξαν αὐτούς. Τότε μετέβη εἰς τὸ Ἰκόνιον. Ἐπειδὴ δμῶς καὶ ἐκεῖ συνέβη τὸ ἰδιον, ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον καὶ περάσαντες ἀπὸ διαφόρους πόλεις τῆς Λυκαονίας, ἔφθασαν εἰς Λύστραν (τὴν σημερινὴν Λίτναν).

Εἰς τὴν Λύστραν δὲ Παῦλος ἐθεράπευσεν ἔνα χωλὸν ἐκ γενετῆς. Οἱ κάτοικοι τότε τῆς Λύστρας ἔξέλαβον τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ὡς θεοὺς καὶ ἡτοίμασαν νὰ τοὺς προσφέρουν θυσίας. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τοῦτο οἱ Ἀπόστολοι, ἔτρεξαν πρὸς αὐτοὺς καὶ μὲ πολὺν κόπον τοὺς ἔπεισαν νὰ μὴ τοὺς προσφέρουν θυσίαν. Τοὺς εἶπον ὅτι δὲν εἶναι θεοί, ἀλλὰ ἄνθρωποι, ὅπως ἦσαν καὶ αὐτοὶ καὶ ὅτι κηρύζτουν τὸν ὀληθινὸν Θεόν, ὅστις ἔχάρισεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πᾶν ἀγαθὸν καὶ καλοῦν αὐτοὺς εἰς τοῦτο τὸν Θεὸν νὰ πιστεύσουν.

Ἐνῷ ἐγίνοντο ταῦτα, ἔφθασαν οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸ Ἰκόνιον, παρέσυραν τοὺς πρὸ δλίγου θαυμαστὰς τῶν Ἀποστόλων καὶ τοὺς ἐλιθοβόλησαν. Κατόπιν ἔσυραν ἔξω τῆς πόλεως ἀναίσθητον τὸν Παῦλον, νομίσαντες ὅτι ἥτο νεκρός. Οἱ χριστιανοὶ συνηθροίσθησαν θρηνοῦντες πέρι τοῦ ἀναίσθητου σώματος τοῦ Παύλου, δὲ ὅποιος δμῶς ἀνέλαβε τὰς αἰσθήσεις του καὶ ἐπανῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν δὲ Παῦλος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Λύστρας καὶ διῆλθεν ἀπὸ διαφόρους πόλεις, ὅπου ἴδρυσεν Ἐκκλησίας καὶ ἔχειροτόνησε πρεσβυτέρους, τοὺς ὅποιους ἀφῆκεν ὡς ἀντιπροσώπους του, διὰ νὰ διευθύνουν ταύτας. Τέλος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας κατὰ τὸ ἔτος 48 μ. Χ., τελειώσας τὴν πρώτην ἀποστολικὴν πορείαν του, ἡ ὅποια διήρκεσε πλέον τῶν δύο ἑτῶν.

8. Η ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

(Πραξ. ΙΕ'. 1—35)

Ἐνῷ δὲ Παῦλος εύρισκετο εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, σπουδαία φιλονικία παρουσιάσθη μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Τινὲς ἔξι Ἰουδαίων χριστιανοὶ ἥλθον ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκήρυξσαν, ὅτι ἔαν οἱ χριστιανοὶ δὲν περιτέμνωνται καὶ δὲν φυλάττουν ὅλας

τής διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, δὲν δύνανται νὰ σωθοῦν. Διὰ νὰ παύσῃ ἡ φιλονικία αὕτη, ἀπεφασίσθη νὰ μεταβοῦν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Παῦλος, ὁ Βαρνάβας καὶ ὄλλοι χριστιανοί, διὰ νὰ ἐρωτήσουν περὶ τούτου τοὺς Ἀποστόλους. "Οταν ἔφθασαν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἐδέχθησαν μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πρεσβύτεροι. Ἡ μετάβασίς των ὅμως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔγινεν αἰτία νὰ ἀρχίσῃ καὶ ἐκεῖ ὅμοια φιλονικία μεταξὺ τῶν χριστιανῶν.

Τότε οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πρεσβύτεροι συνηθροίσθησαν δλοι μαζὶ, διὰ νὰ συζητήσουν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οὕτω συνεκροτήθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἡ πρώτη χριστιανικὴ σύνοδος τὸ ἔτος 48 μ. Χ. Τὴν σύνοδον ταύτην λέγομεν Ἀποστολικήν, κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ αὐτῆς ἔγιναν ἀργότερα αἱ τοπικαὶ καὶ Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, αἱ ὅποιαι πολλὰς θεμελιώδεις διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ διετύπωσαν σαφῶς καὶ ἐτακτοποίησαν πολλὰ ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὰς τελετὰς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Πρόεδρος τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου ἔγινεν ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, τὸν ὅποιον οἱ Ἀπόστολοι εἶχον χειροτονήσει ἐπίσκοπον δηλ. ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ Ἰάκωβος οὗτος, ὅστις ἔγινεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, λέγεται ἀδελφόθεος, διότι ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεννηθεὶς ἐκ τῆς συζύγου τὴν ὅποιαν εἶχεν ὁ Ἰωσήφ, πρὶν μνηστευθῆ τὴν Θεοτόκον.

Εἰς τὴν Ἀποστολικὴν αὐτὴν σύνοδον ὅμιλησαν ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Ἰάκωβος καὶ ὑπεστήριξαν, ὅτι δλα τὰ ἔθνη θὰ γίνουν μίαν ἡμέραν χριστιανοί καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ φυλάττουν τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, παρὰ μόνον τὰς διατάξεις τοῦ Εὐαγγελίου. "Ολα τὰ μέλη τῆς Ἀποστολικῆς συνόδου παρεδέχθησαν τὴν γνώμην ταύτην.

Τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἀποστολικῆς συνόδου ἔγραψαν καὶ παρέδωσαν εἰς τὸν Παῦλον, τὸν Βαρνάβαν καὶ τοὺς ὄλλους χριστιανούς, οἵτινες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν ἀνέγνωσαν εἰς τοὺς ἔξι ἔθνῶν χριστιανούς. Οὕτω ἔπαυσεν ἡ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζήτησις. Ἡ ἀπόφασις τῆς συνόδου ταύτης ἔχει ὡς ἔξῆς:

Οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν. Ἐπειδὴ ἡκούσαμεν, δτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐδὲ διεστειλάμεθα, ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδόν, ἐκλεξαμένοντος ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῖν Βαρνάβᾳ καὶ Παῦλῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἐδοξεῖ γάρ τῷ Πνεύματι τῷ Ἀγίῳ καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ἡμῖν βάρος, πλὴν τούτων ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἴματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἔαυτοὺς εὐ πράξετε. Ἔρρωσθε (Πραξ. ΙΕ'. 23—30). +

Ἐξελθόντες ἐξ ἡμῶν = ἀναχωρήσαντες ἀπὸ ἡμᾶς (ἀπὸ ἐδῶ). Ἀνασκευάζοντες = συγχύζοντες. Τὸν νόμον = τὸν Μωσαϊκὸν νόμον. Οὓς οὐδὲ διεστειλάμεθα = εἰς τοὺς ὅποιους ἡμεῖς δὲν παρηγγείλαμεν τοῦτο. Γενομένοις ὁμοθυμαδὸν = οἱ ὅποιοι συνηθροίσθησαν ὅλοι μαζί. Μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος = νὰ μὴ ἐπιβάλλωμεν εἰς σᾶς καμμίαν ἄλλην ὑποχρέωσιν. Τὰ ἐπάναγκες = τὰ ἀπαραίτητα. Εἰδωλόθυτα = τὸ κρέας τῶν θύσιασθέντων εἰς τὰ εἰδωλα ζῷων. Ἐξ ὧν διατηροῦντες ἔαυτοὺς = ἀπὸ τὰ ὅποια ἐὰν προφυλαχθῆτε. Ἔρρωσθε = νὰ ἔχετε ὑγείαν (οώννυμο).

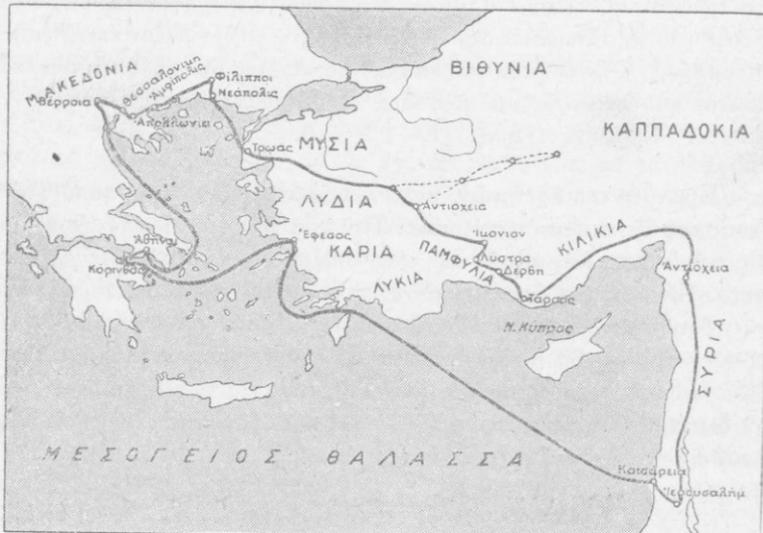
σα

9. ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ. ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (Πραξ. ΙΕ', 36—ΙΣΤ'. 12, ΙΖ'. 1—ΙΗ'. 22)

Μετὰ τὴν Ἀποστολικὴν Σύνοδον ὁ Παῦλος μετὰ τοῦ Βαρνάβᾳ παρέμειναν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, κατὰ τὸ αὐτὸδε ἔτος 48-49 ἐπεχείρησαν τὴν δευτέραν ἀποστολικὴν πορείαν των. Κατὰ ταύτην ἔχων δὲ Παῦλος ὡς συνεργὸν τὸν Σίλαν¹, διηλθεν ἀπὸ τὴν Συρίαν, Κιλικίαν καὶ Λυκαονίαν, ἐπισκεφθεὶς τὰς ιδρυθείσας ὑπ' αὐτοῦ Ἐκκλησίας καὶ συστήσας καὶ νέας τοιαύ-

1. Ἡτο 'Ιουδαῖος 'Ἐλληνιστής' ὁ Παῦλος παρέλαβεν αὐτὸν ὡς συνοδοιπόρον, δτε ἀπεχωρίσθη ἀπ' αὐτοῦ ὁ Βαρνάβας.

τας. Παραλαβών ἐκ τῆς Λύστρας τῆς Λυκαονίας καὶ νέον βοηθὸν τὸν Τιμόθεον, διῆλθε τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατίαν ἰδρύσας πολλάς Ἐκκλησίας καὶ εἶτα κατέβη εἰς τὴν Τρωάδα. Ἐκεῖ νῦν κτα τινὰ εἶδεν ὄραμα, κατὰ τὸ ὅποιον παρουσιάσθη εἰς Μακεδῶνας καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν : «Διαβὺς εἰς Μακεδονίαν, βοήθησον ἡμῖν». Ἐξηγήσας τὸ ὄραμα τοῦτο ὡς θείαν διαταγήν, ἀνεχώρησεν ἐκ Τρωάδος, ἔχων πλησίον του, πλὴν τοῦ Σίλα καὶ Τιμοθέου καὶ τὸν Εύαγγελιστὴν Λουκᾶν, καὶ ἔφθασεν εἰς τοὺς Φιλίππους τῆς

Δευτέρα πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου

Μακεδονίας, πόλιν κειμένην πλησίον τῆς σημερινῆς Καβάλλας. Ἐκεῖ ἐπίστευσαν πολλοί, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ γυνὴ πλουσία, ἔμπορος πορφυρῶν. Αὕτη παρεκάλεσε τοὺς Ἀποστόλους νὰ μείνουν εἰς τὴν οἰκίαν της καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς των εἰς Φιλίππους. Καὶ οὕτως ἴδρυθη κατὰ τὸ 49—50 μ.Χ. ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία.

Ἐκ Φιλίππων ὁ Παῦλος μετέβη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔνθα πολλούς προσείλκυσεν εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν κηρύττων εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ μεταξὺ τῶν ἔθνικῶν. Οὕτως ἴδρυθη

έκει ή μεγάλη 'Εκκλησία τῆς Μακεδονικῆς πρωτευούσης. 'Αλλὰ διωχθεὶς ύπό τῶν μὴ πιστευσάντων μετέβη εἰς τὴν Βέρροιαν, πλεῖστοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ὅποιας ἐδέχθησαν προθύμως τὴν νέαν θρησκείαν. 'Αφιχθέντες δύμως οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης διιδκταί του, ἔξηγειραν κατὰ τοῦ Παῦλου τὸν λαόν, κατηγοροῦντες αὐτόν, ὅτι ἐκήρυξε βασιλέα τὸν Ἰησοῦν. Τοῦτο ίδόντες οἱ χριστιανοὶ τῆς Βερροίας, ἀπέστειλαν τὸν Παῦλον εἰς Ἀθήνας κρατήσαντες πλησίον των τούς συνεργούς του, εἰς τοὺς ὅποιους παρήγγειλεν ὁ Παῦλος, νὰ ἔλθουν ἀργότερα πρός συνάντησίν του.

Εἰς τάς Ἀθήνας ὁ Παῦλος ἐκήρυξε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν συναγωγήν, ἔπειτα εἰς τὴν ἀγοράν καὶ μετά ταῦτα ὠδηγήθη ύπό τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἐκεῖ ἀπήγγειλε θαυμάσιον λόγον ύπερ τῆς νέας θρησκείας, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Μερικοὶ τότε ἐπίστευσαν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Παῦλου, μεταξὺ τῶν ὅποιων ἦτο καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος. Οὗτος κατόπιν ἐγένετο ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, θεωρεῖται δὲ μέχρι σήμερον ὁ πολιοῦχος τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ἀργότερα συνήθειαν τῶν χριστιανῶν, νὰ ἔχῃ ἐκάστη πόλις ἰδιαίτερον διγιον προστάτην, πολιοῦχον καλούμενον.

'Εξ Ἀθηνῶν ὁ Παῦλος ἥλθεν εἰς τὴν Κόρινθον (50 μ. Χ.), παρέμεινε δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰουδαίου σκηνοποιοῦ Ἀκύλα, ἐργαζόμενος μαζὶ του, διὰ νὰ κερδίζῃ τὰ πρὸς συντήρησίν του, διότι εἶχε μάθει τὴν τέχνην τοῦ σκηνοποιοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν Ἰουδαϊκὴν συνήθειαν, νὰ μανθάνουν καὶ τέχνην τινὰ οἱ εἰς τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι. 'Εκεῖ διδάσκων κατ' ἀρχὰς μόνος, κατόπιν δὲ βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Σιλαν καὶ Τιμόθεον, ἔλθοντας ἐκ Μακεδονίας, παρέμεινεν ἐπὶ ἔν καὶ ἡμισυ ἔτος ἴδρυσας τὴν 'Εκκλησίαν τῆς Κορίνθου, τῆς ὅποιας τὰ περισσότερα μέλη ἦσαν "Ἐλληνες, διότι ὀλίγοι ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν. 'Ἐκ Κορίνθου ὁ Παῦλος ἐπλευσεν εἰς τὴν "Ἐφεσον, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὴν σύζυγόν του Πρίσκιλλαν, ἔνθα καταλιπών τοὺς συνοδούς του μετὰ διαμονὴν ὀλίγων ἡμερῶν, μετέβη διὰ Καισαρείας εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκεῖθεν ἐπέστρεψε τὸ 52 εἰς τὴν Ἀντιόχειαν.

'Ο λόγος τοῦ Παύλου εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου περιεχόμενος εἰς τὰς «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων», εἶναι ό εξῆς:

A. Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἔφη· Ἐνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γάρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὔρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο. Ἀγγώστῳ Θεῷ. Ὁν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοὺς τον ἐγὼ καταγγελλω ὑμῖν.

B. Ὁ Θεὸς δὲ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων οὐκ ἐν κειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ κειρῶν ἀνθρώπων θεοραπεύεται προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ τυνὴν καὶ τὰ πάντα ἐποίησε τε ἐξ ἐνὸς αἷματος πᾶν ἔθνας ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, δρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς δροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄραγε ψηλαφίσειαν αὐτὸν καὶ εὑροιεν, καύτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐπάστου ὑμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· «τοῦ γάρ καὶ γένος ἐσμέν». Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.

Γ. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδῶν δὲ Θεὸς τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, διότι ἔστησεν ἥμεραν, ἐν ᾧ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ φῶρισε, πίστιν παρασχόντων πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκροῦ. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἴπον. Ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. Πραξ. IZ', 22—33).

A. **"Ἀρειος Πάγος"** εἶναι ὁ γνωστὸς λόφος δυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως, ὃπου συνεδρίαζε τὸ ἀνώτατον δικαστήριον τῶν Ἀθηναίων. **Κατὰ πάντα** = καθ' διοκληρίαν. **Δεισιδαίμων** = διοσκούριος τὸν Θεόν, δὲ εὐσεβής. **Σεβάσματα** = τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας. **Ἀναθεωρῶν** = μετὰ προσοχῆς παρατηρῶν. **Ἀγγώστῳ Θεῷ**. Βωμὸς εἰς τὸν ἄγνωστον Θεὸν ὑπῆρχε κατὰ τὴν Παυσανίαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Μουνυκίας, διότι ἐφοβοῦντο μήπως ὑπῆρχε καὶ ἄλλος Θεός, πλὴν τῶν γνωστῶν, δὲ ποιος θὰ διέκειτο ἐχθρικῶς, ἐὰν δὲν ἐθυμίαζον καὶ εἰς

τοῦτον. Εύσεβῳ = εἶμαι θεοφοβούμενος, λατρεύω. Καταγγέλλω = κηρύττω, φανερώνω.

B. Θεραπεύεται = τυγχάνει περιποιήσεως, λατρεύεται. Προσδεόμενός τινος=ώς ἔχων ἀνάγκην τινός. Αὐτὸς διδοὺς = αὐτὸς ὁ δοποῖς δίδει. Ἐξ ἐνὸς αἴματος=ἐκ μιᾶς σαρκός, ἐξ ἐνὸς ἀνθρώπου. Πρόσωπον = ἐπὶ ἀψύχων σημαίνει τὴν ὄψιν, τὴν ἐπιφάνειαν. Προστεταγμένους καιροὺς = ἐκ τῶν προτέρων καθαρισμένας ἐποχάς. Ζητεῖν ἐνν. δρίσας = καὶ νὰ ζητοῦν οἱ ἀνθρώποι τὸν Θεόν. Εἰ ἄρα γε= μῆπως τυχὸν συνέβαινε νὰ... Ψηλαφῷ=ἔγγιζω, ἐνν. διὰ τῆς σκέψεως ἀνακαλύπτω τὰ ἵχνη. Καί γε οὐχ ὑπάρχοντα=καὶ ὁ δοποῖς βέβαια δὲν ὑπάρχει. Ἔν αὐτῷ=διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ = τούτου βεβαίως. Χάραγμα τέχνης=καλλιτέχνημα. Ἐνθύμησις=σκέψις φαντασία.

G. Υπεριδὼν=παραβλέπων, μὴ λαμβάνων ὑπὸ ὄψιν. Ἐστησεν ἡμέραν=καθώρισε χρόνον. Ἐν ἀνδρὶ ὁ ὕρισε=δι' ἀνδρὸς τὸν δοποῖον ὕρισεν. Ἡ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία «φ» τίθεται κατὰ δοτικήν, ἀντὶ νὰ τεθῇ κατ' αἰτιατικὴν (ἔλξις). Πίστιν παρασχὼν=καταστήσας αὐτὸν ἄξιον ἐμπιστοσύνης. Ἀναστήσας μετοχ. αἰτολ. = ἐπειδὴ ἀνέστησεν.

οὐ

10. Η ΤΡΙΤΗ ΚΑΙ Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ.

ΦΥΛΑΚΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΑΥΤΟΥ

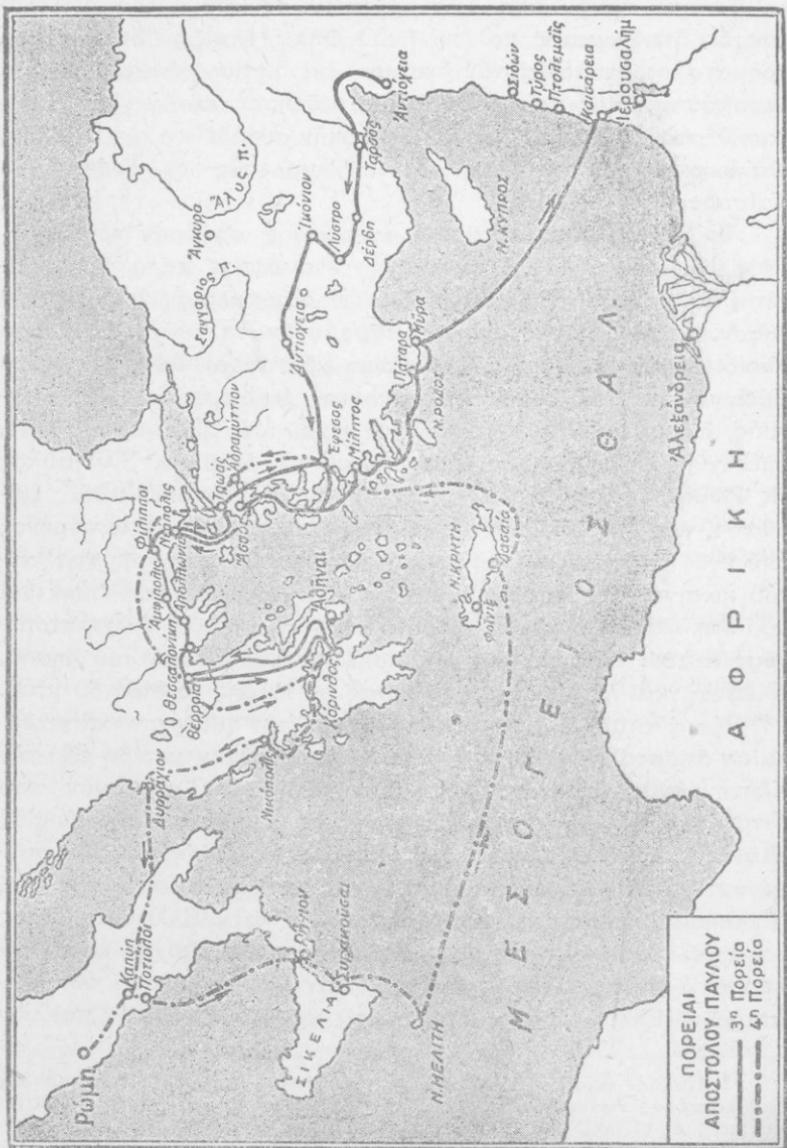
(Πραξ. ΙΗ'. 23—24, ΙΘ'. 1—4, ΚΓ'. 12—35, ΚΔ'. 27—ΚΕ'. 12, ΚΖ'. 1—ΚΗ'. 31)

Ο Ἀπόστολος Παῦλος μείνας δλίγον χρόνον εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἔξετέλεσε τὴν τρίτην ἀποστολικὴν πορείαν του. Ἀναχωρήσας τὸ ἔτος 52 μ.Χ. διῆλθε καὶ πάλιν τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ τὴν Φρυγίαν στηρίζων τὰς ἐκεῖ χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Ἐφεσον, ὅπου παρέμεινε σχεδὸν ἐπὶ τριετίαν. Ἐκεῖ ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῶν ἔξεγερθέντων ἐναντίον του κατασκευαστῶν ἀγαλμάτων τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, τῶν ὅποιων παρεβλάπτοντο τὰ συμφέροντα, ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Ἐφέσου, ἐπεσκέφθη τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἐλλάδα καὶ ἐπιστρέψας πάλιν εἰς Μακεδονίαν, ἀνεχώρησεν ἐκ Φιλίππων διὰ τὰ

'Ιεροσόλυμα, διελθών πλείστας παραλιακάς πόλεις καὶ νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

"Οταν διηλθεν ἐκ τῆς Μιλήτου, ἡτις ἔκειτο πλησίον τῆς Ἐφέσου, μὴ ἔχων καιρὸν νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως ἔκει, ἐκάλεσε τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐφέσου καὶ τοὺς συνεβούλευσε νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἡρχισαν νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὴν Ἐφεσον, διὰ τῶν ἔξης περίπου λόγων: «Γνωρίζετε πόσα δάκρυα ἔχυσα καὶ πόσα κακά ὑπέστην ἀπὸ τάς ἐπιβουλάς τῶν Ἰουδαίων, ὅταν σᾶς ἐδίδαξα τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ποτὲ δὲν ἔζητησα ἀμοιβήν, διὰ τὸ καλὸν τὸ ὄποιον σᾶς ἔκαμα· αἱ χεῖρές μου μὲ ὑπηρέτησαν, διὰ νὰ ζῷ καὶ ἔγώ καὶ οἱ συνεργοί μου. "Ηδη τὸ Ἀγιον πνεῦμα μοῦ λέγει νὰ ὑπάγω εἰς Ἱεροσόλυμα, δπου πολλὰ βασανιστήρια μὲ περιμένουν, ἀλλ' οὐδὲν θὰ μὲ ἐμποδίσῃ νὰ τελειώσω τὸ ἔργον, τὸ ὄποιον μοῦ ἀνέθεσεν ὁ Χριστός. Εἶμαι βέβαιος, δτι δὲν θὰ μὲ ἔδητε ἀλλην φοράν. Προσέχετε τοὺς χριστιανούς σας, διότι μετά τὴν ἀναχώρησίν μου θὰ παρουσιασθοῦν ψευδοδιδάσκαλοι οἱ ὄποιοι θὰ προσπαθοῦν νὰ σᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ σᾶς κάμουν ἀμαρτωλούς».

"Ο Παῦλος φθάσας εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπεσκέφθη τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὄποιου συνήθροιζοντο οἱ Πρεσβύτεροι τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἐνώπιον αὐτῶν διηγήθη ἀπαν τὸ ὑπ' αὐτοῦ συντελεσθὲν ἔργον τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς ἔθνικούς, πάντες δὲ ἐδόξασαν τὸν Θεόν. 'Αλλ' οἱ Ἰουδαῖοι τῶν Ἱεροσολύμων διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τὸν Παῦλον, διότι δόντες ζηλωταὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, εἶχον μάθει δτι ὁ Παῦλος ἐδίδασκε νὰ μὴ ἀκολουθοῦν οἱ χριστιανοὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔθιμα. Διὰ τοῦτο ἰδόντες αὐτὸν ἡμέραν τινὰ εἰς τὸ ἱερόν, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ, ἔσυραν αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ καὶ θὰ τὸν ἐφόνευον, ἐάν ὁ Ρωμαῖος χιλίαρχος (ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρωμαϊκῆς φρουρᾶς τῶν Ἱεροσολύμων) δὲν ἔσωζεν αὐτὸν ἐκ τῶν χειρῶν των. Πληροφορηθεὶς κατόπιν δτι πολλοὶ Ἰουδαῖοι εἶχον ὀρκισθῆ νὰ φονεύσουν τὸν Παῦλον, ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Καισαρείᾳ διαμένοντα ἐπαρχον Φήλικα, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς εὐθύνης διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Παύλου, τὴν ὄποιαν εἶχε

Τρίτη κατ τετάρτη πορεία του Αποστόλου Παύλου.

καθηκον νὰ προφυλάξῃ, διότι ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν ὁ Παῦλος, ὅτι ὃτο Ρωμαῖος πολίτης¹. 'Ο Φῆλιξ ἐλπίζων ὅτι θὰ λάβῃ χρήματα ἐκράτησεν αὐτὸν δέσμιον ἐπὶ διετίαν, ὅπότε ἐπαύθη ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του, ὁ δὲ ἀντικαταστήσας αὐτὸν νέος ἔπαρχος Φῆστος ἀπέστειλε μὲ στρατιωτικὴν συνοδείαν τὸν Παῦλον, ἵνα δικασθῇ εἰς τὴν Ρώμην, διότι ἐπεκαλέσθη τὸ δῆνομα νοῦ Καίσαρος (57 μ. Χ.).

Τὸ ταξίδιον ὃτο ἀπαίσιον, ἔγερθείσης σφοδρᾶς τρικυμίας. Τὸ μεταφέρον τὸν Παῦλον πλοῖον ἐναυάγησε παρὰ τὴν Μελίτην (Μάλταν), οἱ δὲ ναυαγοὶ διεσώθησαν καλυμβῶντες εἰς τὴν νῆσον, δόποθεν, μετὰ τρίμηνον παραμονήν, ἔπλευσαν δι' ἄλλου πλοίου εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ ἐν Ρώμῃ χριστιανοί, διδαχθέντες τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τοὺς μεταβαίνοντας ἐκεὶ ἐμπόρους χριστιανούς, διότι οὐδεὶς Ἀπόστολος μέχρι τότε εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ, ὑπεδέχθησαν μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν τὸν Παῦλον. 'Ο Παῦλος εἰς Ρώμην ἐφυλακίσθη εἰς ἴδιαν οἰκίαν, τὴν διοίαν αὐτὸς ἐμίσθωσε, κατόπιν ἀδείας τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, φυλασσόμενος ὑπὸ ἐνὸς στρατιώτου, μὴ θεωρηθείσης σπουδαίας τῆς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας. Παραμείνας οὕτω δέσμιος εἰς τὴν Ρώμην ἐπὶ δύο ἔτη, κατὰ τὰ διοία ἐδέχετο ἀκωλύτως τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν, τοὺς διοίους ἐδίδασκε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ, ἐδικάσθη καὶ ἥθωράθη, ἀναχωρήσας ἐκ Ρώμης τὸ ἔτος 60 μ. Χ.

Μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος ἐπεχείρησε τὴν τετάρτην καὶ τελευταίαν ἀποστολικὴν πορείαν του. Κατὰ πρῶτον μετέβη εἰς τὴν Κρήτην, ἔνθα χειροτονεῖ ἐπίσκοπον αὐτῆς τὸν συνεργόν του Τίτον. 'Εκ τῆς Κρήτης ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ καταλιπὼν εἰς τὴν Ἐφεσὸν ὡς ἐπίσκοπον τὸν συνεργόν του Τιμόθεον, πρὸς τελειοτέραν ὀργάνωσιν τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας, πορεύεται εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἐλλάδα. Τέλος κατὰ τὸ ἔτος 64 μεταβαίνει εἰς Ρώμην, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν διοίαν ὁ Νέρων εἶχεν ἀρχίσει σφοδρὸν διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν. 'Εκεῖ ὁ Παῦλος συλληφθεὶς ἐφονεύθη κατόπιν πολλῶν

1. Πολλοί ἐκ τῶν ὑπηκόων τῶν Ρωμαίων, παρέχοντες σπουδαίαν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ἢ πληρώνοντες, ἔγινοντο Ρωμαῖοι πολῖται καὶ συνεπῶς αἱ ὑποθέσεις αὐτῶν ἐκανονίζοντο ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν νομοθεσίαν.

βασανιστηρίων, τὴν 29ην Ἰουνίου, ἡμέραν καθ' ἣν ἐορτάζομεν τὴν μνήμην του, μαζὶ μὲ τὴν μνήμην τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Οὕτως ἔθυσιάσθη διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ὁ μέγας τῶν ἔθνῶν Ἀπόστολος, ἀφοῦ τόσους κόπους καὶ τόσα βάσανα ὑπέστη διὰ τὴν διάδοσιν αὐτῆς. Ὁ ἴδιος εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν του, ως ἔξῆς περιγράφει τὶ ὑπέφερεν ἐκτελῶν τὸ μέγα ἔργον του:

«Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον· τῷς ἔργῳ δισθην, ἄπαξ ἐλιθάσθην, τῷς ἐναιώνισα, νυχθμερὸν ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὅδοι πορίαις πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν φευδαρέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι» (Κορ. β' ΙΑ. 24—28).

Ἀπολυτίκιον τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Οἱ τῶν Ἀποστόλων προτόθρονοι¹ καὶ τῆς Οἰκουμένης διδάσκαλοι, τῷ Δεσπότῃ τῶν ὄλων πρεσβεύσατε² εἰρήνην τῇ Οἰκουμένῃ δωρήσασθαι καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Κοντάκιον τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Τὰς οὐρανίους διαβάς πύλας ἐν πνεύματι μαθητευθεὶς³ τῷ ὑπὲρ τρεῖς οὐρανοὺς φθάσαντι Ἀπόστολῳ, Διονύσιε, τῶν ἀρρήτων ἐπλουτίσθης πᾶσαν γνῶσιν⁴ καὶ κατηγασας⁵ τοὺς ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας ἐγκαθεύδοντας, δι⁶ ὃ κράζομεν, Χαίροις, Πάτερ ἐγκόσμιε.

11. ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΣ

Μετὰ τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ πρωτομάρτυρος Σεφάνου, οὐδόλως ἐδειλίασαν οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ ἔξηκολούθησαν τὸ ἔργον των εἰς Ἱεροσόλυμα μὲ ζῆλον καὶ αὐταπάρνησιν, διδάσκοντες τὴν νέαν θρησκείαν καὶ αύξανοντες τὸν ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν. Ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων διηυθύνθησαν εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν, διόπου ἐκήρυττον τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἰδρυον χρι-

1. Ἔχοντες τὴν πρώτην θέσιν. 2. Παρακαλέσατε. 3. Διδαχθεὶς. 4. Ἀπέκτησες πᾶσαν γνῶσιν τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. 5. Ἐφώτισες

στιανικάς κοινότητας, συμμορφωθέντες μὲ τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, «πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἄπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κυίσει» (Μάρκ. ΙΣΤ', 15). Ἐκ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων γνωρίζομεν τὰ ἔξῆς περὶ τοῦ βίου τῶν Ἀποστόλων.

α) Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας.

‘Ο Ἀνδρέας ὀνομάζεται πρωτόκλητος, διότι ἐκλήθη πρῶτος ἀπὸ τὸν Σωτῆρα καὶ ἔγινε μαθητής του. ‘Ο Ἀνδρέας ἦτο ἀδελφός τοῦ Πέτρου καὶ κατήγετο ἀπὸ τὴν Βησθαϊδά τῆς Γαλιλαίας. Οἱ δύο ἀδελφοὶ εἶχον φύγει ἀπὸ τὴν Βησθαϊδά καὶ ἔμενον εἰς τὴν Καπερναούμ, ὅπου εἶχον ὡς ἐπάγγελμα τὴν ἀλιείαν. Ἐκεῖ ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, νὰ γίνουν μαθηταὶ του, ἐνῷ ἡλίευον εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας. «Δεῦτε ὁπίσω μου καὶ ποιήσω ἡμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων», εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, οὓτοι δὲ ἀφήσαντες τὰ δίκτυα ἤκολούθησαν αὐτὸν (Μαρκ. Α' 16—19).

‘Ο Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Σκυθίαν (Ρωσίαν), ὅπου ἰδρυσε πολλάς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὰς παραλιακάς πόλεις τοῦ Εὔξείνου Πόντου. Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἔχειροτόνησε τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον τοῦ Βυζαντίου Στάχυν. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Ἐλλάδα, καὶ ὑπέστη μαρτυρικόν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, θεωρεῖται δὲ ὁ πολιούχος τῶν Πατρῶν. Ἡ μνήμη τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἔορτάζεται τὴν 30ὴν Νοεμβρίου.

‘Απολυτίκιον τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου. Ὡς τῶν Ἀποστόλων Πρωτόκλητος¹ καὶ τοῦ κορυφαίου αὐτάδελφος, τῷ Δεσπότῃ τῶν ὅλων Ἀνδρέα ἱκέτευε, εἰρήνην τῇ οἰκουμένῃ δωρήσασθαι καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος².

β) Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος

‘Ο Πέτρος, δὲ ἀδελφός τοῦ Ἀνδρέου, ἦτο εἰς ἐκ τῶν τριῶν μαθητῶν, τοὺς ὁποίους περισσότερον ἤγάπα ὁ Σωτήρ. Οὗτοι

1. Πρῶτος κληθεὶς ἐκ τῶν Ἀποστόλων 2. Τὴν μεγάλην αὐτοῦ εὔσπλαγχνίαν.

ἥσαν δὲ Πέτρος, δὲ Ἰάκωβος καὶ δὲ Ἰωάννης. Ὡνομάζετο προηγούμενως Σίμων, δταν δὲ ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἔγινε μαθητής του, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα Κηφᾶς, (= πέτρα, βράχος) τὸ ὄποιον εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μεταφράζεται «Πέτρος». Τὸν ὀνόμασε Πέτρον δὲ Σωτήρ, διότι προέβλεπεν, δτι δὲ πίστις του θὰ εἶναι ἀκλόνητος ὅπως δὲ βράχος.

'Απὸ τὴν Πεντηκοστὴν διεκρίθη διὰ τὸν ζῆλόν του. Μὲ τὸ θεόπνευστον κήρυγμά του πολλαὶ χιλιάδες Ἰουδαίων ἔγιναν χριστιανοί. Ὅτο θερμὸς καὶ δρμητικός, κατεῖχε δὲ πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων. 'Ο Πέτρος ἐκήρυξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ἐκ δὲ τῆς Αἴγυπτιακῆς πόλεως Βασιλῶνος¹ ἔγραψε τὴν πρώτην καθολικὴν ἐπιστολήν του πρὸς τοὺς χριστιανοὺς διαφόρων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ ἔτος 61 μ. Χ. Ἐξ Αἰγύπτου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, ὁπόθεν ἔγραψε τὴν δευτέραν ἐπιστολήν του, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 64 μ. Χ. μετέβη εἰς Ρώμην. Ἐκεῖ συνεργασθεὶς πιθανώτατα μετὰ τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν Παύλου, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Νέρωνος, κατὰ τὸ ἔτος 64 μ. Χ. Καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς δράσεώς του δὲ Πέτρος ἐκινδύνευσε νὰ ὑποστῇ μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐσώθη δὲ διὰ τῆς θείας ἐπεμβάσεως.

Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων περιγράφουν τοῦτο ὡς ἔξῆς:

(Πραξ. ΙΒ'. 1-12)

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης δὲ βασιλεὺς τὰς χειρὰς κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀνείλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ καὶ ἰδὼν δτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον, (ἥσαν δὲ ἡμέρα τῶν ἀζύμων) δν καὶ πιάσαις ἔθετο εἰς φυλακήν, παραδοὺς τέσσαροι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν, βουλόμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. 'Ο μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ προσευχῇ δὲ ἦν ἐκτενῆς γινομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ.

"Οτε δὲ ἔμελλεν αὐτὸν προάγειν δὲ Ἡρώδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν

1. Πολλοὶ φρονοῦν, δτι Βασιλῶνα, ἐκ τῆς ὄποιας ἀναφέρει δὲ Πέτρος δτι ξστειλε τὴν ἐπιστολήν, ἐννοεῖ τὴν Ρώμην.

δ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἀλλύσεσι δυσί, φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. Καὶ ἵδού, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οὐκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν λέγων, ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. Εἰπέ τε διὸ ἄγγελος πρὸς αὐτόν. Περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλα σου. Ἐποίησε δὲ οὕτω. Καὶ λέγει αὐτῷ· Περιβαλοῦ τὸ ἴματιον σου, καὶ ἀκολούθει μοι. Καὶ ἐξελθὼν ἥκολούθει αὐτῷ· καὶ οὐκ ἦδε ὅτι ἀληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἄγγελου, ἐδόκει δὲ δράμα βλέπειν. Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἥλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτομάτῃ ἥνοιχθη αὐτοῖς· καὶ ἐξελθόντες προῆλθον φύμην μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ εἶπε. Νῦν οἴδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετο με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Ἐπέβαλε τὰς χεῖρας=ἐπεχείρησε. **Ἡρώδης**· ἥτο διῆγονος τοῦ Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου καὶ ἐλέγετο Ἡρώδης Ἀγρίππας Α'. Ἐπέτυχεν ἐπὶ αὐτοκράτορος Κλαυδίου νὰ ἀναγνωρισθῇ βασιλεὺς ὅλης τῆς Παλαιστίνης (41 μ.Χ.). Τὸ ἔτος 44 ἐφόνευσε τὸν Ἰάκωβον καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. **Κακῶσαι**=νὰ κακοποιήσῃ. **Προσέδετο συλλαβεῖν**=συνέλαβεν ἀκόμη. **Τέσσαροι τετραδίοις**=εἰς τέσσαρας τετράδας· εἰς δεκαέξ. **Ἀναγαγεῖν**=νὰ παρουσιάσῃ αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ· νὰ δικάσῃ αὐτόν. **Ἐκτενής**=διαρκής. **Ἐπέστη**=ἥλθεν αἰφνιδίως. **Πατάξας**=κτυπήσας. **Φυλακὴν**=φρουράν. **Αὐτομάτη**=μόνη της. **Γενόμενος ἐν ἑαυτῷ**=συνελθών. **Καὶ πάσης προσδοκίας**=καὶ ἀπὸ πᾶν κακὸν τὸ ὅποιον ἐπερίμενεν.

12. ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

'Ιάκωβος καὶ Ἰωάννης

Οἱ δύο οὗτοι Ἀπόστολοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου καὶ τῆς Σαλώμης καὶ κατήγοντο ἀπὸ τὴν Βησθαΐδα. Ὅντες κατὰ πρῶτον μαθηταὶ καὶ οὗτοι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἡκολούθησαν τὸν Ἰησοῦν, κληθέντες ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀπετέλεσαν μὲ τὸν Πέτρον τοὺς τρεῖς ἡγαπημένους μαθητάς του. Ο Ἰωάννης μά-

λιστα εύρισκόμενος πλησίον τοῦ διδασκάλου του, ὅταν ἐσταυροῦτο, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν τιμητικὴν ἐντολὴν νὰ προστατεύσῃ τὴν Θεοτόκον. Ὁ Ἰάκωβος μετὰ τὸν πρῶτον διωγμὸν τῶν χριστιανῶν παρέμεινε διδάσκων εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ τελειώσῃ τὴν ἀποστολὴν του ἐπεκτείνων τὴν δρᾶσίν του καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας ὁ Α' θέλων, ὡς ἐμάθομεν, νὰ περιποιηθῇ τοὺς Ἰουδαίους, διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ σφαγὴν τοῦ Ἰακώβου τὸ 44 μ. Χ. Τὴν μνήμην του ἔορτάζομεν τὴν 30ῆν Ἀπριλίου.

Ο δὲ Ἰωάννης σταλεὶς κατὰ πρῶτον μετὰ τοῦ Πέτρου, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν Ἔκκλησίαν τῆς Σαμαρείας, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, θεωρούμενος εῖς ἐκ τῶν τριῶν στύλων τῆς Ἔκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (Πέτρος, Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου), ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς κατὰ τὸ ἔτος 48 γενομένης ἐκεὶ συνόδου τῶν Ἀποστόλων. Ἐκεῖθεν ὀρμώμενος περιήλθε πολλὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅταν δὲ ἐθανατώθη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐκλήθη εἰς τὴν Ἔφεσον, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του (100 μ. Χ.), διοικῶν καὶ τὴν Ἔκκλησίαν τῆς Ἔφεσου καὶ τὰς ἄλλας πλησίον κειμένας Ἔκκλησίας. Φθάσας εἰς ἕσχατον γῆρας, μετέβαινε βασταζόμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν του, εἰς τὰς Ἱεράς συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν, ὅπου μὴ ἔχων δυνάμεις νὰ ὀμιλήσῃ διὰ πολλῶν ἔλεγε: «τεκνία μου, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Ὁ Ἰωάννης ἔγραψε πέντε βιβλία, περιλαμβανόμενα εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ταῦτα εἶναι τὸ φέρον τὸ ὄνομά του Εὐαγγέλιον, ἡ Ἀποκάλυψις, ἐν ᾧ προφητεύει περὶ τῶν διωγμῶν κατ' ἀρχὰς καὶ τοῦ κατόπιν θριάμβου τῆς Ἔκκλησίας καὶ αἱ τρεῖς καθολικαὶ ἐπιστολαί του, ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὴν μνήμην του ἔορτάζομεν τὴν 8ην Μαΐου.

Κοντάκιον τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου. Φωνῆς θεϊκῆς ἀκούσας προκαλούσης σε, ἀγάπην πατρὸς παρεῖδες¹ καὶ προσέδραμες² τῷ Χριστῷ, Ἰάκωβε, μετὰ τοῦ συγγόνου σου³ ἔνδοξε^{*} μεθ° οὐ ἱξιώθης ἰδεῖν Κυρίου τὴν θείαν μεταμόρφωσιν.

1. "Εθεσες κατὰ μέρος. 2. Προσῆλθες. 3. Τοῦ ἀδελφοῦ σου."

'Απολυτίκιον τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου. Ἀπόστολε Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡγαπημένε, ἐπιτάχυνον ϕῦσαι λαὸν ἀναπολόγητον^{1.} δέχεται σε προσπίπτοντα² δὲ ἐπιπεσόντα τῷ στήθει καταδεξάμενος^{3.} ὃν ἵκετενε, Θεολόγε, καὶ ἐπίμονον νέφος ἐθνῶν διασκεδάσαι^{4,} αἰτούμενος ἥμιν εἰρήνην καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Φίλιππος καὶ Ναθαναήλ.

Ο Φίλιππος κατήγετο καὶ οὗτος ἐκ Βησθαΐδα τῆς Γαλιλαίας. Κέντρον τῆς ἀποστολικῆς του δράσεως ἦτο ἡ Φρυγία. Εἰς τὴν Ἱεράπολιν τῆς Φρυγίας συνηντήθη μετὰ τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, δστις εύρισκετο ἐκεῖ, διὰ νὰ κηρύξῃ καὶ οὗτος τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ο Φίλιππος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς ἔξεγερθέντας ἐναντίον του εἰδωλολάτρας καὶ ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον, τὸ ἔτος 87, κρεμασθεὶς ἐπὶ ξύλου.

Ο Ναθαναήλ ἐλέγετο καὶ Βαρθολομαῖος καὶ κατήγετο ἐκ τῆς Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας. Ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ κατόπιν εἰς τὰς Ἰνδίας, ὑπέστη δὲ μαρτυρικὸν θάνατον, ἀποκεφαλισθεὶς εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ὑπὸ τοῦ Ἀστυάγους, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας.

Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος.

Ο Θωμᾶς κατήγετο καὶ οὗτος πιθανώτατα ἐκ τῆς Γαλιλαίας. Ἀπουσιάζων, δταν μετὰ τὴν Ἀνάστασίν του παρουσιάσθη δ 'Ιησοῦς εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἐπίστευσε τοῦτο, δταν καὶ δευτέραν φορὰν παρουσιάσθη καὶ τοῦ εἶπε νὰ θέσῃ τὸν δάκτυλὸν του εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων καὶ τὴν χεῖρά του εἰς τὴν πλευράν του. Πράξας τοῦτο εἶπεν: «ο Κύριός μου καὶ δ Θεός μου». Ο Θωμᾶς ἐδίδαξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Περσίαν καὶ εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας. Εἰς τὴν "Ἐδεσσαν ὑπῆρχε μεγαλοπρεπῆς ναὸς πρὸς τιμὴν του καὶ ἐδεικνύετο καὶ δ τάφος του. Οἱ εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας ἀπὸ παλαιοὺς χρόνους κατοι-

1. Σπεῦσε νὰ σώσης λαὸν ἀναπολόγητον (τὸν χριστιανικὸν λαόν, δστις κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν καὶ κατεδικάζετο χωρὶς νὰ ἀπολογηθῇ). 2. Παρακαλοῦντα. 3. 'Ο καταδεχθεὶς νὰ πέσῃς σὺ εἰς τὸ στήθος του. 4. Νὰ διασκορπίσῃ τὸ νέφος τῶν εἰδωλολάτρων, τὸ δποῖον ἐπιμένει νὰ ὑπάρχῃ.

κοῦντες Πέρσαι χριστιανοὶ, ὁνομάζουν ἑαυτοὺς «χριστιανούς τοῦ Θωμᾶ»

‘Ο Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἢτο Γαλιλαῖος καὶ τελώνης τὸ ἐπάγγελμα, πρὶν δὲ γίνη μαθητὴς τοῦ Σωτῆρος ἐλέγετο Λευΐς. ‘Ο Ματθαῖος ἔμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάσκων τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ κατόπιν μετέβη καὶ ἐκήρυξεν εἰς τὴν Αἴθιοπίαν, ὅπου ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. ‘Ο Ματθαῖος λέγεται καὶ Εὐαγγελιστὴς, διότι ἔγραψε τὸ φέρον τὸ ὄνομά του Εὐαγγέλιον.

Ιάκωβος ὁ μικρὸς καὶ Ἰούδας ὁ Ιακώβου. ✓

‘Ο Ἀπόστολος Ἰάκωβος, ὁνομάζεται «Ιάκωβος ὁ μικρός», διὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον τὸν υἱὸν τοῦ Ζεβεδαίου. Ὁ οὖτος Γαλιλαῖος καὶ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου καὶ τῆς Μαρίας. ‘Ο Ἰάκωβος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Νοτιοδυτικὴν Παλαιστίνην καὶ κατόπιν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὑπέστη δὲ μαρτυρικὸν θάνατον πιθανῶς εἰς τὴν Ὀστρακινὴν τῆς κάτω Αἴγυπτου.

‘Ο Ἀπόστολος Ἰούδας ἢτο υἱὸς τοῦ Ἰακώβου, ὁνομάζεται δὲ ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστὰς Λεββαῖος καὶ Θαδδαῖος. ‘Ο Ἰούδας ἐδίδαξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Συρίαν, Ἀρμενίαν, Μεσοποταμίαν καὶ Περσίαν.

Σίμων ὁ ζηλωτὴς καὶ Ματθίας. ✓

‘Ο Ἀπόστολος Σίμων ὁ ζηλωτὴς λέγεται καὶ Κανανίτης. Τὰ δύο αὐτὰ ἐπώνυμα τοῦ Σίμωνος ἔχουν τὴν ίδιαν σημασίαν, διότι ἡ λέξις Κανανίτης εἶναι ἐβραϊκὴ καὶ σημαίνει ζηλωτὴς. Ἐλέγετο ζηλωτὴς, διότι πρὶν γίνη μαθητὴς τοῦ Σωτῆρος ἀνήκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν πολὺ φανατικῶν Φαρισαίων. ‘Ο Σίμων ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον τὴν Μαυριτανίαν (εἰς Βορ. Ἀφρικὴν) καὶ τέλος εἰς τὴν Βρεττανίαν, ὅπου ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

‘Ο Ἀπόστολος Ματθίας εἶναι ὁ διὰ κλήρου ἀντικαταστήσας τὸν προδότην Ἰούδαν. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκήρυξε καὶ οὗτος εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Αἴγυπτου καὶ κατόπιν ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Αἴθιοπίαν, ὅπου καὶ ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

‘Η Ἐκκλησία μας τιμᾷ ἰδιαιτέρως τὸν καθένα ἐκ τῶν Ἀπο-

στόλων εἰς ὡρισμένην ἡμέραν τοῦ ἔτους, ἐορτάζει ὅμως καὶ ὅλους μαζὶ τοὺς Ἀποστόλους τὴν 30ὴν Ἰουνίου ἑκάστου ἔτους.

'Απολυτίκιον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων. Ἀπόστολοι Ἡγιοι, πρεσβεύσατε¹ τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα πταισμάτων ἄφεσιν παράσχῃ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.^N

13 ΟΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΑΙ ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΙ ΛΟΥΚΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΘΕΟΙ

Μαζὶ μὲ τοὺς Ἀποστόλους καὶ πολλοὶ ἄλλοι χριστιανοὶ εἰργάσθησαν βοηθοῦντες αὐτοὺς καὶ φροντίζοντες διὰ τὴν ἑξαπλωσιν τῆς χριστιανικῆς Ἑκκλησίας. Σπουδαιότεροι ἔξι αὐτῶν ἦσαν οἱ ἑξῆς :

α) Ὁ Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος.

Οὗτος ἦτο υἱὸς χήρας τινὸς, Μαρίας ὀνομαζομένης, καὶ κατώκει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐλέγετο δὲ καὶ Ἰωάννης. Εἰς τὴν οἰκίαν του συχνὰ συνηθροίζοντο οἱ Ἀπόστολοι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ προστύχοντο. Εἶναι πολὺ πιθανὸν, δτι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μάρκου εὑρίσκοντο οἱ Ἀπόστολοι, δταν ἐπεφοίτησεν εἰς αὐτοὺς τὸ Ἡγιον Πνεῦμα. Ὁ Μᾶρκος ἦτο βοηθός τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐκήρυξε δὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ θεωρεῖται ὀργανωτὴς τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς ὅποιας ἔγινε πρῶτος ἐπίσκοπος. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἀπό τοὺς ἔξεγερθέντας ἐναντίον του εἰδωλολάτρας, κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ ἔτους 63. Ὁ Μᾶρκος ἔγραψε τὸ φέρον τὸ ὄνομά του Εὐαγγέλιον, τὸ ὅποιον ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν Ἀπόστολον Πέτρον.

Κοντάκιον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Ἐξ ὑψους λαβὼν τὴν χάριν τὴν τοῦ πνεύματος, οιητόρων πλοκὰς διέλυσας², Ἀπόστολε, καὶ τὰ ἔθνη ἀπαντα σαγηνεύσας³, Μᾶρκε παναοίδιμε⁴, τῷ σῷ Δεσπότῃ προσήγαγες⁵ τὸ θεῖον κυροῦξας Εὐαγγέλιον.

1 Παρακαλέσατε· 2. Τὰ τεχνάσματα (τὰ ψεύδη) τῶν ρητόρων διέλυσες. 3. Προσελκύσας εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. 4 "Οστις ὑπὸ πάντων ἐπαινεῖσαι. 5. *Ωδήγησες.

β) Ο Εύαγγελιστής Λουκᾶς.

'Ο Λουκᾶς ἦτο ἑθνικός, ἑλληνικῆς καταγωγῆς, εἶχε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ καὶ κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Γενόμενος χριστιανὸς ἤκολούθησε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον μέχρι τοῦ θανάτου του, βοηθῶν αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον του. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παύλου (64 μ.Χ.), ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπέστη εἰς τὰς Θήβας μαρτυρικὸν θάνατον κρεμασθεὶς ἀπὸ μίαν ἑλαίαν, εἰς ἥλικιαν 80 ἑτῶν. 'Ο Λουκᾶς ἔγραψε τὸ φέρον τὸ ὄνομα του Εὐαγγέλιον, τὸ ὅποιον ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. Πλὴν τούτου ἔγραψε καὶ ἄλλο βιβλίον τῆς Καινῆς Διαθήκης «Πράξεις Ἀποστόλων», τὸ ὅποιον εἶναι σπουδαιότατον, διότι ἀπὸ αὐτὸῦ μανθάνομεν πῶς εἰργάσθησαν οἱ Ἀπόστολοι, διὰ νὰ διαδώσουν τὸ Εὐαγγέλιον μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος.

Κοντάκιον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Μαθητὴς γενόμενος τοῦ θείου Λόγου, σὺν τῷ Παύλῳ ἀπασαν ἐφωταγώγησας¹ τὴν γῆν καὶ τὴν ἀγγλὸν² ἀπεδίωξας, τὸ θεῖον γράψας Χριστοῦ Εὐαγγέλιον.

γ) Οἱ Ἀδελφόθεοι.

'Ο μνηστευθεὶς τὴν Θεοτόκον Ἰωσὴφ ἦτο πρὶν ἔγγαμος. Ἀπὸ τὴν ἀποθανοῦσαν σύζυγόν του ἀπέκτησε τέσσαρα τέκνα, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Ἰούδαν, τὸν Σίμωνα καὶ τὸν Ἰωσῆν. Οὗτοι ἐλέγοντο ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου ἢ ἀδελφόθεοι. Οἱ ἀδελφόθεοι ἐπίστευσαν εἰς τὸν Σωτῆρα μετὰ τὴν Ἀνάστασιν του.

'Ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης πληροφορούμεθα, ὅτι εἰργάσθησαν πολὺ διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου οἱ ἀδελφόθεοι Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας. "Ἔγραψε δὲ ἔκαστος ἔξ αὐτῶν μίαν καθολικὴν ἐπιστολήν. 'Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν ὁ Ἰάκωβος, ὁ δονομασθεὶς δίκαιος, ἔγινε πρῶτος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων καὶ ἐθεωρεῖτο στύλος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ὅπως καὶ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης διηδός τοῦ Ζεβεδαίου. Ἀπέθανε λιθοβοληθεὶς ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὸ ἔτος 62, λιθοβολούμενος δὲ ἐπανέλαβε τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὅτε ἐσταυροῦτο, «πάτερ συγ-

1. Ἐδίδαξες. 2. Τὸ σκότος, τὴν ἄγνοιαν.

χώρησον αύτούς, διότι δὲν γνωρίζουν τὶ κάμνουν». 'Ο Ιάκωβος θεωρεῖται συγγραφεὺς καὶ τῆς φερούσης τὸ ὄνομά του θείας λειτουργίας, τὴν ὅποιαν κατόπιν ἐσυντόμευσαν οἱ πατέρες τῆς 'Εκκλησίας Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

14. ΕΜΠΟΔΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΠΛΩΣΙΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ. ΑΙΡΕΣΙΣ

"Οταν ἥρχισε νὰ ἔξαπλοῦται ἡ χριστιανικὴ 'Εκκλησία, πάντα σχεδὸν τὰ πολιτισμένα ἔθνη διετέλουν ύπο τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἐπομένως τὰ σύνορα τῶν ἔθνων εἶχον καταργηθῆ καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων των δὲν συνήντα καμμίαν δυσκολίαν. Διὰ τοῦτο ἡδύναντο εὐκόλως οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου νὰ περιέρχωνται πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν καὶ διδάσκουν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ μάλιστα ἀφοῦ τὸ Εὐαγγέλιον ἐδιδάσκετο εἰς 'Ελληνικὴν γλῶσσαν, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἤννοεῖτο καὶ ὀμιλεῖτο εἰς ὀλόκληρον τὸ ἀπέραντον Ρωμαϊκὸν κράτος. 'Εκτὸς τούτου κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔδιδον σημασίαν εἰς κάθε νέαν ἰδέαν διαδιδομένην εἰς τὸ κράτος των, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντέκειτο εἰς τοὺς Ρωμαϊκούς νόμους. Ἡσαν εὐχαριστημένοι, ὅταν οἱ ύπηκοοί των ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους καὶ ἐπλήρωντον τακτικὰ τοὺς φόρους των.

'Άλλ' αἱ εὔκολίαι αὗται ἥσαν μηδαμιναὶ ἀπέναντι τῶν φοβερῶν ἐμποδίων, τὰ ὅποια πολὺ ταχέως παρουσιάσθησαν εἰς τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ἐμποδίων τούτων ἥσαν τὰ ἔξῆς :

1. 'Η ἰδέα ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἥσαν ἄθεοι κοὶ ἐπαναστάται. Οἱ χριστιανοὶ δὲν μετεχειρίζοντο εἰδωλα καὶ δὲν ἔκαμνον θυσίας καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους δὲν εἶχον οὔτε ναούς. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καλοὶ ἀνθρώποι οἱ χριστιανοί, ἐσκέπτοντο οἱ εἰδωλολάτραι, ἀφοῦ δὲν ἔχουν ναούς, ἀγάλματα καὶ θυσίας ; Συνεπῶς διὰ τοὺς εἰδωλολάτρας οἱ χριστιανοὶ ἥσαν ἄθεοι. Οἱ χριστιανοί, διὰ νὰ μὴ τοὺς ἐνοχλοῦν οἱ διώκται τῆς πίστεώς των, συνηθροίζοντο κρυψίως εἰς διάφορα ἀπόκρυφα μέρη, ἔνθα προστύχοντο, ὅμνουν τὸν Θεόν καὶ μετελάμβανον τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Οἱ εἰδω-

λοιλάτραι, καταλλήλως διδασκόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς τῶν ἐνόμιζον ὅτι συνηθροίζοντο καὶ ἔκαμνον συνωμοσίας κατὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.

2. Τὰ συμφέροντα τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν Ἱερέων καὶ τῶν τεχνιτῶν καὶ ἄγαλματοποιῶν. Οἱ Ἱερεῖς ἔβλεπον ὅτι, ἐὰν ἐπικρατήσῃ ὁ Χριστιανισμός, θά ἔχανον τὰ κέρδη τῶν καὶ τὸν σεβασμὸν ἀπὸ τὸν λαόν, οἱ δὲ τεχνῖται καὶ ἄγαλματοποιοὶ θὰ ἔχανον τὰς ἑργασίας τῶν. Διὰ τοῦτο μετεχειρίζοντο πᾶν φεῦδος καὶ πᾶσαν συκοφαντίαν, διὰ νὰ καταστήσουν μισητοὺς τοὺς χριστιανούς καὶ εἰς τοὺς λαούς καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντάς των.

3. Αἱ κακαὶ συνήθειαι τῶν εἰδωλολατρῶν. Οἱ εἰδωλολάτραι ἥσαν συνηθισμένοι εἰς τὴν πολυτέλειαν, εἰς τὰς διασκεδάσεις καὶ εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἑορτάς. Διὰ τοῦτο ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ μεταβάλουν τὴν ζωὴν τῶν καὶ νὰ προτιμήσουν τὴν ἀπλῆν καὶ ἐνάρετον ζωὴν τῶν χριστιανῶν καὶ τὰς σεμνάς τελετάς των.

4. Ἡ ὑπερηφάνεια τῶν φιλοσόφων. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἐνόμιζον ὅτι κατέχουν πᾶσαν γνῶσιν καὶ πᾶσαν σοφίαν. Δὲν κατεδέχοντο νὰ ἀκούσουν ἢ νὰ μελετήσουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τοῦτον ὡς διδάσκαλόν των. Διὰ τοῦτο ἐνόμιζον τὴν νέαν θρησκείαν μωρίαν καὶ ἐθεώρουν ἔξευτελιστικόν διὰ τὴν ἀξίαν τῶν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ αὐτήν.

5. Ἡ διδασκαλία τῶν χριστιανῶν περὶ ἴσοτητος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ εἰδωλολατρικοὶ λαοὶ εἶχον συνηθίσει νὰ βλέπουν ἄλλους ἐκ τῶν ἀνθρώπων κυρίους καὶ ἄλλους δούλους. Δὲν ἦδύναντο νὰ ἐννοήσουν πῶς ἦτο δυνατὸν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι νὰ εἶναι ἵσοι καὶ διὰ τοῦτο ἐπειριφρόνουν τὸν Χριστιανισμόν, ὅτις ἐδίδασκε τοῦτο. Τὴν διδασκαλίαν περὶ ἴσοτητος ἐμίσουν πρὸ πάντων οἱ ἄρχοντες τῶν εἰδωλολατρῶν, οἱ δόποι οὕτε νὰ ἀκούσουν ἥθελον, ὅτι εἶναι δρθὸν καὶ δίκαιον νὰ γίνουν ἵσοι μὲ τοὺς δούλους τῶν. Καίτοι πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ στωικὴ φιλοσοφία ἐπέδρασεν εἰς τὰ πνεύματα πολλῶν καὶ προέβησαν εἰς ἀπελευθερώσεις δούλων.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, μέγιστον ἐμπόδιον διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἥσαν αἱ αἰρέσεις. Ἀπὸ τοὺς πρώι

τους χρόνους τής ἔξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ παρουσιάσθησαν χριστιανοί, οἵτινες διέδιδον διδασκαλίας μὴ συμφωνούσας πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ παρέσυρον μὲ τὸ μέρος των πολλούς. Αἱ διδασκαλίαι αὗται καλοῦνται αἰρέσεις, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ταύτας αἰρετικοί. Οἱ αἰρετικοί ἡσαν πολὺ ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι προήρχοντο ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς χριστιανούς καὶ ἔφεραν μεγάλην ἀνωμαλίαν εἰς τὴν ἔξαπλωσιν τῆς εἰς Χριστὸν ὁρθῆς πίστεως.

Αἱ αἰρέσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο τάξεις· εἰς τὰς Ἰουδαιϊζουσας καὶ εἰς τὰς Γνωστικὰς. Αἱ Ἰουδαιϊζουσαι αἰρέσεις ἀνεμίγγυνον τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν Ἰουδαϊσμόν. Οἱ δπαδοὶ τῶν αἰρέσεων τούτων ἀνεγνώριζον μὲν ὡς ὁρθὴν τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ’ ὑπεστήριζον, διότι ἔπρεπεν οἱ χριστιανοὶ νὰ τηροῦν καὶ τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Αἱ Ἰουδαιϊζουσαι αἰρέσεις ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν, ἀπέκτησαν ἀρκετοὺς δπαδούς καὶ πολὺ διετάραξαν τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν.

Αἱ αἰρέσεις ὅμως, αἱ δποῖαι συνετάραξαν τὴν νεοσύστατον Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καθ’ ὅλον τὸν δεύτερον καὶ τρίτον αἰῶνα μετὰ Χριστόν, ἡσαν αἱ Γνωστικαί. Αἱ αἰρέσεις αὗται προήρχοντο ἀπὸ τοὺς ἔξ έθνῶν χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὄποιους ἀπετελέσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ ἐπομένως ἡδύναντο νὰ ἀποκτήσουν πολλοὺς δπαδούς. Μερικοὶ ἔξ έθνῶν χριστιανοί, οἵτινες εἶχον μελετήσει τὰ διάφορα φιλοσοφικά συστήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐνόμισαν διότι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναμίξουν τὰς διδασκαλίας τούτων μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος. Ἐπειδὴ δὲ ἐνόμιζον, διότι αὐτοὶ μόνον ἔχουν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐκαλοῦντο «γνωστικοί», αἱ δὲ αἰρέσεις των «γνωστικαί». Σπουδαιότεροι ἐκ τῶν γνωστικῶν αἰρετικῶν ἡσαν ὁ Βασιλεῖδης, ὁ Σατουρνίνος, ὁ Οὐαλεντίνος κτλ. Βασικὴ διδασκαλία τούτων ἦτο, διότι ὁ ὄλικὸς κόσμος εἶναι ἀτελῆς καὶ δὲν ἔδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Ὅψιστου Θεοῦ, ἀλλ’ ὑπὸ ἑτέρου κατωτέρου θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ. "Ωστε κατὰ τοὺς γνωστικούς ὑπῆρχον δύο θεοί, ὁ Ὅψιστος Θεός, ὁ

όποιος εἶναι ἀγαθὸς καὶ ὁ δημιουργός, ὁ δημιουργήσας τὸν ὑλικὸν κόσμον, δστις εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ.

Μεγάλην ἀνωμαλίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἐπέφερε καὶ ἡ αἵρεσις τῶν «Μοντανιστῶν», δνομασθεῖσα οὕτω ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν ταύτης Μοντανόν, δστις πρὶν γίνη χριστιανὸς ἥτο Ἱερεὺς τῶν εἰδώλων. Οἱ Μοντανισταὶ ἐκήρυττον, δτι διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν ἔγινε πλήρης ἡ θεία ἀποκάλυψις καὶ συνεπλήρωσε ταύτην ὁ Μοντανός, διὰ τοῦ στόματος τοῦ ὅποιου δώμιλει τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα.

Τέλος πολὺ ἐπικίνδυνος ἔχθρὸς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὑπῆρξεν ὁ αἱρετικὸς Μαρκίων. Οὕτος ἔδρασεν εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ Μαρκίων ἐδημιούργησεν ἰδικήν του Ἐκκλησίαν περιέχουσαν ἀντιχριστιανικάς διδασκαλίας, μὲν ἰδικούς του ἐπισκόπους καὶ Ἱερεῖς.

~~Χ~~ "Ολας αὐτὰς τὰς αἱρέσεις καθὼς καὶ τὰς κατηγορίας τῶν διαφόρων λογίων εἰδωλολατρῶν, καταπολέμησαν διὰ τῶν σοφῶν συγγραμμάτων των οἱ λόγιοι χριστιανοί. Πολλάκις δμως οἱ αἱρετικοί, διὰ νὰ ὑποστηρίξουν καὶ νὰ διαδώσουν τὰς αἱρέσεις των, ἔγραφον βιβλία μὲ ἐπιγραφάς ὡς συγγραφέων διαφόρων Ἱερῶν προσώπων. 'Αλλ' ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δευτέρου αἰῶνος, συνεκέντρωσε τὰ Ἱερά της βιβλία καὶ ἀπετέλεσε τὸν Κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Οὕτως ἔχώρισε τὰ γνήσια βιβλία της, τὰ ὅποια ἡδύναντο ἀκινδύνως νὰ μελετοῦν οἱ χριστιανοί, ἀπὸ τὰ φευδεπίγραφα καὶ νόθα βιβλία τῶν αἱρετικῶν, τὰ ὅποια δύνομάζονται ἀπόκρυφα.

Κατὰ τὴν ἴδιαν ἐποχὴν, διὰ νὰ προφυλάξῃ ἡ Ἐκκλησία τὴν γνησίαν χριστιανικὴν πίστιν της, διετύπωνε μὲ δλίγας φράσεις τὰς θεμελιώδεις διδασκαλίας της καὶ οὕτω ἐδημιούργησε τὰς δμολογίας τῆς πίστεώς της (Σύμβολα). Τὰ σύμβολα ταῦτα ἀπήγγελλον συνήθως οἱ βαπτιζόμενοι, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεοῦντο, πρὶν νὰ βαπτισθοῦν, νὰ δμολογήσουν τὴν πίστιν των. Ἐκ τούτων προέκυψε κατόπιν τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Πλὴν τούτων, δταν παρουσιάζοντο σπουδαῖα ζητήματα, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν συνεννοοῦντο καὶ συνεσκέπτοντο μεταξύ των, δπως ἐπραττον καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Βραδύτερον οἱ ἐπίσκοποι τῆς πρωτευούσης τῶν ἐπαρχιῶν ἐκά-

λουν τούς ἐπισκόπους πάσης τῆς ἐπαρχίας καὶ συνεζήτουν καὶ ἔλυον τὰ παρουσιαζόμενα ζητήματα τῆς πίστεως, συνεκάλουν δηλαδὴ τὰς λεγομένας Ἐπαρχιακὰς συνόδους. "Οταν δὲ παρουσιάζοντο σπουδαιότερα ζητήματα ἐνδιαφέροντα πολλάς ἐπαρχίας, συνεκαλοῦντο αἱ Τοπικαὶ σύνοδοι εἰς τὰς ὅποιας ἐλάμβανον μέρος οἱ ἐπίσκοποι πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων.

15. ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΔΙΩΓΜΟΙ. ΜΑΡΤΥΡΕΣ.

Τὰ ἐμπόδια πρὸς ἔξαπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπερενίκα ἡ δύναμις τῆς ἀληθείας, τὴν ὅποιαν περιεῖχεν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις. "Ηδη δμως παρουσιάζεται φοβερὰ ἀντίδρασις κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἱ διωγμοί. Οἱ χριστιανοὶ δὲν καταδιώκονται τώρα διάλογων καὶ συκοφαντιῶν, ἀλλὰ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Οἱ διωγμοί κατὰ τῶν χριστιανῶν προήρχοντο καὶ ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ἀπὸ τὸν λαόν.

Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐλατρεύοντο ὡς θεοί. "Η θεοποίησις τῶν αὐτοκρατόρων, λαβούσα τὴν ἀρχὴν ἐξ Ἀνατολῆς, διεδόθη εἰς πάντας τοὺς ὑποδιόλους πρὸς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος λαούς. "Εκαστος ἐκ τῶν λαῶν τούτων ὑπεχρεοῦτο νὰ λατρεύῃ πλὴν τῶν ἴδικῶν του θεῶν καὶ τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας. "Η τοιαύτη λατρεία, ἀφ' ἐνὸς μὲν συνέδεε τοὺς διαφόρους ὑποτεταγμένους εἰς τοὺς Ρωμαίους λαούς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπεδείκνυε τὸν πρὸς αὐτοὺς σεβασμόν των. Οἱ ὀρνούμενοι νὰ θυσιάσουν εἰς τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας, ἐθεωροῦντο ἐπαναστάται καὶ ἔχθροι τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τὸ δόπον οἱ αὐτοκράτορες ἀντιπροσώπευον. Εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην οἱ χριστιανοὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπακούσουν. Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες ἐμίσουν τοὺς χριστιανούς καὶ ἐπεδίωξαν νὰ τοὺς ἐξαφανίσουν, ἐγείροντες κατ' αὐτῶν σκληρούς διωγμούς.

Πλὴν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ὁ λαός κατεδίωκε μὲ φανατισμὸν τοὺς χριστιανούς. "Ο λαός ἐπίστευεν εἰς τὰς διαφόρους κατὰ τῶν χριστιανῶν συκοφαντίας (§ 14) καὶ ἐθεώρει τούτους ἐπικινδύνους καὶ ἀσεβεῖς. Πολλοὶ ἐσχημάτισαν τὴν ἰδέαν, δτὶ τὰ διάφορα δυστυχήματα ποὺ συνέβαινον (σεισμοί, πυρκαϊαί,

άσθένειαι, πλημμύραι κτλ.), τὰ ἔστελλον οἱ θεοὶ τῶν, διότι ἡσαν ὥργισμένοι διὰ τὴν ἀσέβειαν! τῶν χριστιανῶν.

Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ ἐκ μέρους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ λαοῦ διήρκεσαν ἀπὸ τὸ ἔτος 64 μέχρι τοῦ 313. Κατὰ τούτους αἱ Ἀγιαι Γραφαὶ ἐκαίοντο, οἱ δὲ χριστιανοὶ σύνελαμβάνοντο καὶ ἀπέθησκον, ἀγρίως βασανιζόμενοι.

Εἰς δλους αὐτοὺς τοὺς διωγμοὺς οἱ χριστιανοὶ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἔδειξαν θάρρος καὶ υπομονὴν ἀφάνταστον. Ὅφεσταντο μὲ ἀπάθειαν δλα τὰ εἶδη τῶν μαρτυρίων, εἰς τὰ ὅποια τούς ὑπέβαλλον, διὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστόν. Πλεῖστοι βασανισταὶ τῶν βλέποντες τὴν πίστιν τῶν καὶ τὴν περιφρόνησιν εἰς τὰ μαρτύρια, ἔγινοντο καὶ αὐτοὶ χριστιανοὶ καὶ ἀπέθησκον μαζὶ τῶν. Ἡ Ἐκκλησία μας καθ' ἐκάστην ὑμνεῖ καὶ τιμᾷ τούτους, διότι μὲ τὸ αἷμά τῶν τὴν ἐστερέωσαν, τοὺς δόνομάζει δὲ μάρτυρας.

Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν διωγμῶν τούτων ἡσαν οἱ ἔξῆς :

ⓐ Διωγμὸς ἐπὶ Νέρωνος.

Ο αἰμοβόρος οὗτος αὐτοκράτωρ (64—68) ἦσθάνετο εὔχαριστησιν νὰ χύνῃ ἀνθρώπινον αἷμα. Τοῦ παρουσιάσθη λοιπὸν μία καλὴ εὐκαιρία μὲ τοὺς χριστιανούς. Ἡ κακούργος ψυχὴ του, τοῦ ἐνέπνευσε νὰ πυρπολήσῃ τὴν Ρώμην, διὰ νὰ τὴν ἐπανακτίσῃ ὁραιοτέραν καὶ διὰ νὰ μεταχειρισθῇ μεγάλην ἔκτασιν, διὰ εὐρύχωρα καὶ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα. Τινὲς λέγουν δτι ἐκαυσε τὴν Ρώμην, διὰ νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τῆς καιομένης Τροίας καὶ νὰ συνθέσῃ ποίημα, δπως δ "Ομηρος, διότι εἶχε τὴν μωρίαν νὰ νομίζῃ, δτι εἶναι καὶ καλλιτέχνης. Ἐνῷ ὅμως ἡ πόλις ἐκαίετο, ἔγινε γνωστόν, δτι αἵτιος τῆς καταστροφῆς ταύτης ἦτο δ Νέρων καὶ δ λαός ἐξηγέρθη ἐναντίον του. Διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τότε κάθε ὑποψίαν, διέδωκεν δτι τὴν κακούργον ταύτην πρᾶξιν ἔκαμον οἱ χριστιανοί, διὰ νὰ καταστρέψουν τοὺς εἰδωλολάτρικοὺς ναοὺς καὶ νὰ κτίσουν ἴδιοκούς των. Ἡ κατηγορία αὐτὴ ἐπιστεύθη εὔκολα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους εἰδωλολάτρας, οἱ δποῖοι ἐμίσουν τοὺς χριστιανούς. Ἐξέδωκε τότε δ Νέρων ἴδιαιτέρους νόμους κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ διέταξε φοβερόν ἐναντίον τῶν διωγμόν.

‘Ο διωγμὸς οὗτος τῶν χριστιανῶν ἦτο ἐκ τῶν φοβερωτέρων μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (313). Μεταξὺ τῶν μαρτυρησάντων κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Νέρωνος ἦσαν καὶ οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

β) Διωγμὸς ἐπὶ Δομιτιανοῦ.

‘Ο αὐτοκράτωρ οὗτος ἔβασιλευσεν ἀπὸ τὸ ἔτος 81 μέχρι τοῦ 96 μ. Χ. Ὅτο διεφθαρμένος καὶ αἰμοχαρής, διαρκῶς δὲ εὔρισκεν ἀφορμάς, διὰ νὰ φονεύῃ τοὺς ὑπηκόους του καὶ νὰ δημεύῃ τὴν περιουσίαν των. Κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐκίνησε διωγμὸν κατηγορῶν αὐτοὺς ὅτι Ἠσαῖαν ἄθεοι καὶ ἔχθροι τοῦ Κράτους. ‘Ο Δομιτιανὸς κατεδίωξε τοὺς χριστιανούς, ὅχι μόνον εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ρώμην, εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀπὸ τοὺς καταγγελλομένους ως χριστιανούς, ἄλλους μὲν ἔξωριζε καὶ ἄλλους ἐθανάτωνε. Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δομιτιανοῦ ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Τιμόθεος καὶ Ὁνήσιμος, ἔξωρίσθη δὲ εἰς τὴν Πάτμον ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης.

γ) Διωγμὸς ἐπὶ Τραϊανοῦ (Μαρτύριον τοῦ Ἰγνατίου).

‘Ο Τραϊανὸς ἦτο αὐτοκράτωρ ἀπὸ τὸ ἔτος 98 μέχρι τοῦ 117 μ. Χ. Οὗτος ἔξέδωκε νόμον καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὸ κράτος νὰ ὑπάρχουν σωματεῖα. Οἱ χριστιανοὶ συνηθροίζοντο εἰς ἴδιαιτερα μέρη καὶ προσηύχοντο καὶ ἐπομένως παρέβαινον τὸν νόμον κατὰ τῶν σωματείων. Ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ οἱ χριστιανοὶ κατεδικάζοντο ἀπὸ τὸ δικαστήριον. Ἐνῷ εἰς τοὺς προηγουμένους διωγμοὺς ἥρεύνων, διὰ νὰ εὔρουν τίς εἶναι χριστιανὸς καὶ νὰ τὸν καταδικάσουν, τώρα ἔπρεπε νὰ γίνῃ καταγγελία καὶ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐκεῖ τοὺς ἐπέβαλλον νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστὸν καὶ νὰ θυσιάσουν εἰς τὰ εἴδωλα. Ἐάν ἔπραττον τοῦτο ἥθωρόνοντο, ἐὰν ὅμως ἐπέμενον, κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. Πολλάκις ὅμως ὁ ἐθνικὸς λαός ἔξεγείρετο καὶ κατεδίωκε καὶ ἐφόνευε τοὺς χριστιανούς, χωρὶς νὰ δικασθοῦν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου.

Ἐπὶ Τραϊανοῦ ἐμαρτύρησε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος. Ἐπειδὴ μὲ πολὺ μεγάλον ἐνθουσιασμὸν ὑπεστήριξε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, συνελήφθη καὶ ἐστάλη δέσμιος εἰς τὴν Ρώμην, διὰ νὰ ριφθῇ εἰς τὰ ἄγρια θηρία. Κατὰ τὴν μεταφοράν του ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὴν Ρώμην ὑπέστη πολλὰ βασανιστήρια ἀπὸ τοὺς σκληρούς στρατιώτας ποὺ τὸν μετέφερον.

Ο Ἰγνάτιος ἀπέθανε κατασπαραχθεὶς ἀπὸ τὰ θηρία τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς Ρώμης, πιθανῶς τὸ ἔτος 107 μ.Χ. Τὸ μαρτύριόν του ὑπέστη, χωρὶς νὰ δείξῃ καμμίαν δειλίαν. Ὁταν τὸν μετέφερον εἰς τὴν Ρώμην οἱ στρατιώται, ἔγραφεν εἰς μίαν ἐπιστολήν του πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ρώμης: «Ἐᾶχομαι νὰ φθάσω τὸ ταχύτερον εἰς τὰ θηρία ποὺ θὰ μὲ ρίψουν καὶ θὰ τὰ κολακεύσω, διὰ νὰ μὲ καταφάγουν ταχέως καὶ ὅχι, ὅπως συμβαίνει ἐνίστε, ποὺ δειλιάζουν καὶ δὲν ἔγγιζουν τοὺς ριπτομένους εἰς αὐτά. Ἐάν δὲν θελήσουν νὰ μὲ καταφάγουν, ἔγώ θὰ τὰ ἀναγκάσω νὰ τὸ πράξουν». +

δ) Διωγμὸς ἐπὶ Ἀντωνίνου Πίου (Μαρτύριον Πολυκάρπου).

Ο αὐτοκράτωρ οὗτος (138 — 161), μολονότι δὲν ἐνέκρινε τοὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμούς, δὲν ἤδυνηθη νὰ ἐμποδίσῃ τούτους τελείως καὶ νὰ καταπαύῃ τὴν ἐναντίον των μανίαν τοῦ ὅχλου. Ἐπὶ Ἀντωνίνου ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ὁ ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος.

Ο Πολύκαρπος ἦτο πιθανώτατα μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ εἶχε γίνει ἐπίσκοπος Σμύρνης. Μὲ πολὺ θάρρος ἔκήρυττε τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκάλει τοὺς εἰδωλολάτρας νὰ γίνουν χριστιανοί. Συνελήφθη τότε καὶ ὠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ Ρωμαίου ἀνθυπάτου Κορδάτου. Οὗτος προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν σεβάσμιον γέροντα Πολύκαρπον νὰ ἀρνηθῇ τὸν Χριστὸν καὶ νὰ ὀρκισθῇ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρος. «Ομοσον καὶ ἀπολύσω σε· λοιδόρησον τὸν Χριστὸν» τοῦ ἔλεγε. Ο Πολύκαρπος ἀπήντησεν: «δύγδοήκοντα καὶ ἔξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ καὶ οὐδὲν μὲ ἥδικησε, καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου τὸν σώσαντά με». Τότε ὁ Πολύκαρπος κατεδικάσθη εἰς

τὸν διὰ τῆς πυρᾶς θάνατον (155-156 μ.Χ.). Ἐπειδὴ δῆμος αἱ φλόγες ἐσεβάσθησαν τὸ ἄγιον σῶμά του, ἐφονεύθη διὰ τοῦ ξίφους.

ε) Διωγμὸς ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (Μαρτύριον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς).

'Ἐπι τοῦ αὐτοκράτορος τούτου (161 — 180 μ.Χ.) οἱ χριστιανοὶ ἀνεζητοῦντο πανταχοῦ καὶ, πρὶν τοὺς θανατώσουν, ἔζήτουν νὰ τοὺς ἀναγκάσουν μὲ μαρτύρια νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστὸν καὶ νὰ θυσιάσουν εἰς τὰ εῖδωλα. Ἐμαρτύρησαν τότε μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ μάρτυς Ἁγία Παρασκευή.

'Η Ἁγία Παρασκευὴ ἐγεννήθη εἰς Ρώμην περὶ τὸ 138. Εἰς ἥλικιαν 20 ἐτῶν ἔχασε τοὺς χριστιανοὺς γονεῖς της, τῶν δποίων ἦτο τὸ μόνον τέκνον. Ἐπώλησε τότε τὰ ὑπάρχοντά της, τὰ ἐμοίρασεν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ περιήρχετο πόλεις καὶ χωρία διδάσκουσα τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, διότι εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς γονεῖς της λαμπρὰν μόρφωσιν. Συλληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου ὑπέστη πολλὰ μαρτύρια, διὰ νὰ ἀρνηθῇ τὸν Χριστόν. Τὸ θάρρος καὶ ἡ αὐταπάρνησίς της ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν τοῦ αὐτοκράτορος, δστις τὴν ἡλευθέρωσεν. 'Η Ἁγ. Παρασκευὴ ἔξηκολούθησε τὸ ἀποστολικὸν ἔργον της. Συνελήφθη τότε ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ, ἀφοῦ ποικιλοτρόπως ἐβασανίσθη, ἐκαρατομήθη. Τὴν μνήμην της ἔορτάζομεν τὴν 26ην Ιουλίου.

στ) Διωγμὸς τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (Μαρτύριον τῆς Ἁγίας Περπέτουας).

'Ο Σεπτιμίος Σεβήρος (193—211 μ.Χ.) ἐξέδωκε κατὰ τὸ 202 διάταγμα, διὰ τοῦ δποίου ἀπηγορεύετο νὰ προσέλθῃ κανεὶς εἰς τὸν Χριστιανισμόν. 'Ο διωγμὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου ἔξηπλώθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον ἐμαρτύρησαν δὲ Λεωνίδας ὁ πατήρ τοῦ μεγαλειτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως Ὡριγένους εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, δὲ σοφὸς ἐπίσκοπος τῆς Γαλλικῆς πόλεως Λουγδούνου (Λυδίας) Εἰρηναῖος καὶ ἡ ἔνδοξος μάρτυς Περπέτουα εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Ἡ Περπέτουα κατήγετο ἀπὸ ἐπιφανῆ οἰκογένειαν τῆς Καρχηδόνος. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σεβήρου συνελήφθη ὡς χριστιανὴ καὶ ἐφυλακίσθη (203). Μόλις εἶχε χάσει τὸν σύζυγόν της. Ἡτο διλικίας 22 ἑτῶν ἔχουσα καὶ τέκνον, τὸ ὅποιον ἐθῆλαζεν. Ὅταν ἔγινεν ἡ δίκη της, ἥτο παρὼν ὁ πατὴρ της κρατῶν εἰς τὰς ἀγκάλας του τὸ βρέφος της καὶ τὴν παρεκάλει νὰ λυπηθῇ τὸ τέκνον της καὶ νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ Περπέτουσα ὅμως ἐθεώρησε ἀνωτέραν τὴν ἀγάπην εἰς τὴν πίστιν της ἀπὸ τὴν μητρικὴν ἀγάπην πρὸς τὸ τέκνον της καὶ ἡρνήθη. Διὰ τοῦτο κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ὡδηγήθη εἰς τὸ ἀμφιθέατρον καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς κερατισμοὺς ἀγρίας ἀγελάδος. Οὕτω κακωθεῖσα, ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ δημίου. Τὴν μνήμην της ἔορτάζομεν τὴν 1ην Φεβρουαρίου.

ξ) Διωγμὸς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. (Οἱ μεγαλομάρτυρες Γεώργιος καὶ Δημήτριος).

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου (284—305 μ. Χ.) ὑπάρχει πληροφορία ὅτι ἐσφάγησαν ἐντὸς μηνὸς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν 15.000 χριστιανοί. Εἰς δὲ τὴν Αἴγυπτον ἐφονεύθησαν 140.000, ἐκτὸς πολλῶν χιλιάδων χριστιανῶν, οἵτινες ἀπέθανον εἰς τὰς φυλακὰς ἐκ τῶν πολλῶν βασανιστηρίων. Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τούτου ἐμαρτύρησαν οἱ δύο μεγαλομάρτυρες Γεώργιος καὶ Δημήτριος.

Οἱ μεγαλομάρτυρις Γεώργιος κατήγετο ἐκ Καππαδοκίας ἀπὸ γονεῖς ἐπιφανεῖς, ἥτο δὲ ἀξιωματικὸς εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν στρατὸν καὶ διεκρίθη εἰς πολλὰς μάχας. Ἐπειδὴ ἥτο χριστιανός, ἀφηνεν ἐλευθέρους τοὺς δούλους καὶ αἰχμαλώτους τοῦ πολέμου καὶ ειργάζετο νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἄλλους ἀξιωματικοὺς τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ.

Οταν δὲ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς ἐκήρυξε διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν, δὲ Γεώργιος ὅχι μόνον ἡρνήθη νὰ συλλάβῃ χριστιανούς, ἀλλὰ ὀμολόγησεν ὅτι ἥτο καὶ αὐτὸς χριστιανὸς καὶ κατηγόρει σφοδρῶς τὸν κατ' αὐτῶν διωγμόν. Οὕτε αἱ κολακεῖαι, οὕτε αἱ ὑποσχέσεις, οὕτε αἱ ἀπειλαὶ τὸν ἔπεισαν νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν ὁμολογίαν του. Διὰ τοῦτο κατὰ διαταγὴν τοῦ

Διοκλητιανοῦ ἐδέθη ἐπὶ ξύλου καὶ ἔδαρη ἀνηλεῶς. Κατόπιν ἐσύρθη δεδεμένος ἐπὶ τροχοῦ καὶ τέλος ἀπεκεφαλίσθη περὶ τὸ ἔτος 303 μ. Χ. Ἡ παράδοσις ἀποδίδει εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Γεώργιον τὴν διὰ θαυμάτων ἀπελευθέρωσιν παιδῶν αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ τῶν ἔχθρων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς εἰκόνας ζωγραφίζεται ἔφιππος καὶ μὲ παιδίον εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἵππου του. Ἡ Ἐκκλησία μας τιμᾷ τὴν μνήμην του τὴν 23ην Ἀπριλίου.

Ο Μεγαλομάρτυς Δημήτριος ἐγεννήθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατήγετο ἀπὸ ἐπιφανῆ οἰκογένειαν. Καταταχθεὶς εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν στρατόν, διεκρίθη ὡς ἀξιωματικὸς διὰ τὴν γενναίοτητά του. "Οταν ἐξεδόθη τότε αὐτοκρατορικὸν διάταγμα (303 μ. Χ.) καὶ διέτασσε τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν συναθροίσεων τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ναῶν, ὁ Δημήτριος οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν καὶ ἐξήκολούθησε τὸν χριστιανικὸν βίον του. Διὰ τοῦτο ἐφυλακίσθη μὲ πολλοὺς ἄλλους χριστιανούς. Συνέβη τότε, εἰς νεανίας χριστιανός, ὁ Νέστωρ, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν φυλακὴν καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν εὐλογίαν του, διὰ νὰ παλαίσῃ εἰς τὸ θέατρον πρός τινα εἰδωλολάτρην παλαιστήν, Λυαῖον ὀνομαζόμενον. Ο Νέστωρ ἐπάλαισε καὶ τὸν ἐνίκησε. "Οταν ἐγνώσθη τοῦτο, ἐφονεύθη καὶ ὁ Νέστωρ καὶ ὁ εύρισκόμενος εἰς τὴν φυλακὴν Δημήτριος.

Ο Μεγαλομάρτυς Δημήτριος εἶναι ὁ πολιοῦχος τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου του ἐκτίσθη ἀργότερα μεγαλοπρεπέστατος ναός. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἐκ τοῦ τάφου του ἀνέβλυζε μύρον καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη μυροβλήτης, ἡ δὲ πίστις τῶν χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, πολλάκις ἔδωκε θάρρος εἰς αὐτοὺς καὶ ἔσωσε τὴν πόλιν των ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς διαφόρους ἐπιδρομεῖς. Τὴν μνήμην τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἔορτάζομεν τὴν 26ην Ὁκτωβρίου.

Μετὰ τὰ ἐμπόδια, τὰς αἰρέσεις καὶ τοὺς διωγμούς ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεκράτησε, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποδεικνύει ὅτι ἀληθῶς προέρχεται ἐκ Θεοῦ. Κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης εἶχεν ἐξαπλωθῆ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὰς πλείστας τῶν πόλεων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Εἰς τὴν Εὐρώπην, Ἀφρικήν καὶ Ἀσίαν,

ὅπου εἶχε διαδοθῆ ὁ Ἐλληνορρωμαϊκὸς πολιτισμὸς, ὑπῆρχον ὀργανωμέναι χριστιανικαὶ κοινότητες ἢ Ἐκκλησίαι, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμούς εἶχεν ἀνέλθει εἰς τέσσαρα ἑκατομμύρια. ~~Χ~~

16 ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ Α'. ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Μετὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους, μαζὶ μὲ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνεπτύχθη καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία. Οἱ λόγιοι χριστιανοὶ γράφουν βιβλία, διὰ νὰ διδάξουν καὶ νὰ διατυπώσουν σαφῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Ἀποστόλων. Γράφουν ἐπίσης βιβλία, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τοὺς χριστιανοὺς ἐναντίον ἐκείνων ποὺ τοὺς κατεδίωκον. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία ἔλαβεν ἀνάπτυξιν σπουδαιοτάτην.

Κέντρον τότε πάσης σοφίας καὶ πόλις γραμμάτων ἦτο ἡ Ἀλεξανδρεία. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ σοφοὶ εἶχον τὴν ἀρχήν, κάθε νέαν διδασκαλίαν νὰ τὴν μελετοῦν καλῶς, νὰ ἔξετάζουν, ἐὰν συμφωνῇ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν καὶ κατόπιν νὰ τὴν παραδέχωνται. Καὶ οἱ χριστιανοὶ λοιπὸν ἔπρεπε νὰ συμπληρώσουν τὴν βεβαιότητα ποὺ εἶχον περὶ τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίξουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν μὲ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν καὶ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε ἀνθρωπίνην σοφίαν.

Διὰ νὰ λαμβάνουν τὴν μόρφωσιν ταύτην οἱ λόγιοι χριστιανοί, τὴν καλούμενην «Θεωρητικὴν μόρφωσιν», ἰδρύθησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πολλαὶ Ἐλληνικαὶ σχολαὶ. Οἱ φοιτῶντες εἰς τὰς σχολὰς ταύτας ἐμελέτων καὶ ἐμάνθανον, ὅχι μόνον τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ τὰς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων. Προσεπάθουν δὲ νὰ συνδυάσουν τὸν Χριστιανισμὸν μὲ τὴν Φιλοσοφίαν καὶ μὲ αὐτὴν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ διδαγματά του. Ἡ σπουδαιοτάτη ἐκ τῶν ἰδρυθεισῶν σχολῶν ἦτο τῆς Ἀλεξανδρείας. Οὕτως οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἔγιναν θεμελιωταὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἡσχολοῦντο εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν

ξέέτασιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι δὲν ἔθεώρουν ἀρκετὴν τὴν ἀπλῆν πίστιν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας ἄνευ ἔξετάσεως, ἀλλὰ ἐπεδίωκον τὴν ἐπιστήμονικὴν καὶ βαθυτέραν ἔρευναν τούτων. Διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἐφρόνουν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις στερεώνονται καὶ γίνονται ἀκλόνητοι, ἐνῷ ἡ ἄνευ βαθυτέρας ἔξετάσεως πίστις εὔκολα κλονίζεται καὶ χάνεται.

Οἱ θεολόγοι δύμας τῆς Δύσεως δὲν ἤκολούθησαν τὸν ἴδιον τρόπον τῆς θεολογικῆς μορφώσεως, ποὺ ἤκολούθησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως ἤκολούθησαν τὴν Ἀφρικανικὴν λεγομένην μόρφωσιν, δημοαζομένην οὕτω, διότι ἐκαλλιεργήθη εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Καρχηδόνος, πρωτευούσης τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Ἡ Ἀφρικανικὴ σχολὴ ἦτο ἔχθρὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ παρεῖχε τὴν λεγομένην «πρακτικὴν μόρφωσιν». Οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως ἐδίδασκον ὅτι ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ πιστεύῃ τυφλῶς τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ νὰ μὴ τὰς ἔρευνῇ, διότι εἶναι ἀνίκανος ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ τὰς κατανοήσῃ. Ἐδίδασκον δηλαδὴ τὸ «πίστευε καὶ μὴ ἔρεύνα», ἐνῷ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἐδίδασκον τὸ «ἔρεύνα καὶ πιστεύε». Ὁ ἴδρυτὴς τῆς Ἀφρικανικῆς θεολογικῆς σχολῆς Τερτυλλιανὸς ἔγραφεν· «ὅ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπέθανεν» εἶναι πιστεύτων τοῦτο, διότι εἶναι ἄτοπον· ταφεῖς δὲ ἀνέστη· εἶναι βέβαιον τοῦτο, διότι εἶναι ἀδύνατον».

Οἱ χριστιανοὶ λόγιοι, οἱ ὅποιοι μὲ τὸ κήρυγμά των καὶ μὲ τὰ συγγράμματά των διετύπωσαν δρθῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ κατεπολέμησαν τοὺς ἔχθρους ταύτης, δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς τρεῖς τάξεις: εἰς τοὺς Ἀποστολικοὺς πατέρας, εἰς τοὺς Ἀπολογητάς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς.

Ἀποστολικοὶ πατέρες λέγονται οἱ χριστιανοὶ λόγιοι, οἱ ὅποιοι ἔζησαν ἀμέσως μετά τοὺς Ἀποστόλους. **Ἀπολογηταὶ** λέγονται οἱ λόγιοι χριστιανοί, οἵτινες ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν διωγμῶν ἀπεδείκνυον τὴν ἀλήθειαν τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸ ἄδικον τῶν διωγμῶν. Πάντες οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ λόγιοι καλοῦνται **Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.**

A') ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

Οι Αποστολικοί πατέρες ἔγραψαν πρὸ πάντων ἐπιστολὰς μιμούμενοι τοὺς Αποστόλους. Εἰς ταύτας διετύπων τὴν ὁρθὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ συνεβούλευον τοὺς χριστιανούς νὰ μὴ δίδουν προσοχὴν εἰς τοὺς αἱρετικούς, νὰ ἔχουν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, ἀγάπην μεταξύ των καὶ ὑπομονὴν εἰς τοὺς διωγμούς. Σπουδαιότεροι ἐκ τῶν Αποστολικῶν πατέρων, οἱ ὅποιοι εἰργάσθησαν εὐθὺς μετὰ τοὺς Αποστόλους, ἥσαν οἱ ἔξης :

1) Κλήμης, Ἐπίσκοπος Ρώμης.

Ο πατὴρ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ρωμαῖος. Πιστεύσας εἰς τὸν Σωτῆρα παρηκολούθησε τὰ κηρύγματα τῶν Αποστόλων καὶ ἔγινε βαθὺς γνώστης τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Κατόπιν οἱ Απόστολοι τὸν ἔχειροτόνησαν ἐπίσκοπον Ρώμης. Οὕτως ὁ Κλήμης ἔγινε τρίτος ἐπίσκοπος Ρώμης¹ ἐπισκοπεύσας ἀπὸ τὸ 92 μέχρι τοῦ 101. Ο Κλήμης εἰργάσθη μὲ μεγάλον ζῆλον, διὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης.

Απὸ τὰς πολλὰς ἐπιστολὰς ποὺ ἔγραψε, διεσώθη μία, τὴν ὅποιαν ἔστειλε πρὸς τοὺς Κορινθίους. Εἰς τὴν Κόρινθον τότε συνέβη φιλονικία τις καὶ οἱ χριστιανοὶ ἔξεδίωξαν τοὺς ιερεῖς τῆς Ἐκκλησίας των. Ο Κλήμης τοὺς ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν καὶ τοὺς συνιστᾷ νὰ ἔχουν πειθαρχίαν. "Οπως οἱ στρατιῶται πρέπει νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς ἀνωτέρους των, τοὺς ἔγραφεν, οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς λειτουργούς τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ἔκτελοῦν τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ. "Ολοὶ οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡνωμένοι καὶ νὰ μὴ ὑπάρχουν μεταξύ των φθόνοι καὶ ζηλοτυπίαι. Ἐπειδὴ εἶχε πληροφορηθῆ ἀκόμη ὅτι μερικοὶ χριστιανοὶ τῆς Κορίνθου δὲν ἔζων βίον εὔσεβη καὶ ἡθικόν, τοὺς συμβουλεύει μὲ τὴν ἐπιστολὴν του νὰ ἀπέχουν ἀπὸ πᾶσαν κακὴν πρᾶξιν καὶ τοὺς διδάσκει ὅτι κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν θά εὐλογηθοῦν καὶ θὰ δοξασθοῦν

1) Ο πρῶτος ἐπίσκοπος Ρώμης ἐλέγετο Λίνος, ὁ δεύτερος Κλητὸς καὶ ὁ τρίτος ἦτο ὁ Κλήμης.

ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅσοι ἔδειξαν πίστιν εἰς αὐτὸν καὶ ἐπραξαν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωήν των ἔργα ἀγαθά.

2) Ἰγνάτιος, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας.

'Ο Ἰγνάτιος ἦτο μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, διὰ δὲ τὴν μεγάλην εὐσέβειάν του καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσίωσιν ὡνομάσθη «Θεοφόρος». 'Ο Ἰγνάτιος ἔγινε δεύτερος ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας τῆς Συρίας, διαδεχθεὶς τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον ταύτης Εύόδιον. Κατὰ τὸν διωγμὸν τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων Τραϊανοῦ (98 — 117 μ. Χ.), συνελήφθη καὶ μετεφέρθη δέσμιος εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ὑπέστη πολλὰ βασανιστήρια, ἀπέθανε κατασπαραχθεὶς ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία τοῦ ἀμφιθεάτρου πιθανῶς κατὰ τὸ 107 μ. Χ. Τὴν μνήμην αὐτοῦ ἔστραζομεν τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου.

'Ο Ἰγνάτιος ἔγραψε πολλάς ἐπιστολάς εἰς τοὺς χριστιανοὺς διαφόρων Ἑκκλησιῶν. Ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν ἐπτά. Αὗται εἶναι ἡ πρὸς Ἔφεσίους, πρὸς Μαγνησίεis, πρὸς Τραλλιανούς, πρὸς Ρωμαίους, πρὸς Φιλαδελφεῖς, πρὸς Σμυρναίους καὶ πρὸς Πολύκαρπον. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς του ταύτας ὁ Ἰγνάτιος συμβουλεύει τοὺς χριστιανούς νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους, νὰ ἀκολουθοῦν δσα ἐδίδαξαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ἑκκλησίας, οἵτινες ἦσαν οἱ ἐπίσκοποι, οἱ πρεσβύτεροι (ἱερεῖς) καὶ οἱ διάκονοι.

Κατάπληξιν προξενεῖ ἡ ἀφορμή, διὰ τὴν ὅποιαν ἔστειλε μίαν ἐπιστολὴν του πρὸς τοὺς Ρωμαίους. "Οταν τὸν μετέφερον εἰς τὴν Ρώμην, διὰ νὰ τὸν ρίψουν εἰς τάθηρία, ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Ρώμης ἐνήργουν νὰ τὸν σώσουν ἀπὸ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Τοὺς ἔγραψε λοιπόν, διὰ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ νὰ μὴ ἐμποδίσουν τὸν μαρτυρικὸν θάνατόν του, διότι ἐπόθει νὰ μαρτυρήσῃ διὰ τὸν Χριστόν. (Περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἰγνατίου ἵδε § 15).

Κοντάκιον Ἰγνατίου Ἱερομάρτυρος τοῦ Θεοφόρου. Τῶν λαμπρῶν ἀγώνων σου ἡ φωτοφόρος ἡμέρα προκηρύττει ἀπασι τὸν

ἐν σπηλαιώ τεχθέντα· τούτου γάρ διψῶν ἐκ πόθου κατατροφῆσαι¹, ἔσπευσας ὑπὸ θηρίων ἀναλωθῆναι² διὰ τοῦτο θεοφόρος προσηγορεύθης, Ἱγνάτιε ἔνδοξε.

2) Πολύκαρπος ἐπίσκοπος Σμύρνης.

Ο πατὴρ οὗτος τῆς ἐκκλησίας ἐδιδάχθη τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ἔχειροτονήθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἐπίσκοπος Σμύρνης. Ο Πολύκαρπος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον τὸ ἔτος 155, τὴν 23ην Φεβρουαρίου, καθ' ἥν ἔορτάζομεν τὴν μνήμην του. (Περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πολυκάρπου ἵδε § 15).

Απὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Πολυκάρπου σώζεται μία ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῶν Φιλίππων τῆς Μακεδονίας. Εἰς ταύτην δηλεῖ περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ θείου ἔργου του καὶ συμβουλεύει τοὺς χριστιανούς νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς ἄρχοντάς των καὶ νὰ προσεύχωνται ὑπὲρ πάντων τῶν χριστιανῶν, ὑπὲρ τῶν βασιλέων, ἀκόμη δὲ ὑπὲρ τῶν ἔχθρῶν των καὶ ὑπὲρ τῶν διωκόντων αὐτούς. ✓

Απολυτίκιον τοῦ Ἅγιου Ιερομάρτυρος Πολυκάρπου. Καὶ τῷ πόπῳ μέτοχος καὶ θρόνῳ διάδοχος τῶν Ἀποστόλων γενόμενος, τὴν πρᾶξιν εἴρες θεόπνευστε, εἰς θεωρίας ἐπίβασιν³ διὰ τοῦτο τὸν λόγον τῆς ἀληθείας δοθειμένον καὶ τῇ πίστει ἐνήμηλησας⁴ μέχρις αἴματος, Ιερομάρτυρις Πολύκαρπε. Πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

4) Ἐρμᾶς.

Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ σώζεται βιβλίον φέρον τὸν τίτλον «Ποιμῆν». Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία βιβλία. Εἰς τὸ πρῶτον παρουσιάζεται ἡ ἐκκλησία ὡς γυνὴ διδάσκουσα τὸν Ἐρμᾶν. Εἰς τὸ δεύτερον ἄγγελος μὲ μορφὴν ποιμένος δίδει διαφόρους συμβουλάς εἰς τὸν Ἐρμᾶν καὶ εἰς τὸ τρίτον περιέχονται 20 παραβολαί. Ο Ἐρμᾶς πιθανώτατα ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

1) Νὰ ζήσῃς εύχαριστως μετὰ τούτου. 2) Νὰ καταφαγωθῆς. 3) Διὰ νὰ στηρίξῃς τὴν θεωρίαν. 4) Ὑπέμεινας ὡς ἀθλητής.

5) Παπίας, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας.

‘Ο πατήρ ούτος τῆς Ἐκκλησίας ἦτο σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ ἐπισκόπου Σμύρνης Πολυκάρπου. Τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἔδιδάχθη πιθανώτατα ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, δπως καὶ ὁ Πολύκαρπος. Εἰς ἓνα βιβλίον του λέγει ὅτι γράφει εἰς αὐτὸν ἑκεῖνα ποὺ καλῶς ἔμαθε καὶ καλῶς ἐνθυμεῖται ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων.

‘Ο Παπίας ἔγραψε βιβλίον «Λογίων Κυριακῶν ἔξηγήσεις», ἀπὸ τὸ δόποιον ἔχομεν σήμερον μόνον μερικὰ μέρη. Ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸν φαίνεται ὅτι εἶχε σπουδαίαν χριστιανικὴν μόρφωσιν, ἔγραφε δὲ εἰς αὐτὸν διδασκαλίας περὶ τοῦ Κυρίου, τὰς δόποιας ἔκαμνον οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ βοηθοί των.

Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Νικομηδείας Φιλοθέου Βρυεννίου καὶ ἔξεδόθη ὑπ’ αὐτοῦ τὸ 1833. ‘Ο συγγραφεὺς τοῦ συγγράμματος τούτου εἴναι ἄγνωστος. ἔγραφη δὲ πιθανώτατα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰώνος.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου εἴναι πολυτιμότατον. Ἐξ αὐτοῦ, πλὴν ἄλλων σπουδαίων χριστιανικῶν διδασκαλιῶν, πληροφορούμεθα πῶς ἐλάτρευον τὸν Θεόν τότε οἱ χριστιανοὶ καὶ ποίαν διοίκησιν εἶχον. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν λατρείαν ἡ Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων ὅμιλει περὶ βαπτίσματος, νηστείας, προσευχῆς καὶ θείας εὐχαριστίας, ὡς πρὸς δὲ τὴν διοίκησιν ὅμιλει περὶ ἀποστόλων, προφητῶν, διδασκάλων, ἐπισκόπων καὶ διακόνων.

Β') ΑΠΟΛΟΓΗΤΑΙ

Οἱ Ἀπολογηταὶ τὰ περισσότερα ἐκ τῶν συγγραμμάτων των, τὰ δόποια λέγονται «Ἀπολογίαι», τὰ ἔγραφον διὰ τοὺς αὐτοκράτορας ἢ διὰ τὸν λαὸν καὶ ὑπερήσπιζον τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὰς ἐναντίον των συκοφαντίας τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἑθνικῶν.

'Εκ τῶν πολλῶν ἀπολογητῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ Ἰουστῖνος, δνομαζόμενος φιλόσοφος καὶ μάρτυς. 'Ο Ἰουστῖνος κατήγετο ἐκ τῆς Σαμαρειτικῆς πόλεως Φλαβίας (κτισθείσης πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Φλαβίου Βεσπασιανοῦ, παρὰ τὰ ἔρείπια τῆς ἀρχαίας Συχέμ) καὶ ἦτο εἰδωλολάτρης. Ποθῶν νὰ εὕρῃ μίαν ἀληθινὴν θεωρίαν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, παρηκολούθει διαρκῶς τὰ κηρύγματα τῶν φιλοσόφων καὶ ἐμελέτα τὰ συγγράμματά των.

'Απὸ τὰ διάφορα φιλοσοφικά συστήματα, τὰ ὅποια ἐμελέτησε, τοῦ ἔκαμε καλὴν ἐντύπωσιν ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος. 'Απεχώρησε τότε εἰς ἡσυχον καὶ ἔρημον τόπον, διὰ νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος. 'Εκεῖ ὅμως τὸν συνήντησεν εἰς σεμνὸς καὶ πρᾶος γέρων χριστιανός, δστὶς τὸν ἔπεισε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν μελέτην τῆς 'Αγίας Γραφῆς, εἰς ἣν θὰ εὑρισκε τὸν Θεόν καὶ τὴν ἀλήθειαν. 'Ο Ἰουστῖνος μελετήσας τὴν διδασκαλίαν τῶν χριστιανῶν, ταύτην καὶ μόνην εὗρε «φιλοσοφίαν ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον», δπως γράφει ὁ ἴδιος, καὶ οὕτω ἔγινε χριστιανός.

'Ο Ἰουστῖνος, ἔχων τὴν πεποίθησιν δτι «πᾶς ὁ δυνάμενος λέγειν τὸ ἀληθὲς καὶ μὴ λέγων, κοιτήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ», περιῆλθε διαφόρους χώρας κηρύττων καὶ ὑπερασπίζων τὸν Χριστιανισμὸν κατὰ τῶν ἔχθρῶν του Ἰουδαίων, Ἐθνικῶν καὶ αἱρετικῶν. 'Ἐπισκεφθεὶς τὴν Ρώμην, ἔμεινεν ἐκεῖ ἀρκετὸν χρόνον, δπου ἔσχε πολλοὺς μαθητὰς. 'Ο Ἰουστῖνος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (161 — 180), ἀποκεφαλισθεὶς τὴν 1ην Ἰουνίου, καθ' ἣν ἡ 'Εκκλησία μας ἔορτάζει τὴν μνήμην του.

Τοῦ Ἰουστίνου διεσώθησαν δύο ἀπολογίαι καὶ εἰς ἀπολογητικὸς διάλογος πρὸς τινα Ἰουδαίον, δνομαζόμενον Τρύφωνα. Τὰς ἀπολογίας του ἐνεχείρισε πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας Ἀντωνῖνον καὶ Μάρκον Αὐρήλιον. Εἰς ταύτας ἀποδεικνύει ψευδεῖς τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας δτι εἶναι αἰσχροί, ἄθεοι καὶ ἐπαναστάται, καὶ ὑποστηρίζει δτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι τίμιοι, ἐνάρετοι καὶ εὔπειθεῖς εἰς τοὺς ἀρχοντας. Εἰς δὲ τὸν διάλογόν του ἀποδεικνύει πρὸς τὸν Ἰουδαίον Τρύφωνα τὴν

θεότητα τοῦ Σωτῆρος, μεταχειριζόμενος τὰ περὶ αὐτοῦ δμι-
λοῦντα χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Γ') ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσθησαν διὰ τὴν
ὅρθην ἔρμηνείαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἀνέπτυξαν τὰς διδα-
σκαλίας αὐτῆς, κατεπολέμησαν δὲ προσέτι τὰς παρουσιασθεί-
σας αἱρέσεις, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ περισσότεροι καὶ
σπουδαιότεροι Ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύ-
της ἡκολούθησαν τὸ σύστημα τῆς θεωρητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ
Χριστιανισμοῦ, τὸ δποῖον ἐκαλλιεργεῖτο, ὅπως ἐμάθομεν, εἰς
τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Κατωτέρω θά ἔξετάσωμεν τὸν βίον καὶ
διδασκαλίαν τινῶν ἔξι αὐτῶν.

1) Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λουγδούνου (Λυδῶνος).

Ο Εἰρηναῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην. Τὸν Χριστιανι-
σμὸν ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον Σμύρνης Πολύκαρπον, κα-
τόπιν δὲ ἐμελέτησε τοὺς "Ἐλληνας ποιητὰς καὶ φιλοσόφους καὶ
οὕτως ἀπέκτησεν εὔρυτάτην μόρφωσιν χριστιανικὴν καὶ φιλο-
σοφικὴν. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐθεώρησαν τὸν Εἰ-
ρηναῖον κατάληλον, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς χριστιανούς τῆς
τότε ἀποιτίστου Γαλλίας. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Γαλλίας, ἐκτὸς
τῶν διωγμῶν, ἐταράσσοντο καὶ ἀπὸ διαφόρους γνωστικάς αι-
ρέσεις. Ο Εἰρηναῖος μεταβάς εἰς τὴν Γαλλίαν ἔγινεν ἐπίσκο-
πος Λουγδούνου τὸ 178. Ἐπὶ 24 ἔτη εἰργάσθη μὲζῆλον, δίδων
θάρρος εἰς τοὺς διωκομένους χριστιανούς τῆς Γαλλίας καὶ προ-
φυλάττων τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰς
γνωστικάς αἱρέσεις. Μεταγενέστεραι ειδῆσεις ἀναφέρουν ὅτι
ο Εἰρηναῖος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ
Σεπτιμίου Σεβήρου (193—211).

Ο Εἰρηναῖος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀλλ' ἐκ τούτων
σώζεται μόνον Ἑν, εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, φέρον τὸν τίτλον
«Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως». Τὸ σύγ-
γραμμα τοῦτο, ἀποτελεῖται ἐκ πέντε βιβλίων, ἔχει δὲ μεγάλην
ἀξίαν, διότι μᾶς πληροφορεῖ περὶ τῶν διαφόρων τότε αἱρέσεων,

τάς όποιας καταπολεμεῖ μὲ άκαταμάχητα ἐπιχειρήματα. Εἰς τὰς αἱρετικὰς διδασκαλίας, αἵτινες τότε διεδίδοντο μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἀντιτάσσει τὴν Ἀποστολικὴν παράδοσιν, πού διέσωσαν οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες.

2) Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς.

Ο πατήρ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας κατήγετο ἐξ Ἀθηνῶν, ὁνομάζεται δὲ Ἀλεξανδρεύς, διότι ἔδρασεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν. Ο Κλήμης κατήγετο ἐκ γονέων ἑθνικῶν, πολὺ ἐνωρὶς ὅμως ἐγκατέλειψε τὴν ἔθνικὴν πλάνην καὶ ἔγινε χριστιανός. Ἡτο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, οἵτινες, πρὶν γίνουν χριστιανοὶ, ἐμελέτησαν καὶ κατενόησαν καλῶς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ προσῆλθον μετὰ γνώσεως εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ο Κλήμης ἐπεσκέφθη πολλοὺς τόπους ἀκούων τὰ κηρύγματα διαφόρων σοφῶν χριστιανῶν καὶ τέλος μετέβη εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν. Ἐκεῖ φοιτήσας εἰς τὴν χριστιανικὴν σχολὴν, ἔγινεν ἄριστος καὶ διαπρεπῆς θεολόγος καὶ ἔχειροτονήθη ἵερεύς. Τέλος ἔγινε καὶ διευθυντὴς τῆς σχολῆς ταύτης. Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, ὁ Κλήμης ἐγκατέλειψε τὴν Ἀλεξανδρειαν ἄγνωστον ποῦ καταφυγών, διότι εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι δὲν πρέπει δὲ χριστιανὸς νὰ παραδίδεται ἐκουσίως εἰς τὸν θάνατον, ἀλλὰ νὰ προφυλάσσεται. Περὶ τὸ 211 εὑρίσκομεν αὐτὸν πλησίον τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀλεξανδρου, καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του συμβάντα πιθανώτατα τῷ 215.

Ἐκ τῶν πολλῶν βιβλίων τοῦ Κλήμεντος μόνον τέσσαρα σώζονται. Ταῦτα εἶναι: «Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἐλληνας», ὁ «Παιδαγωγός», οἱ Στρωμματεῖς» καὶ «Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος». Ο Κλήμης εἰς τὰ συγγράμματά του ἀναπτύσσει τὴν περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν. Ὡς πρὸς τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας γράφει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, ὅταν ζοῦν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ δὲν μεταβάλλουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ὅπως ἔπραττον οἱ αἱρετικοί. Οἱ διοικηταὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Κλήμεντα εἶναι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι. Οὗτοι πρέπει νὰ διδάσκουν ταύτην καὶ νὰ ζοῦν κατ' αὐτήν. Δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται κανεὶς δίκαιος, διότι εἶναι κληρικός, ἀλλὰ διότι εἶναι δίκαιος.

'Ο Κλήμης είς τὰ συγγράμματά του ἔξηγεῖ τὰ μυστήρια τοῦ βαπτίσματος, τῆς μετανοίας, τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τοῦ γάμου. 'Ομιλεῖ ὡσαύτως περὶ πίστεως καὶ γνώσεως. Πίστις, λέγει, εἶναι ἡ ἀπλὴ παραδοχὴ τῶν παραδοθεισῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἀληθειῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, γνῶσις δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἔξήγησις καὶ κατανόησις αὐτῶν. 'Η γνῶσις ὅμως τοῦ χριστιανοῦ διαφέρει τῆς γνώσεως τῶν γνωστικῶν αἱρετικῶν, διότι ἡ γνῶσις τῶν γνωστικῶν στηρίζεται εἰς φανταστικάς θεωρίας καὶ οὐχὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Προφητῶν, τοῦ Σωτῆρος, τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐν γένει τῆς Ἐκκλησίας.

Περὶ τῆς φιλοσοφίας φρονεῖ ὁ Κλήμης, ὅτι εἶναι θεραπαιγίς τῆς θεολογίας. 'Η φιλοσοφία, λέγει, εἶναι ἔργον τῆς θείας προνοίας' εἶναι δῶρον δοθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς "Ἐλληνας" ἡ φιλοσοφία, ὡς ὁ Μωσαϊκός νόμος, ὑπῆρξε παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν, παιδαγωγοῦσα τὸ Ἑλληνικόν, ὡς ὁ Νόμος ἐκεῖνος τοὺς Ἐβραίους. ~~α~~

3) Ὡριγένης. ~~α~~

'Ο μέγιστος οὗτος συγγραφεὺς ὅλων τῶν ἐπιχῶν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν περὶ τὸ 185 ἐκ γονέων χριστιανῶν. 'Ο πατέρων του, παῖδα ἀκόμη, τὸν ἔστειλε νὰ σπουδάσῃ εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου ἔδειξεν εὐφυΐαν καὶ ἐπιμέλειαν καταπληκτικήν. Εἰς ἡλικίαν ὅμως 17 ἐτῶν ἔχασε τὸν πατέρα του, ὅστις κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σεπτιμίου Σεβῆρου ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. 'Ο νεαρὸς Ὡριγένης, ὅταν ὁ πατέρων του εύρισκετο εἰς τὴν φυλακήν, ἔζητε νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, διὰ νὰ ὑποστῆ μαρτυρικὸν θάνατον μαζὶ μὲ τὸν πατέρα του. 'Η δυστυχὴς μήτηρ του, ἐπειδὴ δὲν ἤδυνθη μὲ ἄλλον τρόπον νὰ τὸν ἐμποδίσῃ, τοῦ ἔκρυψε τὰ ἔνδυματά του. Τότε ὁ Ὡριγένης, ἀφοῦ δὲν ἤδυνατο νὰ ἔξελθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν του, ἔστειλεν εἰς τὸν πατέρα του ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν τοῦ ἔγραφε: «ἔπειχε, μὴ διὸ ἡμᾶς ἄλλο τι φρονήσῃς», δηλ. «πρόσεχε μήπως χάριν ἡμῶν μεταβάλης γνῶμην».

Μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ πατέρος του ὁ Ὡριγένης ἐμεινεν ὁ

μόνος προστάτης τῆς μητρός του καὶ ἔξι μικροτέρων του ἀδελφῶν, χωρὶς καμμίαν περιουσίαν. Ἡ περιουσία τοῦ πατρός του ἐδημεύθη. Εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν ἔγινε διευθυντής τῆς Κατηχητικῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, διέτρεφε δὲ τὴν οἰκογένειάν του μὲ τέσσαρας δύοιούς ἡμερησίως, τοὺς ὅποιους ἐκέρδιζεν ἀντιγράφων χειρόγραφα, διότι ἀπὸ τοὺς μαθητάς του εἰς τὴν σχολὴν δὲν ἐδέχετο ἀμοιβήν.

Ἡ φήμη τοῦ Ὁριγένους διεδόθη εἰς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, πολλοὶ δὲ καὶ ἄρχοντες ἀκόμη, τὸν ἐπεσκέπτοντο ἢ τὸν ἐκάλουν εἰς τὰς χώρας των, διὰ νὰ τὸν γνωρίσουν καὶ διὰ νὰ διδαχθοῦν ὑπ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ τελευταῖς ἔτη τοῦ βίου του ὁ Ὁριγένης μετέβη εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἴδρυσε νέαν θεολογικὴν σχολήν. Ἀπέθανε τὸ 254 μ. Χ. ἀπὸ τὰ βασανιστήρια πού ὑπέστη κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ αὐτοκράτορος Δεκίου.

Οἱ Ὁριγένης ἔγραψε τὰ περισσότερα συγγράμματα ἀπὸ δλους τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς. Κατὰ χιλιάδας ἐμετροῦντο τὰ βιβλία του, τὰ ὅποια ἡ σχολοῦντο μὲ δλους τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας. Ἡ ἐκδόσις τῶν τόσων βιβλίων του διφείλεται εἰς πλούσιον θαυμαστήν του, ὀνομαζόμενον Ἀμβρόσιον, δστις ἐπλήρωνεν ἐπτά ταχυγράφους καὶ ἄλλους τόσους καλλιγράφους, διὰ νὰ τὰ γράφουν ὑπαγορευόμενα νύκτα καὶ ἡμέραν ὑπὸ τοῦ Ὁριγένους. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁριγένους δυστυχῶς πολὺ δλίγα διεσώθησαν καὶ τὰ πλεῖστα ἔξι αὐτῶν εἰς λατινικὴν μετάφρασιν.

Θα 4) Γρηγόριος ὁ Νεοκαισάρειας, ὁ θαυματουργός.

Οἱ Γρηγόριος ἐγενήθη εἰς τὴν Νεοκαισάρειαν τοῦ Πόντου ἀπὸ γονεῖς εἰδωλολάτρας, λέγεται δὲ θαυματουργός, διὰ τὰ πολλὰ θαύματα, τὰ ὅποια ἐτέλεσεν. Εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ἔχασε τὸν πατέρα του, ἡ δὲ μήτηρ του τὸν ἔστειλε εἰς τινα σχολὴν νὰ σπουδάσῃ ρητορικήν, διὰ νὰ γίνη δικηγόρος. Σκοπεύων νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην, διὰ νὰ σπουδάσῃ καλῶς τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἐπέρασεν ἐκ τῆς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης· Ἐκεῖ δημως ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Ὁριγένους, δστις ἐδίδασκε τότε

έκει καὶ λησμονήσας τὴν Ρώμην καὶ τὰς νομικὰς σπουδάς, ἐφοίτησεν ἐπὶ πέντε ἔτη εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Ὡριγένους. Κατόπιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του πλήρης σοφίας καὶ γνώσεως καὶ ἀπεσύρθη μακρὰν τῆς πόλεως παραδεδομένος εἰς τὴν μελέτην. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀμασείας, Μητροπόλεως τοῦ Πόντου, πληροφορθεὶς περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ Γρηγορίου, ἀπεφάσισε νὰ τὸν χειροτονήσῃ ἐπίσκοπον τῆς Νεοκαισαρείας. Ὁ Γρηγόριος ὅμως, θεωρῶν τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα βαρύν, δὲν ἐδέχετο, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς τοῦ ἐπισκόπου Ἀμασείας, ὑπεχώρησεν. Ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας Γρηγόριος, ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι, ὅταν ὁ Γρηγόριος ἔγινεν ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας, ὑπῆρχον ἔκει μόνον 17 χριστιανοί, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του ὑπῆρχον μόνον 17 εἰδωλολάτραι.

Κατά τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου οἱ χριστιανοὶ τῆς Νεοκαισαρείας ὑφίσταντο φοβερά μαρτύρια ἀπὸ τοὺς ἔθνικούς. Ὁ Γρηγόριος τότε φρονῶν ὅτι δὲν ἔπρεπεν οἱ χριστιανοὶ ἔκουσίως νὰ παραδίδωνται εἰς τὰ μαρτύρια, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Νεοκαισαρείας, ἐπανῆλθε δὲ μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ διωγμοῦ καὶ ἔηκολούθησε μέζηλον τὸ ἔργον τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν ἔθνικῶν.

Ὁ Γρηγόριος ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ κάμη χριστιανοὺς πάντας τοὺς κατοίκους τῆς ἐπισκοπῆς του, δὲν ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα. Εἰς ἓν ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἔγραψε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, διὰ νὰ τοὺς ἔξασφαλίσῃ ἀπὸ κάθε αἵρετικὴν πλάνην. Εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο διδάσκει τὴν πίστιν εἰς ἔνα Θεὸν τέλειον, γεννήτορα, εἰς ἔνα Υἱὸν μόνον ἐκ μόνου, Θεὸν ἐκ Θεοῦ κ.τ.λ. καὶ εἰς ἐν Πνεύμα "Ἄγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον. Ἐκ μιᾶς δὲ ἐπιστολῆς του μανθάνομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του οἱ ἀμαρτάνοντες χριστιανοὶ ὑπεβάλλοντο εἰς χριστιανικά ἐπιτίμια, ἀτινα ἥσαν: α) Νὰ μὴ συνέύχωνται μὲ τοὺς ἄλλους χριστιανούς, ἀλλὰ νὰ ἴστανται ἔξω τοῦ ναοῦ, β) νὰ συνεύχωνται μὲ τοὺς ἄλλους χριστιανούς μέσα εἰς τὸν ναόν, ἀλλὰ νὰ ἔξέρχωνται, ὅταν ἔξήρχοντο καὶ οἱ κατηχούμενοι καὶ γ) νὰ συνεύχωνται εἰς τὸν ναὸν μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ νὰ μὴ μεταλαμβάνουν.

Ἀπολυτίκιον Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας. Ἐν προσευχαῖς γρηγορῶν, ταῖς τῶν θαυμάτων ἐργασίαις ἐγκαρτερῶν, ἐπωνυμίαν ἔκτήσω τὰ κατορθώματα. Ἀλλὰ πρέσβειε Χριστῷ τῷ Θεῷ, πάτερ Γρηγόριε, φωτίσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν, μήποτε ὑπνώσωμεν ἐν ἀμαρτίαις εἰς θάνατον.

5) Τερτυλλιανός.

Ο Τερτυλλιανὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Καρχηδόνα τῷ 160 μ.Χ. ἐκ γονέων εἰδωλολατρῶν. Ο πατήρ του, δοτις ἥτο ἐκατόνταρχος, τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐσπούδασε τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον. "Οταν ἐτελείωσε τὰς σπουδάς του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἔξήσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου. Ἄλλ' ἡ περιφρόνησις τῶν χριστιανῶν εἰς τὰ μαρτύρια καὶ τὸν θάνατον καὶ ὁ ἡθικὸς βίος των τὸν ἔκαμαν νὰ γίνη καὶ αὐτὸς χριστιανός. Χειροτονηθεὶς πρεσβύτερος, ὅλον τὸν βίον του διῆλθε γράφων καὶ διδάσκων τὰς θείας χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ἀπέθανε κατά τὸ ἔτος 222 μ.Χ.

Ο Τερτυλλιανὸς ἡκολούθησε τὴν μέθοδον τῆς Ἀφρικανικῆς θεολογικῆς σχολῆς, κατὰ τὴν ὅποιαν δὲν ἔχρειάζετο ἡ φιλοσοφία διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Οὗτος ἔγραψεν εἰς λατινικὴν γλῶσσαν καὶ ἥτο ὁ δημιουργὸς τῆς λατινικῆς χριστιανικῆς φιλολογίας. Ο Τερτυλλιανὸς ἔγραψε τὰ περισσότερα συγγράμματα ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγραφεῖς τῆς Δύσεως. Ἀπὸ τὰ συγγράμματά του, ἐκ τῶν ὅποιων τὰ περισσότερα διεσώθησαν, φαίνεται ὅτι ἔγνώριζε καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ὅτι εἶχε μελετήσει καὶ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Λατίνους ποιητὰς καὶ φιλοσόφους. Μὲ δὴ ὅμως αὐτὴν τὴν μόρφωσίν του ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ πιστεύουν, χωρὶς νὰ ἐρευνοῦν. Εἰς ἐν ἀπὸ τὰ βιβλία του ἔγραψε· «τί κοινὸν μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Ἀθηνῶν, μεταξὺ Ἀκαδημίας καὶ Ἐκκλησίας;»

17. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Α' ΠΕΡΙΟΔΟΝ

Α') ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Οι χριστιανοί, κατά τούς πρώτους χριστιανικούς χρόνους, συνηθροίζοντο, διὰ νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν εἰς τὴν κατοικίαν ἐνδὲ ἔξ αὐτῶν, ὅταν δὲ ἐδιώκοντο, συνηθροίζοντο εἰς ἑρήμους, σπηλαιαὶ καὶ κατακόμβας. Αἱ κατακόμβαι ἦσαν ὑπόγειοι κρύπται, σχηματιζόμεναι ἐκ τῆς ἔξαγωγῆς οἰκοδομικῶν ύλῶν. Τὰς κατακόμβας πολὺ ἐνωρίς οἱ χριστιανοὶ ἔχρησιμοποίησαν ὡς κοιμητήρια. Ἀργότερα ἥρχισαν νὰ κτίζουν καὶ ἰδιαίτερα λατρευτικὰ οἰκήματα. Τὰ λατρευτικὰ οἰκήματα τῶν χριστιανῶν ἐκαλοῦντο «προσευκτήρια», «οἶκοι Θεοῦ», «Κυριακά», «ναοί». Τὰ λατρευτικὰ ταῦτα οἰκήματα δὲν εἶχον ὀρισμένον σχέδιον· μόνον τὸ μέγεθος τούτων καθωρίζετο ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτώντων εἰς αὐτὰ χριστιανῶν ἐκάστης πόλεως. Ἐπομένως κατά τούς δύο πρώτους αἰώνας τῆς περιόδου ταύτης δὲν καθωρίσθη ἰδιαίτερα κοινὴ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονική.

Οι χριστιανοὶ κατ' ἀρχὰς ἀπέφευγον νὰ κοσμοῦν τοὺς τόπους τῆς λατρείας των μὲ ἔργα τέχνης (εἰκόνας, ὄγαλματα κτλ.), διότι τοιαῦτα μετεχειρίζοντο οἱ εἰδωλολάτραι. Δὲν ἥθελον ἡ λατρεία των νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὴν εἰδωλολατρίαν, διότι ἐφοβοῦντο, μήπως ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπανέλθῃ κανεὶς χριστιανὸς εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν. Πολὺ ἐνωρίς δύμας ἥσθανθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἔξωτερικεύσουν διὰ τῆς τέχνης τὴν εὔσεβειάν των, τοὺς πόθους των καὶ τὰς ἐλπίδας των. Διὰ τοῦτο ἥρχισαν νὰ καλλιεργοῦν τὴν τέχνην, διὰ νὰ διακοσμοῦν τὰς κατακόμβας καὶ τοὺς τάφους. Τὴν τέχνην παρέλαβον εἰ χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνιστικὴν τέχνην, ἥτις ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἴχε διαδοθῆ καὶ εἰς τὴν Δύσιν λαβοῦντα τὸ ὄνομα 'Ἐλληνορωμαϊκή'. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνιστικὴν τέχνην οἱ χριστιανοὶ ἀντιγράφουν τὰ διάφορα διακοσμητικὰ σχέδια, ἀποφεύγοντας πᾶν δι, τι προσέκρουεν εἰς τὴν σεμνότητα τοῦ νέου Θρησκεύματος. Οὕτω ἄνθη, πτηνά, γεωμετρικὰ σχήματα, αἴγαγροι κλπ. διακοσμοῦν τὸ ἔξωτερικὸν τῶν τάφων (σαρκοφάγοι), καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ναῶν καὶ τῶν τμημάτων τῶν κατακομβῶν, τὰ δόποια ἔχρησιμοποίουν ὡς ναούς.

Μαζὶ μὲ τήν διακόσμησιν ταύτην οἱ χριστιανοὶ χρησιμοποιοῦν καὶ παραστάσεις συμβολικάς διαφόρων προσώπων, πραγμάτων καὶ γεγονότων σχετιζομένων μὲ τήν χριστιανικήν θρησκείαν. Οὕτως ἔχρησιμοποιούν τὰς παραστάσεις ποιμένος, ἀμνοῦ ἢ ἰχθύος, εἰκονίζοντες τὸν Σωτῆρα, τῆς περιστερᾶς, διὰ νὰ εἰκονίσουν τὴν ἀθωότητα ἢ τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα, τοῦ ταῦ ἢ τοῦ φοίνικος, διὰ νὰ εἰκονίσουν τὴν αἰωνιότητα, τῆς ἀγκύρας, διὰ νὰ εἰκονίσουν τὴν σωτηρίαν κλπ. Κατόπιν, δταν ὁ φόβος τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν ἔξελιπεν, οἱ χριστιανοὶ μεταχειρίζονται πραγματικάς εἰκόνας. Οὕτω κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζονται προσωπογραφίαι τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Θεοτόκου δεομένης καὶ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Ἔπισης ἐμφανίζονται παραστάσεις σκηνῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ θαυμάτων καὶ παραβολῶν ἢ γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τοὺς διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν.

Γλυπταὶ χριστιανικαὶ παραστάσεις κατά τὴν περίοδον ταύτην σπανίως ἔχρησιμοποιοῦντο. Τοῦτο συνέβη, διότι ἀφ' ἐνὸς οἱ χριστιανοὶ μισοῦν τὰ εἰδωλα καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι οἱ γλύπται δὲν τολμοῦν νὰ κατασκευάσουν εἰς τὰ ἔργαστηριά των γλυπτὰ χριστιανικά, φοβούμενοι τοὺς διώκτας τῶν χριστιανῶν. Δὲν συνέβαινε τὸ ἕδιον μὲ τὰς γραπτὰς εἰκόνας, τὰς ὅποιας ἡδύναντο νὰ κατασκευάσουν ἐντὸς τῶν κατακομβῶν, τῶν ναῶν ἢ τῶν κατοικιῶν των, χωρὶς νὰ λαμβάνουν γνῶσιν περὶ τούτου οἱ διώκται των.

B') ΛΑΤΡΕΙΑ.

Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους οἱ χριστιανοὶ συνερχόμενοι καθ' ἡμέραν εἰς τοὺς λατρευτικοὺς τόπους των, ἔψαλλον ὅμνους πρὸς τὸν Θεόν, ἀγεγίνωσκον περικοπάς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ ἥκουν τὸ κήρυγμα τῶν χριστιανῶν διδασκάλων. Μετὰ ταῦτα ἐτέλουν τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, ἦτοι μετελάμβανον τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, ἀτινα μετὰ τὴν εύλογίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ κατόπιν τῶν διαδόχων των κληρικῶν, μετεβάλλοντο εἰς σῶμα καὶ αἷμα

τοῦ Χριστοῦ. Παρεκάθηντο τέλος εἰς κοινὸν δεῖπνον καὶ ἀπεχωρίζοντο ἀνταλλάσσοντες ἀδελφικὸν ἀσπασμόν. Ἐτέλουν ἐπίσης, δταν ἔχρειάζετο, τὸ βάπτισμα τῶν νεοπροσερχομένων εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Μετὰ τὸν πρῶτον ὅμως αἰώνα οἱ χριστιανοὶ δίδουν μεγαλυτέραν προσοχὴν εἰς τὰς τελετὰς. Καθωρίσθη τότε ἡ θεία λειτουργία, ἥτις ἐτελεῖτο τὴν πρωΐαν καὶ τῆς ὁποίας τὸ σπουδαιότερον μέρος ἦτο ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Τελοῦν ἐπίσης πλὴν τοῦ βαπτίσματος, τὸ Χρῖσμα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ βαπτιζόμενοι, χριόμενοι μὲ τὸ "Ἄγιον μύρον, ἐλάμβανον τὰ χαρίσματα τοῦ Ἅγιου Πνεύματος. Ἐτελοῦντο ἐπίσης αἱ ιεραὶ τελεταὶ, διὰ τῶν ὁποίων συνεχωροῦντο οἱ μετανοοῦντες, ηὐλογεῖτο ὁ γάμος καὶ μετεδίδετο ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς κληρικούς, δηλ. εἰς τοὺς χριστιανούς ἔκεινους, οἱ ὁποῖοι ἔξελεγον ὡς ἔργον των νὰ ὑπηρετοῦν τὴν Ἑκκλησίαν. Τέλος ἥλειφον τοὺς ἀσθενεῖς δι' ἡγιασμένου ἐλαίου, διὰ νὰ λάβουν τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν αὐτῶν θεραπείαν. Πᾶσαι αὗται αἱ τελεταὶ, διὰ τῶν ὁποίων μετεδίδετο εἰς τοὺς χριστιανούς ἡ θεία χάρις, καλοῦνται μυστήρια. Τὰ μυστήρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα τελοῦμεν μέχρι σήμερον, εἶναι ἑπτά· τὸ βάπτισμα, τὸ χρῖσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ μετάνοια, ἡ ιερωσύνη, ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον.

Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοί, λόγῳ τῶν οἰκογενειακῶν των ἀναγκῶν, δὲν ἡδύναντο νὰ συνέρχωνται καθ' ἡμέραν, διὰ νὰ λατρεύουν τὸν Θεόν, πολὺ ταχέως καθώρισαν ὥρισμένας ἡμέρας, διὰ νὰ πράττουν τοῦτο, τὰς ἑορτάς. Τοιαύτας ἑορτάς κατ' ἀρχὰς ὥρισαν τὰς Κυριακάς, αἱ ὁποῖαι ἀντικατέστησαν τὸ ἐβραϊκὸν Σάββατον καὶ τὸ Πάσχα πρὸς ἀνάμνησιν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος. Μέχρι τοῦ τέλους ὅμως τῆς περιόδου ταύτης ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὔξηθη. Οὕτω προσετέθησαν αἱ ἑορταὶ τῆς Πεντηκοστῆς, τῆς Ἀναλήψεως, τῶν Θεοφανείων καὶ ἄλλαι τοιαῦται, ίδιως εἰς μνῆμην τῶν διαφόρων μαρτύρων.

18. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Α' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Κατὰ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους διώκουν τὴν Ἑκκλησίαν

οἱ Ἀπόστολοι, οἵτινες ἔχειροτόνουν ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ ἄφηναν αὐτοὺς ως ἀντιπροσώπους των εἰς τὰς Ἰδρυομένας ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίας. Μετά τὸν θάνατον τῶν Ἀποστόλων, διεδέχθησαν τούτους ως προϊστάμενους τῶν Ἐκκλησιῶν οἱ ἐπίσκοποι, ἔχοντες βοηθούς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ τάξις τῶν κληρικῶν, δηλαδὴ τῶν χριστιανῶν, οἱ δοποῖοι ἔργον εἶχον νὰ ὑπηρετοῦν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οἱ τρεῖς βαθμοὶ αὐτῶν, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου (τοῦ Ἱερέως) καὶ τοῦ διαικόνου. Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ὑπῆρχον καὶ αἱ λεγόμεναι διαικόνισσαι. Αὗται δὲν εἶχον ιερατικὸν βαθμόν, ἔργον δὲ εἶχον νὰ διδάσκουν τὰς γυναικας, νὰ φροντίζουν διὰ τὰς ἔξ αὐτῶν πτωχάς καὶ ἀσθενεῖς καὶ νὰ παρίστανται ως βοηθοὶ εἰς τὸ βάπτισμά των.

'Από τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη εἰς πολλάς χώρας, ἐκάστη ἔξ αὐτῶν εἶχε τὴν ἰδιαιτέραν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν της, τὴν ὁποίαν διηύθυνεν ὁ ἐπίσκοπος, ἡ δὲ χώρα τὴν ὁποίαν διώκει ἐκκλησιαστικῶς, ἐκαλεῖτο **Ἐπισκοπή**. Πολλάκις δῆμος παρουσιάζοντο ἐκκλησιαστικαὶ υποθέσεις καὶ ζητήματα εἰς τὰς διαφόρους Ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν ἐδίσταζε νὰ δώσῃ ὁ ἐπίσκοπος, φοβούμενος μήπως δὲν ἥτο σύμφωνος πρὸς τὰς διδασκαλίας τῆς καθόλου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο συνεννοοῦντο οἱ ἐπίσκοποι διοκλήρου τῆς περιφερείας καὶ συνηθροίζοντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν ταύτης, δπου συνεζήτουν καὶ ἀπεφάσιζον περὶ δλων τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζοντο εἰς τὴν ἐπισκοπήν ἐκάστου ἐπισκόπου. Εἰς τὰς συναθροίσεις ταύτας, τὰς ὁποίας λέγομεν ἐπαρχιακὰς συνόδους, πρόεδρος ἥτο ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τῆς περιφερείας (τῆς Μητροπόλεως), δοτις ἐκαλεῖτο **Μητροπολίτης**. Εἰς τοὺς Μητροπολίτας οἱ ἐπίσκοποι ἀπέδιδον τιμητικὸν πρωτεῖον, χωρὶς βέβαια νὰ ἔχουν ἀνώτερον βαθμόν. Οἱ Μητροπολῖται, τοὺς ὁποίους ἐτίμων περισσότερον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἥσαν, τῆς Ρώμης, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, διότι ἥσαν ἐπίσκοποι τῶν μεγαλυτέρων χριστιανικῶν πόλεων τοῦ κόσμου.

Συλλογή

19. ΤΑ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Α΄ ΠΕΡΙΟΔΟΝ. ΑΣΚΗΤΑΙ.

‘Ο Χριστιανισμός εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον ἡθικάς ἀρχάς, αἱ ὅποιαι ἀνύψωσαν τὴν κοινωνιὴν ζωήν. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἡθικῶν τούτων ἀρχῶν ἥσαν αἱ ἔξης:

A') Η Ἀγάπη. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος οἱ ἀνθρώποι κατὰ τὸ πλεῖστον προσεπάθουν νὰ ἵκανοποιήσουν πᾶσαν ἐπιθυμίαν των, χωρὶς νὰ δίδουν προσοχήν, τίνα μέσα θὰ μετεχειρίζοντο, διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχουν. ‘Ο Χριστιανισμός εἰσάγει τὴν ἰδεολογίαν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης. Θεωρεῖ πάντας ὡς ἀδελφοὺς ἔχοντας κοινὸν πατέρα τὸν Θεόν. Τὴν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἀγάπην εὐθὺς ἔξι ἀρχῆς ἔξετίμησαν οἱ ἔθνικοι, οἵτινες ἔλεγον «ἴδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθάνωσι δι’ ἀλλήλους». Ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης ταύτης ἦτο νὰ μὴ ἐνδιαφέρωνται οἱ χριστιανοὶ μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν των, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Οὕτω παρουσιάσθη ἡ σχεδὸν ἀγνωστος μέχρι τότε φιλανθρωπία. Οἱ χορταίνοντες φροντίζουν διὰ τοὺς πεινῶντας, οἱ ὕγιεῖς διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, οἱ λισχυροὶ διὰ τοὺς ἀδυνάτους. Καὶ κατ’ ἀρχὰς μὲν πλεῖστοι χριστιανοὶ παρέδιδον ὅλην τὴν περιουσίαν των εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἀργότερα δέ, δταν ηὔξηθη ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν, ἐγίνοντο ἔρανοι καὶ ἔκαστος χριστιανὸς προσέφερεν δσα ἡδύνατο διὰ τοὺς πτωχούς, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς γέροντας, τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

B') Ο καθαγιασμός τῆς ἐργασίας. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἀποκτήσει ἀπὸ τὰς κατακτήσεις πολλοὺς δούλους. Τούτους μετεχειρίζοντο εἰς τὰς ἐργασίας των, αύτοὶ δὲ δὲν εἰργάζοντο. Οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ ἰδέα, δτι ἡ ἐργασία εἶναι ἔξευτελιστικὴ καὶ ἀρμόζει μόνον εἰς δούλους.

‘Ο Χριστιανισμός καθηγίασε τὴν ἐργασίαν καὶ ἐδίδαξεν δτι εἶναι τιμὴ καὶ δόξα. ‘Ο Ἀπόστολος Παῦλος ἐκαυχᾶτο, διότι διετρέφετο μὲ τὴν ἐργασίαν του καὶ δὲν ἐπεβάρυνε κανένα, ἐκήρυξε δὲ δτι «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω».

G') Η Ἰσότης, ‘Η ἰδέα τῆς Ἰσότητος εἰς τὰς πρὸ Χριστοῦ ἀνθρώπινους κοινωνίας ἦτο κτῆμα μόνον τῶν σοφῶν. Οἱ ἄρχοντες συνήθωσαν ἐθεώρουν κτῆμά των τοὺς ὑπηκόους των, τῶν

όποιών ή εύημερία, ή ἔλευθερία καὶ αὕτη ή ζωή των ἦτο εἰς τάς χεῖράς των. Πλὴν τούτου ὑπῆρχε μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγεννῶντο δοῦλοι, προορισμὸς δὲ τῶν δούλων ἦτο νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς ἔλευθέρους, ὅπως τὰ ἐργατικὰ ζῷα, καὶ νὰ θυσιάζωνται ὑπερασπίζοντες τοὺς κυρίους των, ή διὰ νὰ τοὺς διασκεδάσουν, διότι ή ζωή των δὲν εἶχε καμμίαν ἀξίαν. Συνεζητεῖτο κάποτε εἰς τὴν Ρώμην νὰ ψηφισθῇ νόμος, κατὰ τὸν ὁποῖον νὰ συνθάπτωνται οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν ἀποθνησκόντων κυρίων των.

Ο Χριστιανισμὸς εἰσήγαγε τὴν σωτήριον διδασκαλίαν τῆς Ισότητος τῶν ἀνθρώπων. Μὲ δλα τὰ παρουσιασθέντα ἐμπόδια, ή κολοσσιαία αὕτη κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἥρχισε νὰ ἐπικρατῇ καὶ νὰ γίνεται ἀντιληπτόν, δτι δλοι οἱ ἀνθρωποι ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν. "Οταν συνέστησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, οἱ ἔχοντες δούλους χριστιανοὶ ἀπῆλευθέρωναν τούτους, οἱ δὲ πλούσιοι προθύμως προσέφερον τὰ χρήματά των, διὰ νὰ ἔξαγοράσουν καὶ κατόπιν νὰ ἀπελευθερώσουν, ὅχι μόνον χριστιανούς δούλους, ἀλλὰ καὶ ἔθνικούς.

Τὸ κήρυγμα τῆς Ισότητος καὶ ἄλλην μεταβολὴν εἰσήγαγεν, ἥτις τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῶν λαῶν. Μέχρι τότε εἰς τὰ πλεῖστα ἔθνη ή γυνὴ εἰς τὴν οἰκογένειαν κατεῖχε δουλικὴν θέσιν. 'Ο Χριστιανισμὸς ὅμως ἐκήρυξεν δτι «ἐν Χριστῷ οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ»· ὁ ἀνὴρ δὲν ἔχει προνόμιον νὰ εἰναι τύραννος καὶ κυρίαρχος τῆς γυναικός. 'Η γυνὴ μήτηρ κατέστη ἡ θικῶς καὶ πνευματικῶς ἵση πρὸς τὸν ἄνδρα, οὗτω δὲ ἐπῆλθεν ἡ βελτίωσις καὶ ἀνύψωσις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ή δὲ βελτίωσις καὶ ἀνύψωσις τῆς οἰκογενείας, εἰναι δὲ πρῶτος καὶ σπουδαιότατος ὅρος τῆς βελτιώσεως καὶ ἀνύψωσεως τῆς κοινωνίας, ἥτις εἰναι τὸ σύνολον πολλῶν οἰκογενειῶν.

Τέλος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολλοὶ χριστιανοὶ ἥρχισαν νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς ἔρημα μέρη. 'Εκεῖ ἔζων βίον λιτότατον καὶ ἔθεώρουν ὑψίστην εὐχαρίστησιν νὰ ἐπικοινωνοῦν διαρκῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς προσευχῆς. Οὕτοι ἐλέγοντο ἀσκηταί. Οὕτω βλέπομεν, δτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἥρχισαν νὰ δημιουργοῦνται τὰ ἀσκητήρια καὶ ὁ μοναχικὸς βίος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ (313 - 867 μ. Χ.)

20. Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

Οι διωγμοί κατά τῶν χριστιανῶν ἔξηκολούθουν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰώνος. Χιλιάδες χριστιανοὶ ἄνδρες, γυναικεῖς καὶ παιδία ἔξηκολούθουν νά χύνουν τὸ αἷμά των διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Κατά τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑκκλησίας παρουσιάζεται ἡ μορφὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, δστις ἔθεσε τέρμα εἰς τὰ βασανιστήρια καὶ ἐστερέωσε τὴν ἐπὶ τῆς γῆς βασιλείαν τοῦ Σωτῆρος.

‘Ο Μέγας Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ναϊσσόν¹ κατὰ τὸ 288 καὶ ἦτο σὺδος τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς Ἐλένης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ὁ στρατὸς αὐτοῦ τὸν ἀνεκῆρυξεν Αὔγουστον (αὐτοκράτορα), ἀλλὰ καὶ ἄλλοι στρατοὶ ἀνεκῆρυξαν ἄλλους πέντε αὐτοκράτορας. ‘Ο Κωνσταντῖνος μὲ τὸν γενναῖον στρατόν του, δστις ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ χριστιανούς, ἕκαμε πολλοὺς πολέμους πρὸς τοὺς ἄλλους αὐτοκράτορας, διὰ νὰ γίνῃ μονοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο συνεπάθησε πολὺ τοὺς χριστιανούς, τὴν πίστιν τῶν ὅποιων ἀρκετὰ ἐγγνώρισεν ἐκ τῆς μετ’ αὐτῶν συναναστροφῆς του, πιθανώτατα εἰς τὸ περιβάλλον τῆς αὐλῆς τοῦ πατρός του.

‘Η συμπάθεια τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς χριστιανούς μετεβλήθη εἰς θερμὴν ἀγάπην καὶ ἐνδιαφέρον, δταν τὸ 312 ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του αὐτοκράτορα Μαξέντιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Ρώμην, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Μεσημβρίαν τινά,

1. Ναϊσσός εἶναι ἡ σημερινὴ Νίσσα, πόλις τῆς Νοτιοσλαβίας.

ἐνῷ παρεκάλει τὸν Θεόν τῶν χριστιανῶν νὰ τὸν βοηθήσῃ, εἰδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρόν μὲ τὰς λέξεις «ἐντούτῳ νίκα». Κατεσκεύασε τότε τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα τὸ ὅποιον εἶδεν εἰς τὸν οὐρανόν, ἥτις ὀνομάσθη λάβαρον. Μὲ τὴν χριστιανικὴν ταύτην σημαίαν ἐμπρός, ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε τὸν Μαξέντιον. Ἀπό τότε εἰς δλας τὰς ἑκστρατείας του προηγεῖτο τὸ λάβαρον, ἔξηκολούθησε δὲ νὰ γίνεται τοῦτο καὶ κατόπιν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ποὺ ἔκαμνον οἱ χριστιανοὶ βασιλεῖς κατὰ τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Τὸ ἔτος 313 ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέδωκε μετὰ τοῦ γαμβροῦ του συναυτοκράτορος Λικινίου εἰς τὸ Μεδιόλανον τὸ περίφημον ὑπέρ τῶν χριστιανῶν διάταγμα, μὲ τὸ ὅποιον ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔγινεν ἐλευθέρα. Διέταξε κατόπιν νὰ ἐπιστραφοῦν εἰς τοὺς χριστιανούς αἱ Ἐκκλησίαι καὶ τὰ κτήματά των, ἀτινα εἶχον δημευθῆ ὑπὸ τῶν διωκτῶν των. Ἀπὸ τοῦ 324, δτε ὁ Κωνσταντῖνος ἔγινε μονοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐπροστάτευσε τοὺς χριστιανούς προτιμῶν αὐτοὺς εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἐπέτρεψεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας νὰ ἐλευθερώνουν τοὺς δούλους καὶ ὅρισε διὰ νόμου τὴν Κυριακὴν ἀργίαν. Τοιουτοτρόπως δι' ἀλλεπαλήλων ἀποφάσεών του κατέστησε τὸν Χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους, δπως ἦτο καὶ ἡ εἰδωλολατρία. Τέλος ἔκτισε καὶ οὗτος καὶ ἡ εύσεβής μήτηρ του Ἐλένη, ἥτις ἔγινε χριστιανή, χριστιανικούς ναοὺς εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ κράτους, ἐκ τῶν ὅποιων ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ περίφημος ναὸς τῆς Θείας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Σπουδαιοτάτης σημασίας ὑπηρεσία, τὴν δποίαν προσέφερεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸν Χριστιανισμόν, δπως καὶ εἰς τὸν Ἐλληνισμόν, ἦτο ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὴν Ρώμην, ἡ δποία ἦτο πλήρης εἰδώλων, εἰς τὸ Βυζάντιον (330). Ἡ νέα πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥτις τότε ὀνομάσθη Νέα Ρώμη, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ κτίσαντος αὐτὴν Κωνσταντινούπολις, ἔγινε βραδύτερον τὸ κέντρον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

‘Ο Κωνσταντῖνος μὲ δλην τὴν ἀγάπην καὶ τὸ ἐνδιαφέρον

του ύπερ τῶν χριστιανῶν, δὲν ἔγινεν ἐπισήμως χριστιανός, ἀλλὰ διετήρησε τὸν τίτλον τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως τῶν εἰδωλολατρῶν (*pontifex maximus*). Τοῦτο ἀπῆτον τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους, ὅπερ ἀπετελεῖτο καὶ ἀπὸ χριστιανούς καὶ ἀπὸ εἰδωλολάτρας. Κατὰ τὸ τέλος ὅμως τοῦ βίου του ἐβαπτίσθη εἰς τὴν Νικομήδειαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ταύτης Εύσεβίου, ἀπέθανε δὲ τὴν 21ην Μαΐου τοῦ 337. Τὸν Κωνσταντίνον ἡ μὲν Ἰστορία, διὰ τὰ μεγάλα ἔργα του ὠνόμασε «Μέγαν», ἡ δὲ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ Ἰσαπόστολον καὶ «Ἄγιον».

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἐλένη, ἐκτὸς τῆς τιμῆς ἡ ὁποίᾳ τῆς ὀφείλεται, διότι ἀνέθρεψε τοιοῦτον υἱόν, τῆς ὀφείλεται καὶ μεγάλη τιμή, διότι ἔξετέλεσε καὶ ἄλλο σπουδαιότατον χριστιανικὸν ἔργον. Ἡ Ἱερουσαλήμ, ἔνθα ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Σωτήρ, ἔνεκα τῶν διαφόρων ἐπαναστάσεων τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν Ρωμαίων κυρίων των, κατεστράφη τελείως. Ἐπὶ τῶν ἔρειπών της εἶχε κτισθῇ νέα Ρωμαϊκὴ πόλις, ἡ Αἰλία Καπιτωλίνα, ὃ δὲ τόπος, ὅστις ἐποιήθη μὲ τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου, ἦτο ἄγνωστος. Ἡ Ἐλένη τὸ 327 μετέβη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἔπειτα ἀπὸ πολλάς ἔρεύνας, ἀνεῦρε τὸν ἄγιον τοῦ Σωτῆρος Τάφον καὶ τόν, ἐφ' οὓς ἐσταυρώθη, τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν καὶ διέταξε νά τοισθῇ ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Τάφου ὃ ναδεῖς τῆς Ἀναστάσεως. Τὴν μνήμην τῆς Ἀγίας Ἐλένης καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου ἔορτάζομεν τὴν 21ην Μαΐου.

Πάντες οἱ μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον αὐτοκράτορες —πλὴν ἐνὸς— ἥσαν χριστιανοὶ καὶ ἐπροστάτευσαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Τινὲς ὅμως ἔξι αὐτῶν μετεχειρίσθησαν βίαια μέσα κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον πολλάκις διεμαρτυρήθησαν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως ὁ Ἰουστινιανὸς (527—565 μ. Χ.), ὁ κτίσας ἐκ νέου τὸν καταστραφέντα ναὸν τῆς Θείας Σοφίας, ἔκλεισε πάσας τὰς φιλοσοφικὰς σχολάς, διότι οἱ διδάσκοντες εἰς αὐτάς δὲν ἥσαν χριστιανοί. Ὁ μόνος ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρίαν, ἦτο ὁ Ἰουλιανὸς (361—363 μ. Χ.). Οὕτος ὠνομάσθη «παραβάτης» διότι, ἐνῷ ἀνετράφη χριστιανικῶς, διὰ τὸν ἔγινε βασιλεύς, ὑπεστήριξε τὴν εἰδωλολατρίαν.

Ο Ἰουλιανὸς εἶχε σταλῆ εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σπουδάσῃ

τὴν φιλοσοφίαν. Ἐκεῖ οἱ εἰδωλολάτραι διδάσκαλοί του, τοῦ ἐνέπνευσαν σφοδράν ἀγάπην πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν. Ὅταν λοιπὸν ἐγένετο αὐτοκράτωρ, εἰργάσθη μὲν μέγαν ζῆλον, διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ, διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, εἰσήγαγεν εἰς τὴν λατρείαν τὴν μουσικήν, τὸ κήρυγμα καὶ ἄλλας χριστιανικάς συνηθείας. Αὐτὸς ὁ Ἰδιος συχνότατα ἐπήγαινεν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἐκήρυττε καὶ ἀφθόνους θυσίας προσέφερεν εἰς τοὺς ἔθνικοὺς θεούς. Τίποτε δμως δὲν κατώρθωσε. Αὐτὸς ὁ Ἰδιος, ὅταν ἀπέθησκε πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἀνεγνώρισεν ὅτι αἱ προσπάθειαι του νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρίαν ἀπέτυχον καὶ εἶπε: «νενίκηκάς με Ναζωραῖος».

·Απολυτίκιον τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου. Τοῦ Σταυροῦ Σου τὸν τύπον¹ ἐν οὐρανῷ θεασάμενος, καὶ ὡς ὁ Παῦλος τὴν κλῆσιν² οὐκ ἔξι ἀνθρώπων δεξάμενος, ὁ ἐν βασιλεῦσιν Ἀπόστολός Σου, Κύριε, Βασιλεύουσαν πόλιν τῇ χειρὶ Σου³ παρέθετο. Ἡ περίστατη⁴ διὰ παντὸς ἐν εἰρίνῃ, πρεσβείας τῆς Θεοτόκου, μόνε φιλάνπρωπε.

2. ΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΑΙ ΣΥΝΟΔΟΙ.

Κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀρκετοὶ αἱρετικοὶ παρουσιάσθησαν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Δὲν ἐπροξένησαν δμως σπουδαίαν βλάβην εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, διότι οἱ διωγμοὶ ἐκράτουν τοὺς χριστιανούς ήνωμένους. Κατὰ τὴν περίοδον δμως ταύτην οἱ αἱρετικοὶ ἔγιναν περισσότεροι, διότι οἱ διωγμοὶ εἶχον παύσει πλέον. Αἱ συζητήσεις μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν γνησίων χριστιανῶν ἐγίνοντο τώρα μὲ πεῖσμα καὶ φανατισμὸν καὶ ὅχι μὲ ήσυχίαν καὶ μὲ ἀδελφικὴν ἀγάπην, δπως ἐδίδασκε τὸ Εὐαγγέλιον. Ο φανατισμὸς αὐτὸς καὶ τὸ πεῖσμα μετεδίδετο, ὅχι μόνον εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς αὐτοκράτορας. Αἱ αἱρέσεις αὗται πολλάκις ἐδημιούργουν φο-

1. Τὸ σημεῖον. 2. Τὴν πρόσκλησιν. 3. Εἰς τὴν προστασίαν σου. 4. διαφύλαττε.

βερὸν μῆσος μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ ἔγιναν αἰτία καὶ αἷμα χριστιανικὸν ὀκόμη ὅχι δλίγον νά χυθῆ. Παρ' ὅλα ταῦτα αἱ αἱρέσεις ἔδοσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ συγκροτήσῃ τὰς λεγομένας **Οἰκουμενικὰς Συνόδους**, διὰ τῶν δποίων δρθῶς καὶ σαφῶς διετύπωσε τὰς θεμελιώδεις χριστιανικὰς διδασκαλίας ποὺ ἔθιγον αἱ αἱρέσεις καὶ πολλὰ ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λατρείαν τῶν χριστιανῶν ἐτακτοποίησεν.

Πολλάκις παρουσιάζοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αἱρέσεις ἡ ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὰ δποῖα δὲν ἥρκουν νὰ λύσουν αἱ τοπικαὶ σύνοδοι. Οἱ αὐτοκράτορες τότε ἡ ἔξιδιάς των πρωτοβουλίας ἡ κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἐκκλησίας, συνεκάλουν εἰς ὡρισμένην πόλιν συνόδους ἔξι ἐπισκόπων ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ δποῖαι ἐλάμβανον σαφεῖς καὶ ὡρισμένας ἀποφάσεις.

Αἱ σύνοδοι αὗται λέγονται **Οἰκουμενικὰ Σύνοδοι**, διότι ἐλάμβανον μέρος εἰς αὐτὰς ἐπισκοποὶ ἀντιπροσωπεύοντες πάσας τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας τῆς Οἰκουμένης. Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας λέγονται δόγματα, δσοι, σύμβολα· αἱ δὲ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν διοίκησιν λέγονται κανόνες.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου τὴν Ἐκκλησίαν διευθύνει ἀοράτως τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους παρευρίσκετο διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐπισκόπων πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, εἶναι φυσικὸν ὅτι τὰς ἐργασίας τούτων διηγύθενεν ἀοράτως τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα. Διὰ τοῦτο αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς θεμελιώδεις χριστιανικὰς διδασκαλίας, ἔθεωροῦντο θεόπνευστοι, οἱ δὲ αὐτοκράτορες καθίσταντον ταύτας νόμους τοῦ κράτους καί, δσοι δὲν ὑπήκουον εἰς αὐτάς, ἔθεωροῦντο αἱρετικοί καὶ ἀπεχωρίζοντο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν.

Αἱ Οἰκουμενικὰ Σύνοδοι εἶναι ἐπτὰ καὶ συνεκλήθησαν δλαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, δηλαδὴ· ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος. Εἶναι δὲ αἱ ἔξης:

'Η πρώτη Οίκουμενική Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ (Αἰρεσις Ἀρείου).

'Η πρώτη Οίκ. Σύνοδος συνεκλήθη εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὸ 325 ύπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Εἰς ταύτην συνῆλθον 318 ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν τῆς Οἰκουμένης. Τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοὺς τοὺς λέγομεν **Πατέρας**. 'Η Σύνοδος αὕτη κατεδίκασεν ώς αἱρετικοὺς τοὺς ὄπαδούς τοῦ Ἀρείου.

'Ο Ἀρείος ἦτο πρεσβύτερος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδημιούργησε τοῦτον ὁ Θεός, πρὶν δημιουργήσῃ τὸν κόσμον. 'Η ἀληθῆς ὅμως χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὑπῆρχε δὲ πάντοτε μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ εἶναι τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας (δμοούσιος) μὲ τὸν Πατέρα. 'Η αἱρεσις αὕτη ἥρχισεν ἀπὸ τὸ ἔτος 318 μ. Χ. καὶ ἀποκτήσασα πολλούς ὄπαδούς ἐπροξένησε πολλὰς ταραχὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰς διάστημα ἐνὸς περίπου αιώνος. Εύτυχῶς κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους ἡ αἱρεσις αὕτη ἐξέλιπε.

Πλὴν τούτου ἡ πρώτη Οίκουμενική Σύνοδος ὀρισε νὰ ἐορτάζεται τὸ Πάσχα τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἔαρινῆς Ἰσημερίας, συνέταξε δὲ καὶ τὰ ἑπτὰ πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Εἰς τὴν Σύνοδον ταύτην ἔλαβε μέρος καὶ διεκρίθη διὰ τὸ θάρρος του ὁ νεαρός τότε διάκονος, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, συνοδεύσας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

'Η δευτέρα Οίκουμενική Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.
(Αἱρέσις Μακεδονίου καὶ Ἀπολλιναρίου).

Τὴν δευτέραν Οίκουμενικὴν Σύνοδον συνεκάλεσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἔτος 381 ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Μέγας. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος 150 Πατέρες.

'Η σύνοδος αὕτη κατεδίκασε τὴν αἱρεσιν τοῦ Μακεδονίου. 'Ο Μακεδόνιος ἦτο ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ἐδίδασκεν ὅτι τὸ "Αγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα καὶ συνεπῶς τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος τὰ περιώριζεν εἰς δύο.

Κατεδίκασεν ἐπίσης ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ τὴν αἴρεσιν τοῦ Ἀπολλιναρίου, ἐπισκόπου Λαοδικείας. Οὗτος ἐδίδασκεν δτὶ ὁ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεός, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ τέλειος ἄνθρωπος, διότι μετὰ τῆς θεότητος εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἡνώθη μόνον ἀνθρώπινον σῶμα καὶ ψυχή, τὴν δὲ θέσιν τοῦ πνεύματος κατεῖχεν ὁ θεῖος Λόγος. Συνέταξε προσέτι ἡ σύνοδος αὕτη τὰ ὑπόλοιπα ἀρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

Ἡ τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ. (Αἴρεσις Νεστορίου).

Ἡ τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνεκλήθη εἰς τὴν Ἐφεσον τῷ 431 ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Εἰς ταύτην προσῆλθον 200 πατέρες. Ἡ Σύνοδος αὕτη κατεδίκασε τοὺς αἱρετικούς Νεστοριανούς καὶ ἐτακτοποίησε διάφορα ζητήματα τῆς Ἑκκλησίας.

Ο Νεστόριος ἦτο ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐδίδασκε δέ δτὶ ἡ Παρθένος Μαρία ἐγέννησε κοινὸν ἄνθρωπον, τὸν Χριστὸν καὶ μετὰ τὴν γέννησίν του ἡνώθη μὲ αὐτὸν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ὠνόμαζε τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ οὐχὶ Θεοτόκον, ἀλλὰ Χριστοτόκον. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησίας, καθ’ ἣν ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, δστις ὑπῆρχε πάντοτε μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἔγινεν ἄνθρωπος γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἐπομένως εἰς τὸν Χριστὸν ὑπάρχουν καὶ ἡ θεία καὶ ἡ ἄνθρωπίνη φύσις ἡνωμέναι. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Νεστορίου (Νεστοριανοὶ) ἐσχημάτισαν ἀργότερα ἴδικήν των Ἑκκλησίαν εἰς τὴν Περσίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Σήμερον ὑπάρχουν ὅχι περισσότεροι ἀπὸ 70.000 νεστοριανοὶ εἰς τὰς Ἰνδίας, οἱ δοποῖοι ἀποτελοῦν ἴδιαιτέραν Ἑκκλησίαν καὶ θέλουν νὰ ὀνομάζωνται χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ, διότι ἰσχυρίζονται δτὶ ἐδίδαξεν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν των τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Ἀπόστολος Θωμᾶς.

Ἡ τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι. (Μονοφυσιτικὴ αἵρεσις).

Ἡ τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνεκλήθη εἰς τὴν Χαλκηδόνα τῷ 451 ὑπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ τῆς Πουλχερίας. Εἰς

ταύτην παρευρέθησαν 630 πατέρες. Ἡ σύνοδος αὕτη, πλὴν τῶν ἄλλων ἀποφάσεων, κατεδίκασε τοὺς μονοφυσίτας, ὅπως ὡνομάσθησαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ αἱρετικοῦ Εὐτυχοῦ, πρεσβυτέρου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὗτος πολεμῶν τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου περιέπεσεν εἰς ἄλλην ἀσεβῆ αἵρεσιν. Ἐδίδασκεν δτι εἰς τὸν Χριστὸν ὑπάρχει μόνον μία φύσις, ἡ θεία, διότι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπερροφήθη ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν καὶ ἔξηφανίσθη. Ἡ δρθὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι δτι εἰς τὸν Χριστὸν ὑπῆρχον δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἡνωμέναι, χωρὶς μὲν νὰ δύνανται νὰ χωρισθοῦν, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ συγχωνευθοῦν εἰς μόνον τὴν θείαν φύσιν. Ἡ μονοφυσιτικὴ ἔρις ἔγινεν αἴτια πολλῶν ταραχῶν, μέχρις δτου οἱ ὀπαδοὶ ταύτης ἀπεκόπησαν ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐσχημάτισαν ἰδικάς των Ἐκκλησίας. Σήμερον ὑπάρχουν ἀκόμη μερικαὶ μονοφυσιτικαὶ Ἐκκλησίαι, δὲ ἀριθμὸς τῶν μονοφυσιτῶν εἶναι περίπου 10 ἑκατομμύρια. Ταιαῦται Ἐκκλησίαι εἶναι τῶν Ἰακωβιτῶν, ἥτις ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς δλίγους μονοφυσίτας τῆς Συρίας, Μεσοποταμίας, καὶ Παλαιστίνης, ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀρμενίων, ἡ Ἐκκλησία τῶν Κοπτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀβησσουνίας.

Ἡ πέμπτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τὴν σύνοδον ταύτην συνεκάλεσε τὸ 533 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἰουστινιανός. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος 165 πατέρες, κατεδικάσθησαν διάφοροι αἱρέσεις, αἴτινες ὑπῆρχον εἰς τὰ βιβλία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, Θεοδώρου ἐπισκόπου τῆς ἐν Κιλικίᾳ Μοψουεστίας, Θεοδωρήτου ἐπισκόπου τῆς Συριακῆς πόλεως Κύρου καὶ Ἰβα ἐπισκόπου τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἐδέσσης.

Ἡ ἕκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει. (Μονοθελητικὴ αἵρεσις).

Αὕτη συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου τὸ ἔτος 680 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ σύνοδος αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν παρευθέθησαν 289 πατέρες, κατεδίκασε τοὺς αἱρε-

τικούς μονοθελήτας. Τῆς αἰρέσεως ταύτης σπουδαιότερος ὁ πα-
δὸς ἦτο δὲ Μητροπολίτης Ρώμης Ὀνάριος. Οἱ διπαδοὶ τῆς αἰρέ-
σεως ταύτης ἐνόμιζον, ὅτι δὲ Χριστὸς εἶχε μόνον μίαν θέλησιν,
διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ἔξηφανίσθη. Ἡ δρθὴ δύμας διδασκα-
λία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ὑπῆρχον δύο θε-
λήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλ᾽ ὑπετάσσετο ἡ ἀνθρω-
πίνη θέλησις εἰς τὴν θείαν. Σήμερον ἐλάχιστοι μονοθελῆται
σώζονται εἰς μίαν μονὴν τοῦ ὄρους Λιβάνου, λεγομένην τοῦ
Μάρωνος, ὁνομάζονται δὲ Μαρωνῖται.

'Η ἑβδόμη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ. (Εἰκονομαχικὴ ἔρις).

Ταύτην συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τὸ ἔτος 787 ἡ αὐτο-
κράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ἥτις ἦτο ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου
υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου τοῦ ἔκτου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην
προσῆλθον 350 πατέρες. Τὸ ζήτημα, τὸ διποίον ἐτακτοποίησεν
ἡ ἑβδόμη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἦτο τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων.

Πολλοὶ ἀμαθεῖς χριστιανοί, ἀντὶ νὰ τιμοῦν καὶ νὰ σέβων-
ται τὰς Ἱεράς εἰκόνας καὶ τὰ λείψανα τῶν ἀγίων, ἀπέδιδον εἰς
αὐτὰ λατρείαν, ἐνῷ μόνον τὸν Θεόν ὀφείλομεν νὰ λατρεύωμεν.
Ἐκτὸς τούτου, ἐπειδὴ εἰς τὰς Μονὰς συνηθροίσθη πλούτος, οἱ
δὲ μοναχοὶ δὲν ὑπῆρέτουν εἰς τὸν στρατόν, πολλοὶ ἐγίνοντο
μοναχοί, ὅχι ἀπὸ εὐσέβειαν, ἀλλὰ ἀπὸ δκνηρίαν. Τέλος ὁ ἀρι-
θμὸς τῶν ἑορτῶν ἡρᾶτη πολύ, οἱ δὲ χριστιανοὶ παρημέλουν τὰς
ἐργασίας των καὶ ἐπήγαινον εἰς τοὺς ναούς. Τὰ ἔτοπα ταῦτα
ἡθέλησαν νὰ διορθώσουν πολλοὶ λόγιοι χριστιανοί, ἔχοντες ἐπὶ
κεφαλῆς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν "Ισαυρον (717—741).
Ἀντὶ δύμας νὰ φροντίσῃ δὲ Λέων δὲ "Ισαυρος νὰ διδαχθῇ δὲ ἀμα-
θῆς ὄχλος καὶ μὲ διαφόρους νόμους νὰ διορθώσῃ σιγά σιγά
τὰ πράγματα, μετεχειρίσθη βίαν. Τὸ σπουδαιότερον κακὸν ποὺ
διέπραξεν, ἦτο νὰ καταργήσῃ τελείως τὰς εἰκόνας. Τοῦτο ἔξή-
γειρε τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς μοναχούς, διη-
ρέθησαν δὲ οἱ χριστιανοὶ εἰς εἰκονομάχους καὶ εἰκονοφίλους καὶ
ἀνεπτύχθη μεταξύ των μῆσος θανάσιμον. Οἱ εἰκονομάχοι, ἔχον-
τες μὲ τὸ μέρος των τὸν αὐτοκράτορα, κατέστρεφον ναούς,
ἔκαιον σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκας, ἔρριπτον εἰς τοὺς δρόμους καὶ

κατεπάτουν τὰ ἵερά σκεύη τῶν ναῶν, τὰς εἰκόνας καὶ τὰ λείψανα τῶν ἀγίων, ἄφθονον δὲ ἔχυνετο χριστιανικὸν αἷμα κατὰ τὰς συγκρούσεις τῶν δύο μερίδων.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος συζύγου της Λέοντος τοῦ Δ', ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον υἱόν της Κωνσταντίνον τὸν Πορφυρογέννητον (780). Ἡ Εἰρήνη κατήγετο ἀπὸ ἀριστοκρατικὴν οἰκεγένειαν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου οἱ χριστιανοὶ παρέμειναν πάντοτε εἰκονόφιλοι.

"Οταν ἀνέλαβε τὴν ἀντιβασιλείαν, ἀνεδείχθη μία ἀπὸ τὰς δεξιωτέρας γυναικας τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Εἰρήνη, κυβερνῶσα μόνη της τὴν τότε λίαν ἐκτεταμένην αὐτοκρατορίαν, κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν πρωτεύουσαν θέσιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐν τῷ μέσῳ διαφόρων ἰσχυρῶν ἔχθρων της. "Ἐπειτα ἀπὸ πολλὰς προσπαθείας, ἐπέτυχε νὰ συγκαλέσῃ τὴν ἔβδομην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις ἐπανέφερε τὰς εἰκόνας καὶ καθώρισεν, διτὶ ἡ τιμὴ καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν εἰκόνων ἀναφέρεται εἰς τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα, ἡ δὲ λατρεία ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν Θεόν, σύμφωνα μὲ τὴν περὶ εἰκόνων ὁρθὴν δικασκαλίαν τοῦ σπουδαίου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου θά μάθωμεν κατωτέρω. Ἄλλα καὶ μετὰ τὴν Εἰρήνην ἡ εἰκονομαχικὴ ἔρις ἐξηκολούθησε, κατέπαυσε δὲ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας τὸ 843. Ἀπὸ τότε ἔορτάζομεν τὴν κατάπαυσιν τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν ὀνομάζομεν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Τὸ Κοντάκιον τῆς ὁρθοδοξίας εἶναι τὸ ἔξης:

"Ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐκ σοῦ Θεοτόκε περιεγράφη σαρκούμενος καὶ τὴν ρυπωθεῖσαν εἰκόνα εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναμορφώσας, τῷ θείῳ κάλλει συγκατέμιξεν. Ἄλλος διμολογοῦντες τὴν σωτηρίαν ἔργῳ καὶ λόγῳ ταύτην ἀνιστοροῦμεν.

Μετὰ τὴν δην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ δεύτερος συνεκάλεσε καὶ ἄλλην σύνοδον τὸ ἔτος 691-2. Οἱ πατέρες τῆς Συνόδου ταύτης συνηθροίσθησαν εἰς τὴν Κωνσταν-

τινούπολιν καὶ συνεδρίαζον εἰς ἓν δωμάτιον τῶν ἀνακτόρων, τὸ ὅποιον εἶχεν ἄνωθεν θόλον (τρούλλον) καὶ διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος αὕτη λέγεται ἡ ἐν τρούλλῳ. Ἡ σύνοδος αὕτη συνέταξε διαφόρους κανόνας ἀναφερομένους εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ θεωρεῖται ὡς συμπλήρωσις τῆς 5ης καὶ τῆς 6ης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ Πενθέκτη.

22. ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἔξη-πλώθη μὲν θαυμαστὴν ταχύτητα καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν διεδόθη εἰς τὴν Ἀβησσονίαν ἀπὸ τοῦ 327. Οἱ διαδόσαντες τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Ἀβησσονίαν ἦσαν ὁ Αἰδέσιμος καὶ ὁ Φρουμέντιος. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μέγας Ἀθανάσιος ἔχειροτόνησεν ἐπίσκοπον τὸν Φρουμέντιον, ὅστις ἔγινεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀβησσονίας ἢ Αιθιοπίας, Δυστυχῶς ἀργότερα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀβησσονίας ἔγινεν αἱρετικὴ (μονοφυσιτικὴ) καὶ τοιαύτη εἶναι μέχρι σήμερον. Διεδόθη ἐπίσης ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Περσίαν. Κατόπιν δύως, πολλάκις ἔγιναν σκληροὶ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἱ δὲ ὀλίγοι μείναντες χριστιανοὶ ἔγιναν αἱρετικοί (νεστοριανοί). Ἐξηπλώθη ἀκόμη ὁ Χριστιανισμός εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ Γεωργίαν, ἀλλ’ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἔγινε καὶ αὕτη αἱρετικὴ (μονοφυσιτική). Τέλος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου αἰώνος ὑπῆρχε χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἔθεωρεῖτο ἰδρυτής αὐτῆς ὁ Ἀπόστολος Θωμᾶς.

Εἰς τὴν Δύσιν τὸν τέταρτον, πέμπτον καὶ ἕκτον αἰῶνα ἐγκατεστάθησαν διάφοροι βάρβαροι λαοὶ ἐλθόντες ἀπὸ βορρᾶ. Οὗτοι ἀπετέλεσαν ἀργότερα τὰ Εύρωπαϊκά κράτη, παρέλαβον δὲ ἀπὸ τοὺς νικηθέντας λαοὺς τῆς Δύσεως, ὅχι μόνον τὸν πολιτισμὸν των, ἀλλὰ καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Πρῶτοι ἐκ τῶν λαῶν τούτων, οἵτινες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ἦσαν οἱ Γότθοι. Οὗτοι κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν. Ἀπὸ τούτους διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Βουργουνδίους καὶ διὰ τούτων εἰς τοὺς

Φράγκους. Ἀπό τοῦ 5ου αἰώνος διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Σκωτίαν. Τῷ 596 ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Διάλογος εἰσήγαγε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς τοὺς Ἀγγλοσάξονας, στείλας ἐκεῖ πολλούς βενεδικτίνους μοναχούς. Τέλος ὁ Χριστιανισμὸς ἔξηπλώθη τὸν ἔβδομον αἰῶνα εἰς τὰς Γερμανικὰς χώρας.

Ἄλλ' ὅμως, ἐνῷ ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη εἰς τὴν Δύσιν ταχύτατα καὶ ἔκαμε θαυμαστὰς προόδους, δὲν συνέβη τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐπικρατήσῃ, οἱ δὲ ὀλίγοι χριστιανοὶ τῶν μερῶν τούτων ἔγιναν αἱρετικοὶ καὶ δὲν παρουσίασαν καμμίαν σχεδὸν πρόοδον. Αἴτια τούτου ἦτο ἡ ἀμάθεια τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, θρησκείας ἡ δποία ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν χαμηλὸν πολιτισμὸν αὐτῶν. Ὁ ἴδρυτης τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς Μέκκαν τῆς Ἀραβίας τῷ 571. Οὗτος παρέλαβεν ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διατήκην διτοῦ τὸν ἔχρειαζετο, τὸ ἀνέμιξε μὲν ἴδικάς του ἰδέας καὶ ἐσχημάτισε νέαν θρησκείαν, τὴν δποίαν ὀνόμασεν Ἰσλάμ (=ύποταγὴ εἰς τὸν Θεόν).

Κατὰ τὸ Ἰσλάμ οἱ ὑπακούοντες εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον, τὸ κοράνιον, θὰ εὕρουν εἰς τὸν παράδεισον τὰς ώραιοτέρας τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων τοῦ κόσμου, εἰς αὐτοὺς δὲ περιλαμβάνονται καὶ οἱ φονευόμενοι εἰς τὸν πόλεμον, διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Ἰσλάμ. Μὲ τὰς ὑποσχέσεις αὐτάς ὁ Μωάμεθ ἐφανάτισε τοὺς Ἀραβίας, οἱ δποῖοι εἰς διάστημα 100 ἑτῶν κατώρθωσαν νὰ ἐπεκτείνουν τὸ Ἀραβικὸν κράτος καὶ νὰ ἐπιβάλουν διὰ πυρός καὶ σιδήρου τὸν Μωαμεθανισμὸν εἰς τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, εἰς τὴν Ἀφρικὴν μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ καὶ εἰς τὴν Εύρωπην μέχρι τῶν Πυρηναίων ὁρέων.

23. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον δὲν μετεβλήθη, ἀλλ' ἔγινε συστηματικὴ καὶ σταθερά. Ἐκαστος ἐπίσκοπος εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ διοικεῖ τὴν ἐπαρχίαν του βοη-

θούμενος ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους, ἀλλ' ἡ διοίκησις στηρίζεται εἰς τοὺς ὀρισμένους ἐκκλησιαστικούς κανόνας. Εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ τιμητικά πρωτεῖα Μητροπολίτας Ρώμης, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, προσετέθησαν ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἔνθα ἔζησεν ὁ Σωτὴρ καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ Μητροπολῖται οὗτοι ὀνομάσθησαν **"Ἐξαρχοι** ἢ **'Ἀρχιεπίσκοποι**, διότι ὡς Μητροπολῖται τῆς πρωτευούσης ἀπέκτησαν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐποπτεύουν τοὺς ἐπισκόπους δῆλης τῆς περιφερείας. Τέλος ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ὀνομάσθησαν **Πατριάρχαι**, ὡς πνευματικοὶ ἄρχοντες τῶν χριστιανῶν, τίτλον τὸν ὅποιον ἔφερον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν.

Οὕτω πᾶσα ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία διηρέθη εἰς πέντε περιφερείας καὶ ἑκάστη περιφέρεια ἦτο ἐν Πατριαρχεῖον. Οἱ ἐπίσκοποι ἑκάστης περιφερείας ἥσαν ἡνωμένοι καὶ εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πατριάρχην, εἰς τὸν ὅποιον ἀπέδιδον τιμητικά πρωτεῖα. Ἡ χριστιανικὴ λοιπὸν Ἐκκλησία ἀπετελεῖτο ἀπὸ πέντε Πατριαρχεῖα, τὰ ὅποια ἥσαν ἀνεξάρτητα τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ εἶχον πάντα τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ τὴν αὐτὴν διοίκησιν, σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ μὲ τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ πέντε Πατριαρχεῖα ἔθεωροῦντο ὡς ἀδελφοὶ τῆς μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς οἰκογενείας, τῆς ὅποιας πατὴρ καὶ κυβερνήτης ἦτο ὁ Χριστός. Οὐδὲν ἐκ τῶν Πατριαρχείων μόνον του εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μεταβάλῃ τίποτε ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶχε μόνον ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἥτις ἦτο ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας (§ 16). Τὴν μεγαλειτέραν τιμὴν καὶ τὸν μεγαλείτερον σεβασμὸν εἶχεν ὁ Πατριάρχης τῆς Ρώμης, τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ὀνομάσθη δὲ **Πάπας**. Ἀπὸ τὸν 5ον ὅμως αἰῶνα τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ τὸν αὐτὸν σεβασμὸν εἶχε καὶ ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς νέας πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.

Αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἥσαν στεναί. Τὴν πολιτείαν ἀντιπροσώπευεν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς γνωστόν, ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία περιωρίσθη εἰς τὴν

Ανατολήν. 'Ο αύτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λαμβάνει τὸ στέμμα του ἀπὸ τὸν Πατριάρχην, ὅστις οὕτως ἐπικυρώνει τὴν ἀναγόρευσίν του. Τῷ 457 ὁ αύτοκράτωρ Λέων ὁ πρῶτος, στέφεται καὶ διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνῷ μέχρι τότε ἀνεβιβάζετο εἰς τὸν θρόνον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ μόνον. Τέλος ἀπὸ τοῦ ἔτους 496 τακτικὰ πλέον ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ καὶ ἐπιδοκιμάζει τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸν θρόνον, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν ἐκλογήν του. 'Ο δὲ αύτοκράτωρ ἀγωνίζεται μὲ τὴν εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων καὶ ὑπερασπίζει τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους. 'Ο αύτοκράτωρ συνεργάζεται μὲ τὸν Πατριάρχην διὰ τὴν ὄργανωσιν καὶ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Φροντίζει ὡσαύτως νὰ διατηρήται ἀμόλυντος ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὰς αἱρέσεις καὶ νὰ διατυπώνεται ὁρθῶς ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ Πατριαρχεῖον ὅμως τῆς Ρώμης ἥρχισε νὰ μεταβάλλῃ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως. "Οταν εἰσέβαλον εἰς τὴν Δύσιν διάφοροι λαοὶ καὶ ἰδρυσαν βασίλεια, παρέλαβον ἀπὸ τοὺς κατακτηθέντας λαούς τῆς Δύσεως μαζὶ μὲ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Τὸν πάπαν ἐσέβοντο πάρα πολὺ οἱ τότε ἀμαθεῖς νέοι χριστιανοί, διότι τοὺς ἐδίδαξε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. 'Ο πάπας ἐπωφελήθη ἀπὸ τὸν σεβασμὸν αὐτὸν καὶ ἐπέτυχε νὰ γίνη ἀπόλυτος ἄρχων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, εἰς τὸν ὅποῖον ὅλοι οἱ κληρικοὶ τῆς Δύσεως ὅφειλον νὰ ὑπακούουν. Κατόπιν οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν νὰ ἀποκτήσουν καὶ κοσμικὴν ἔξουσίαν καὶ τὸ ἐπέτυχον. Τῷ 754 οἱ ἐγκατασταθέντες Λογγοβάρδοι εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἡπείλουν νὰ ὑποτάξουν τὴν Ρώμην, 'Ο τότε πάπας Στέφανος ὁ 3ος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Πιπίνου. Οὗτος ἔσπευσεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ κατέλαβε ταύτην, ἵνα καλακεύσῃ δὲ τὸν πάπαν, διὰ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως, τοῦ ἐδώρησε τὴν Ρώμην. 'Απὸ τότε οἱ πάπαι, ἀποκτήσαντες ἴδιον τῶν κράτος, ἐσχημάτισαν στρατόν, συνήψαν συμμαχίας καὶ ἐπέβαλον εἰς πάντας τοὺς ἡγεμόνας τὴν κοσμικὴν τῶν ἔξουσίαν ἐκστρατεύοντες ἐναντίον τῶν ἀρνουμένων τὴν εἰς αὐτοὺς ὑποταγήν. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν αὐτὴν οἱ πάπαι

έπεδίωκον νὰ γίνουν ἀρχηγοὶ καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας. Ἄλλ' ἡ Ἀνατολικὴ Ἑκκλησία, τὴν ὅποιαν ἀπετέλουν τὰ ἄλλα τέσσαρα Πατριαρχεῖα, οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωσεν εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις ταύτας τῶν παπῶν.

24. ΤΑ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

Μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον ἀπαντες οἱ αὐτοκράτορες, πλὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ἥσαν χριστιανοὶ καὶ παρεῖχον εἰς τοὺς χριστιανούς πολλὰ προνόμια. Τινὲς μάλιστα ἔξ αὐτῶν κατεδίωκον τοὺς εἰδωλολάτρας, παρὰ τὰς συμβουλὰς τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἑκκλησίας, νὰ μὴ μετέρχωνται βίαν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ εἰδωλολάτραι ἐγίνοντο χριστιανοί, δχι ἀπὸ πεποιθησιν, ἀλλὰ διὰ τὰ συμφέροντά των καὶ δὲν ἔγκατέλιπον τὰς κακάς συνηθείας των. Τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ χαλαρωθοῦν τὰ ἀγνὰ ἥθη τῶν πρώτων χριστιανῶν. Πολὺ ἔβλαψαν τὴν ἥθικήν τῶν χριστιανῶν καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἕριδες, εἰς τὰς ὅποιας ἀνεμιγνύετο ὁ ἀμαθῆς ὄχλος. Αἱ ἕριδες αὗται ἐμείωνον τὴν ἀγάπην μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἔδημιούργουν μεταξύ των ἔχθρας, πολλοὶ δὲ ἤρχισαν νὰ ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν θρησκείαν. "Ωστε ἡ ἥθική τῶν χριστιανῶν, ἥτο μὲν ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἥθικήν τῶν εἰδωλολατρῶν, ἀλλὰ κατωτέρα τῆς ἥθικῆς τῶν πρώτων χριστιανῶν.

'Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐπίδρασις τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν κοινωνίαν προξενεῖ θαυμασμόν. Ἡ Ἑκκλησία θεωρεῖ καθῆκόν της νὰ φροντίζῃ διὰ τοὺς χριστιανούς. Μὲ τὸ κήρυγμα καὶ τὸ καλὸν παράδειγμα πολεμεῖ τὴν ἀνηθικότητα καὶ τὴν ἀσέβειαν καὶ μὲ τὰς δωρεάς τῶν χριστιανῶν βοηθεῖ τοὺς δυστυχεῖς. Αἱ πόλεις τώρα στολίζονται μὲ νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα φιλανθρωπικά καταστήματα, ἔνθα οἱ δυστυχεῖς εύρισκουν καταφύγιον. Οἱ χριστιανοὶ περιφρονοῦν τὰ βάρβαρα θεάματα τῶν μονομαχιῶν καὶ θηριομαχιῶν καὶ κάθε ἀνήθικον διασκέδασιν, μισοῦν δὲ τὴν δουλείαν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προώδευσε πολὺ ὁ μοναχικὸς

βίος. Οι περισσότεροι μοναχοί άνεφάνησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Μεταξύ τῶν ἀσκητῶν διεκρίθη ὁ Μέγας Ἀντώνιος. Κατήγετο ἐκ Κόμας τῆς κάτω Αἰγύπτου, ἐκ γονέων εὐγενῶν καὶ πλουσίων, ἀλλὰ καὶ εὐσεβεστάτων καὶ ἔγεννήθη περὶ τὸ 250. "Οταν ἐμεγάλωσε, συνεχῶς προσηγένετο καὶ ἐμελέτα τὰς Ἅγιας Γραφάς. Στερηθεὶς τῶν γονέων του πολὺ νέος, διένειμε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχούς καὶ ἀπεσύρθη εἰς ἔρημικὸν φρούριον καὶ κατόπιν εἰς τι δροπέδιον παρὰ τὸν ποταμὸν Νεῖλον, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του (356). Κατὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῶν ἑθνικῶν καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν, πολλάκις κατήρχετο εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς χριστιανούς. Ἡ φήμη του διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Αἴγυπτον. Πλῆθος χριστιανῶν συνέρρεον εἰς τὸ ἔρημητήριόν του, διὰ νὰ τὸν θαυμάσουν καὶ διὰ νὰ ἀκούσουν τὴν διδασκαλίαν του. Πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἔμιμοῦντο τὸ παράδειγμά του. Τὴν μνήμην του ἔορτάζομεν τὴν 17ην Ἰανουαρίου.

Μετὰ τὸν Μέγαν Ἀντώνιον ὁ μοναχικὸς βίος ἐρρυθμίσθη καλλίτερα. Οἱ ἀσκηταὶ ἡνῶνοντο πολλοὶ μαζὶ καὶ ἐσχημάτιζον κοινότητας, τὰς Μονὰς. Πρῶτος συστηματοποίησας τὸν μοναχικὸν βίον ἦτο ὁ μαθητὴς τοῦ Μεγάλου Ἀντώνιου, ὁ Παχώμιος. Οὕτος τὸ ἔτος 340 ὑπεχρέωσε τοὺς μοναχούς νὰ ζοῦν μὲ ὥρισμένους νόμους καὶ κανόνας εἰς τὰ μοναστήρια. Εἰς τὴν νῆσον Τάβενναν τοῦ Νείλου ἴδρυσε μοναστήριον, τὸ ὅποιον, ὅταν ἀπέθανεν, εἶχεν 7000 μοναχούς. Ὁ δὲ Μέγας Βασίλειος ἔγραψε μοναχικούς κανόνας, σύμφωνα μὲ τοὺς ὅποιους ἔπρεπε νὰ ζοῦν οἱ μοναχοί. Ὡς κυριωτέρας ἀρετὰς τῶν μοναχῶν ὥρισε τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν πενίαν.

Ο μοναχικὸς βίος διεδόθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Τὸν διέδωσεν ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὅστις ἀρκετὰ ἔτη ἔμεινεν εἰς τὴν Ρώμην ἔξοριστος. Ἐλλ' οἱ μοναχοὶ τῆς Δύσεως δὲν ἦδύναντο, λόγῳ τοῦ κλίματος, νὰ ζοῦν τὸν αὐστηρὸν ἀσκητικὸν βίον τῶν μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ο Βενέδικτος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος συνέταξεν ὄργανισμὸν τῶν Μοναστηρίων τῆς Δύσεως ἡπιώτερον.

Αἱ Μοναὶ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν ὠφέλη-

σαν πολύ. Ἐκτός τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἥτις ἔκαλλιεργεῖτο εἰς αὐτάς, ἐχρησίμευσαν αὖται καὶ ως σχολεῖα τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τὸν λαόν καὶ διὰ τὸν κλῆρον. Πλεῖστα ἀρχαῖα βιβλία σώζονται μέχρι σήμερον, διότι πολλοὶ μοναχοὶ ἡσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ ἀντιγράφουν διάφορα χειρόγραφα.

**25. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.
Α'. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ.**

Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δου αἰῶνος ἀκολουθεῖ ἐκπληκτικὴ καλλιτεχνικὴ δραστηριότης μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἡ καλλιτεχνικὴ αὕτη κίνησις λαμβάνει χώραν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, διότι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ αὐλὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἀνατολὴν, κέντρον δὲ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις. "Ἐλληνες τέλος ἥσαν οἱ καλλιτέχναι, οἱ δποῖοι εἰργάσθησαν διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς νέας ταύτης καλλιτεχνικῆς κινήσεως.

Ἡ χριστιανικὴ τέχνη εἶχεν ως βάσιν τὴν Ἐλληνιστικὴν τέχνην, δπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Ἄλλ' εἰς τὰς Ἐλληνικὰς παραδόσεις προσετέθησαν καὶ ἄλλαι ἐπιδράσεις προερχόμεναι ἀπὸ τὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Περσία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ πᾶσαι αἱ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῶν δποίων ἐκυριάρχει ἡ Κωνσταντινούπολις, προσέφερον δὲ τῷραίνον εἶχον εἰς τὴν Ἐλληνιστικὴν τέχνην, ἵνα ἐκ ταύτης οἱ χριστιανοὶ Ἐλληνες καλλιτέχναι δημιουργήσουν τὴν καλουμένην Παλαιοχριστιανικὴν τέχνην, ἥτις φθάνει μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ (δος αἰώνων).

Τὸ πρῶτον, τὸ δποῖον χρειάζεται τώρα εἰς τοὺς χριστιανούς, εἶναι ἴδρυματα εὔρυχωρα, ἵνα ἐντὸς τούτων λατρεύουν τὸν Θεόν, διότι τὰ μέχρι τότε χρησιμοποιούμενα ἥσαν μικρὰ καλλιεύτελη, εἶχον δὲ καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Οἱ χριστιανοὶ τώρα θέλουν «έκκλησίας» διὰ τὴν συνάθροισιν ἐντὸς αὐτῶν τῶν πιστῶν καὶ οὐχὶ ἀπλοῦς ναοὺς μὲ τὴν ἀρ-

χαίαν σημασίαν τῆς λέξεως (ναίω = κατοικῶ), χρησιμεύοντας μόνον διά κατοικίαν τῶν θεῶν, ὅπως τούς ἔθεώρουν οἱ ἀρχαῖοι. Ὡς ύπόδειγμα διὰ τὴν ἀνέγερσιν εὐρυχώρων χριστιανικῶν ναῶν, ἔλαβον τὰς Ρωμαϊκάς Βασιλικάς (ἐνν. στοάς). Αὗται ἥσαν ἀγοραὶ ἐστεγασμέναι, αἱ ὁποῖαι ἔχρησίμευον καὶ ὡς δικαστήρια, Οὕτω οἱ πρῶτοι ἄξιοι λόγου χριστιανικοὶ ναοὶ ἔλαβον ὀρισμένον ρυθμόν, καλούμενον **Βασιλικῆς**.

Οἱ ναοὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς Βασιλικῆς, οἱ ἄλλως λεγόμενοι «**δρομικοὶ**», ἥσαν οἰκοδομήματα ὁρθογώνια στεγαζόμενα διὰ ξυλίνης στέγης, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν πολυδαπάνων κτιστῶν θόλων, διὰ τῶν ὁποίων ἐστεγάζοντο αἱ Ρωμαϊκαὶ ἀγοραί. Ὁ ναὸς διηρεῖτο συνήθως διὰ διπλῆς σειρᾶς κιόνων εἰς τρία μέρη, καλούμενα «**κλίτη**», ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μέσον κλίτος ἦτο μεγαλείτερον τῶν πλαγίων ¹. Ἡ στέγη τοῦ μέσου κλίτους συνήθως ἦτο γωνιώδης, αἱ δὲ στέγαι τῶν πλαγίων κλιτῶν κεκλιμένα ἐπίπεδα. Τὸ μέσον κλίτος κατέληγεν εἰς τὸ **"Αγιον Βῆμα,** εἰς τὸ βάθος δὲ τοῦ **'Αγ. βήματος**, ὅπερ ἦτο πάντοτε πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ, ὑπῆρχε κυκλοτερής κόγυη. Τὸ **"Αγ. Βῆμα**, ὅπερ ἦτο ύψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ λοιποῦ ναοῦ, ἔχωρίζετο διὰ δρυφράκτου ² ἐκ πλακῶν ἥ στυλιδίων μεταλλίνων ἥ ξυλίνων. Ἐντὸς τοῦ **'Αγ. Βήματος** εὑρίσκετο ἥ **'Αγία Τράπεζα**, ἐφ' ἣς ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας. Πρὸ τῶν τριῶν κλιτῶν ύπηρξεν ὁ **νάρθηξ** συγκοινωνῶν μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τριῶν θυρῶν ἥ καὶ περισσοτέρων. Εἰς τὸν νάρθηκα ἔμενον τότε οἱ κατηχούμενοι ἥ οἱ μετανοοῦντες, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπηγορεύετο νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸν ναόν. **"Ανωθεν** τέλος ἀπὸ τὰ πλάγια κλίτη ύπηρχον ύπερβα, τὰ ὁποῖα ἔχρησιμοποιήθησαν ἀργότερα, ἵνα εἰς αὐτὰ ἵστανται αἱ γυναῖκες.

Πλὴν τῶν ναῶν τοῦ ρυθμοῦ τῆς Βασιλικῆς ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ναοὶ κυκλικοὶ ἥ ὀκταγωνικοί, στεγαζόμενοι ύπο τρούγλου, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πανθέου τῆς Ρώμης. **'Αλλ'** ὁ τύπος οὗτος τῶν ναῶν δὲν ἐπεκράτησε.

1. Ἐνίστε διηρεῖτο διὰ τετραπλῆς σειρᾶς κιόνων, ὅπότε ὁ ναὸς ἦτο πεντάκλιτος. 2. Δρύφρακτον=τὰ κάγκελα.

'Από τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ νέαν μορφήν καὶ ἀρχίζει νὰ δημιουργήται ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ἡτις κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον ἔλαβεν ὑψίστην ἀνάπτυξιν. Ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκ νέου κτισθεὶς περίφημος ναὸς τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ.

'Η «Μεγάλη Ἐκκλησία», δπως τὴν ὠνόμαζον οἱ Βυζαντινοί, μὲ τὸν θαυμάσιον ἀρχιτεκτονικὸν τύπον της, μὲ τὴν ἀρμονίαν καὶ τὴν συμμετρίαν της, μὲ τὸ ἄπλετον φῶς, τὸ δόποιον τὴν πλημμυρίζει καὶ μὲ τὸν ὑπερμεγέθη τροῦλλον της, εἶναι δημιούργημα τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ ἐκτελέσεως, εἶναι δὲ ναὸς ρυθμοῦ Βασιλικῆς μετὰ τοούλλου. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἄγιας Σοφίας εἶναι τὰ ἔξης :

1) Ἡ σύνδεσις τῶν κιόνων, ὅχι μὲ ἐπιστύλιον, δπως εἰς τοὺς ἀρχαίους ναούς, ἀλλὰ μὲ τόξον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐν γένει τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι εὐθύγραμμος, ἀλλὰ καμπυλόγραμμος,

2) Ὁ στεγάζων τετράγωνον ἐπιφάνειαν «τροῦλλος». Καὶ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐστεγάζοντο οἰκοδομήματά τινα στρογγύλα ἢ ὁκταγωνικά, χριστιανικά καὶ μή, μὲ τροῦλλον, (πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα, στρογγύλοι ναοὶ). 'Αλλ' ὁ τροῦλλος τῆς Ἄγιας Σοφίας στεγάζει χῶρον τετράγωνον. Τοῦτο ἐπέτυχον οἱ Μικρασιᾶται καλλιτέχναι τῆς Ἄγιας Σοφίας Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος. Ἐπὶ τεσσάρων μεγάλων ἀψίδων, στηριζομένων ἐπὶ τεσσάρων χονδρῶν τετραγώνων κιόνων (πεσσῶν καλουμένων) ἔκτισαν στεφάνην, στηριζομένην εἰς τὰ τόξα τῶν ἀψίδων, τὰ δὲ κενὰ μεταξὺ τῆς στεφάνης καὶ τῆς κορυφῆς τῶν κιόνων συνεπλήρωσαν διὰ σφαιρικῶν τριγώνων (λοφίων). Τὰ τρίγωνα ταῦτα ἔδωσαν τὴν δύναμιν εἰς τὴν στεφάνην νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἐπὶ ταύτης βαίνοντα ὑπερμεγέθη τροῦλλον.

Οἱ χριστιανικοὶ ναοί, διὰ νὰ εἶναι ἀντάξιοι τοῦ μεγαλείου τῆς θριαμβευσάσης Ἐκκλησίας, ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγαλοπρεπέστατα στολισμένοι. Διὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ καλλιτέχναι καλλιεργοῦν τὴν γλυπτικὴν καὶ τὴν ζωγραφικήν. Οὕτω μαζὶ μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔλαβον εύρυτάτην καὶ θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν ἡ χριστιανικὴ γλυπτικὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ ζωγραφική.

Ἡ γλυπτικὴ ἐστόλιζε θαυμασίως τὰ κιονόκρανα, τὰ πλαίσια τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων, τὰ θωράκια¹ κ.λ.π. Τὸ διδιαιτερον χαρακτηριστικὸν τῆς χριστιανικῆς γλυπτικῆς εἶναι ἡ ποικιλία τῶν γλυπτῶν διακοσμήσεων. Ἡ μαλακὴ ἄκανθα τοῦ κιονοκράνου τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἀντικατεστάθη ἀπὸ δαντελλωτὴν τοιαύτην διάτρητον, ἐπὶ δὲ τοῦ κιονοκράνου τίθεται συνήθως ἐπίθεμα, ἔχον σχῆμα ἀνεστραμμένης πυραμίδος, διὰ νὰ στερεώνωνται ἐπ' αὐτοῦ οἱ πόδες τῶν τόξων. Τὸ ἐπίθεμα τοῦτο διακοσμεῖται πλουσίως μὲ σταυρούς, ζῷα, περικοκλάδας κ.λ.π. Τὰ πλαίσια τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων κοσμοῦνται μὲ τρίλοβον ἄκανθαν ἢ μὲ ἀκτινωτούς τροχούς ἢ σταυρούς καὶ ἔλικας. Αἱ πλάκες τῶν θωρακίων τέλος κοσμοῦνται ἄλλοτε μὲν μὲ συμπλεκόμενα φυλλώματα καὶ κυκλικούς ἔλικας ἔχοντας εἰς τὸ μέσον ρόδακα², ἄλλοτε δὲ μὲ σταυρὸν ἀπλοῦν ἢ ἐντὸς κύκλου ἢ στεφάνης.

Ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ στολίζει ἐπίσης τοὺς ναοὺς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι κοσμοῦνται τοὺς τοίχους τῶν ναῶν διὰ προσωπογραφιῶν τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν προφητῶν καὶ τῶν διαφόρων Ἱερῶν προσώπων, τὰ δόποια, εἴτε διὰ τῆς δσιότητος τοῦ βίου των, εἴτε διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτῶν θανάτου, ἐπέτυχον τὸν θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Κοσμοῦν ἐπίσης τοὺς τοίχους τῶν ναῶν διὰ τῆς παραστάσεως γεγονότων τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι μαζὶ μὲ τὴν κανονικότητα καὶ τὴν συμμετρίαν προσπαθοῦν νὰ προσδώσουν εἰς τὰς εἰκόνας των τὴν ἐντύπωσιν τῆς εὔσεβείας καὶ τῆς σεμνότητος τῶν εἰκονιζομένων.

Ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ τῆς περιόδου ταύτης προτιμᾶτὴν ψηφιδογραφίαν. Λαμπρὰ ψηφιδωτὰ ἐκάλυπτον τοὺς τοίχους τῶν ναῶν προκαλοῦντα τὸν θαυμασμὸν μὲ τὴν ἀρμονίαν.

1. Ταῦτα ἥσαν πλάκες καλύπτουσαι τὰ χωρίσματα μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου βῆματος ἢ τοὺς ἀψιβωνας ἢ τοὺς τοίχους τῶν ὑπερῶν, ἐνίστε δὲ καὶ τὰς προσόψεις ναῶν. 2. Ρόδας = σχῆμα μικροῦ ρόδου μὲ ἀνοικτὰ φύλλα.

νίαν καὶ τὴν ποικιλίαν καὶ ζωηρότητα τῶν χρωμάτων των. Ἡ ψηφιδογραφία εἶναι ζωγραφική, ἡτις ἐκτελεῖται διὰ μικρῶν πολυχρώμων λιθαρίων (ψηφίδων), τὰ δποῖα προσαρμόζονται ἐπὶ τῶν τοίχων κατὰ τρόπον, ὅστε νὰ παρουσιάζουν ζωγραφικὸν πίνακα.

Ἡ χριστιανικὴ καλλιτεχνικὴ πρόοδος ἀνεκόπη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εἰκονομαχικῶν ἔριδων. Μετὰ τὴν λῆξιν ὅμως τούτων συνέχισε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν της.

Β'. ΛΑΤΡΕΙΑ.

Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔγινε μεγαλοπρεπεστάτη, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὔξηθη. Εἰς τὰς ὑπαρχούσας ἑορτὰς προσετέθησαν αἱ ἑορταὶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος (25 Δεκεμβρίου), τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (6 Αύγουστου), τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου (25 Μαρτίου), τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου), τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου), τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αύγουστου), τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου) καὶ διάφοροι ἑορταὶ εἰς μνήμην τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων. Πλεῖστοι ὥραιότατοι ὄμνοι συνετάχθησαν ὑπὸ ἐμπνευσμένων χριστιανῶν ποιητῶν, ὄμνογράφων καλουμένων. Τὴν πρωῖαν τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν ἑορτῶν ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, συνωδεύετο δὲ ἡ τέλεσίς του μὲ διαφόρους ὄμνους καὶ προσευχάς καὶ ἐκαλεῖτο θεία λειτουργία. Ἐπίσης τὰ ἔτερα ἔξι μυστήρια τελοῦνται πλέον μὲ ὥρισμένην τάξιν εἰς πάσας τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας. Τέλος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνεπτύχθη σπουδαίως ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ᾧτο πάντοτε φωνητική, μὴ συνοδευομένη ποτὲ ὑπὸ μουσικῶν δργάνων.

26. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Α'. ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρουσιάσθησαν οἱ μεγαλείτεροι συγγραφεῖς, πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τού-

των ἔζησαν τὸν 4ον καὶ 5ον αἰώνα καὶ διὰ τοῦτο δύνανται οἱ αἰώνες οὗτοι νὰ δύναμασθοῦν «χρυσοῦς αἰώνι τῆς Ἐκκλησίας». Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ οὗτοι συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας εἶχον μελετήσει καὶ ἐγνώριζον κατὰ βάθος, ὅχι μόνον τὴν θεολογίαν, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἰδέας τῶν σοφῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, μέχρι τῆς ἐποχῆς των. Διὰ τοῦτο ἡρμῆνευσαν καὶ ἀνέπτυξαν τὰς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως μεταχειρισθέντες καὶ κάθε ὀρθὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρωπίου νοῦ. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τούτων εἶναι οἱ ἔξι:

1. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας.

Ο Ἀθανάσιος ἐγεννήθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν περὶ τὸ 295. Νέος ἀκόμη εἶχε μελετήσει καλῶς τὰς Ἀγίας Γραφάς καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς του Ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. "Οταν παρουσιάσθη ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου (318) ἦτο διάκονος τοῦ γέροντος ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου, συνώδευσε δὲ τοῦτον εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκληθεῖσαν πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Ἔκεī διεκρίθη διὰ τὴν ἀκλόνητον πίστιν του καὶ διὰ τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα, τὰ δποῖα μετεχειρίσθη, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος, ἐναντίον τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου, διτις ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Σωτὴρ ἦτο κτίσμα καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο Θεός. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔγινεν ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας. Οἱ ἀρειανοὶ τότε προσεπάθησαν μὲ κάθε τρόπον νὰ τὸν ἔξοντώσουν καὶ δημιουργοῦν ἐναντίον του διαφόρους ψευδεῖς κατηγορίας. Πολλάκις ἐκινδύνευσεν δ Ἀθανάσιος νὰ φονευθῇ ἀπὸ τὸν ὄχλον, τὸν διποῖον ἔξήγειρον ἐναντίον του οἱ ἔχθροί του. Ἄλλ' ὁ Ἀθανάσιος οὐδέποτε ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τοῦ βίου του νὰ καταπολεμῇ τοὺς αἱρετικούς. Ο Μ. Ἀθανάσιος διετέλεσεν ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἐπὶ 45 ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δ μέγας οὗτος πατήρ τῆς Ἐκκλησίας 10 φοράς ἔξωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν αὐτοκρατόρων καὶ 15 ὥλα ἔτη ἔζησεν ἔξοριστος. Εἰς μίαν ἔξορίαν του κατέφυγε εἰς τὴν Ρώμην, διπου ἔμεινεν ἐπὶ τρία ἔτη, ἀπὸ αὐτὸν δὲ οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐγνώρισαν καὶ ἔξετίμησαν τὸν μοναχικὸν βίον, τοῦ διποίου δ Ἀθανάσιος ἦτο θαυμαστής.

Τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων του καταπολεμοῦν τοὺς ἀρειανούς. 'Ο Αθανάσιος εἶχε τὴν δρθὴν γνώμην ὅτι, ἐὰν ἐγίνετο δεκτὴ ἡ αἴρεσις τοῦ Ἀρείου, ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ θρησκεία θὰ κατέπιπτεν εἰς μίαν ξηράν φιλοσοφίαν καὶ ἐπομένως θὰ ἐλάμβανε τὴν τύχην τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἐκ τῶν ὅποιών οὐδὲν ἐπεκράτησε.

2. Βασίλειος ὁ Μέγας.

'Ο Μέγας Βασίλειος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας τὸ ἔτος 330. 'Η εύσεβὴς μάτηρ του Ἐμμέλεια καὶ ἡ μάμμη του Μακρίνη μετέδωσαν εἰς τὸν Βασίλειον ἀπὸ τῆς μικρᾶς του ἡλικίας τὴν θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. 'Αφοῦ ἐσπούδασεν εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετέβη εἰς Ἀθήνας, διὰ νὰ τελειοποιήσῃ τὴν μόρφωσίν του. Εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐφοίτησε τέσσαρα καὶ ἥμισυ ἔτη, εἶχε δὲ συμμαθητὰς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Ἰουλιανὸν τὸν παραβάτην. "Οταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Καισάρειαν, ἔξήσκει τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου τῆς ρητορικῆς. Πολὺ ταχέως ὅμως ἐγκατέλειψε τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ἥσχολήθη εἰς τὴν θεολογίαν, ἐπεσκέφθη δὲ πλείστας μονάς, ἔνθα ἔζη ὡς ἀσκητής, μελετῶν, συγγράφων καὶ προσευχόμενος.

Τῷ 370 ἔγινεν ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὅπου ἡ πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ τοὺς πτωχοὺς φιλανθρωπία του ἦτο παραδειγματική. 'Ο Μέγας Βασίλειος ἤδρυσεν εἰς τὴν Καισάρειαν παμμέγιστον πτωχοκομεῖον καὶ νοσοκομεῖον, τὴν Βασιλειάδα, διὰ τὸ ὅποιον διέθεσε πᾶσαν τὴν περιουσίαν του καὶ πάντα τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐπισκοπῆς του. 'Απέθανεν ἀπὸ σωματικὴν ἔξασθένησιν ἔνεκα τοῦ αὐστηροῦ ἀσκητικοῦ βίου του.

'Ο Μέγας Βασίλειος ἦτο γλυκὺς καὶ εὐγενῆς εἰς τοὺς τρόπους, ἀλλ' ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ύπερασπίσῃ τὴν πίστιν του, ἦτο ἄκαμπτος καὶ τολμηρότατος. "Οταν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρειανοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος Μόδεστος συνίστα εἰς αὐτὸν νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀρειανῶν καὶ τὸν ἡπείλει μὲ δῆμευσιν τῆς περιουσίας του, ἔξορίαν, βασανιστήρια καὶ

θάνατον, ἀπήντησε: «'Απείλησέ με μὲ τίποτε ἄλλο, διότι τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν φοβοῦμαι. Δῆμευσιν τῆς περιουσίας του δὲν φοβεῖται ὁ μὴ ἔχων ἄλλα, παρὰ παλαιά τινα ἐνδύματα καὶ δλίγα βιβλία· ἔξορίαν δὲν γνωρίζω, διότι εἰς τὸν κόσμον τούτον ζῷ ως παρεπιδημῶν ξένος· τὰ μαρτύρια καὶ ὁ θάνατος δὲν μὲ τρομάζουν, διότι τὸ ἀσθενικόν μου σῶμα δὲν θὰ ἀνθέξῃ, δὸς δὲ θάνατος θὰ μὲ ἐνώσῃ μὲ τὸν Θεόν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον πολὺ ἐπιθυμῶ». Ἡ ήρωικὴ ἀπάντησις αὕτη ἀφώπλισε τὴν δργὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου του, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν παρατήρησιν πλέον τοῦ ἔκαμαν.

Ο Μέγας Βασίλειος ἔγραψε πολλὰς ἐπιστολάς, λόγους καὶ ἑρμηνείας τῶν Ἀγίων Γραφῶν, ἐκ τῶν δποίων ἀρκετὰ σώζονται. Ο Μέγας Βασίλειος ἔσυντόμευσε καὶ τὴν θείαν λειτουργίαν τοῦ Ἱακώβου καὶ οὕτω συνέταξε τὴν φέρουσαν τὸ δνομά του θείαν λειτουργίαν. Εἰς τὰ βιβλία του βλέπομεν τὴν μεγάλην ἔκτιμησιν, τὴν δποίαν εἶχεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν μεγάλην δύναμιν νὰ πείθῃ. Εἰς μίαν ὄμιλίαν του πρὸς τοὺς νέους «πῶς ἀν ἐκ τῶν Ἐλληνικῶν γραμμάτων ὥφελοῖντο» διδάσκει πῶς δύνανται οἱ νέοι νά μελετοῦν τὴν φιλοσοφίαν καὶ νὰ ὀφελοῦνται ἐκ ταύτης. «Καθάπερ, λέγει, οδοντοῦς τοῦ ἄνθρους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον κρήσιμον καρπωσάμενοι τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα». Εἰς ἄλλον λόγον του περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, γράφει περίπου τὰ ἔξης:

«Ως σοφὸς κυβερνήτης ιράτει ἀσφαλῶς τὸ πηδάλιον τῆς ζωῆς. Κυβέρνα τοὺς δφθαλμούς σου καὶ πρόσεχε μήπως μὲ τοὺς δφθαλμούς πέσῃ ἐπάνω σου τὸ κῦμα τῆς ἐπιθυμίας· κυβέρνα τὴν ἀκούν σου, μήπως δεχθῇ τι βλαβερόν· κυβέρνα τὴν γλῶσσάν σου, μήπως εἴπῃ τι ἀπηγορευμένον. "Ας μὴ σὲ ἀνατοέψῃ ἡ ζάλη τοῦ θυμοῦ· ἀς μὴ σὲ πλημμυρίσουν αἱ τῶν φόβων καταπλήξεις· ἀς μὴ σὲ καταβυθίσῃ τὸ βάρος τῆς λύπης. Κύματα εἰναι τὰ πάθη. "Εὰν ιρατήσῃς τὸν ἔαυτόν σου ὑψηλότερα ἀπὸ τὰ πάθη, θὰ εἰσαι ἀσφαλῆς κυβερνήτης τοῦ πλοίου. "Εὰν ὅμως δὲν παρεκκλίνῃς ἐπ τῶν κυμάτων τούτων μὲ φρόνησιν καὶ ἐπιμονήν, ἄλλος ὡς ἀνερμάτιστον καὶ ἀκυβέρνητον πλοίον παρασύρεσαι ἀπὸ τὰ ἐκάστοτε πίπτοντα κατὰ σοῦ κύματα, θὰ καταποντισθῇς εἰς τὸ πέλαγος τῆς ἀμαρτίας».

3. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Ο Γρηγόριος ἐγεννήθη τῷ 328 εἰς τὴν Ἀριανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἡτις ἔκειτο πλησίον τῆς Ναζιανζοῦ, ὃ δὲ πατήρ του ἦτο ἐπίσκοπος τῆς Ναζιανζοῦ. Οἱ γονεῖς του ἔδωσαν εἰς αὐτὸν λαμπρὰν θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν καὶ κατόπιν, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, τὸν ἀπέστειλαν εἰς τὴν Καισάρειαν, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τέλος εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἔσπούδασε μετὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Τελειώσας τὰς σπουδὰς του ἐπέστρεψεν εἰς Ναζιανζόν, καὶ τῷ 361 ἔχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ πατρός του παρὰ τὴν θέλησίν του πρεσβύτερος, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ. Ο Γρηγόριος ἐστενοχωρήθη πολὺ διὰ τοῦτο, διότι ἦτο ταπεινόφρων καὶ ἔθεωρει πολὺ μέγα τὸ ἀξίωμα τῆς Ἱερωσύνης, συνάμα δὲ ἡγάπα πολὺ τὸν ἐρημικὸν βίον. Ἡναγκάσθη ὅμως νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν Ναζιανζόν καὶ νὰ βοηθῇ εἰς τὴν Ἱεράν ὑπηρεσίαν του τὸν γέροντα πατέρα του.

Πολλαὶ πόλεις ἔζητησαν τὸν Γρηγόριον ὡς ἐπίσκοπόν των, ἀλλὰ πάντοτε ἀπέφυγε τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Διὰ τοῦτο, οὕτε καὶ τὸν πατέρα του ἥθελησε νὰ διαδεχθῇ, ἢν καὶ θερμότατα τὸν παρεκάλεσαν. Καὶ ὅμως ὁ τόσον πολὺ ἀποφεύγων τὸν κόσμον Γρηγόριος, ἐδέχθη νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, κληθεὶς, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἔκει τοὺς ὀδιγούς μὴ παρασυρθέντας ὑπὸ τοῦ Ἀρείου ὁρθοδόξους χριστιανούς, διότι τοῦτο ἐπέβαλεν ἡ πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀφοσίωσίς του (379). Ἐκεῖ πολὺ ταχέως ἐπεβλήθη, προσελκύσας μὲ τὴν φωτεινὴν διάνοιάν του καὶ τὴν εὐγλωττίαν του εἰς τὴν ὁρθοδοξίαν μέγαν ἀριθμόν, ὅχι μόνον ἀρειανῶν, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίων καὶ Ἐθνικῶν ἀκόμη. Μέσα εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας ἔξεφώνησε τοὺς σφραγίδες πέντε λόγους του περὶ θεότητος τοῦ Σωτῆρος, διὰ τοὺς ὅποίους ἔλαβε τὸ ὄνομα θεολόγος.

Οταν ἀπέθανεν ὁ ἀρειανὸς αὐτοκράτωρ Οὐάλης, ὁ διάδοχός του Μέγας Θεοδόσιος ἀνύψωσε τὸν Γρηγόριον εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀρειανῶν ὁ Γρηγόριος εἶχε δημιουργήσει πολλοὺς ἔχθρούς. Ἐκτὸς τούτου οἱ ὁρθοδοξοὶ χριστιανοὶ παρεπονοῦντο ἐναντίον του διὰ τὴν ἐπιείκειαν, τὴν ὅποιαν ἔδεικνυεν

εἰς τοὺς ἐπανερχομένους εἰς τὴν δρθιδοξίαν ὀρειανούς. Διὰ τοῦτο, διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴν ταραχῶν καὶ διὰ νὰ παύσῃ κάθε παρεξήγησις, ἐπροτίμησε νὰ θυσιάσῃ τὸν ἔαυτόν του καὶ παραιτηθεὶς ἀπὸ τὸ ἀξιωμάτου, μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του (391) μελετῶν, γράφων καὶ προσευχόμενος.

Ο Γρηγόριος ἔγραψε πολλούς λόγους, ἐπιστολάς καὶ θρησκευτικά ποιήματα, ἐκ τῶν ὅποιων τὰ περισσότερα σώζονται. Εἰς ταῦτα θαυμάζομεν τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ποιητικὴν δύναμίν του. Πολλοὶ λόγοι του εἶναι πεζά ποιήματα. Οἱ λόγοι καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχρησίμευσαν ως πλουσία καὶ ἀνεξάντλητος πηγὴ τῆς ἐλληνικῆς ἑκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας. Ἰδού μὲ ποιῶν τρόπον ἀρχίζει τὸν πανηγυρικὸν λόγον του εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος :

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανοῦ, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε· ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ καὶ, ἵνα ἀμφότερα συνελῶν εἴπω, εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ διὰ τὸν ἐπουρανίον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, εἴτα δὲ καὶ ἄνθρωπον γενόμενον. Χριστὸς ἐν σαρκὶ, ἀγαλλιᾶσθε ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῷόμου καὶ χαρᾶς· μετὰ τῷόμου μὲν διὰ τὴν ἀμαρτίαν, μετὰ χαρᾶς δὲ διὰ τὴν ἐλπίδα...»

4. Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ο Ιωάννης, δοτις διὰ τὴν μεγάλην του εύγλωττίαν ὠνομάσθη Χρυσόστομος, ἔγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῷ 347. Νηπιον ἀκόμη ἔχασε τὸν πατέρα του, δοτις ἦτο ἀξιωματικός. Ἄλλ' εἶχε τὴν εὔτυχίαν νὰ ἔχῃ μητέρα τὴν εὐσεβῆ Ἀνθοῦσαν. Αὕτη μείνασσα χήρα εἰς ἡλικίαν 20 ἔτων, ἔθεσε μόνον σκοπὸν τῆς ζωῆς της τὴν καλὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ της. Η Ἀνθοῦσα ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὸν περίφημον ἔθνικὸν φιλόσοφον Λιβάνιον, τὸν διδάσκαλον τοῦ Ιωάννου, νὰ εἴπῃ «βαβαί, οἵτι παρὰ τοῖς χριστιανοῖς γυναικές εἰσι». Η Ἀνθοῦσα πληρώσασα τὴν καρδίαν τοῦ υἱοῦ της μὲ τάς ἡθικάς ἀρχάς καὶ διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου, παρέδωσε τοῦτον πρὸς μόρφωσιν εἰς τοὺς ἔθνικούς διδασκάλους Ἀνδραγάθιον καὶ Λιβάνιον. Ο Λιβάνιος, ἔννοήσας τὴν ἀξίαν τοῦ Ιωάννου, προώριζε τοῦτον ως διάδοχόν του.

«Τὸν Ἰωάννην, εἰ μὴ χριστιανοὶ ἐσύλων» ἀπήντησεν εἰς τοὺς ἔρωτήσαντας αὐτὸν τίνα κρίνει ἄξιον διάδοχόν του.

Τελειώσας τάς σπουδάς του ὁ Ἰωάννης, ἔξήσκησεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου. Πολὺ ταχέως ὅμως ἐγκατέλειψε τοῦτο καὶ ἀφωσιάθη εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν, φοιτῶν ἐπὶ τρία ἔτη εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Ἀντιοχείας. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς εύσεβοῦ μητρός του ὁ Χρυσόστομος ἐμεινεν ἀρκετὰ ἔτη εἰς διαφόρους Μονάς μελετῶν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὰ συγγράμματα τῶν πρὸ αὐτοῦ πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Κατόπιν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ τῷ 386 ἔχειροτονήθη πρεσβύτερος ἀναλαβὼν τὸ ἔργον τοῦ ἱεροκήρυκος. Ἡ φήμη τοῦ ἀνδρὸς ἔφθασε καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον.

‘Ο Ἰωάννης ὡς ἀρχιεπίσκοπος δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀληθῆς ποιμὴν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ναοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπληρούντο μέχρις ἀσφυξίας ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἔσπευδον, ἵνα θαυμάσουν τὸν ρήτορα καὶ ἵνα διδαχθοῦν τὰ χριστιανικά τῶν καθήκοντα. Ο Ἰωάννης ἔζη βίον λιτότατον, περιώρισε δὲ εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰ ἔξιδα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του, διὰ νὰ περισσεύσῃ χρήματα διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐπειδὴ ὅμως ἤλεγχε τὴν κακίαν, ὅπουδήποτε τὴν συνήντα, ἔδημοιούργησε πολλοὺς ἔχθρούς μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν κληρικῶν ἀκόμη. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Εύδοξία, τὴν ὅποιαν ἤλεγχε διὰ τὴν ἀθλίαν καὶ ἀσεβῆ ζωῆς της. Διὰ τοῦτο ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἔχθροί του συνεννοήθησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ συγκροτήσουν σύνοδον ἀπὸ κληρικοὺς ἔχθρούς του εἰς ἔν προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Δρῦν), ἡ ὅποια τὸν κατεδίκασεν εἰς ἔξοριαν (403), δεχθεῖσα διαφόρους φευδεῖς καὶ γελοίας ἐναντίον του κατηγορίας. Τὴν ἀπόφασιν ὅμως ταύτην δὲν ἀφῆκε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἔξεγερσις τοῦ λαοῦ, δ ὅποῖος τὸν ἥγάπα μέχρι λατρείας. Ἀλλὰ μετά τινα ἔτη τὸ μῆσος τῆς Εύδοξίας καὶ τῶν ἄλλων ἔχθρῶν του ὑπερίσχυσε καὶ ὁ Ἰωάννης μεταφέρεται ἔξοριστος ἀπὸ τὸν ἔνα τόπον εἰς τὸν ἄλλον. Τὸ

ἀσθενικόν του δμως σῶμα δὲν ἀντέσχεν εἰς τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας, καὶ δὲ Ιωάννης ἀπέθανεν εἰς τὴν Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας (407).

Ο Χρυσόστομος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας, ως ἀρχιερέως, ως ἔρμηνευτής, ως διδάσκαλος, ως ρήτωρ. Εἰς τὰ πολυάριθμα σωζόμενα συγγράμματά του θαυμάζομεν τὰς ὠραίας λέξεις, τὰ ρητορικὰ σχήματα καὶ τὰ θαυμάσια ἐπιχειρήματα, διὰ τῶν ὅποιων ἐλέγχει τὴν κακίαν καὶ ἀνυψώνει τὴν ἀρετήν. Ο Χρυσόστομος συντομεύσας τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, συνέταξε τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομά του λειτουργίαν, τὴν ὅποιαν ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει μέχρι σήμερον.

Ίδού πῶς δμιλεῖ μὲ τὰς ἰδίας λέξεις του δὲ μέγας οὕτος πατήρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἔνα λόγον του κατὰ τῆς φιλαργυρίας, δίδων εἰς ήμας τὴν εἰκόνα τοῦ φιλαργύρου :

«Ο φιλαργυρος, φύλαξ οὐ δεσπότης ἐστὶ τῶν χρημάτων δοῦλος οὐ κύριος· εὐκολώτερον γάρ τῶν αὐτοῦ σαρκῶν μεταδοίη τινὶ ἢ τοῦ κατορωρυγμένου χρυσίου (**τὸ ὅποιον ἔχει φυλάξει σκάψας ὑπὸ τὴν γῆν**). Καὶ καθάπερ τινὸς ἐπιτάττοντος καὶ κελεύοντος μηδενὸς ἄψασθαι τῶν ἀποκειμένων, οὕτω μετὰ πάσης ἀκριβείας αὐτὸ τηρεῖ καὶ κατέχει καθάπερ ἀλλοτρίων, ἀπεχόμενος τῶν ἰδίων· καὶ γάρ ἐστιν ὅντως ἀλλότρια· δὲ γάρ εἰς ἐτέρους ἐκβαλεῖν οὐκ ἀν ἔλοιτο, οὐδὲ τοῖς δεομένοις διανεῖμαι κάν μυρίας ὑποστῇ τιμωρίας, πῶς ἀν δύναιτο ταῦτα ἴδια νομίζειν; Πῶς δὲ ἔχει τὴν κτῆσιν, ὃν τὴν χρῆσιν οὐκ ἔχει μετ' ἀδείας, οὐδὲ τὴν ἀπόλαυσιν;».

Μνημειώδης εἶναι ὁ λόγος του πρὸς τὸν πανίσχυρον πρωθυπουργὸν Εὔτρόπιον. Οὗτος, ἐνῷ πρὶν ἐπολέμει τὴν ἀσυλίαν τῶν καταφευγόντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δταν ὑπέπεσεν εἰς τὴν δργήν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐστερήθη καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης του, κατέφυγεν εἰς τὸν Χρυσόστομον καὶ ἐζήτησε τὴν προστασίαν του.

“Ἐν μέρος τοῦ λόγου εἶναι τὸ ἔξῆς :

«Ἐπειδὴ ἡ τῶν πραγμάτων ἀπάτη καὶ τὰ προσωπεῖα καὶ ἡ ὑπόκρισις, ἀλήθεια παρὰ τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκεῖ, ταύτην καθ' ἐκάστην ἥμεραν, καὶ ἐν δείπνῳ καὶ ἐν ἀρίστῳ (εἰς τὸ γεῦμα) καὶ ἐν συλλό-

γοις ἐπιλέγειν ἔκαστον τῷ πλησίον ἔχομν, καὶ παρὰ τοῦ πλησίον ἀκούειν διὰ «ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης». Οὐκ ἔλεγόν σοι συνεχῶς, διὰ δραπέτης δὲ πλοῦτός ἐστι; Σὺ δὲ ἡμῶν οὐκ ἡνείχους (δὲν μᾶς ἡνείχεσσο). Οὐκ ἔλεγον, διὰ ἀγνώμων ἐστὶν οἰκέτης; (**δοῦλος**). Σὺ δὲ οὐκ ἔβούλου πείθεοθαι. ¹ Ιδού ἐκ τῶν πραγμάτων ἔδειξεν ἡ πεῖρα, διὰ οὐδὲ δραπέτης μόνον, οὐδὲ ἀγνώμων, ἀλλὰ καὶ ἀνδροφόνος οὗτος γάρ σε καὶ τρέμειν καὶ δεδοικέναι (**νὰ φοβῆσαι**) παρεσκεύασεν. Οὐκ ἔλεγόν σοι, ἡνίκα συνεχῶς ἐπετίμας μοι λέγοντι τάληθῆ, διὰ ἑγὼ σὲ φιλῶ μᾶλλον τῶν κολακεύοντων; ἑγὼ δὲ ἔλέγχων πλέον πιγδομαι (**ἐνδιαφέρομαι περισσότερον**) τῶν χαριζομένων; Οὐ προσετίθην τοῖς δόγμασι τούτοις, διὰ ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλων ὑπέρ ἔκούσια φιλήματα ἔχθρῶν; Εἰ τῶν ἡμῶν ἡνέσχου τραυμάτων, οὐκ ἄν σου τὰ φιλήματα ἐκείνων τὸν θάνατον τοῦτον ἔτεκον· τὰ γὰρ ἡμὰ τραύματα ὑγείαν ἐργάζεται, τὰ δὲ φιλήματα ἐκείνων νόσον ἀνίσταν κατεσκεύασε. Ποῦ νῦν οἱ οἰνοχόοι; Ποῦ δὲ οἱ σοβιοῦντες (**περιφερόμενοι**) ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ μνήμα παρὰ πᾶσιν (**εἰς δόλους**) ἐγκώμια λέγοντες; ² Εδραπέτευσαν, ἡροήσαντο τὴν φιλίαν, ἀσφάλειαν ἔαυτοῖς διὰ τῆς σῆς ἀγωνίας πορίζουσιν. ³ Άλλο οὐχ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ τότε δυσχεραίνοντός σου οὐκ ἀπεπηδῶμεν (**ὅταν ὀργίζεσσο**, δὲν ἀπεμακρυνόμενα **ἀπὸ σὲ**) καὶ νῦν πεσόντα περιστέλλομεν (**προστατεύομεν**) καὶ θεραπεύομεν».

‘Ο Χρυσόστομος, δὲ Βασίλειος καὶ δὲ Γρηγόριος δὲ Θεολόγος, δόνομασθέντες οἱ τρεῖς **Ιεράρχαι**, θεωροῦνται οἱ μεγαλείτεροι διδάσκαλοι τῆς **Ἐκκλησίας**. Οἱ τρεῖς **Ιεράρχαι** ἔχοντες πλήρη φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, συνάμα δὲ ἀκλόνητον πίστιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ **Σωτῆρος**, ἐπέτυχον νὰ συνδυάσουν, τὴν **Ἑλληνικὴν** φιλοσοφίαν μὲ τὸν **Χριστιανισμόν**. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ **Ἑλληνικὴ** **Ἐκκλησία** καὶ ἡ **Ἑλληνικὴ** **Παιδεία** ἔξαιρετικῶς τιμοῦν τοὺς τρεῖς **Ιεράρχας** καὶ ἔορτάζουν τὴν μνήμην των τὴν 30ὴν **Ιανουαρίου**.

‘Απολυτίκιον τῶν τριῶν Ιεραρχῶν. Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου θεότητος, τοὺς τὴν Οἰκουμένην ἀκτῖσι δογμάτων θείων πυρσεύσαντας ¹, τοὺς μελιῷρύτους ² ποταμοὺς τῆς σοφίας, τοὺς

1. Τοὺς φωτίσαντας. 2. Τοὺς ρέοντας μέλι, τοὺς εύγλωττους,

τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογνωσίας νάμασι καταρδεύσαντας¹, Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ τὸν θεολόγον Γρηγόριον σὺν τῷ κλεινῷ Ἱωάννῃ τῷ τὴν γλῶτταν χρυσορρήμονι², πάντες οἱ τῶν λόγων αὐτῶν ἐρασταὶ³ συνελθόντες ὑμνοῖς τιμῆσωμεν· αὐτοὶ γὰρ τῇ Τριάδι ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ πρεσβεύοντιν.

5. Ἱωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ο πατήρ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἔγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰώνος. Ἐχων μεγάλην φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐδιδάχθη τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἀπό ἕνα μοναχὸν καὶ ἔγινε θερμότατος ὑπερασπιστής καὶ διδάσκαλος τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ο Ἱωάννης ἔζη, ὅταν ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος ἥγειρε τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων διωγμὸν καὶ ἤγωνίσθη μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του προστατεύων τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων.

Ο Δαμασκηνὸς ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα κατὰ τῶν εἰκονομάχων, κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν, τῶν νεστοριανῶν καὶ τῶν μονοθελητῶν. Σπουδαιότατον σύγγραμμά του εἶναι τὸ «Πηγὴ γνώσεως». Εἰς τοῦτο κατέγραψε μὲ τάξιν τὰς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀποδεικνύων τὴν ἀλήθειαν τούτων διὰ τῆς φιλοσοφίας. Ο Δαμασκηνὸς ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ ὡς ὑμνογράφος καὶ μουσικός. Συνέθεσε μέγαν ἀριθμὸν ὑμνῶν καὶ ἐρρύθμισε τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν δημιουργήσας τοὺς δόκτων ἥχους (τρόπους τοῦ ψάλλειν), τοὺς δόποιους ἔχομεν μέχρι σήμερον. Ο Ἱωάννης εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ ἰδιαίτερα μουσικὰ σημεῖα, πολλὰ ἐκ τῶν δόποιών κατώρθωσαν νὰ ἔξειγήσουν κατόπιν οἱ διάφοροι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ νὰ ὠφεληθοῦν πολὺ εἰς τὸ ἔργον των.

27. ΛΑΤΙΝΟΙ ΕΚΚΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ.

Οι σπουδαιότεροι ἀπό τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τῆς Δύσεως, οἱ δόποιοι ἐδίδαξαν καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν εἶναι οἱ ἔξης:

1. Τοὺς ποτίσαντας ὅλην τὴν κτίσιν μὲ τὰς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας των.
2. Τὸν λέγοντα χρυσοῦς λόγους, τὸν εὕγλωττον.
3. Οι ἀγαπῶντες τοὺς λόγους των.

1. Ἀμβρόσιος ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων.

‘Ο Ἀμβρόσιος ἔγεννήθη ἐν Τρεβήροις τῆς Γαλλίας (Trier) τῷ 333 καὶ ἀνῆκεν εἰς εὐγενῆ καὶ πλουσίαν οἰκογένειαν. Σπουδάσας εἰς τὴν Ρώμην διωρίσθη ὑπατος δύο ἐπαρχιῶν τῆς σημερινῆς βορείου Ἰταλίας μὲν ἔδραν τὸ Μεδιόλανον (Μιλάνον), ἔτιμάτο δὲ πολὺ ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τὴν μόρφωσίν του καὶ τὸν σεμνόν βίον του. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Μεδιολάνων οἱ ἀρειανοὶ χριστιανοὶ ἥριζον μὲ τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τοῦ διαδόχου του. ‘Ο Ἀμβρόσιος, ὅστις ἦτο τότε κατηχούμενος, ἐδιδάσκετο δηλαδὴ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἵνα κατόπιν βαπτισθῇ, ἔμαθεν ὅτι εἶχον συναθροισθῇ εἰς τι μέρος οἱ χριστιανοὶ καὶ μὲ μεγάλην ζωηρότητα συνεζήτουν περὶ τοῦ καταλήλου προσώπου διὰ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῶν Μεδιολάνων. ‘Ἐσπευσε τότε εἰς τὸ μέρος τοῦτο καὶ μὲ τὴν συνήθη εὐγλωττίαν του συνεβούλευε τούτους νὰ παύσουν τάς φιλονικίας καὶ νὰ ἔχουν μεταξύ των ἀγάπην. Χριστιανός τις ἐφώναξεν ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος ἦτο ἀξιος ἐπίσκοπος καὶ ἡ φωνὴ αὕτη διεδόθη εἰς ὅλον τὸ πλήθος. ‘Ο Ἀμβρόσιος κατ’ ἀρχὰς ἥρνήθη τὴν τοιαύτην τιμήν, ἀλλ’ ἦτο τόση ἡ ἐπιμονὴ τοῦ πλήθους, ὥστε ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ καὶ εἰς διάστημα ὀκτὼ ἡμερῶν ἐβαπτίσθη, ἔγινε διάκονος, πρεσβύτερος καὶ ἐπίσκοπος (374).

‘Ο Ἀμβρόσιος ἀνέλαβε τὸ ἔργον του μὲ μέγαν ἐνθουσιασμόν· διαρκῶς ἐδίδασκεν, ἡ δὲ οἰκία του ἦτο ἀνοικτὴ διὰ κάθε δυστυχῆ καὶ πτωχόν. Μὲ τὰ σοφὰ κηρύγματά του, ἀφ’ ἐνὸς ἐνίσχυε τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν καὶ ἀφ’ ἐτέρου προσείλκυσεν εἰς τὸν Χριστὸν πολλούς εἰδωλολάτρας, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ τὸν μεγαλύτερον ἐκκλησιαστικὸν συγγραφέα τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Αύγουστῖνον. Μὲ ἀξιοθαύμαστον θάρρος ἤλεγχε κάθε κακὴν πρᾶξιν, μὴ ὑποχωρῶν καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Οὕτως ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον τὸν πρῶτον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ναόν, ὅταν κατόπιν διαταγῆς του ἐσφάγησαν χιλιάδες Θεοσαλονικέων, διότι εἶχε γίνει ἐκεῖ στάσις καὶ ἐφονεύθησαν μερικοὶ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς του. ‘Αφοῦ ἐπέρασαν ὀκτὼ μῆνες καὶ ὁ Θεοδόσιος ἐκήρυξε δημοσίᾳ τὴν εἰλικρινῆ του μετάνοιαν, τότε μόνον ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀμβρόσιος νὰ κοινωνήσῃ.

‘Ο Ἀμβρόσιος, ἀν καὶ ᾧτο πολὺ ἀπησχολημένος μὲ τὰ ἀρχιερατικά του καθήκοντα, εῦρε καιρὸν νὰ γράψῃ πολλὰ βι-
βλία, τὰ ὅποια θαυμάζονται διὰ τὰς περιεχομένας εἰς αὐτὰ
ἔξοχους ἡθικάς διδασκαλίας του.

2. Ἱερώνυμος.

‘Ο Ἱερώνυμος ἐγεννήθη εἰς τὴν Στριδῶνα τῆς Δαλματίας,
πιθανῶς τῷ 340. Σταλεὶς ἀπὸ τοὺς γονεῖς του εἰς τὴν Ρώμην,
ἐσπούδασε τὴν λατινικὴν φιλολογίαν, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν φι-
λοσοφίαν, ἔμαθε δὲ καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐκεῖ ἐβαπτί-
σθη χριστιανὸς καὶ κατόπιν ἐπεσκέφθη διάφορα μέρη τῆς Ἀνα-
τολῆς, διὰ νὰ ἀκούσῃ καὶ νὰ διδαχθῇ ἀπὸ τοὺς διαφόρους θεο-
λόγους τῆς Ἀνατολῆς. Τῷ 378 μετέβη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς
Συρίας καὶ ἔκει ἔχειροτονήθη πρεσβύτερος. Τῷ 382 προσεκλήθη
εἰς τὴν Ρώμην ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Δαμάσου, δστις τοῦ
ἀνέθεσε νὰ διορθώσῃ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας
Γραφῆς, ἥτις ἐλέγετο Ἰτάλα. ‘Ο Ἱερώνυμος ἔμεινεν εἰς τὴν Ρώ-
μην δύο ἔτη καὶ ἔκαμε νέαν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς,
τὴν ὅποιαν ἔχουν μέχρι σήμερον αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως καὶ
δονομάζεται Βουλγάτα (κοινή). Κατόπιν μετέβη καὶ πάλιν εἰς
τὴν Ἀνατολήν, διότι ἦσθάνετο μεγάλην εὐτυχίαν νὰ ζῇ εἰς τὰ
μέρη, εἰς τὰ ὅποια ἔζησεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἀπέθανε δὲ εἰς
τὴν Βηθλεέμ εἰς ἡλικίαν 81 ἔτῶν.

‘Ο Ἱερώνυμος ἔγραψε τὰ περισσότερα βιβλία ἀπὸ δλους
τοὺς ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τῆς Δύσεως.

3. Αὔγουστῖνος.

‘Ο Αὔγουστῖνος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν Λα-
τίνων πατέρων καὶ σοφῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Ἔγεννήθη
εἰς τὴν Ταγάστην τῆς ἐν Ἀφρικῇ Νουμιδίᾳ τὸ ἔτος 354. Ὁ πα-
τὴρ του ᾧτο εἰδωλολάτρης, ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου του
ἔγινε χριστιανὸς ὑπὸ τῆς εὐσεβοῦς χριστιανῆς συζύγου του Μο-
νίκης. ‘Ο Αὔγουστῖνος ἐστάλη ἀπὸ τοὺς γονεῖς του εἰς τὴν Καρ-
χηδόνα, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰς σπουδάς του. Ἐκεῖ ὅμως ἔζησε
βίον διεφθαρμένον. Ἡ εὐσεβής μήτηρ του Μονίκη ἐθλίβετο πολὺ

διά τὴν κακήν διαγωγήν τοῦ υἱοῦ της καὶ νύκτα καὶ ήμέραν παρεκάλει τὸν Θεόν διά τὴν διόρθωσιν τοῦ υἱοῦ της. Τὰ δάκρυα τῆς εύσεβοῦ μητρὸς δὲν ἔχυθησαν μάταια. 'Ο Αύγουστῖνος ἀπό τὴν Καρχηδόνα μετέβη εἰς Ρώμην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Μεδιόλανον. 'Εκεῖ ἡ μελέτη χριστιανικῶν βιβλίων καὶ ἡ ἀκρόασις τοῦ κηρύγματος τοῦ ἐπισκόπου Ἀμβροσίου ἐπέφεραν δριστικὴν μεταβολὴν εἰς τὴν διαγωγήν του, καὶ τὸν ἔπεισαν νὰ γίνῃ χριστιανός, λαβὼν τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα παρὰ τοῦ Ἀμβροσίου. Τῷ 392 ἔχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ἰππᾶνος, πόλεως τῆς Νουμδίας, ἀνέπτυξε δὲ ὡς τοιοῦτος ἀξιοθαύμαστον δρᾶσιν. Ζῶν βίον ἀσκητικὸν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν κληρικῶν, διέθεσεν δλην τὴν περιουσίαν του ὑπέρ τῶν πτωχῶν, χάριν τῶν ὁποίων πολλάκις ἐπώλει καὶ ἐκκλησιαστικά σκεύη. 'Η σοφία του, ἡ μεγάλη του μόρφωσις καὶ ἡ εύσέβειά του ἔγιναν γνωσταὶ εἰς δλην τὴν Δύσιν, τὰ δὲ ἄφθονα συγγράμματά του ἔχρησίμευσαν καὶ τότε καὶ σήμερον ὡς πηγὴ θρησκευτικῶν γνώσεων εἰς τοὺς θεολόγους τῆς Δύσεως.

4. Γρηγόριος ὁ Διάλογος.

'Ο Λατīνος οὗτος διδάσκαλος τῆς Ἑκκλησίας ὡνομάσθη «Διάλογος» ἀπό τὸ σύγγραμμά του, τὸ ὁποῖον μετεφράσθη εἰς τὴν 'Ελληνικὴν γλῶσσαν «Διάλογοι περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων Ἰταλῶν ἀγίων». 'Εγεννήθη εἰς Ρώμην τὸ ἔτος 540. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἐπώλησε τὴν περιουσίαν του, ἔγινε μοναχὸς καὶ ἴδρυσεν ἔξι μοναστήρια εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐν ᾧ τὴν Ρώμην, ἔνθα διέμενε καὶ αὐτὸς ζῶν βίον ἀσκητικόν. Τῷ 590 ἔγινεν ἀρχιεπίσκοπος Ρώμης καὶ εἰργάσθη ἀποτελεσματικώτατα διά τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς διαφόρους λαούς τῆς Δύσεως, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι. 'Ἐπι 14 ἔτη ζήσας ὡς ἀρχιερεύς, ὠργάνωσε τὸν μοναχικὸν βίον, ἐκαλλιέργησε τὴν Ἑκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ ἐφρόντιζε μὲ πολλὴν σύνεσιν νὰ διορθώνῃ κάθε ζήτημα, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς διαφόρους Ἑκκλησίας παρουσιάζετο.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (867-1453 μ.Χ.)

28. ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

Κατά τὴν περίοδον ταύτην συνέβη τὸ θλιβερώτερον γεγονός τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο εἶναι τὸ σχίσμα, ἡτοι ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ πάπαι ἔξακολουθοῦν νὰ θέλουν καὶ νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ύποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Προσπαθοῦν τώρα νὰ στηρίξουν τὴν ἀξίωσίν των ταύτην εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Δὲν ἦτο δῆμος τοῦτο εὔκολον, διότι δὲν ἔγραφε πουθενά ἡ Ἀγία Γραφὴ διὰ τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι ἔδιδον ἰδικήν των ἔξήγησιν εἰς διάφορα ρητὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἢ ἔγραφον βιβλία ὑποστηρίζοντα τὴν ἀξίωσίν των, τῶν ὅποιων τὴν συγγραφὴν ἀπέδιδον ψευδῶς εἰς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ρητόν, ἐπὶ τοῦ διποίου κυρίως ἐστηρίζοντο, διὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἀξίωσίν των, ἥσαν οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν Ἀπόστολον Πέτρον «σὺ εἰ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οίκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν (Ματθ. ΙΣΤ' 18)». Οἱ πάπαι ἰσχυρίζοντο ὅτι μὲ τοὺς λόγους τούτους δὲ Σωτὴρ θεωρεῖ τὸν Πέτρον ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους καὶ ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπεστήριζον προσέτι ὅτι δὲ Πέτρος ἦτο δὲ ίδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ πρῶτος ἐπίσκοπος ταύτης. Ὁ πάπας λοιπόν, ἔλεγον, ὡς διάδοχος τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, εἶναι δὲ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς γῆς ἄρχων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τῶν παπῶν δὲν εἶναι ἀληθῆς. Ἱδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦτο δὲ Πέτρος, ἀλλὰ χριστιανοὶ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ρώμην χάριν ἐμπορίου. Ἐκτὸς τούτου εἶναι γνωστόν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι δὲν ἥσαν

ἐπίσκοποι ὡρισμένων πόλεων ἀλλ' ἡσαν πάντες ὁμοῦ ἐπίσκοποι ἀπάσης τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν, δτι ὁ Πέτρος εἶναι ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἔπρεπε καὶ πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἰδρυθεῖσαι Ἐκκλησίαι, νὰ ἔχουν τὴν ἴδιαν ἀξίωσιν τῶν παπῶν. Τέλος ἡ ἐρμηνεία, τὴν ὅποιαν ἔδωσαν οἱ πάπαι εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος «σὺ εἶ Πέτρος ἀλπ.», δὲν εἶναι ὀρθή. Τοὺς λόγους τούτους εἶπεν δὲ Σωτὴρ διδάσκων, δτι τὸ θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ σταθερὰ πίστις, τὴν ὅποιαν ὀνομάζει «πέτραν» δηλαδὴ «βράχον», λαβών ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου.

Τὴν ἐπιθυμίαν των οἱ πάπαι νὰ γίνουν ἀρχηγοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐνόμισαν δτι εὐρήκαν κατάλληλον εὔκαιριαν νὰ πραγματοποιήσουν, δταν αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο δ Μιχαὴλ δ Ζος. Οὕτος ἐλθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν εύσεβη μέν, ἀλλ' ἀμόρφωτον καὶ ἀπότομον Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνάτιον, κατεβίβασεν αὐτὸν ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς αὐτὸν τὸν πολὺ μορφωμένον καὶ ἐνάρετον Φώτιον. Ἐπειδὴ δικαῖος ἐνεκά τούτου ἐδημιουργήθη ταραχὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ Φώτιος συνεκάλεσε σύνοδον (861) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν του. Εἰς ταύτην προσεκλήθη καὶ ὁ πάπας, ὡς εἰς ἀπὸ τοὺς πέντε Πατριάρχας τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τότε πάπας Νικόλαος ὁ πρῶτος ἐστειλε δύο ἀντιπροσώπους του μὲ ἐπιστολὰς εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς τὸν Φώτιον, εἰς τὰς ὅποιας ἔγραφεν δτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Φωτίου, ὡς Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἀνακρίσεις, τὰς ὅποιας θά ἐνήργουν οἱ ἀντιπρόσωποί του. "Οπως ἦτο φυσικόν, δὲν ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ πάπα. Ἡ σύνοδος, εἰς τὴν ὅποιαν συνῆλθον 300 ἐπίσκοποι, ἐθεώρησε νόμιμον τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, παρίσταντο μάλιστα εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα. Τοῦτο μαθῶν ὁ πάπας ἀφώρισε τοὺς ἀντιπροσώπους του καὶ συνεκρότησε σύνοδον εἰς τὴν Ρώμην ἔξ ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, ἥτις δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου.

Κατόπιν τούτων ὁ Φώτιος κατὰ τὸ ἔτος 867 συνεκάλεσεν ἑτέραν σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνώπιον ταύτης

ό Φώτιος κατήγγειλε τὴν διαγωγὴν τοῦ πάπα καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ύπὸ τῶν παπῶν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ρώμης διαφόρων νέων διδασκαλιῶν μὴ στηριζομένων εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ 1000 ἀντιπροσώπους τῶν τεσσάρων Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεδοκίμασε τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν. Ἀπὸ τότε τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς διέκοψαν τὰς σχέσεις των πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ρώμης. Οὕτως ἤρχισε τὸ σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ σχίσμα ἔγινεν δριστικὸν τὸ ἔτος 1054, ὅταν Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, παρεκάλεσε τὸν πάπαν Λέοντα τὸν 9ον νὰ στελλῃ ἀντιπροσώπους εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ γίνῃ συζήτησις καὶ νὰ εὑρεθῇ τρόπος πρὸς συμφιλίωσιν. Ἐπειδὴ ὁ πάπας εἶχε μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Δύσιν, ἥλπιζεν ὁ Κωνσταντῖνος ὅτι, ἐὰν ἐπιτύχῃ τὴν συμφιλίωσιν, θὰ τὸν ἐβοήθει νὰ πολεμήσῃ τοὺς Νορμανδούς, οἱ ὄποιοι ἤπειλουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἐφέρθησαν δυστυχῶς μὲ τόσην περιφρόνησιν, ὥστε ἡνάγκασαν τὸν Πατριάρχην νὰ διακόψῃ πᾶσαν συζήτησιν πρὸς αὐτούς. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα βλέποντες ὅτι δὲν θὰ ἐπιτύχουν τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν, εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνῷ ἐτελεῖτο ἡ θεία λειτουργία, κατέθεσαν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ πάσης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀνεχώρησαν. Κατόπιν τῆς διαγωγῆς ταύτης ὁ Πατριάρχης συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον τὴν 20ὴν Ἰουλίου τοῦ 1054, ἵτις ἀπέκοψεν δριστικῶς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἔδεχθησαν προθύμως δλα τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτω τὸ σχίσμα ἔγινεν δριστικόν. Τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἡνωμένα μὲ κεφαλὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀπετέλεσαν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέραν Ἐκκλησίαν, τὴν Παπικήν, μὲ ἀπόλυτον ἄρχοντα αὐτῆς τὸν Πάπαν.

29. ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΠΡΟΣ ΕΝΩΣΙΝ.

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΙ ΤΗΣ ΠΑΠΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

Μετά τὸ σχίσμα ἔγιναν πολλαὶ προσπάθειαι διὰ τὴν συμφιλίωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον, διότι δὲν προήρχοντο ἀπό εἰλικρινῆ ἐπιθυμίαν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πάπαι ἐπεδίωκον τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ μὲ ύποταγὴν εἰς αὐτοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἔζητούν τὴν ἔνωσιν, διότι ἥλπιζον ὅτι οἱ πάπαι θὰ παρεκίνουν τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ βοηθήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὅποιαν διάφοροι βάρβαροι λαοὶ ἔζητούν νὰ κατακτήσουν.

Ἡ σπουδαιοτέρα ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν ἔγινεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ 8ου τοῦ Παλαιολόγου (1425-1448). Οἱ Τούρκοι εἶχον ύποτάξει τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἤπειλουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰωάννης ἐνόμιζεν ὅτι μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα θὰ ἐσώζετο ἡ αὐτοκρατορία. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἔξαγοράσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα μὲ τὴν ύποταγὴν εἰς αὐτὸν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐπρότεινε τότε εἰς τὸν πάπαν Μαρτῖνον τὸν 5ον νὰ γίνῃ σύνοδος πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ὁ πάπας προθύμως ἐδέχθη τὴν πρότασιν, δὲ διάδοχός του Εὐγένιος δὲν ἀπέστειλε πλοῖα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ παρέλαβε τὸν αὐτοκράτορα, τὸν Πατριάρχην Ἰωσῆφ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀντιπροσώπους τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κληρικούς καὶ λαϊκούς. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1438 ἥρχισαν αἱ συζητήσεις εἰς τὴν Ἰταλικὴν πόλιν Φερράραν μὲ ἐπισημότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπεδείκνυον μὲ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα, ὅτι δὲν ἥσαν ὄρθιαι αἱ νέαι διδασκαλίαι, τὰς ὅποιας εἰσήγαγον οἱ πάπαι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οἱ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι ούδεμίαν προσοχὴν ἔδιδον εἰς τοὺς λόγους τῶν Ὀρθοδόξων. Τοῦτο βλέποντες ἐπεθύμουν νὰ φύγουν, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶχον τὰ μέσα τῆς ἀναχωρήσεως.

Οἱ πάπας, διὰ νὰ δυσκολεύσῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μετέθεσε τὴν σύνοδον εἰς τὴν Φλωρεντίαν (1439). Ἐκεῖ οἱ Ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι ἤρ-

χισαν πάλιν τὰς συζητήσεις, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Αἱ πιέσεις καὶ αἱ στερήσεις ἔξακολουθοῦν περισσότεραι. Ὁ πάπας δὲν παρεῖχε τὰ μέσα τῆς ἀναχωρήσεως εἰς τοὺς ὄρθιοδόξους, ἐάν δὲν ὑπέγραφον τὴν ὑποταγὴν εἰς αὐτὸν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἰς τὰς πιέσεις ταύτας προσετέθησαν αἱ πιέσεις καὶ ἀπειλαὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Οὖτος ἔβλεπεν δτι, ἐάν ἀπετύχανεν ἡ σύνοδος, δὲν θὰ ἐλάμβανε τὴν βοήθειαν ποὺ ἐπερίμενεν ἀπὸ τὸν πάπαν. Οὕτως οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὀρθοδοξίας ἡναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὴν βίᾳν καὶ νὰ ὑπογράψουν τὴν ἔνωσιν, δεχθέντες τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα καὶ τὰς νέας διδασκαλίας του. Ὁλίγοι μόνον ἡρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν τὴν ἔνωσιν καὶ δὲν ὑπετάγησαν εἰς τὴν βίᾳν, μεταξὺ τῶν δποίων διεκρίθη ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός. Ὁ Πατριάρχης Ἰωσῆφ εἶχεν ἀποθάνει.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1440 ἐπανῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δ λαδὸς καὶ δ κλῆρος τοὺς μὲν ὑπογράψαντας τὴν ἔνωσιν ἀπεδοκίμασε, τοὺς δὲ μὴ ὑπογράψατας ὑπεδέχθη μὲ πολλὰς τιμάς. Πολλαὶ σύνοδοι τότε ἔγιναν εἰς διάφορα κέντρα τῆς Ἀνατολῆς, αἱ δποίαι ἀπεδοκίμασαν τὴν ψευδούνωσιν τῆς Φλωρεντίας. Τέλος τὸ ἔτος 1450 ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἰωάννην ἀδελφός του, ὁ ἐθνομάρτυς Κωνσταντίνος ὁ 11ος ὁ Παλαιολόγος, συνεκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵτις ἀπεκήρυξε τὴν ψευδούνωσιν τῆς Φλωρεντίας. Μὲ τὴν σύνοδον τοῦ Κωνσταντίνου ἐσώθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ο χωρισμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν εἶχεν ἀποτέλεσμα νὰ εἰσαγάγουν οἱ πάπαι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν των καὶ πολλὰς ἄλλας νέας διδασκαλίας. Αἱ σπουδαιότεραι ἐκ τῶν καινοτομιῶν τῶν παπῶν μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου ταύτης ἦσαν αἱ ἔξῆς:

1. Ἡ διδασκαλία περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ὅχι μόνον ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὴν δποίαν προσέθεσαν εἰς τὸ 7ον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως (*filioque*). Μὲ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἡ παπικὴ Ἐκκλησία θέτει εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα δύο ἀρχάς, τὴν τοῦ Πατρός καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ, ἀπὸ τὰς δποίας ἐκπορεύεται τὸ "Αγιον Πνεῦμα, ἐνῷ εἰς

τὴν Ἀγίαν Τριάδα ύπάρχει μία ἀρχή, ἡ ἀρχὴ τοῦ Πατρός, ἐκ τοῦ ὅποιου γεννᾶται ὁ Υἱὸς καὶ ἐκπορεύεται τὸ "Ἀγιον Πνεῦμα.

2. Ἡ διδασκαλία περὶ ἀξιομισθιῶν καὶ ἀφέσεων. Κατὰ ταύτην αἱ ἀμαρτίαι συγχωροῦνται, διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἀγαθῶν πράξεων, τὰς ὅποιας ὁ Ἱερεὺς ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἔξομολογούμένον, ως τιμωρίας. Ἐλλ' ὁ πάπας καὶ οἱ ἀντιπρόσωποί του δύνανται νὰ δὲιγοστεύσουν τὰς τιμωρίας παρέχοντες τὴν «ἄφεσιν». Τοῦτο πράττουν δίδοντες εἰς τοὺς ἀμαρτωλούς «ἀξιομισθίας», δηλαδὴ ἀγαθὰς πράξεις, αἱ ὅποιαι περισσεύουν ἀπὸ τὸν Σωτῆρα καὶ τοὺς Ἀγίους. Ἡ ὁρθὴ δμῶς διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι αἱ ἀγαθαὶ πράξεις ἐπιβάλλονται ὑπὸ τοῦ Ἱερέως εἰς τοὺς μετανοοῦντας ἀμαρτωλούς, διὰ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειάν των καὶ ὅτι δὲν ἔχει κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἄλλων.

3. Ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς (*purgatorium*). Κατὰ ταύτην αἱ ψυχαὶ τῶν ἀμαρτωλῶν, δσοὶ ἔξωμολογῆθησαν καὶ δὲν ἔπραξαν δσας καλὰς πράξεις ἔχρειάζοντο, διὰ νὰ συγχωρηθοῦν, μεταβαίνουν καὶ παραμένουν εἰς κάποιον τόπον, τὸ καθαρτήριον, καὶ ἔκει μένουν, μέχρις ὅτου καθαρισθοῦν. Τὸ καθάρισμα αὐτὸ τῶν ψυχῶν ἐπιταχύνεται μὲ τὰς λειτουργίας καὶ τὰς «ἄφεσεις». Ἡ ὁρθὴ δμῶς διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων θὰ κριθοῦν κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ ὅτι οἱ ζῶντες δὲν κανονίζουν τὴν θέσιν τῶν ἀποθανόντων, ἀλλὰ μὲ τὰ μνημόσυνα παρακαλοῦν μόνον τὸν Θεόν νὰ φανῇ ἐπιεικής.

4. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου τῆς τελέσεως δλῶν σχεδὸν τῶν μυστηρίων.

30. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Μετὰ τὸ σχίσμα ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως σφροδρότατον μῆσος. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν πολὺ αἱ ὀργανωθεῖσαι ὑπὸ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας σταυροφορίαι.

Ἄπο τὴν ἐποχήν, καθ' ἥν ἡ μήτηρ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου,

ἡ Ἀγία Ἐλένη ἔκτισε τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ πηγαίνουν ἐκεῖ πολλοὶ χριστιανοὶ προσκυνηταί. "Οταν δύμως οἱ Τοῦρκοι ύπεδούλωσαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, οἱ προσκυνηταί κατεπίέζοντο ὑπ' αὐτῶν. Οἱ Τοῦρκοι καὶ μάλιστα ἡ ἀγρία φυλὴ αὐτῶν, οἱ Σελτζοῦκοι, ἐλήγοντευον καὶ ἐφόνευον τοὺς προσκυνητάς, περιύβριζον τὰ Ἱερά καὶ ἐκακοποίουν τοὺς χριστιανούς. Τὰ δεινὰ ταῦτα ἀντελήθη ἐκ τοῦ πλησίον δὲ Ἑλιάνης μοναχὸς Πέτρος, ὃστις μετέβη εἰς Ἱερουσαλήμ τὸ ἔτος 1093 ὡς προσκυνητής. Ὁ Πέτρος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Εύρωπην παρέστησε τὴν κατάστασιν ταύτην εἰς τὸν τότε πάπαν Οὐρβανὸν τὸν 2ον. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 1095 σύνοδον εἰς τὴν Κλερμών τῆς Γαλλίας, ὃπου προσῆλθον πολλοὶ ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες τῆς Δύσεως. Ἐνώπιον τοῦ συγκεντρωθέντος πλήθους ἡγόρευσεν δὲ Οὐρβανὸς μὲν μέγαν ἐνθουσιασμὸν καὶ προέτρεψε τὸν χριστιανικὸν κόσμον νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Ἀγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς ἀλλοθρήσκους βαρβάρους κατακτητάς του. Πάντες ἐδέχθησαν τότε μέ προθυμίαν νὰ ἐκστρατεύσουν καὶ ἀνέκραξαν «τοῦτο εἶναι θέλημα Θεοῦ».

Πολὺ πλῆθος χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐγράφοντο εἰς τοὺς καταλόγους, διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Ἐλάμβανον τότε ἔνα σταυρὸν ἐρυθρὸν καὶ τὸν ἔρραπτον εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα ἥ μεταξὺ τῶν δύμων των. Διὰ τοῦτο μὲν ὠνομάσθησαν σταυροφόροι, αἱ δὲ ἐκστρατεῖαι σταυροφορίαι.

Οκτώ ἐν δλῶ μεγάλαι σταυροφορίαι ἔγιναν ἀπὸ τοῦ 1099 μέχρι τοῦ 1270, δηλαδὴ ἐπὶ δύο περίου αἰώνας. Αἱ σταυροφορίαι ἦσαν ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν παπῶν καὶ ἀποδεικνύουν τὴν μεγάλην δύναμίν των εἰς τὴν Δύσιν. Αἱ θρησκευτικαὶ αὐται ἐκστρατεῖαι ἀπέβησαν ὡφελιμώταται εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως. "Ενεκα τούτων ἀνεπτύχθη ἡ συγκοινωνία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, πλεῖστοι δὲ δουλοπάροικοι ἔγιναν σταυροφόροι καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν των.

Δυστυχῶς αἱ σταυροφορίαι ἔξέφυγαν τοῦ Ἱεροῦ σκοποῦ των. Οἱ σταυροφόροι ἐπροξένησαν μεγάλας καταστροφάς εἰς κάθε πόλιν, ἀπὸ τὴν διῆλθον. Εἰς τοὺς χριστιανούς

τῆς Ἀνατολῆς ἐφέρθησαν κατά τὸν ὕδιον τρόπον, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀπίστους κατακτητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων. Οἱ πάπαι ἐπεθύμουν, ὅχι μόνον τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω θὰ ἥδυναντο πλέον νὰ ὑποτάξουν εἰς ἔαυτοὺς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἐπιθυμία των αὗτη ἐφάνη ἀμέσως ἀπὸ τὰς πρώτας σταυροφορίας. "Οταν ἐκυριεύθη ἡ Ἱερουσαλήμ, οἱ σταυροφόροι ἔχεδίωξαν τὸν Πατριάρχην της καὶ ὁ πάπας ὕδρυσεν ἐκεῖ Λατινικὸν Πατριαρχεῖον. Τὸ ὕδιον συνέβη εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς ἄλλας Ἐκκλησίας τῶν πόλεων, τὰς δόποιας ἐκυρίευον οἱ σταυροφόροι.

Ἐπὶ τέλους δὲ πόθος τῶν παπῶν ἐν μέρει ἐπραγματοποιήθη. Οἱ σταυροφόροι κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν (1204). Εἶναι ἀνώτερα πάσης περιγραφῆς τὰ δσα ἔπραξαν οἱ σταυροφόροι μετά τὴν ἄλωσιν. Τοὺς ὀρθοδόξους κατοίκους της μετεχειρίσθησαν ως ἀλλοθρήσκους καὶ ἔχθροὺς τοῦ Χριστοῦ. Δισχιλίους πολίτας κατέσφαξαν, ἄλλους δὲ κατεβασάνισαν, χωρὶς νὰ σεβασθοῦν οὕτε γῆρας, οὕτε γένος, οὕτε τάφους, οὕτε Ἱερά. Τὰ ἀνάκτορα καὶ αἱ οἰκίαι ἐλεγχήθησαν καὶ δλα τὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀριστουργήματα τῆς τέχνης κατεστράφησαν ἢ μετεφέρθησαν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Δύσεως. Τὴν Ἀγίαν Σοφίαν μετέβαλον εἰς ἵπποστάσιον, τὰς Ἀγίας Τραπέζας τῶν ναῶν ἀνέτρεπον, τὰς δὲ ἀγίας εἰκόνας καὶ τὰ Ἱερά σκεύη περιύβρισαν καὶ ἐβεβήλωσαν. Φυσικὰ δὲ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχεδιώχθη καὶ ἐγκαθιδρύθη ἐκεῖ λατīνος πατριάρχης καὶ οὕτως δὲ πάπας μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐπέτυχε τὴν ὑποταγὴν μεγάλου τιμήματος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Πατριάρχης τότε ἐγκατεστάθη εἰς τὴν νέαν ἔδραν τῆς Βυζαντινῆς Λύτοκρατορίας, τὴν Νίκαιαν.

Ἡ ὑποταγὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Δύσιν καὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν διήρκεσε μόνον 57 ἔτη. Τὸ ἔτος 1261 οἱ Δυτικοὶ πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ κατακτηταὶ ἔχεδιώχθησαν. Τὸ ἀτυχὲς δῆμος τοῦτο συμβάν τῆς ὑποταγῆς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, εἶχε τὸ λυπηρὸν ἀποτέλεσμα νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ φανατισμὸς καὶ τὸ μῆσος μεταξὺ τῶν

χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Τοῦτο κατέστησε βέβαια πολὺ δύσκολον τὸν πόθον παντὸς σώφρονος χριστιανοῦ, νὰ ἐπανέλθῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν πρώτην της ἐνότητα.

31. BYZANTINE AUTOCRACY AND ECCLESIA.

Μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς πατικῆς Ἐκκλησίας, ὅλη σχεδὸν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀνήκει εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. "Ωστε Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, Βυζαντινὴ Ἐκκλησία, Ἐλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία φανερώνουν τὸ ἴδιον πρᾶγμα. "Οπως τὸ κέντρον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, οὕτω καὶ τὸ κέντρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὡς γνωστόν, ἦσαν ὁ Ἐλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμός, ἐπομένως ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εύρισκοντο εἰς στενωτάτην σχέσιν. "Η πρόσδος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πρόσδος τοῦ Ἐλληνισμοῦ εἶναι πρόσδος τοῦ κράτους καὶ διὰ τοῦτο φροντίζουν καὶ διὰ τὰ δύο αὐτὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Ἐκκλησία.

"Ο αὐτοκράτωρ στέφεται εἰς τὸν ναὸν τῆς Θείας Σοφίας ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἐνδύεται ὑπ' αὐτοῦ τὰ ὄρισμένα αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα. Μετὰ τὴν στέψιν του παραδίδει εἰς τὸν Πατριάρχην τὸ σύμβολον τῆς πίστεως γραμμένον μὲ τὰς ἴδιας του χεῖρας καὶ δρκίζεται, διτὶ πάντοτε θὰ τὸ ὑπερασπίζῃ. "Ο αὐτοκράτωρ θεωρεῖ ὑποχρέωσίν του νὰ εἶναι πιστὸς διπαδὸς τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ἔξαπλωσίν της. "Ο αὐτοκράτωρ ἐνδιαφέρεται νὰ γίνῃ Πατριάρχης ὁ καταλληλότερος διὰ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἔργον. Διὰ τοῦτο αὐτὸς ἔγκρινει τὸν διορισμὸν τοῦ ἐκλεγέντος Πατριάρχου, τὸν ὅποιον τοῦ προτείνει ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαός, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὑποταγήν, διότι τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ Πατριάρχης διευθύνει τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τὰ πολιτικά.

"Ο Πατριάρχης θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος δλα τὰ ὅργανά του, δίδει θάρρος εἰς τὸ κράτος, δταν δυστυχῆ

καὶ κρατεῖ ἡνωμένους μὲ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τοὺς λαοὺς τοὺς ὑποτελεῖς εἰς τὸν αὐτοκράτορα. 'Ο Πατριάρχης εὐλογεῖ τὸν στρατὸν μεταβαίνοντα διὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἔχθρούς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ή δὲ σημαία φέρει τὸν τίμιον σταυρόν, διτις εἶναι σύμβολον τῆς τιμῆς τοῦ στρατιώτου, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. 'Ο Πατριάρχης, διτις εύρισκεται πλησιέστερα πρὸς τὸν λαόν, δίδει τὴν γνώμην του εἰς τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις τοῦ κράτους.

'Ενίοτε δῆμος οἱ αὐτοκράτορες ἔκαμνον κατάχρησιν τοῦ ἀξιώματός των ἐπενέβαινον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἀπῆτουν ἡ Ἐκκλησία νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰς θελήσεις των. 'Αλλ' ἡ διαγωγὴ αὕτη τῶν αὐτοκρατόρων πάντοτε κατεκρίθη. 'Η Ἐκκλησία πάντοτε ἐκυβερνᾶτο μὲ τὰς ἐκκλησιαστικάς της διατάξεις καὶ ἔθεώρει παράνομον τὴν ἀνάμιξιν τῶν αὐτοκρατόρων εἰς καθαρῶς ἐκκλησιαστικά ζητήματα, τὰ διόποια μόνη αὐτὴ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κανονίσῃ.

32. ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔξηπλώθη εἰς τοὺς σλαυικούς λαούς τοὺς ἐγκατασταθέντας εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Διεδόθη ἐπίσης εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ εἰς τοὺς Ρώσους.

Οἱ σλαυικοὶ λαοὶ οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν Σέρβοι, Κροάται, Σλαβώνοι, Δαλματοί καὶ Βουκοβίνιοι. Εἰς τοὺς σλαυικούς λαούς ἥρχισε νὰ ἔξαπλώνεται ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴν προηγουμένην περίοδον. Κατὰ τὸν 9ον δῆμος αἰῶνα οἱ "Ἐλληνες μοναχοὶ ἐκ Θεσσαλονίκης Κύριλλος καὶ Μεθόδιος κατέστησαν πάντας χριστιανούς. Οὗτοι ἐδημιούργησαν τὸ σλαυικὸν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ διάφορα βιβλία τῶν Ἑλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. 'Εκ τῶν χωρῶν τὰς διόποιας κατώκουν οἱ Σλαῦοι, ή Κροατία, ή Σλαβωνία καὶ ή Δαλματία ὑπάγονται σήμερον εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νοτιοσλαβίας, ή δὲ Βου-

κοβίνα εις τὸ βασίλειον τῆς Ρουμανίας. Ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν παρέλαβον τὸν Χριστιανισμὸν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας. Πάντες οὗτοι οἱ λαοὶ ἡγώθησαν ἐκκλησιαστικῶς μὲ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Χριστιανισμὸς ἔγινεν ἐπίσημος θρησκεία τῆς Βουλγαρίας. "Οταν οἱ Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν δριστικῶς εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν (бои алѡн), ἀρκετοὶ ἔξ αὐτῶν ἦσαν χριστιανοί, οἵτινες μάλιστα εἶχον δργανώσει καὶ τινας χριστιανικάς κοινότητας. Μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν των, ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ηὔξηθη σημαντικῶς, λόγῳ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Βουλγάρων μὲ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. 'Αλλ' ἡ Βουλγαρία ἔγινεν δριστικῶς χριστιανικὴ κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου. 'Ο ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις ἔλαβε τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα τῷ 865 καὶ μετωνομάσθη Μιχαήλ, πολὺς δὲ λαός τότε ἐβαπτίσθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν, μιμηθεὶς τὸν ἡγεμόνα του. Κατόπιν αἰτήσεως τοῦ Βογόριδος ὁ Πατριάρχης Φώτιος ἀπέστειλεν εἰς Βουλγαρίαν 'Αρχιεπίσκοπον μέλλοντα νὰ ἔδρεύῃ εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Βουλγαρίας Πρεσβλάβαν καὶ ἄλλους ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους κληρικοὺς διὰ νὰ δργανώσουν τὴν Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν. 'Αλλ' ὁ Βόγορις ἐφοβήθη μήπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἔξαρτησις ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιφέρῃ καὶ τὴν πολιτικὴν ὑποδούλωσιν ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦτο ἀπήτησε νὰ καταστῇ ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἀνεξάρτητος καὶ ὁ 'Αρχιεπίσκοπος τῆς Βουλγαρίας νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ Πατριάρχου, πρᾶγμα τὸ δποῖον δὲν ἐδέχθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, διότι ἔβλεπεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διοικηθῇ καλῶς μόνη της ἡ νεοσύστατος Βουλγαρικὴ ἐκκλησία. 'Ο Βόγορις τότε ἔξεδιώξει τούς "Ἐλληνας κληρικοὺς (866) καὶ ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν πάπαν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον. 'Ο πάπας ἀπέστειλεν ἀμέσως εἰς τὴν Βουλγαρίαν Λατίνους κληρικούς, οἵτινες εἰσήγαγον τὴν λατρείαν καὶ τὰς διδασκαλίας τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη καὶ οὗτος τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας. 'Ο Βόγορις ἀπογοητεύθεις ἐστράφη πάλιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ τότε Πα-

τριάρχης τῆς Κων]λεως Ἰγνάτιος (870) ἔχειροτόνησεν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Βουλγαρίας, ἀπέστειλε δὲ πάλιν ἵκανοὺς κληρικούς πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία πάρεμεινεν Ὁρθόδοξος.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, εἰς τὴν Ρωσίαν ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον δὲ Ἀπόστολος Ἀνδρέας, ἀλλ’ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔλαβε καμμίαν πρόοδον. Οἱ Ρῶσοι ἦσαν καὶ ἔμειναν εἰδωλολάτραι. Ὁ Χριστιανισμὸς ἤρχισε νὰ διαδίδεται εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅταν ἦτο αὐτοκράτειρα ἡ χήρα τοῦ Τσάρου Ἰγώρ, "Ολγα. Αὕτη τῷ 957 ἔλαβε τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετονομασθεῖσα Ἐλένη, δὲ ἔγγονός της Βλαδιμήρος κατέστησε τὸν Χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τῆς Ρωσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἦτο εἰδωλολάτρης, ἀλλὰ κατόπιν ἐπείσθη, διὰ τοῦτο τὸ 988 ἔλαβε τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα καὶ ὠνομάσθη Βασίλειος, ἐνυμφεύθη δὲ τὴν "Ανναν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου. Τὸ παράδειγμα τοῦ Βλαδιμήρου ἤκολούθησαν οἱ αὐλικοί, οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ ρωσικὸς λαός, βαπτισθέντες εἰς τὸν ποταμὸν Δνείστερον.

Ο Βλαδιμήρος μετὰ τῆς συζύγου του "Αννης εἰργάσθη μὲ δλας τὰς δυνάμεις του διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸ μέγα κράτος του. Διὰ τοῦτο ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τὸν ὀνόμασε μέγαν καὶ ἴσαπόστολον καὶ τὸν κατέταξε μεταξὺ τῶν ἀγίων.

Μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον εἰργάσθη καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Βλαδιμήρου Ιαροσλάβος. Οὕτος ἔκτισε πλείστους μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς καὶ μοναστήρια καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ρωσίαν τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν καὶ πολλάς βυζαντινὰς συνηθείας. Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία ὡργανώθη κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Μητροπολῖται τοῦ Κιέβου, ὅπερ ἦτο τότε πρωτεύουσα τῆς Ρωσίας, ἔχειροτονούντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέδιδον τιμητικὰ πρωτεῖα εἰς τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Μητροπολῖται τοῦ Κιέβου ἦσαν σχεδὸν πάντοτε "Ελληνες.

33. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Ἡ παγκόσμιος παιδεία κατά τὴν περίοδον ταύτην ἀντιπροσωπεύεται ἀπό τὴν παιδείαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡτις εἶναι Ἐλληνικὴ καὶ καλεῖται Βυζαντινή. Ἡ βυζαντινὴ παιδεία, ὥπως καὶ κατά τὴν προηγουμένην περίοδον, στρέφεται περὶ τὴν θεολογίαν, ὅλαι δὲ αἱ τάξεις τῶν μορφωμένων, κληρικῶν καὶ μή, ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ θεολογικὰ ζητήματα. Ἄλλ' οἱ θεολογοῦντες κατά τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶχον πλήρη ἐλευθερίαν πνεύματος. Μελετοῦν τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τοῦ χρυσοῦ αἰώνος τῆς Ἐκκλησίας, μανθάνουν ταῦτα καὶ διατυπώνουν μόνον τὰς εἰς αὐτὰ θεωρίας καὶ σκέψεις συστηματικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον.

Παρ' ὅλα ταῦτα μέγας ἀριθμὸς σπουδαίων θεολόγων ἐμφανίζεται καὶ κατά τὴν περίοδον ταύτην, οἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν πολυμάθειάν των καὶ τὴν γνῶσιν πολλῶν ὁμοῦ ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν θεολόγων τούτων μνημονεύομεν τοὺς σπουδαιότατους.

1. Φώτιος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 820 καὶ ἀνῆκεν εἰς εὖπορον καὶ ἐπιφανῆ οἰκογένειαν. Ὁ Φώτιος ὑπερέχει πάντων τῶν σοφῶν τῆς παρούσης περιόδου. Ἡτο θεολόγος, φιλόλογος, ιστορικός, φιλόσοφος, νομικός, ιατρός, μαθηματικός. Γενόμενος Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰργάσθη διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου καὶ διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ρωσίαν. Μεγίστην ὑπηρεσίαν παρέσχεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀγωνισθεὶς ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῆς κατά τῶν παραλόγων ἀξιώσεων τῶν πατῶν.

Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου εἶναι ἡ «Μυριόβιβλος», εἰς τὸ δόποιον περιέχονται περιλήψεις 280 συγγραμμάτων θεολογικῶν καὶ μή. Ἐξέδωκεν ἐπίσης πιθανώτατα εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τὸν «Νομοκάνονα», ἡτοι συλλογὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων.

2. Εύθυμιος ὁ Ζυγαβηνός.

‘Ο πατήρ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἔζησεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081—1118). Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμά του εἶναι «Πανοπλία δογματική». Εἰς τοῦτο περιέχονται κατὰ τάξιν μέρη ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν ὧδοις καταπολεμοῦνται αἱ αἱρέσεις μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως. ‘Ο Ἀλέξιος Κομνηνὸς παρεκίνησε τὸν Ζυγαβηνὸν νὰ γράψῃ τὸ βιβλίον τοῦτο, διὰ νὰ καταπολεμῶνται εὐκόλως οἱ αἱρετικοὶ μὲ τὴν βοήθειαν τούτου.

3. Εὔσταθιος, Ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης.

‘Ο Εὔσταθιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὑπηρέτησεν ἐπὶ πολὺ διάκονος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας. ‘Ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἔγινε Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1175).

‘Ο Εὔσταθιος εἰργάσθη διὰ νὰ ἀνυψώσῃ τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἔγραψε βιβλία, εἰς τὰ ὧδοια συμβουλεύει τοὺς μοναχοὺς νὰ εἶναι εὐσεβεῖς καὶ νὰ ἀγαποῦν τὴν παιδείαν. ‘Ο Εὔσταθιος δὲν ἦτο μόνον θεολόγος, ἀλλὰ καὶ φιλόλογος. “Ἐγράψε σπουδαιότατα σχόλια εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου, τὰ ὧδοια δεικνύουν τὴν πολυμάθειάν του.

4. Μιχαὴλ καὶ Νικήτας οἱ Χωνιάται.

Οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἐγεννήθησαν εἰς τὰς Χώνας τῆς Φρυγίας (τὰς ἀρχαίας Κολοσσάς) κατὰ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰώνος, δύνομαζόμενοι ἔνεκα τούτου Χωνιάται. Οἱ εὑποροὶ γονεῖς τῶν ἐφρόντισαν πολὺ διὰ τὴν καλὴν μόρφωσίν των. ‘Ο Μιχαὴλ νεώτατος ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς εύρυτέραν μόρφωσιν. Μετὰ τοῦτο ἀφιερώθη εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον καὶ προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἔτος 1182 ἔχειριτονήθη Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν. “Οταν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) περιήλθον εἰς αὐτοὺς καὶ αἱ Ἀθῆναι, ὁ Μιχαὴλ ἐγκατέ-

λειψε θλιβόμενος τάς Ἀθήνας. Ἐπισκεφθεὶς διαφόρους πόλεις ἔγκατεστάθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου τῆς νήσου Κέω, ὅπου ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 80 ἑτῶν. Ὁ Μιχαὴλ εἶναι ἐκ τῶν πολυγραφωτέρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τοῦ δωδεκάτου αἰώνος. Ἔγραψεν ἀφόνους δμιλίας ἐπὶ περικοπῶν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, λόγους πανηγυρικούς, διδακτικάς ἐπιστολάς καὶ θρησκευτικά ποιήματα.

Ο νεώτερος ὁ δελφός του Νικήτας ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ δὲ τὴν μεγάλην του μόρφωσιν, ἔφθασεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωθυπουργοῦ (μεγάλου λογοθέτου). Μετά τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων ἡκολούθησε τὸν αὐτοκράτορα Θεόδωρον Λάσκαριν εἰς τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του. Τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τὰ θεολογικά του συγγράμματα εἶναι ὁ «Θησαυρὸς τῆς Ὁρθοδοξίας». Τὸ σύγγραμμά του τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, εἰς τὰ ὅποια ἐκθέτει τὴν δρθόδοξον πίστιν καὶ καταπολεμεῖ τὰς διαφόρους αἵρεσεις.

5. Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός.

Ο διάσκαλος οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἐγεννήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1400, ἔλαβε δὲ λαμπρὰν μόρφωσιν. Κατὰ τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐμοίρασε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχούς καὶ ἔγινε μοναχός. Τὸ 1437 ἔγινεν Ἐπίσκοπος Ἐφέσου. Ὁ Μᾶρκος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ψευδοσύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1483), ὅλοι δὲ τότε τὸν ἔθαύμασαν διὰ τὴν εὐ- γλωττίαν του καὶ διὰ τὰ σοβαρώτατα ἐπιχειρήματά του μὲ τὰ ὅποια ἐπολέμησε τὴν ύποταγὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν. Ὁ Μᾶρκος ἔγραψε πολλὰ βιβλία καὶ ἐπιστολάς, εἰς τὰ ὅποια πρὸ πάντων καταπολεμεῖ τὰς καινοτομίας τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.

34. BYZANTINE ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

a) Βυζαντινὴ τέχνη καὶ λατρεία.

Ἡ χριστιανικὴ τέχνη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνεχίζει τὴν πρόοδόν της. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου μάλιστα αἰώνος ἐδημιουρ-

γήθη δριστικῶς ἡ περίφημος Βυζαντινὴ Τέχνη, ἥτις ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ τῶν Κομνηνῶν (ἀπὸ Θ—ΙΑ' αἰώνος). 'Η ἀκμὴ αὕτη τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔξηκολούθησε μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ἥτοι μέχρι τέλους τῆς περιόδου ταύτης. 'Η Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ σύνηθες διακριτικὸν γνώρισμα ἔχει τὸ σταυροειδὲς σχῆμα τῶν ναῶν, τὸ ὅποιον ύφίσταται καὶ μέχρι σήμερον. Τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ ναοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν σταυροῦ καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ δψιν. Αἱ τέσσαρες μεγάλαι ἀψίδες, ἐπὶ τῶν ὅποιων στηρίζεται ὁ τρούλος, ἐπεκτείνονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς στέγης τοῦ οἰκοδομήματος φθάνουσαι μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Οὕτω σχηματίζονται πέριξ τοῦ τρούλου σταυροειδῶς τέσσαρες κα- μάραι, αἵτινες ἀποτελοῦν τὰ τέσσαρα σκέλη τοῦ σταυροῦ.

'Επίσης εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι συνήθως ὁ τρούλος δὲν στηρίζεται ἀπλῶς ἐπὶ τῆς στεφάνης τῆς ἐρειδομένης ἐπὶ τῶν τεσσάρων πεσσῶν, ὅπως εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν (§ 25), ἀλλὰ μεταξὺ τῆς στεφάνης καὶ τῆς στέγης του παρεμβάλλεται πολυγωνικὸς πύργος, τὸ τύμπανον. Οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες δὲν ἀρκοῦνται πάντοτε εἰς ἕνα μόνον τρούλον, ἀλλ' εἰς πολλούς, πολλάκις πέντε, ἐκ τῶν ὅποιων οἱ τέσσαρες χαμηλότεροι εἰς τὰς γωνίας τοῦ τετραγώνου τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ ύψηλότερος καὶ ὀραιότερος εἰς τὸ κέντρον. 'Η ἐξωτερικὴ τοιχοδομὴ καθίσταται ποικιλωτάτῃ, ἄφθονα δὲ μεγάλα παράθυρα δίτοξα ἢ τρίτοξα (δίλοβα ἢ τρίλοβα) ἐπὶ τοῦ τυμπάνου, τῶν κογχῶν καὶ τῶν τοίχων τῆς Ἐκκλησίας, πλουσίως διακοσμημένα, καθιστοῦν τὴν ἐξωτερικὴν δψιν τοῦ ναοῦ θαυμασίαν. 'Η γλυπτικὴ διακόσμησις τῶν ναῶν συνεχίζεται μεγαλοπρεπεστάτῃ, ἡ δὲ ζωγραφικὴ καὶ πρὸ πάντων ἡ ψηφιδωγραφία συνεχίζουν τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν πολυτέλειάν των. 'Ως πρὸς τὴν εἰκονογραφίαν δμως δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰώνος δίδεται μεγαλυτέρα προσοχὴ εἰς τὴν διὰ τῶν εἰκόνων ἐξωτερίκευσιν τοῦ αὐστηροῦ ἥθους καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεόν ἀφοσιώσεως τῶν πιστῶν. Διὰ τοῦτο οἱ εἰκονογράφοι ἀπομακρύνονται συνήθως ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ προσέχουν εἰς τὸ αἰσθημα.

Συνεχίζεται ώσαύτως κατά τὴν περίοδον ταύτην ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς λατρείας. Ὁ ἀριθμός τῶν ὑμνογράφων αὐξάνεται σημαντικῶς, πλεῖστοι δὲ κανόνες συνετάχθησαν ἀναφερόμενοι εἰς τὸν Ἰησοῦν, τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς Ἀγίους. Οἱ κανόνες ἥσαν ἄθροισμα πολλῶν τροπαρίων κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συντεταγμένων καὶ ψαλλομένων. Ὡς ὑμνογράφοι διεκρίθησαν ὁ Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης, ὁ Ἰωάννης ὁ Εὔχαῖτων, ὁ Πατριάρχης Φιλόθεος, ὁ Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου, ὁ Ζωναρᾶς κ.λ.π. Ἐγράφησαν προσέτι τὰ λεγόμενα «λειτουργικὰ βιβλία», εἰς τὰ δόποια ἀναγράφονται οἱ ὄμνοι, αἱ προσευχαὶ καὶ ἡ τάξις πασῶν τῶν χριστιανικῶν τελετῶν, οὕτως ὡστε τελοῦνται αὗται εἰς πάσας τὰς Ἐκκλησίας ὅμοιομόρφως. Ἡ Βυζαντινὴ τέλος μουσικὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκαλλιεργήθη ἐντονώτερα.

β) Διοίκησις.

Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν τρίτην περίοδον δὲν μετεβλήθη καὶ πάλιν, ἀλλ' ἔτι περισσότερον ἐτελειοποιήθη. Ἡ Ἐκκλησία διοικεῖται σύμφωνα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν. Ἀπετελεῖτο δὲ αὕτη ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἀπὸ τὰ διατάγματα τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. "Ολοι αὗτοι οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι, λεγόμενοι **Κανόνες**, ἀπετέλεσαν τὸ **Κανονικὸν δίκαιον**.

Διὰ τὰ γενικώτερα Ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἐκαλοῦντο, ὅπως καὶ πρίν, ὑπὸ τῶν Πατριαρχῶν οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Πατριαρχικῆς περιφερείας καὶ συνεκρότουν Πατριαρχικὴν Σύνοδον. Ἡ σύνοδος αὕτη συνήρχετο συνήθως δύο φοράς τὸ ἔτος. Πολλάκις δημιούργησε τὴν Κωνσταντινουπόλεως συνεκάλειεις σύνοδον τοὺς τυχαίως εύρισκομένους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀρχιερεῖς. Αἱ σύνοδοι αὗται ἐλέγοντο **Ἐνδημούσαι Σύνοδοι**.

"Απασαν τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν διηύθυνε ὡς πρὸς τὰ γενικῆς φύσεως Ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δόποιον ἀπὸ τοῦ δου αἰῶνος ὀνομάσθη **Οἰκουμενικὸν** καὶ ὁ Πατριάρχης **Οἰκουμενικός**. Τοῦτο συνέβη, διότι αἱ ἐπὶ μέρους Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶχον μεγά-

λην ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἐκτὸς τούτου τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἥτοι τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, εύρισκοντο εἰς παρακμήν, διότι τὰ μέρη εἰς τὰ δυοῖς ὑπῆρχον ἥσαν ὑπόδουλα· ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη εἶχον κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Διὰ τοῦτο, ἢν καὶ ἥσαν ἀνεξάρτητα, ἡκολούθουν προθύμως τάς δῦναγίας καὶ ἐδέχοντο τὴν βοήθειαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ δύποτον εύρισκετο εἰς ὑψίστην ἀκμήν. Τὸ αὐτὸν ἔπραττον καὶ αἱ Ἑκκλησίαι τῆς Κύπρου καὶ τῆς παρὰ τὸν Καύκασον κειμένης Γεωργίας ἡ Ἰβηρίας. Αἱ Ἑκκλησίαι αὕται ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου εἶχον ἀναγνωρισθῆ ὡς ἀνεξάρτητοι.

Ως πρὸς τὴν σχέσιν τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἑκκλησίας, αἱ δύο ἀρχαὶ, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἐνισχύουν μὲν ἡ μία τὴν ἄλλην, ἀλλ' εἶναι ἀνεξάρτητοι, δπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περιόδον. Ἐξακολουθοῦν δμως, δπως καὶ πρίν, νὰ ἀναμιγνύωνται οἱ αὐτοκράτορες εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἑκκλησίας καὶ νὰ προξενοῦν εἰς αὐτὴν ἀρκετάς ἀνωμαλίας. Ἀνεμιγνύοντο πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ δὲν ἐπέτρεπον νὰ ἐκλεγῇ τοιοῦτος χωρὶς τὴν συκατάθεσίν των. Τὴν ἀνάμιξιν ταύτην κατέστησε νόμιμον πλέον ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Κατακουζηνὸς (1341—1354). Οὗτος ὕρισε διὰ νόμου νὰ συνέρχωνται οἱ Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ νὰ προτείνουν τρεῖς ὑποψηφίους διὰ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον, ἐκ τῶν δυοῖν τὸν ἔνα νὰ ἐκλέγῃ ὁ αὐτοκράτωρ. Οἱ Μητροπολῖται ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἐκ τριῶν τοὺς δυοῖους ἐπρότεινεν ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος. Οἱ Ἐπίσκοποι ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν, προτείνονται. δὲ ὑπὸ τοῦ κατωτέρου κλήρου καὶ τῶν λαϊκῶν χριστιανῶν. Πρέπει δμως νὰ σημειωθῇ, δτι οἱ Πατριάρχαι, οἱ Μητροπολῖται, οἱ Ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ Ἐπίσκοποι δὲν ἔφερον διαφόρους βαθμούς, ἀλλὰ μόνον διαφόρους τίτλους. "Απαντες οὖτοι εἶχον τὸν βαθμὸν τοῦ Ἐπισκόπου.

γ) "Ηθη. Μοναχικὸς βίος.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔχειρο-

τέρευσαν. Τοῦτο διφεύλεται εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ κηρύγματος καὶ εἰς τὴν ἀτελῆ μόρφωσιν τῶν χριστιανῶν. Οἱ χριστιανοὶ τώρα εἶναι φανατικοὶ καὶ δεισιδαίμονες. Πολλοὶ ἔτήρουν τοὺς ἔξωτερικοὺς τύπους μόνον καὶ ἔκαμνον μακράς προσευχάς, ἐνῷ παρέβαινον καὶ τὰ ἀπλούστατα παραγγέλματα τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς καὶ ἐπίστευον διὰ εἶναι εὔσεβεῖς. Πολὺ ἔβλαψαν τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τὰ κακὰ παραδείγματα μερικῶν αὐτοκρατόρων. Ἐδείκνυον θρησκευτικὸν ζῆλον, ἔκτιζον ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς καὶ μοναστήρια, ἐνήργουν πομπώδεις τελετάς, συνέτασσον ὅμνους αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Καὶ δῆμως ἔκαμνον ἀπανθρώπους πράξεις, ἐτύφλωνον ἢ ἡκρωτηρίαζον ἢ ἐφόνευον τοὺς προκατόχους των, τοὺς συγγενεῖς των, ἐν γένει τοὺς ἔχθρούς των, τινὲς δὲ ἔξ αὐτῶν ἔζων βίον ἀνήθικον.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲ μοναχικὸς βίος ἐκ τῆς Αἰγύπτου διεδόθη εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Ἀνατολικῆς Ἔκκλησίας. Οἱ μοναχοὶ ἐτιμῶντο πολὺ ἀπὸ τὸν λαόν, εἰς τὸν δόποιον εἶχον μεγάλην ἐπιρροήν. Διὰ τοῦτο ἡσαν ἐπίφοβοι εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην, ὅταν οὗτοι ἐνήργουν ἐναντίον τῆς θελήσεώς των. Κέντρον τοῦ μοναχικοῦ βίου ἦτο τώρα τὸ ὅρος "Αθω τῆς Χαλκιδικῆς, ὀνομάσθη δὲ "Άγιον" Όρος. Ἐπὶ τοῦ "Αθω εἶχον κτισθῆ περὶ τὰ 20 μοναστήρια. Τὰ μοναστήρια ἡσαν δύο εἰδῶν, ἰδιόρρυθμα καὶ κοινόβια. Εἰς τὰ ἰδιόρρυθμα ἔκαστος μοναχὸς ἐλάμβανεν ἀπὸ τὸ μοναστήριον τὰ πρὸς συντήρησίν του εἰς χρῆμα ἢ εἰς προΐόντα καὶ παρεσκεύαζε τὴν τροφήν του μόνον του. Οἱ μοναχοὶ τῶν ἰδιορρύθμων μοναστηρίων ἐκανόνιζον κατὰ βούλησιν τὸν ἀσκητικὸν βίον των καὶ εἶχον δικαίωμα, πλὴν τῆς ὑπὲρ τῆς μονῆς των ἐργασίας, νὰ κάμνουν καὶ ἰδιατέρας ἐργασίας πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ νὰ ἔχουν ἰδίαν περιουσίαν. Εἰς τὰ κοινόβια ἔζων πάντες οἱ μοναχοὶ ὅπως εἰς μίαν οἰκογένειαν, ἔτρωγον εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν, τὰ δὲ κέρδη ἐκ πάσης ἐργασίας των περιήρχοντο εἰς τὸ ταμεῖον τῶν μοναστηρίων των. Ἡ διοίκησις τῶν μοναστηρίων ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, εἴτε μόνου εἴτε βοηθούμενου ἀπὸ συμβούλιον, ἔξελέγοντο δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν μοναχῶν.

Πλὴν τῶν μονῶν τοῦ "Άγιου" Όρους, εἶχον κτισθῆ καὶ ἄλλαι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Σπουδαιότεραι ἐκ τούτων

ῆσαν τοῦ Στουδίου, πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ 'Αγίου Ἰωάννου εἰς τὴν Πάτμον καὶ τοῦ Σινᾶ εἰς τὸ δυμώνυμον ὅρος. Εἰς τὴν Ἑλλάδα σπουδαιότατα μοναστήρια ἦσαν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου εἰς τὴν Πελοπόννησον, τοῦ Δαφνίου εἰς τὴν Ἀττικήν, τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὰ μοναστήρια τῶν Μετεώρων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, κτισμένα ἐπάνω εἰς ἀποτόμους βράχους.

Μεταξύ τῶν μοναχῶν ύπηρχον πολλοί λόγιοι. Διὰ τοῦτο πολλὰ μοναστήρια ἀπέκτησαν πλουσιωτάτας βιβλιοθήκας, αἱ δοποῖαι ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ κληρονομίας τῶν ἀποθηκούντων λογίων μοναχῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἀγορὰν χειρογράφων.

35. Η ΠΑΠΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

'Ο πάπας κατά τὴν περίοδον ταύτην ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν, καὶ θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν. Κοσμικὴν ἔξουσίαν ἀπέκτησεν ὁ πάπας, ἀφ' ὅτου ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπίνος ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν Ρώμην. 'Ο κατόπιν ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας (768—848), ὅχι μόνον ἀνεγνώρισε τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν τοῦ πάπα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπεξέτεινε, ἀναγνωρίσας τὸν πάπαν ἡγεμόνα τῆς Μέσης Ἰταλίας. 'Ο πάπας εἰς ἀντάλλαγμα ἔστεψε τὸν Κάρολον Ρωμαῖον αὐτοκράτορα, τίτλον τὸν δοποῖον ἔφερον μόνον οἱ Βυζαντῖνοι αὐτοκράτορες.

"Ηδη οἱ πάπαι ύποστηρίζουν ὅτι εἶναι ἐπίτροποι τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὅτι ἔλαβον ἀπὸ τὸν Θεὸν ἀπόλυτον ἔξουσίαν, καὶ θρησκευτικὴν καὶ κοσμικὴν. Συνεπῶς δὲ οἱ ἡγεμόνες πρέπει νὰ ύποτάσσωνται εἰς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ διορίζωνται. 'Ο Πάπας Γρηγόριος ὁ 7ος (1072—1085) ἔλεγεν ὅτι, δπως ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς ἀπὸ τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ οἱ ἡγεμόνες λαμβάνουν τὴν ἔξουσίαν ἀπὸ τὸν πάπαν. Κατὰ παντὸς ἡγεμόνος ἀνθισταμένου εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των οἱ πάπαι μεταχειρίζοντο δύο δπλα, τὰ δποῖα ἐπροξένονταν εἰς τὴν Δύσιν τὴν φρίκην καὶ τὸν τρόμον. ?Ησαν ἡ ἀπαγόρευσις καὶ δ ἀφορισμός. Μὲ τὴν ἀπαγόρευσιν ἀπηγορεύετο εἰς τὴν ἡγεμο-

νίαν πᾶσα Ἱεροτελεστία. Μὲ τὸν ἀφορισμὸν ἐθεωρεῖτο ἀμάρτημα καὶ νὰ χαιρετήσῃ κανεὶς τὸν ἀφοριζόμενον.

Ἡ παπικὴ δύναμις ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀνώτατον ὕψος τῆς ἐπὶ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ 3ου (1178—1216). Οὕτος ἐπεξέτεινε τὴν ἐκκλησιαστικὴν του ἔξουσίαν καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, δταν ἡ Κωνσταντινούπολις κατελήφθη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων (1204—1261). Ἡ ἀκμὴ αὕτη τοῦ παπισμοῦ ἔξηκολούθησε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰώνος. Τότε οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἥρχισαν νὰ μορφώνωνται. Δὲν φοβοῦνται πλέον τοὺς πάπας καὶ δὲν ὑποτάσσονται τυφλῶς εἰς αὐτούς. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως αἰσθάνονται τὴν δύναμιν τοῦ ἀξιώματός των καὶ δύνανται νὰ ἐπιβληθοῦν διὰ τῶν στρατῶν των. Διὰ τοῦτο δὲν ἀνέχονται πλέον τὴν παντοδυναμίαν τῶν παπάων καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἔξαρτησίν των.

Οἱ πάπαι, βλέποντες ὅτι ἡ δύναμίς των ἀρχίζει νὰ καταπίπτῃ, μεταχειρίζονται πᾶν μέσον, ἵνα τὴν διατηρήσουν. Τὸ σπουδαιότερον χρησιμοποιηθὲν μέσον ἦτο νὰ θεωρήται αἱρετικὸς πᾶς μὴ ἀναγνωρίζων τὴν ἔξουσίαν αὐτῶν καὶ νὰ τιμωρήται ἀπὸ τὴν περιφήμον 'Ιερὰν Ἐξέτασιν. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις ἦτο δικαστήριον ἀποτελούμενον ἀπὸ μοναχούς καὶ προορισμὸν ἔχον νὰ καταδικάζῃ τοὺς αἱρετικούς. Τὰ δικαστήρια ταῦτα ἰδρυθησαν ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ 9ου (1227—1241) εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Δύσεως καὶ ἥσαν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος εἰς τοὺς χριστιανούς. Οἱ συλλαμβανόμενοι ἐβασανίζοντο φρικωδῶς, διὰ νὰ διολογήσουν ὅτι ἥσαν αἱρετικοί. Πολλοὶ ἔξ αὐτῶν, καίτοι ἀθῷοι, ἐβεβαίωνταν ὅτι ἥσαν αἱρετικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν τῶν βασανιστηρίων διὰ τοῦ θανάτου των. Συνήθης τιμωρία τῶν καταδικαζομένων ἦτο ὁ διὰ τῆς πυρᾶς θάνατος. Τὰ θύματα τῶν δικαστηρίων τούτων ὑπολογίζονται εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδων, διετηρήθησαν δὲ ἱδίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν μέχρι τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, δότις τὸ 1808 τὰ κατήργησε.

Παρ' ὅλα ταῦτα οἱ πάπαι δὲν κατώρθωσαν τὰ διατηρήσουν τὴν δύναμίν των. "Οταν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ὁραῖος ἥλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν τότε πάπαν Βονιφάτιον τὸν 8ον, διέταξε τὸν στρατηγόν του Νογάρετον νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. 'Ο Γαλλικὸς στρατός ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τὸν

παπικόν, ὁ δὲ Βονιφάτιος ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν ταραχήν του. Ὁ Φίλιππος ἐνήργησε τότε τὴν ἐκλογὴν ὡς πάπα τοῦ Κλήμεντος τοῦ 2ου καὶ μετέθεσε τὴν ἔδραν τοῦ παπισμοῦ ἀπὸ τὴν Ρώμην εἰς τὴν Ἀβινιῶνα. Ἐκεῖ ἔμενον οἱ πάπαι ἀπὸ τοῦ 1309 μέχρι τοῦ 1378, ὧνόμασαν δὲ τὸ διάστημα τοῦτο Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν.

36. ΠΑΙΔΕΙΑ, ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΗΣ ΠΑΠΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μέχρι μὲν τοῦ 11ου αἰώνος, ἡ ἐπιδρομὴ βαρβάρων λαῶν κατέστρεψε τὴν παιδείαν τῆς Δύσεως. Ἀπὸ τὸν 11ον δῆμος αἰώνα οἱ κατακτηταὶ τῆς Δύσεως σχηματίζουν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, συνάπτουν σχέσεις μὲ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἀρχίζουν νὰ ἔκπολιτίζωνται. Τότε παρουσιάζεται εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία. Ἡ θεολογία τῆς Δύσεως δονομάζεται σχολαστικὴ θεολογία, ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν μοναστηρίων εἰς τὰ δόποια ἐδιδάσκετο. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία τῆς Δύσεως ἀρκεῖται νὰ ἐπαναλαμβάνῃ δοσα ἔγραψαν οἱ πατέρες τῆς Ἑκκλησίας καὶ δὲν προσθέτει τίποτε νέον. Ἡ θεολογία αὕτη παρουσιάσθη κατὰ τὴν Ἰδίαν περίοδον καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλ’ εἰς τὴν Δύσιν παρουσιάσθη μὲ τὴν χειροτέραν τῆς μορφήν. Οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως θεωροῦν ὅτι τὰ πάντα εἰς τὴν Ἑκκλησίαν ἔχουν καλῶς. Πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν πολλάκις μεταχειρίζονται οὐχὶ σοβαράς ἀποδείξεις, παραμελοῦν δὲ τὴν ιστορικὴν ἔξετασιν τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ πολὺ ὀλίγον μεταχειρίζονται τὴν ἀρκετά χρήσιμον ἀρχαίαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Ἐκτὸς τῆς σχολαστικῆς θεολογίας εἰς τὴν Δύσιν παρουσιάσθη καὶ ἡ λεγομένη μυστικὴ θεολογία. Οἱ διπάδοι τῆς ἐζήτουν νὰ ἐνωθοῦν μετά τοῦ Θεοῦ, ἀνυψούμενοι εἰς αὐτὸν μὲ τὴν σκέψιν των. Τότε μόνον ἐνόμιζον ὅτι θα ἥδυναντο νὰ ἐννοήσουν τὰ μυστήρια τοῦ κόσμου.

Διοίκησις. Εἰς τὴν παπικὴν Ἑκκλησίαν οἱ πάπαι εἶχον τὴν ἀπόλυτον ἔξουσίαν. Εἰς αὐτοὺς ὑπετάσσοντο οἱ Ἐπίσκοποι

καὶ πάντες οἱ κληρικοί. "Ολοὶ οὗτοι ὀφείλουν νὰ ἔκτελοῦν τυ-
φλῶς τὰς διαταγάς τοῦ πάπα, δὲν ἔχουν δὲ ἰδικήν των θέλησιν.

Λατρεία. Τὴν λατρείαν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας κανονί-
ζουν, δπως θεωροῦν καλὸν οἱ πάπαι. Γλώσσαν εἰς τὴν λατρείαν
μεταχειρίζονται τὴν Λατινικήν, ἥτις εἰς τοὺς πλείστους χρι-
στιανούς εἶναι ἄγνωστος. Οἱ περισσότεροι κληρικοὶ τελοῦν
τὰ μυστήρια καὶ τὰς ἄλλας τελετάς, ἀναγιγνώσκοντες τὰς εὐ-
χάς καὶ τοὺς ὅμνους ποὺ εἶναι γραμμένοι εἰς τὴν λατινικήν
γλώσσαν, χωρὶς νὰ τοὺς ἔννοοῦν.

Οἱ ναοὶ εἰς τὴν Δύσιν κτίζονται μεγαλοπρεπέστατοι, προ-
τιμᾶται δὲ ὁ ρύθμος τῆς Βασιλικῆς. Ἀπὸ τοῦ IA' αἰῶνος ἐδη-
μιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ὁ λεγόμενος **Ρωμανικὸς** ρύθμος, δστις
ἥτο Βασιλικὴ μὲ παραλλαγάς τινας, τῶν δποίων σπουδαιοτέρα
ἥτο ἡ προσθήκη ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ὑψηλῶν πύργων. Ἐδη-
μιουργήθη ἐπίσης εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ **Γοτθικὸς** ρύθμος. Οἱ
ναοὶ τοῦ ρύθμοῦ τούτου εἶναι πολὺ ὑψηλοί, ὅλαι δὲ αἱ κορυ-
φαὶ τῶν θόλων των καὶ τὰ ἀνώφλια τῶν θυρῶν καὶ παραθύ-
ρων καταλήγουν εἰς δξεῖταν γωνίαν. Οἱ ναοὶ εἰς τὴν Δύσιν κο-
σμοῦνται, ἔκτος ἀπὸ τὰς εἰκόνας, καὶ μὲ ἀγάλματα.

'Ο ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὔξηθη, δπως καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν
ἀγίων, διότι πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ἀγίων δὲν ἔχρειάζετο παρὰ
μόνον ἡ ἔγκρισις τούτου ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μου-
σική, ἥτις ἔρρυθμίσθη ἀπὸ τὸν Γρηγόριον τὸν Διάλογον, ἔφθα-
σεν εἰς ἀρκετὴν πρόοδον, εἰσήχθη δὲ εἰς τὴν λατρείαν καὶ ἡ
δργανικὴ μουσική.

Ηδη. Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως δὲν ἦσαν δπως
ἥρμοζεν εἰς τοὺς χριστιανούς. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἤννόουν τὰ
τελούμενα κατὰ τὴν λατρείαν, ἀφοῦ δὲν ἔγνωρίζον τὴν λατινι-
κὴν γλώσσαν. Διὰ τοῦτο ἡ λατρεία πολὺ ὀλίγον ἔβοήθει τὴν
δημιουργίαν καλῶν ἥθων. "Ολη ἡ εὐσέβειά των συνίστατο εἰς
τὴν τήρησιν διαφόρων ἔξωτερικῶν τύπων. Πολὺ ἔζημιώσε τὰ
ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἡ διδασκαλία τῆς παπικῆς
'Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἀξιομισθιῶν καὶ τῶν ἀφέσεων. Ἐνόμιζον
πολλοὶ ὅτι δὲν εἶχον πολλὴν ἀξίαν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις των,
ἀφοῦ ἥδύναντο νὰ ἔξαγοράσουν τοιαύτας διὰ μέσου τῆς 'Ἐκ-
κλησίας ἐκ τῶν ἀξιομισθιῶν (§ 26).

Μοναχικὸς βίος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν εἰς τὴν Δύσιν ηὑξήθη πολύ. Ἡ κυριωτέρα ἀσχολία των ἦτο ἡ ὑπεράσπισις καὶ ἡ ἔξαπλωσις τῆς πατικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ μοναχοὶ εἰς τὴν Δύσιν ἀπετέλουν τὰ λεγόμενα μοναχικὰ τάγματα. Κάθε τάγμα ἀπετέλει ἔν ἡ περισσότερα μοναστήρια καὶ εἶχεν ὀρισμένον σκοπόν. Τὰ σπουδαιότερα τάγματα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦσαν τῶν Δομινικανῶν καὶ τῶν Φραγκισκανῶν. Τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν ἴδρυτὴς ἦτο ὁ Ἰσπανὸς Δομίνικος (1170), σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ἦτο ἡ διόρθωσις τῶν αἱρετικῶν. Τοῦ δὲ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν ἴδρυτὴς ἦτο ὁ ἐξ Ἀσσίζης τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας Φραγκίσκος (1182), σκοπός του δὲ ἡ διδασκαλία εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς μετανοίας. Οἱ σκοποὶ τῶν μοναχῶν τούτων ἀπῆτουν καλὴν μόρφωσιν.

ΓΙΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

οτέοι

διετής

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ (1453-1940)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

37. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ.

Η Ορθόδοξος Εκκλησία μετά τὸ σχίσμα ἀπετελεῖτο, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ ἀπὸ τὰς ἀνεξαρτήτους Εκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τῆς Γεωργίας. Εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὑπῆγετο καὶ ἡ Εκκλησία τῆς Ρωσίας. "Ολαι δμωας αἱ χῶραι τῶν Πατριαρχείων, πλὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ, ἀπὸ τοῦ 7ου αἰώνος ἀπώλεσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν υποταχθεῖσαι εἰς λαοὺς μωαμεθανικούς. Φυσικά εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ταῦτα πᾶσα πρόοδος ἀνεκόπη, τὴν δὲ Ορθόδοξον Εκκλησίαν ἀντιπροσωπεύει τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Συνεπῶς ἡ διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρακμὴ καὶ ἔξασθένησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, παρασύρει δλόκληρον τὴν Ορθόδοξον Εκκλησίαν. Καὶ δμωας ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἔχαφανισθῇ ἡ Εκκλησία, ἡ δοποία διετήρησε καθαρὸν καὶ ἀνόθευτον τὴν διδασκαλίαν τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ του.

Ο Μωάμεθ δ 2ος μετά τὴν κατάκτησιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀντελήφθη, δτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διοικήσῃ χριστιανοὺς ἔφαρμόζων τοὺς μουσουλμανικοὺς νόμους. Ἀντελήφθη ἐπίσης, δτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς κάμη διὰ τῆς βίας μωαμεθανούς, διότι ἡ θὰ εἶχε διαρκῶς ταραχάς ἡ θὰ ἡρημῶντο τὸ κράτος του, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι χριστιανοὶ θὰ ἔξεπατρίζοντο. Ἐφοβεῖτο τέλος μήπως οἱ χριστιανοὶ πιεζόμενοι ὑποτα-

χθοῦν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν πάπαν, ὅπότε οὕτος ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς βοηθήσῃ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. 'Ο μόνος λοιπὸν τρόπος διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν κυριαρχίαν του, ἦτο νὰ δῶσῃ εἰς τοὺς χριστιανούς θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐν εἴδος αὐτοδιοικήσεως.

Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μωάμεθ διέταξε τοὺς χριστιανούς νὰ ἑκλέξουν Πατριάρχην. Οἱ ἔκ τῆς σφαγῆς σωθέντες κληρικοὶ καὶ προύχοντες λαϊκοὶ συνήθον καὶ ἔξέλεξαν Πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον δομασθέντα μετὰ τὴν χειροτονίαν του Γεννάδιον. 'Ο Μωάμεθ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀπένειμε πολλὰς τιμὰς εἰς τὸν χριστιανὸν Πατριάρχην. "Οταν τὸν ἐπεσκέφθη εἰς τὰ ἀνάκτορά του, τὸν ἐνέδυσε μὲ λαμπρὸν ἐπενδύτην, τοῦ ἐνεχείρισε χρυσῆν ράβδον, ὡς σημεῖον τῆς ἔξουσίας του ἐπὶ τῶν χριστιανῶν, τοῦ ἐδώρησε δὲ καὶ ἵππον βασιλικὰ ἐστολισμένον καὶ ὁ ἴδιος τὸν ἔβοήθησεν, ἵνα ἀναβῇ ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν του. "Επειτα ἔξέδωκε βεράτιον (διάταγμα), διὰ τοῦ διοίου κατέστησε τὸν Πατριάρχην ἐθνάρχην ὅλων τῶν χριστιανῶν, ἥτοι Ἐλλήνων, Ἀλβανῶν, Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ἀρμενίων. Σύμφωνα μὲ τὸ βεράτιον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διετήρησε πολλὰ προνόμια. Διοικεῖ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια· δικάζει καὶ φορολογεῖ τοὺς κληρικούς καὶ ὅλους τοὺς χριστιανούς. Οἱ χριστιανοὶ διετήρουν τοὺς ναούς των καὶ τὰς περιουσίας των καὶ δύνανται νὰ λατρεύσουν τὸν Θεόν των ἐλευθέρως.

Δυστυχῶς δ σεβασμὸς εἰς τὰ προνόμια ταῦτα ἔξηρτῶντο ἀπὸ τὴν καλὴν θέλησιν τῶν κατακτητῶν. Καλὴ θέλησις δύμως δὲν ὑπῆρχε. Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ἡ Ἐκκλησία ἤρχισε νὰ καταδιώκεται, δπως καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν διωγμῶν τῆς. Οἱ χριστιανοὶ πιέζονται φοβερά, διὰ νὰ γίνουν μουσουλμάνοι. Λεηλασίαι, αἰχμαλωσίαι καὶ σφαγαὶ ἐνεργοῦνται εἰς διαφόρους χριστιανικὰς πόλεις. Πολλοὶ χριστιανοὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον, διὰ νὰ μὴ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστόν. "Άλλοι ἡναγκάζοντο νὰ ἀλλαξιοπιστήσουν, διὰ νὰ μὴ φονευθοῦν. Οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ τῶν χριστιανῶν κρημνίζονται ἢ γίνονται τζαμιά. Εἰς τοὺς δλιγίστους μείναντας ναούς ἀπηγορεύθησαν οἱ κώδωνες, ἡ πολυτέλεια καὶ

κάθε μεγαλοπρέπεια είς τὴν λατρείαν. Οἱ σουλτᾶνοι αύθαιρέτως ἀναβιβάζουν καὶ καταβιβάζουν τοὺς Πατριάρχας καὶ ἀπαιτοῦν νὰ τοὺς δίδουν πλούσια δῶρα (πεσκέσια).

‘Η ἀθλία αὕτη κατάστασις ἔξηκολούθησε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνος. Τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Εὐρώπης ἥρχισαν τώρα πλέον νὰ προοδεύουν, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι χάνουν τὴν στρατιωτικήν των ἀξιῶν. Δὲν τολμοῦν τώρα νὰ συνεχίσουν τὰς πιέσεις, διότι φοβοῦνται τοὺς χριστιανοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ πρὸ πάντων τῆς Ὀρθοδόξου Ρωσίας. Ἐκτὸς τούτου τώρα πρέπει νὰ συνεννοοῦνται μὲ τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης· πρέπει νὰ ἔχουν διπλωματίαν. Δὲν ἔχουν δῆμος ἰδιούς των μορφωμένους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴν καὶ προσλαμβάνουν “Ελληνας. Οἱ “Ελληνες οὗτοι ἐλέγοντο Φαναριῶται, διότι κατώκουν εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φανάριον. Οἱ Φαναριῶται διωρίζοντο γραμματεῖς, διερμηνεῖς, ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας ἐμπιστευτικὰς θέσεις, δύνανται δὲ τώρα νὰ προστατεύουν τοὺς ἀδικουμένους χριστιανούς.

‘Η βελτίωσις τῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν ἐσταμάτησεν, δταν ἥρχισαν τὰς ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν κατακτητῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν των καὶ πρὸ πάντων, δταν ἔγινεν ἡ ‘Ελληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1821. Οἱ Τοῦρκοι τότε ἐνήργησαν φοβεράς σφαγάς. ‘Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ 5ος ἐκρεμάσθη· πλήθος κληρικῶν ἀπεκεφαλίσθη· τὸ χριστιανικὸν αἷμα ἀφθονώτατα ἐπότισε τὸ ίερὸν δένδρον τῆς ἐλευθερίας τῶν χριστιανῶν.

‘Η ἀγριότης αὕτη ἔξηγειρε τὰ πλεῖστα τῶν πεπολιτισμένων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. ‘Η Ρωσία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τῶν χριστιανῶν. “Ἐν μέρος τῆς ‘Ελλάδος ἡλευθερώθη, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Μαυροβούνιοι ἀποκτοῦν κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνεξαρτησίαν. Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον τοῦ 1856 δ σουλτᾶνος ἔξέδωκε τὸ περίφημον Χάτι χουμαγιούν, διὰ τοῦ δοποίου ἐδόθησαν τινὰ πολιτικὰ δικαιώματα εἰς δλους τοὺς ὑπ’ αὐτὸν χριστιανούς. ‘Αλλὰ μετά τινα ἔτη νέαι σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι ἐπέφερον τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878. Τότε εἰς τὴν ἐλευθέραν ‘Ελλάδα προσετέθησαν μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου καὶ ἐδόθη

πλήρης ἐλευθερία εἰς τοὺς Σέρβους, Ρουμάνους, Βουλγάρους καὶ Μαυροβουνίους. Οἱ Τούρκοι ύπεσχέθησαν πάλιν νὰ σεβασθοῦν τὴν θρησκείαν, τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν.

'Αλλ' αἱ ὑποσχέσεις τῶν Τούρκων καὶ πάλιν δὲν ἔτηρήθησαν. Διὰ τοῦτο τὰ Βαλκανικὰ κράτη Ἑλλάς, Σερβία, Βουλγαρία καὶ Μουροβούνιον συμμαχήσαντα τῷ 1912 - 13 καὶ νικηφόρως πολεμήσαντα τοὺς Τούρκους, ἀπέδωκαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς ὑπολοίπους ὑποδούλους χριστιανούς. Τέλος τῷ 1922 πάντες οἱ ὄρθδοξοι χριστιανοὶ τῆς Τουρκίας Ἕλληνες κατὰ τὸ πλεῖστον ὅντες, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ἐλεύθερα κράτη τῶν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παρέμεινε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον μὲ δλίγας χιλιάδας χριστιανῶν, οἱ ὄποιοι ἦσαν ὑπήκοοι Τούρκοι. Τοιουτορόπως ἀπὸ τοῦ 1922 ἡ Ὁρθόδοξος Ἔκκλησία ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ ἐλευθέρους πλέον χριστιανούς, οἱ ὄποιοι συγκροτοῦν πολλὰς αὐτοκεφάλους Ἔκκλησίας.

38. NEOMARTYΡΕΣ.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ μωαμεθανοὶ ἔζήτουν νὰ ἔξοντάσουν τοὺς χριστιανούς, ἄλλοι μὲν ἐπιδιώκοντες ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ ἄλλοι ἀπὸ φανατισμόν, νομίζοντες ὅτι ἔδεικνυν οὕτω τὴν πίστιν των εἰς τὸν Μωάμεθ. Πολλάκις ὀδήγουν τοὺς χριστιανούς, ὡς ὑβριστὰς δῆθεν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἐνώπιον τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων, ἐκεῖ δὲ τοὺς ἐπίεζον ν' ἀρνηθοῦν τὸν Χριστὸν καὶ νὰ ἀσπασθοῦν τὸν μωαμεθανισμόν. Οἱ χριστιανοὶ ἤρνοῦντο νὰ πράξουν τοῦτο καὶ διὰ τοῦτο ὑφίσταντο σκληρὰ μαρτύρια καὶ ἔθανατώνυτο, ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν.

'Οἱ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων τούτων, τοὺς δποίους ἡ Ἔκκλησία ὀνομάζει νεομάρτυρας, εἰναι μέγας, ἀλλ' δλίγοι ἐκ τούτων εἰναι γνωστοί. Οἱ χριστιανοὶ συνέλεγον τὰ λειψάνα τῶν νεομαρτύρων ἡ ἡγόραζσαν ταῦτα ἀπὸ τοὺς βασανιστάς, ἀντὶ μεγάλης ἀμοιβῆς, τὰ ἐφύλασσον κρυφίως καὶ τὰ ἐτίμων ὅπως τοὺς

άγιους. ’Αλλ’ ή ’Εκκλησία ἐλαχίστους ἐκ τούτων ἀνεκήρυττεν ἐπισήμως μάρτυρας, διότι ἐφοβεῖτο τὴν ὄργην τῶν κατακτητῶν. Διὰ τοῦτο ή τιμὴ τῶν νεομαρτύρων παρέμεινε τοπική.

’Εκ τῶν νεομαρτύρων ἀναφέρομεν τοὺς ἔξης :

α) Ἡ ὁσία Φιλοθέη.

’Η νεομάρτυρας αὕτη κατήγετο ἀπὸ ἀρχοντικήν ’Αθηναϊκήν οἰκογένειαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς (1539) ἔγινε μοναχὴ καὶ ἴσθυσε γυναικεῖον μοναστήριον, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὑρίσκεται ἡ ’Αρχιεπισκοπὴ ’Αθηνῶν. Αἱ μοναχαὶ, τῶν διποίων ὁ ἀριθμὸς τάχιστα ἀνήλθεν εἰς 200, μὲ τὰ χειροτεχνήματά των διετρέφοντο καὶ αὐταὶ καὶ συνετήρουν ζενῶνα, νοσοκομεῖον καὶ γυναικεῖον σχολείον. ’Επειδὴ ή Φιλοθέη ἐπροστάτευε πάντα καταδιωκόμενον ύπό τῶν Τούρκων καὶ ἐθεωρήθη ύπ’ αὐτῶν ἐπικινδυνος ή ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἐπιρροή τῆς, λόγῳ τῆς φιλανθρωπικῆς δράσεώς της, συνελήφθη καὶ ὑπεβλήθη εἰς πολλὰ μαρτύρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν 19ην Φεβρουαρίου 1589 ἀπέθανεν.

β) Ἀναστάσιος ὁ Ναυπλιεύς.

Οὗτος διεκρίθη ὡς ζωγράφος καὶ ἔξησκει τὴν τέχνην του εἰς τὴν πατρίδα του Ναύπλιον καὶ εἰς τὴν λοιπὴν τότε τουρκοκρατουμένην ’Ελλάδα. ’Εκήρυττε συνάμα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μὲ θάρρος καὶ κατέκρινε τὰ κακουργήματα τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ Ναύπλιον. Διὰ τοῦτο συνελήφθη ύπ’ αὐτῶν καὶ κατεδιάσθη εἰς θάνατον. “Οταν ἔξῆλθεν ὁ Ἀναστάσιος ἀπὸ τὸ κρατητήριον, οἱ Τούρκοι ἐπέπεσον ἐναντίον του μὲ ξύλα, ξίφη καὶ μαχαίρας καὶ τὸν κατεκομμάτιασαν (1 Φεβρουαρίου 1655). ’Η Ἐκκλησία ἀργότερον τὸν κατέταξε μεταξὺ τῶν νεομαρτύρων, ή δὲ μνήμη του πανηγυρίζεται μεγαλοπρεπέστατα εἰς τὸ Ναύπλιον.

γ) Κοσμᾶς ὁ Αίτωλός.

’Εγεννήθη τῷ 1714 εἰς τὸ χωρίον Μεγάλο Δένδρο τῆς Αίτωλίας, ἐσπούδασεν εἰς τὴν ἐν ’Αγίῳ ”Ορει ’Αθωνιάδα σχολὴν

καὶ ἔγινε μοναχός. Κατόπιν μεταβάς εἰς τὴν Κων/λιν ἔλαβε τὴν ἄδειαν τοῦ Πατριαρχείου νὰ κηρύξῃ. Τότε περιήλθε τὰς νήσους τοῦ Αιγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους, τὴν Μακεδονίαν, "Ηπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Στερεάν Ἑλλάδα, κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν εὐγλωτίαν, ἵδρυσε δὲ καὶ πολλὰ σχολεῖα. Τόσον πολὺ τὸν ἔξετίμων, ὥστε εἰς ὅποιον μέρος ἐδίδασκεν, ἐκάρφωνον ξύλινον σταυρόν, παραμένοντα ἐκεῖ ὡς σημεῖον τῆς διαβάσεως του. Πολλοὶ ἐκ τῶν σταυρῶν τούτων διατηροῦνται μέχρι σήμερον. Οἱ Ἐβραῖοι τῆς Ἡπείρου μὲ διαφόρους συκοφαντίας ἐπέτυχον νὰ συλληφθῇ δ Κοσμᾶς καὶ νὰ θανατωθῇ εἰς τὸ χωρίον Μουζακιά, παρὰ τὴν Αύλωνα. "Οταν οἱ δῆμοι ὠδηγησαν αὐτὸν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως καὶ τοῦ ἀνήγγειλαν τὴν καταδίκην, δ Κοσμᾶς ἐπανέλαβε τὸ ρήτορν τοῦ Δαβίδ «διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἐξίγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν» καὶ μὲ χριστιανικὴν καρτερίαν ὑπέστη τὸ μαρτύριον τὴν 24ην Αύγουστου 1779. 'Ο Κοσμᾶς ὁ Αιτωλὸς ὑπῆρξε πράγματι μέγας ἐθναπόστολος, διότι διέσωσε τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν "Ηπειρον ἀπὸ τὸν ἔξισταμισμὸν καὶ μετέδωσεν εἰς τὸ ύπόδουλον Ἐλληνικὸν ἔθνος τὴν ἐλληνικὴν χριστιανικὴν παιδείαν.

---

39. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ ΘΡΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Μετὰ τὴν ὅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Τούρκοι ἔκλεισαν πάντα σχεδόν τὰ σχολεῖα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ λόγιοι χριστιανοὶ ποὺ διεσώθησαν ἀπὸ τὴν σφαγήν, ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα συνετέλεσαν ὅχι ὀλίγον εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς Δύσεως. 'Επομένως εἰς τὴν Ἀνατολὴν πᾶσα κίνησις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν ἀνεκόπη. 'Η Ρωσία ἤδυνατο νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐκεῖ ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶχεν ἀκόμη πλήρως ὁργανωθῆ. 'Η ἐκκλησία ὅμως ἀγωνίζεται, ἵνα μὴ τελείωσε ἀφανισθῇ ἡ μόρφωσις τῶν ύποδούλων χριστιανῶν. Σχολεῖα γίνονται τώρα τὰ μοναστήρια, οἱ ναοὶ καὶ αἱ οἰκίαι τῶν κληρικῶν, διδάσκα-

λοι δὲ οἱ κληρικοί. Μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τῶν οἱ κληρικοὶ συναθροίζουν τὰ χριστιανόπαιδα καὶ μὲ τὸ θαμπόν φῶς τοῦ κανθηλιού, τὰ μανθάνουν νὰ διαβάζουν, νὰ ἀγαποῦν τὴν πίστιν τῶν καὶ νὰ μισοῦν τὴν τυραννίαν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 18ου αἰώνος. Μὲ ὅλην ὅμως τὴν δυστυχίαν αὐτὴν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δὲν ἔλειψαν περίφημοι θεολόγοι, οἱ ὅποιοι μὲ τὸ κήρυγμά των καὶ μὲ τὰ βιβλία τῶν διετήρουν τὴν εύσέβειαν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν τῶν χριστιανῶν καὶ ἐματαίων τὰς προσπαθείας τῶν Τούρκων, δπως τοὺς ἑισιλαμίσουν.

Ἄπο τὸ 18ον αἰώνα, δτε ἥρχισαν νὰ λάμπουν μεταξὺ τῶν ὑποδούλων αἱ πρῶται ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς τῆς ἐλευθερίας, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία καλλιεργεῖται μὲ πόθον καὶ μὲ ζωήν, διότι τώρα ὁ κατακτητὴς δὲν ἔχει γεῖται μὲ πόθον καὶ μὲ ζωήν, διότι τώρα ὁ κατακτητὴς δὲν ἔχει γράφονται, εἰς τὰς ὅποιας διακεκριμένοι θεολόγοι ἔδιδαξαν καὶ διδάσκουσιν, ἄφθονα δὲ συγγράμματα γράφονται, εἰς τὰς ὅποια δλοι οἱ κλάδοι τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ἀναπτύσσονται. Τοιαῦται θεολογικαὶ σχολαὶ ἡσαν τῆς Χάλκης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ Βελιγραδίου, τοῦ Βουκουρεστίου καὶ αἱ θεολογικαὶ ἀκαδημίαι τῆς Ρωσίας.

Ἐκ τῶν θεολόγων τῆς τετάρτης περιόδου ἀναφέρομεν τοὺς σπουδαιοτέρους.

1. Μελέτιος ὁ Πηγᾶς.

Οὗτος ἐγεννήθη τῷ 1549 εἰς Χάνδακα τῆς Κρήτης. Ἡ Κρήτη κατείχετο τότε ἀπὸ τοὺς Ἐνετούς, ὃ δὲ Χάνδαξ τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, ἢτο ἡ πρωτεύουσα τῆς Κρήτης. Σπουδάσας φιλοσοφίαν εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἔγινε διευθυντὴς τοῦ ἐκεῖ ἐλληνικοῦ σχολείου. Πολὺ ταχέως ἡ φήμη του διεδόθη καὶ πέραν τῆς Κρήτης. Τῷ 1590 ἔγινε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. Ὁ Μελέτιος είργασθη ἐκεῖ πολὺ διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἴδρυσε πολλὰ σχολεῖα. Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἔγραψεν ἐναντίον τῆς παπικῆς ἐκκλησίας.

2. Κύριλλος ὁ Σος ὁ Λούκαρης.

'Ο Κύριλλος ἦτο ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων 'Ελλήνων 'Ιεραρχῶν τῶν μετὰ τὴν ἀλωσιν χρόνων. 'Εγεννήθη εἰς Χάνδακα τῆς Κρήτης τῷ 1572. 'Εσπούδασεν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ κατόπιν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παδούης τὴν φιλοσοφίαν. 'Ησχολήθη ὡσαύτως εἰς τὴν μελέτην τῆς 'Αγίας Γραφῆς καὶ ἐν γένει τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. 'Ο συμπολίτης του Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐκτιμήσας τὴν μόρφωσιν καὶ τὸ θάρρος τοῦ ἀνδρός, ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν νὰ προστατεύσῃ τὴν 'Ορθοδοξίαν κατά τοῦ Παπισμοῦ ἐνεργοῦντος προσηλυτισμὸν ἰδίως μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Ρωσίας. 'Ο Κύριλλος ἐπὶ πενταετίαν ἐργασθεὶς ἀποτελεσματικώτατα διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον, τῷ 1601 ἐπέστρεψεν ἐκ Ρωσίας εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν, ὅπου διέδεχθη τὸν ἀποθανόντα Πατριάρχην Μελέτιον. 'Ο Κύριλλος μὲ μέγιν ζῆλον ἡγωνίσθη, ἵνα ματαιώσῃ τὰς ἐνεργείας τῆς παπικῆς 'Εκκλησίας, δπως προσηλυτίσῃ τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς εἰς τὸν Παπισμόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπεσκέφθη προσωπικῶς πλὴν τῆς Ρωσίας, τὴν Βλαχίαν, τὰ 'Ιεροσόλυμα καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔστειλε δὲ πλῆθος ἐπιστολῶν συνιστῶν τὴν ἐμμονὴν εἰς τὴν ὁρθόδοξον πίστιν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1620 ἔξελέγη Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εύρισκετο τότε εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. 'Ἐκινδύνευεν ἡ 'Ορθοδοξία τῶν χριστιανῶν ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς παπικούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς διαμαρτυρουμένους. 'Ἐνήργουν καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι, διὰ νὰ προσελκύσουν τοὺς ὀρθοδόξους εἰς τὴν 'Εκκλησίαν των. 'Ο Κύριλλος τότε ἥλθεν εἰς φιλικάς σχέσεις μὲ τοὺς διαμαρτυρομένους νομίζων, δτι τοῦτο θὰ ὠφέλει εἰς τὸν ἄγωνά του κατὰ τοῦ Παπισμοῦ. Πραγματικῶς καὶ μὲ τὸ μέσον αὐτὸ δ μέγας οὗτος Πατριάρχης ἐπέτυχε νὰ ἀνακόψῃ τὸ ἔργον τοῦ παπικοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῶν 'Ιησουΐτῶν, τὸ δπεῖον ἐνήργει τὸν προσηλυτισμὸν τῶν ὁρθοδόξων*.

Οἱ 'Ιησουΐται δμως μὲ διαφόρους συκοφαντίας ἐπέτυχον

* Περὶ τοῦ τάγματος τῶν 'Ιησουΐτῶν θὰ μάθωμεν εἰς τὴν § 49.

πεντάκις νὰ τὸν ἔκδιώξουν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀλλ' ὁ Κύριλλος κατώρθωνε νὰ ἔκμηδενίζῃ τὰς ἐνεργείας τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ νὰ ἐπανέρχεται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον. Τὴν πέμπτην δικαιοφοράν (1637) ἐπέτυχον οἱ ἔχθροι του τὴν σύλληψίν του ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς προετοιμάζοντος ἐπανάστασιν τῶν Ἐλλήνων. Ἐφυλακίσθη εἰς ἐν φρούριον τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου, ἐκεῖθεν δὲ (1638) οἱ γενίτσαροι ἐπεβίβασαν αὐτὸν εἰς μίαν λέμβον, ὅπου τὸν ἐστραγγάλισαν γονυπετῇ προσευχόμενον καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν.

3. Μητροφάνης Κριτόπουλος.

Ο Μητροφάνης ἐγεννήθη τὸ 1589 εἰς τὴν Βέρροιαν, ἐσπούδασε δὲ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὀξφόρδης τῆς Ἀγγλίας. Κατόπιν ἐπεσκέφθη τὴν Γερμανίαν καὶ Ἐλβετίαν, ὅπου ἐγνωρίσθη μὲ διακεκριμένους θεολόγους, οἱ δόποιοι τὸν ἐτίμων πολὺ διὰ τὴν σοφίαν του. Τὸ ἔτος 1630 μετέβη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἴδρυσε σπουδαίαν βιβλιοθήκην, τῷ δὲ 1636 ἔγινε Πατριάρχης αὐτῆς. Ο Μητροφάνης ἔγραψε πολλὰ θεολογικὰ βιβλία, ἀπὸ τὰ δόποια τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ «Ὀμολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας».

4. Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων.

Ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1641 εἰς Ἀράχωβαν τῶν Καλαβρύτων. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κειμένην πλησίον τῆς Κορίνθου, τὴν εύρεταιν δὲ μόρφωσίν του ἀπέκτησεν ἐκ τῶν Ἰδαιτέρων του μελετῶν. Γενόμενος κληρικός προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πατριαρχείου τῶν Ἱεροσολύμων. Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην εύρισκομενος ἀπέκτησε μεγάλην φήμην, διὰ τὴν μόρφωσίν του καὶ τὸν ἐνθεον ζῆλόν του, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1669 ἐξελέγη Πατριάρχης Ἱεροσολύμων.

Ἐπὶ Δοθισέου οἱ Λατῖνοι ἔζήτουν νὰ γίνουν κύριοι τῶν προσκυνημάτων τῶν Ἱεροσολύμων. Ο Δοσίθεος μεταβάς εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἔνθα εύρισκετο δ σουλτάνος Μεχμέτ ὁ 4ος, ἐπεισεν αὐτὸν νὰ ἔκδωσῃ διάταγμα, διὰ τοῦ δόποίου ἀνεγνώριζεν ως κυρίους τῶν προσκυνημάτων τοὺς Ἐλληνας. Δυ-

στυχῶς ἐπέτυχον ἀργότερα οἱ Λατῖνοι (1689) νὰ τοὺς παραχωρηθῇ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἡ κυριότης τμημάτων τινῶν τῶν Ἀγίων τόπων καὶ τὸ δικαίωμα νὰ λειτουργοῦν ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Τάφου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Βηθλεέμ σπηλαίου τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος. 'Ο Δοσίθεος ἔγραψε πολλὰ θεολογικὰ βιβλία, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαῖον καὶ χρησιμώτατον ἔγινεν ἡ «'Ιστορία τῶν ἐν Ιεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων».

5. Μελέτιος, Μητροπολίτης Ἀθηνῶν.

'Ο σοφὸς οὗτος Ἱεράρχης γεννηθεὶς τὸ 1661 κατήγετο ἐξ Ἰωαννίνων, ἐσπούδασε δὲ εἰς Παταβίον τῆς Ἰταλίας ἵστρικὴν καὶ φιλοσοφίαν. "Οταν ἐτελείωσε τὰς σπουδάς του, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ διωρίσθη σχολάρχης. Εἰς ἡλικίαν 31 ἐτῶν ἔγινε Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης. 'Επειδὴ ἔθεωρήθη συνένοχος ἐπαναστατικοῦ κινήματος καὶ κατεζητεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων (1696), ἐκρύβη ἐπὶ δύο ἔτη εἰς τὴν πατρίδα του, ἐκεῖθεν δὲ ἀμνηστευθεὶς μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τῷ 1701 ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς ἔξαρχος εἰς τὴν Πελοπόννησον, κατόπιν δὲ (1703) ἔγινε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του (1714).

'Ο Μελέτιος ἔγραψε γεωγραφίαν, ἐκκλ. Ἰστορίαν, ρητορικήν, διδαχάς, περὶ ἀστρονομίας καὶ πολλάς ἐπιστολάς.

6. Ἡλίας Μηνιάτης.

'Ο Ἡλίας Μηνιάτης ἐγεννήθη εἰς Κεφαλληνίαν τῷ 1669. 'Εκ παιδικῆς ἡλικίας κατέδειξε τὰ διανοητικά του προτερήματα καὶ διὰ τοῦτο δεκαετής μόλις ἐστάλη, ἵνα μορφωθῇ εἰς τὴν Βενετίαν. 'Αφοῦ ἐτελείωσε τὰς σπουδάς του, ἐδίδαξεν ὡς καθηγητής εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κέρκυραν, εἰς δὲ τὰ τακτικά κυρύγματά του εἰς τοὺς ναούς, ἀπέδειξε τὴν ἔξαρτον εὐγλωττίαν του καὶ τὰς πολλὰς γνώσεις του. 'Εκλήθη κατόπιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπὶ ἀρκετά ἔτη ἦτο διδάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς καὶ Ἱεροκήρυξ. Τῷ 1711 ἐγένετο ἐπίσκοπος Καλαβρύτων καὶ διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ τρία ἔτη, ἀποθανὼν μόλις 45 ἐτῶν (1714). Αἱ διασωθεῖσαι

δμιλίαι του είναι ύποδειγματα ρητορικής δυνάμεως, ζωηρᾶς φαντασίας καὶ πειθοῦς.

7. Εύγενιος ὁ Βούλγαρις.

'Ο Εύγενιος ὁ Βούλγαρις ἐγεννήθη εἰς τὴν Κέρκυραν τῷ 1717. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παδούης θεολογίαν, φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικά. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κέρκυραν ἔχειροτονήθη διάκονος τῷ 1738. 'Ο Βούλγαρις διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθυντής τῶν σχολῶν Ἰωαννίνων, "Αθωνος καὶ τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Η αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνη ἡ Β', πληροφορηθεῖσα περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς πολυμαθείας του, τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὴν Ρωσίαν, ἔνθα τῷ 1776 ἔχειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος Σλαβωνίας καὶ Χερσῶνος καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 1806.

'Ο Βούλγαρις ἦτο πολυμαθέστατος καὶ πολύγλωσσος. Ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικήν, τὴν λατινικήν, τὴν γερμανικήν, τὴν ιταλικήν, τὴν γαλλικήν, τὴν ἑβραϊκήν, τὴν τουρκικήν, τὴν ἀραβικήν καὶ τὴν ρωσικήν γλώσσαν. Ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, μεταξὺ τῶν ὃποιῶν διακρίνονται ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ιστορία τοῦ πρώτου αἰῶνος» καὶ τὸ «Θεολογικὸν σύνταγμα».

8. Νικηφόρος Θεοτόκης.

'Ο Νικηφόρος ἐγεννήθη εἰς Κέρκυραν τῷ 1736, ἐσπούδασε δὲ φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικά εἰς Βολωνίαν καὶ Πατάβιον τῆς Ἰταλίας. Ἀσχοληθεὶς κατόπιν εἰς θεολογικάς μελέτας ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων θεολόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κέρκυραν ἔδιδασκε τὰ ἑλληνικά γράμματα καὶ ἀπὸ τοῦ 1762 ἔχειροτονήθη ἱερομόναχος καὶ ἤρχισε νὰ κηρύττῃ τὸν θεῖον λόγον, τάχιστα δὲ ἡ φήμη του διεδόθη εἰς δόλοκληρον τὸν Ἐλληνισμόν. Τὸ 1799 ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἔχειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος Σλαβωνίας καὶ Χερσῶνος, διαδεχθεὶς τοῦτον.

'Ο Θεοτόκης ἔγραψε διάφορα βιβλία θεολογικά, φυσικά καὶ μαθηματικά. Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμά του είναι τὰ «Κυριακοδόμια». Τοῦτο περιέχει ἔρμηνείαν καὶ δμιλίας ἐπὶ

τῶν Εὐαγγελίων καὶ Ἀποστόλων τῶν ἀναγινωσκομένων εἰς πάσας τὰς Κυριακάς τοῦ ἔτους.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος σπουδαῖοι θεολόγοι ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν δοποίων θὰ μάθωμεν κατωτέρω εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

**40. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Δ΄ ΠΕΡΙΟΔΟΝ. ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.**

Διοίκησις. Μολονότι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔζησεν εἰς τοιαύτην δυστυχίαν, διετήρησε τὴν ἐσωτερικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς καὶ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως τῆς. Κυβερνᾶται ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκ τούτων μείζονα αὐθεντίαν ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶχεν δὲ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, χάρις εἰς τὸ πρωτεῖον τιμῆς, τὸ δοποῖον ἀπεδίδετο εἰς αὐτὸν, ὡς προϊστάμενον τῆς σπουδαιοτέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνάμα, διότι διὰ μέσου τούτου δουλτάνος ἥρχετο εἰς σχέσιν μὲ τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα.

Σύμφωνα μὲ τὰ προνόμια, τὰ δοποῖα ἔλαβεν δὲ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, διώκει τὴν Ἐκκλησίαν συνεργαζόμενος μὲ σύνοδον, εἰς τὴν δοποίαν ἔλαμβανον μέρος καὶ μερικοὶ λαϊκοὶ ἔχοντες ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. Μεταξὺ τῶν λαϊκῶν ᾧτο δὲ μέγας λογοθέτης, δστις ἔχρησίμευεν ὡς διερμηνεὺς μεταξὺ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ σουλτάνου. Ἡ σύνοδος ἀπετελεῖτο συνήθως ἀπὸ ἀρχιερεῖς τῶν πλησίον ἐπαρχιῶν καὶ ἀρχιερεῖς προσωρινῶς μένοντας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ σύνοδος αὕτη ἔξελεγε καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ Ἐκκλησία διώκειτο, δπως καὶ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον. Ἡ διοίκησις αὕτη ἔξηκολούθησε μὲ ἔλαχίστας μεταβολάς μέχρι τοῦ 1856, δτε ἔξεδόθη τὸ περίφημον Χάτι Χουμαγιούν (διάταγμα), τὸ δοποῖον ἐτροποποίησε τὰ πρόνομια τοῦ Πατριαρχείου.

Μετὰ τὸ Χάτι Χουμαγιούν ἔγινε συνέλευσις δλων τῶν ἀν-

τιπροσώπων τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Ἡ συνέλευσις αὕτη συνέταξε νέον κανονισμὸν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοῦτον διοικοῦν τὴν Ἐκκλησίαν δύο Σώματα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου. Τὸ ἐν Σῷμα, λεγόμενον σύνοδος, ἀπετελεῖτο ἀπὸ 12 ἀρχιερεῖς, (συνοδικούς), τὸ δὲ ἄλλο Σῷμα, λεγόμενον μικτὸν Συμβούλιον, ἀπετελεῖτο ἀπὸ 4 συνοδικοὺς καὶ ἀπὸ 8 προκρίτους λαϊκούς. Ἔργον τῆς συνόδου ἦτο νὰ ἀποφασίζῃ διὰ τὰ ἔκκλησιαστικὰ ζητήματα, τοῦ δὲ μικτοῦ συμβουλίου νὰ ἀποφασίζῃ περὶ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ διαχειρίζεται τὰς περιουσίας τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν. Τὸ μικτὸν συμβούλιον δὲν ὑφίσταται σήμερον, διότι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἡ ἔδρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν εἶναι ἐλάχιστος.

Λατρεία. Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν μετὰ τὴν ἀλωσιν ἀπώλεσε τὴν μεγαλοπρέπειάν της. Οἱ καλλιτεχνικῶτατοι ναοὶ κατεστράφησαν ἢ ἔγιναν τζαμιά, παρέμειναν δὲ εἰς τοὺς χριστιανοὺς οἱ ἡμικατεστραμμένοι καὶ ἄνευ στολισμάτων. Οἱ πιστοὶ ἐκαλοῦντο εἰς τοὺς ναούς, ούχι διὰ κωδώνων, ἀλλὰ διὰ σημάντρων ἐκ μετάλλου ἢ ἥρλου καὶ διὰ τῆς φωνῆς τῶν κρατῶν. Ἡ λατρεία ἐτελεῖτο συνήθως τὴν νύκτα, ἄνευ πομπῶν καὶ λιτανειῶν, τὸ δὲ κήρυγμα ἦτο σπανιώτατον. Ἡ ζωγραφικὴ τέλος καὶ ἡ μουσικὴ παρημελήθησαν.

Ἡ πτωχεία αὕτη τῆς λατρείας ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνος. Ἀπὸ τοῦ αἰώνος τούτου ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ τὴν προηγουμένην ζωήν της, ἰδίως δὲ εἰς τὰς χώρας, αἴτινες ἀπέκτων τὴν ἐλευθερίαν των. Τώρα κτίζονται ναοὶ μεγαλοπρεπεῖς συνήθως ρυθμοῦ βυζαντινοῦ. Ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ προοδεύει σημαντικά, οἱ δὲ ἀγιογράφοι εἰς τὸ σοβαρὸν ὕφος τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων προσθέτουν τὸ ὡραῖον καὶ τὸ φυσικόν. Ἔπισης ἀρκετὰ καλλιεργεῖται ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ καταβάλλεται σπουδαία προσπάθεια νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ πολλὰ ξένα στοιχεῖα καὶ νὰ συνδυασθῇ μὲ τὸ νεώτερον μουσικὸν πνεῦμα.

"Ηθη. Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν μετὰ τὴν ἀλωσιν ἔγιναν αὐστηρότερα. Τὰ δεινὰ τῆς δουλείας ἐπλησίασαν τοὺς χριστι-

νούς περισσότερον εἰς τὴν θρησκείαν, ὅπου εὑρισκον παρηγορίαν, τηροῦν δὲ μὲν ἀφοσίωσιν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα 'Ἡ εὐσέβεια ὅμως αὕτη, ἔνεκα τῆς ἀμαθείας, περιωρίζετο εἰς μακράς προσευχάς, νηστείας καὶ ἐν γένει εἰς αὐστηράν τήρησιν μόνον τῶν ἔξωτερικῶν τύπων, ἄφθονοι δὲ δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις ἐδημιουργήθησαν, ξέναι πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. 'Ἡ κατάστασις αὕτη ἀρχίζει νὰ διορθώνεται ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἰδίως μεταξὺ τῶν ἐλευθερωθέντων χριστιανῶν.

- 'Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅταν ἥρχισε νὰ ἀναπνέῃ τὸν γλυκὺν τῆς ἐλευθερίας ἀέρα, μεγάλας προσπαθείας καταβάλλει, ἵνα μορφώσῃ τοὺς κληρικούς καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺς χριστιανούς ἀπὸ κάθε δεισιδαιμονίαν καὶ πρόληψιν.

Τὸ αἷσθημα τέλος τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἀνεπτύχθη εἰς μέγαν βαθμὸν καὶ κατὰ τὸν χρόνους τῆς δουλείας καὶ κατόπιν καὶ οὕτως ἐσυνεχίσθη ἡ βυζαντινὴ παράδοσις. Πολλὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα κοσμοῦν τὰς διαφόρους χριστιανικάς πόλεις, ὅπου δέ κάθε δυστυχῆς εὑρίσκει παρηγορίαν καὶ περίθαλψιν.

Μοναχικὸς βίος. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς δουλείας αἱ περιουσίαι τῶν μονῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἥρπαγησαν. Καὶ ὅμως ὁ μοναχικὸς βίος διετηρήθη. Οἱ μοναχοὶ συντηροῦνται μὲ τὰ ἐλάχιστα κτήματα, τὰ δόποια τοὺς ἀφῆκεν ὁ κατακτητής, μὲ τὴν σκληράν ἐργασίαν αὐτῶν καὶ μὲ τὰ ἐλέη τῶν χριστιανῶν. Τὰ μοναστήρια παρέσχον μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς χριστιανούς. 'Εκεῖ κατέφευγον καὶ ἐκρύπτοντο οἱ καταδιωκόμενοι ἀπὸ τὸν τύραννον· ἐκεῖ εὑρισκον περίθαλψιν οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ πτωχοί· ἐκεῖ τὰ χριστιανόπουλα καὶ πρὸ πάντων τὰ 'Ἐλληνόπουλα ἐμάνθανον δλίγα γράμματα ἀπὸ τοὺς δλίγους μορφωμένους μοναχούς· ἐκεῖ ἐκαλλιεργήθη ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας, δστις ὥπλισε τοὺς γενναίους μαχητάς, διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσουν.

41. ΤΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ.

Τὰ Πατριαρχεῖα 'Ἀλεξανδρείας, 'Αντιοχείας καὶ 'Ιεροσολύμων κατὰ τὴν πρώτην περίοδον προώδευσαν πολύ. 'Ἡ πρό-

δός των ἔξηκολούθησε μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος, ποὺ αἱ χώραι των Αἴγυπτος, Συρία καὶ Παλαιστίνη ὑπετάγησαν εἰς τοὺς "Ἀραβαῖς". Τότε ἡ πρόδος των ἀνεκόπη καὶ ἥρχισαν νὰ παρακμάζουν. Πολλοὶ χριστιανοὶ τῶν Πατριαρχείων τούτων ὑπεχώρησαν εἰς τὴν βίαν καὶ ἔγιναν μουσουλμᾶνοι, ἀρκετοὶ δὲ παρεσύρθησαν ἀπὸ αἱρετικοὺς καὶ ἐσχημάτισαν αἱρετικάς Ἐκκλησίας.

Τὸν 11ον αἰῶνα οἱ χριστιανοὶ τῶν Πατριαρχείων τούτων ὑπέστησαν φοβεράς καταστροφάς ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους. Οἱ σταυροφόροι ἔκεδιωξαν τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ διώρισαν Λατίνους, οἵτινες ἐπίεζον τοὺς δρθιδόξους χριστιανούς, ἵνα γίνουν παπικοί. Εὕτυχῶς κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα οἱ Τουρκομᾶνοι Μαμελούκοι κατέλαβον τὰς χώρας ταύτας καὶ ἐκδιώξαντες τοὺς Λατίνους κληρικούς ἐπανέφερον τοὺς δρθιδόξους Πατριάρχας. Κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον τὰ Πατριαρχεῖα ταῦτα εύρισκονται ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Μὲ τὴν προστασίαν δμως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τῆς δμοδόξου Ρωσίας καὶ ἐπειτα τῶν ἐλευθερωθέντων δρθιδόξων χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἥρχισαν νὰ λαμβάνουν νέαν ζωὴν.

Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας μὲ τὴν οἰκονομικὴν καὶ ἡθικὴν προστασίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαύας καὶ τῆς Ρωσίας, ἥρχισε νὰ ἀνυψώνεται. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ σημερινοῦ αἰῶνος, προώδευσεν ἀρκετά, διότι ἡ Αἴγυπτος ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν της. Πολλοὶ Ἐλληνες ἔμποροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅρυσαν ἐλληνικάς κοινότητας καὶ ηὗξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν δρθιδόξων χριστιανῶν. Σήμερον τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας περιλαμβάνει 8 περιφερείας μὲ 8 ἀρχιερεῖς, διατηρεῖ ἴδιον του τυπογραφεῖον καὶ ἔκδίδει σπουδαῖα χριστιανικά περιοδικά καὶ βιβλία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δρθιδόξων χριστιανῶν ἀνέρχεται εἰς 140.000.

Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας ἐλάχιστα προοδεύει, διότι τὸ κατέστρεψαν αἱ ἐσωτερικαὶ ἔριδες, δ.ἄ τὴν κατάληψιν τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀξιώματος. Αἱ ἔριδες αῦται ἥρχισαν ἀπὸ τοῦ 1555 καὶ ἔξηκολούθησαν μεχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀποτέλεσμα τῶν ἔριδων τούτων ἦτο νὰ ἐπιτύχουν οἱ παπικοὶ νὰ προσελκύσουν

άρκετούς δρθιδόδους εις τὴν Ἐκκλησίαν των. Οὕτως ίδρυθη ἐκεῖ Ούνιτικὸν Πατριαρχεῖον. Τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο εἶναι ἡνωμένον μὲ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν, οἱ δὲ ἀνήκοντες εἰς αὐτὸν χριστιανοὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρίζωνται εἰς τὴν λατρείαν των τὴν γλώσσαν των καὶ ὅχι τὴν λατινικήν, καὶ οἱ Ἱερεῖς του νὰ φέρουν τὸ ἔνδυμα ποὺ ἔφερον, πρὶν γίνουν παπικοί. Διέτρεξε τότε κίνδυνον τὸ Ὁρθόδοξον Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας νὰ ἔξαφάνισθῇ τελείως, διότι πολλὰ ἀραβόφωνοι • Ἀρχιερεῖς του εἶχον γίνει Ούνιται. Εὔτυχῶς μὲ τὰς προσπαθείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀνεδείχθησαν "Ἐλληνες Πατριάρχαι καὶ Ἀρχιερεῖς, οἱ ὄποιοι διέσωσαν τὴν Ὁρθόδοξίαν τοῦ Πατριαρχείου. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους οἱ Σλαβοὶ χριστιανοὶ θέλοντες νὰ ἔξαπλώσουν τὸν σλαυΐσμὸν (πανσλαυΐσμὸς) ἐπέτυχον νὰ μεταβάλουν τὴν ἑλληνικότητα τοῦ Πατριαρχείου τούτου. Ἀπὸ τοῦ 1899 τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας ἐκλέγει ἀραβόφωνον Πατριάρχην. Σήμερον ἔχει περὶ τοὺς 15 Μητροπολίτας, δὲ Πατριάρχης ἔδρεύει εἰς τὴν Δαμασκόν. Οἱ χριστιανοὶ του ἀνέρχονται εἰς 300.000 καὶ εἶναι οἱ περισσότεροι ἀραβόφωνοι.

Τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων παρουσιάζει κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον σημαντικάς προδόους. Διὰ τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο δεικνύουν μέγια ἔνδιαφέρον γενικῶς οἱ χριστιανοί. "Ολοι σέβονται τὰ Ἱερά προσκυνήματα τῆς Παλαιστίνης, δπου ἐγεννήθη, ἔζησεν, ἐδίδαξεν, ἐσταυρώθη καὶ ἀνεστήθη ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Τὸ Πατριαρχεῖον τῶν Ἱεροσολύμων διοικεῖται πάντοτε ἀπὸ "Ἐλληνας, ἔχει δὲ 19 Μητροπολίτας καὶ Ἀρχιεπισκόπους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν του ἀνέρχεται εἰς 75.000, οἱ περισσότεροι δμως εἶναι ἀραβόφωνοι. Τὰ προσκυνήματά του ἀνήκον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἀλλὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπέτυχον μερικὰ προνόμια οἱ χριστιανοὶ δλων τῶν δογμάτων, δπως τὸ νὰ δύναται νὰ τελοῦν Ἱεροτελεσίας εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, εἰς τὸ δρισθὲν διὰ κάθε χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν μέρος.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους οἱ ἀραβόφωνοι δρθιδόξοι χριστιανοὶ ἐπροκάλεσαν ἐσωτερικάς ἀνώμαλιας, διότι ἀπήτουν νὰ ἐκλέξουν ἀραβόφωνον Πατριάρχην. Ἄλλ' ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρ-

νησις, ύπό τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας διατελεῖ ἀπὸ τοῦ 1917, δὲν ἐπέτρέψει τὴν μεταβολήν ταύτην. Ἐθεώρησεν ὁρθὸν νὰ σε- βασθῇ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως, ὅστις ὑφίσταται ἀπὸ ἀρ- χαιοτάτων χρόνων.

Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία περιλαμβάνει καὶ τὰς ἀνεξαρτή- τους Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἰβηρίας ἢ Γεωργίας. Καὶ αὐταὶ εἶχον ὑποδουλωθῆ ἐις τοὺς Τούρκους. Κατόπιν ὅμως τὴν μὲν Κύπρον κατέλαβον τῷ 1878 οἱ "Αγγλοι, τὴν δὲ Γεωργίαν τῷ 1811 οἱ Ρώσοι.

Ἡ διοικησις καὶ ἡ λατρεία τῶν Πατριαρχείων καὶ τῶν αὐ- τοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, γίνεται κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Οἰ- κουμενικοῦ Πατριαρχείου.

42. ΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ. ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΣΧΙΣΜΑ.

Πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι ἰδρύθησαν ὑπὸ τοῦ Οἰκου- μενικοῦ Πατριαρχείου ὑπήγοντο εἰς αὐτό. Κατόπιν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἔγιναν ἀνεξάρτητοι. Τοῦτο συνέβη ἴδιως κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, διότι τὸ Πατριαρχεῖον ἦτο ὑπόδουλον εἰς τοὺς Τούρκους καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν Ἐκκλησίαι ἐλευθέρων κρα- τῶν νὰ ὑπάγωνται εἰς τοῦτο.

Ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ἥτις ἔγινεν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ Οἰ- κουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἦτο τῆς Ρωσίας. Τῷ 1589 ὁ Μητρο- πολίτης τῆς Μόσχας, πρωτευούσης τότε τῆς Ρωσίας, ἔγινε Πατριάρχης τῆς Ρωσίας καὶ διώκει ἐλευθέρως τὴν Ἐκκλησίαν του. Τυπικῶς μόνον ἐπεκύρωνε τὴν ἐκλογήν του ὁ Οἰκουμενι- κὸς Πατριάρχης. Τότε οἱ Πατριάρχαι τῆς Ρωσίας, ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἤδυνατο νὰ ἀνεχθῇ ὁ θεμε- λιωτῆς τοῦ μεγαλείου τῆς Ρωσίας Τσάρος Πέτρος ὁ Μέγας. Οὗ- τος κατὰ τὸ ἔτος 1722 συνέστησεν ὡς ἀνωτάτην διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας Σύνοδον, τῆς ὁποίας ἔδρα ἦτο ἡ νέα πρωτεύουσα τῆς Ρωσίας Πετρούπολις. Εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς συνόδου παρευρίσκετο ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διοικήσεως ἐδέχθη προθύμως ὁ Οἰκουμενικὸς Πα- τριάρχης, τὸν ἡκολούθησε δὲ κατόπιν καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἐλ-

λάδος. Άπο τότε ή Ρωσική Έκκλησία ἔκαμε μεγάλας προόδους. "Ιδρυσε θεολογικά σχολάς, ἐβελτίωσε τὴν λατρείαν τῆς καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Σιβηρίαν, Ἀμερικήν, Σινικήν, Κορέαν καὶ Ἰαπωνίαν. Δυστυχῶς κατά τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ Έκκλησία τῆς Ρωσίας ἐτέθη ἐν διωγμῷ ὑπὸ τοῦ ἐπικρατήσαντος εἰς τὴν Ρωσίαν νέου κοινωνικοῦ καθεστώτος.

Άνεξάρτητοι ἐπίσης ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἔγιναν τὸν 18ον αἰῶνα οἱ ὅρθοδοξοὶ τῆς Αὐστρίας καὶ οἱ Μπουκοβίνιοι καὶ τὸν 19ον αἰῶνα οἱ Έκκλησίαι τῆς Τρανσυλβανίας, τῆς Ἐλλάδος, τῆς Βλαχίας καὶ Μαλδαύιας (Ρουμανίας) καὶ τῆς Σερβίας. Εἰς τὰς Έκκλησίας ταύτας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον προθύμως ἐπέτρεψε νὰ γίνουν αὐτοκέφαλοι.

Ἡ μόνη Έκκλησία, ἥτις ἐδημιούργησεν ἀνωμαλίας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Έκκλησίαν ἦτο ἡ Βουλγαρική. Ἡ Έκκλησία αὕτη ἐζήτησε τῷ 1868 ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς. Ὁ τότε Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ βοσκός ἐδέχθη τοῦτο προθύμως. 'Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ περιλάβῃ ἡ Έκκλησία τῶν καὶ πάντας τοὺς ὑποδούλους εἰς τοὺς Τούρκους Βουλγάρους. Απήτησαν μάλιστα νὰ διορίσουν Βούλγαρους Ἐπίσκοπους εἰς τὰς ὑποδούλους χώρας, ποὺ ὑπῆρχον Βούλγαροι καὶ ἴδιον τῶν ἐκκλησιαστικὸν ἀρχηγὸν ("Ἐξαρχὸν") εἰς τὴν Κωσταντινούπολιν, δοτις νὰ διοικῇ καὶ τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους Βουλγάρους. Ἡ ἀπαίτησίς των ἦτο παράλογος καὶ ἀσεβής. Εἰς τὰς ὑποδούλους πόλεις, οὕσας ἐλληνικάς, ὑπῆρχον "Ελληνες" Επίσκοποι δλων τῶν Ὀρθοδόξων χριστιανῶν ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, συμφωνα δὲ μὲ τοὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Έκκλησίας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχουν δύο Επίσκοποι τῆς αὐτῆς πόλεως. Καὶ δμῶς οἱ Βούλγαροι ἐπέμεναν μέχρις ὅτου μὲ διάφορα μέσα ἔλαβον τὴν ἀδειαν τῷ 1870 νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἐπιθυμίαν των, διώρισαν δὲ καὶ ἴδιον τῶν "Ἐξαρχὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατόπιν τῆς ἀναρχικῆς ταύτης διαγωγῆς ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης "Ανθίμος ὁ βοσκὸς συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον, ἥτις ἐκήρυξε τὴν Βουλγαρικὴν Έκκλησίαν σχισματικήν. Άπο τότε διεκόπη κάθε σχέσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν

Βουλγαρικήν 'Εκκλησίαν. 'Η έπάνοδος τῆς Βουλγαρικῆς 'Εκκλησίας εἰς τοὺς κόλπους τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας εἶναι εύκολωτάτη, διότι σήμερον δὲν ύπάρχουν διὰ τὴν Βουλγαρίαν οἱ ἔθνικοι Ἰσαρίανοι λόγοι, ἐνεκα τῶν ὁποίων δὲν ἔσεβάσθη τότε τοὺς ύπάρχοντας κανόνας τῆς 'Ορθοδοξίας.

Τέλος τατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα μετὰ τοὺς Βαλκανικούς πολέμους (1912—1914) καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον τοῦ 1914 ἡ σύνθεσις τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας μετεβλήθη. Σήμερον ἡ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία περιλαμβάνε περὶ τὰ 160 ἑκατομμύρια χριστιανῶν, ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ τὰς ἔξης ἐπὶ μέρους 'Εκκλησίας:

1) Τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα, Κωνσταντινουπόλεως, 'Αλεξανδρείας, 'Αντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Μὲ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἡνωμέναι καὶ αἱ 'Εκκλησίαι τῶν 'Ορθοδόξων χριστιανῶν τῆς κεντρώας Εὐρώπης, τῆς 'Αμερικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας. 'Εκάστην ἐκ τῶν 'Εκκλησιῶν τούτων διοικεῖ εἰς 'Αρχιεπίσκοπος. Εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπάγεται καὶ ἡ ἡμιαυτόνομος 'Εκκλησία τῆς Κρήτης. Αὕτη διοικεῖται ὑπὸ ἰδίας συνόδου, ἐδρευούσης εἰς τὸ 'Ηράκλειον, μετέχει δὲ ταύτης καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους (Βασιλικὸς 'Επίτροπος).

2) Τὰς αὐτοκεφάλους 'Εκκλησίας τῆς Κύπρου, 'Ιβηρίας, 'Αλβανίας καὶ Πολωνίας.

3) Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ρωσίας.

4) Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Νοτιοσλαβίας. Τοῦτο ἀποτελοῦν αἱ πρώην αὐτοκέφαλοι 'Εκκλησίαι τῆς Σερβίας, τῶν ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Ούγγαρίᾳ 'Ορθοδόξων καὶ τοῦ Μαυροβουνίου.

5) Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ρουμανίας. Τοῦτο ἀποτελοῦν αἱ πρώην αὐτοκέφαλοι 'Εκκλησίαι τῆς Ρουμανίας, τῆς Μπουκοβίνας καὶ μέρους τῆς Τρανσυλβανίας. Αἱ χῶραι τὰς ὁποίας κατοικοῦν οἱ χριστιανοὶ τῶν 'Εκκλησιῶν τούτων, ἀποτελοῦν τὸ Βασίλειον τῆς Ρουμανίας.

6) Τὴν αὐτοκέφαλον 'Εκκλησίαν τῆς 'Ελλάδος.

7) Τὴν αὐτοκέφαλον 'Εκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας, ἥτις, ὡς εἴπομεν, εἶναι σχισματική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

43. Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

• Διά νά ἐννοήσωμεν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, εἶναι ἀνάγκη νά ἔξετάσωμεν συντόμως τὴν Ἰστορίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀπό τῆς συστάσεώς της μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

“Οταν ἐνεφανίσθη δικαιοσύνη καὶ ἡ Ἑλλάς εἶχε παρακμάσει καὶ ἦτο ύπόδουλος. Οἱ Ρωμαῖοι μετέβαλον ταύτην εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, τὴν ὅποιαν ὠνόμασαν Ἀχαΐαν καὶ μὲ τὸ δνομα αὐτὸν ἐγνώρισαν κυρίως τὴν Ἑλλάδα οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὰς πρώτας χριστιανικάς κοινότητας, εἰς τὴν Ἑλλάδα συνέστησεν διοικητὴς Παῦλος. Οὗτος ἰδρυσεν Ἐκκλησίας εἰς τὰς σπουδαιοτέρας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἦσαν ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Θεσσαλονίκη κ.τ.λ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμῶν Μητρόπολις τῆς τότε χριστιανικῆς Ἑλλάδος ἦτο ἡ Κόρινθος, εἰς δὲ τὴν βόρειον Ἑλλάδα ἡ Θεσσαλονίκη. ‘Αλλ’ οἱ διωγμοί, αἱ διάφοροι πολιτικαὶ ἀνωμαλίαι τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων εἰδωλολατρῶν φιλοσόφων ἦσαν σπουδαῖα ἐμπόδια, διὰ τὴν πρόοδον τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ μόλις κατὰ τὸν 5ον αἰώνα ἐπεκράτησεν.

‘Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἡ κυρίως Ἑλλὰς μετὰ τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τινῶν νήσων ἀπετέλεσαν τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ. Οἱ Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης εἶχεν ὑπ’ αὐτὸν τὰς ἐλληνικὰς Μητροπόλεις Νικοπόλεως, Δυρραχίου, Λαρίσης, Κορίνθου καὶ Γόρτυνος τῆς Κρήτης. Οὕτω κατὰ τὸν πέμπτον αἰώνα, ὅτε ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ ἡ Θεσσαλονίκη, διὸ ἐπί-

σκοπος ταύτης έγινεν άρχηγός της 'Εκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, ήτις ἀπετελεῖτο ἀπὸ 12 Μητροπόλεις, μίαν εἰς ἑκάστην τῶν ύποδιοικήσεων τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἐκ τούτων αἱ ἔξι ἀναφέρονται ἀνωτέρω, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔξι λατινικαὶ Μητροπόλεις ταχέως περιῆλθον εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς εἰς τὰ Βαλκάνια βαρβάρους.

'Επειδὴ ὅμως κατά τὴν πολιτικὴν διαιρεσιν τοῦ Κράτους αἱ χῶραι τῆς κυρίως Ἐλλάδος παρέμειναν εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἀπετέλεσαν ἴδιαιτέραν ἡμιαυτόνομον 'Εκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Οἱ Ἐπίσκοποι τῶν πόλεων τῆς Ἐλλάδος κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων τῆς χριστιανικῆς 'Εκκλησίας, λόγῳ τῶν αἰρέσεων, ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος καὶ ὑπερήσπιζον πάντοτε τὴν ὁρθὴν διδασκαλίαν τῆς 'Εκκλησίας.

Ἡ ἐποπτεία τῆς Δυτικῆς 'Εκκλησίας ἐπὶ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἐλλάδος διετηρήθη μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ὁ Λέων τῷ 733 διὰ διατάγματος κατήργησε τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης ἐπὶ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἐλλάδος καὶ ἤνωσε ταύτην διοικητικῶς, δπως ἦτο ὁρθόν, μὲ τὴν 'Εκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τοὺς ἐπειτα χρόνους προσεπάθησαν πολλάκις οἱ Πάπαι νὰ ἀνακτήσουν τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐπὶ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχον. Ἀπὸ τότε ἡ 'Εκκλησία τῆς Ἐλλάδος ἔδειξε μεγίστην πρόοδον, πλεῖστοι δὲ κληρικοὶ ἔξι 'Ελλάδος ἀνῆλθον εἰς τὰ ὄψιστα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα τῆς χριστιανικῆς 'Εκκλησίας καὶ πλεῖστοι λόγιοι χριστιανοὶ ἔξι Ἐλλάδος διεκρίθησαν. "Ηκμασεν ἐπίσης ἐν Ἐλλάδι καὶ ὁ μοναχικὸς βίος (Νίκων δ Μετανοεῖτε, "Οσιος Λουκᾶς, "Οσιος Μελέτιος, "Αγιον "Ορος, Μονὴ Δαφνίου).

'Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν (13ος αἰών), οἱ Πάπαι ἀνέκτησαν διὰ τῆς βίας τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, ἐγκατέστησαν Λατίνους ἐπιτρόπους καὶ προσεπάθουν μὲ πάντα τρόπον νὰ καταστήσουν Παπικούς τοὺς Ὁρθοδόξους χριστιανοὺς τῆς Ἐλλάδος. Αἱ προσπάθειαι αὗται τῶν Παπῶν ἔξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Λατίνων ἐκ τῆς Βυζαντινῆς Αύτοκρατορίας εἰς τὰς χώρας τῆς Ἐλλάδος, αἴτινες ἔξηκολούθησαν νὰ κατέχωνται ἀπὸ Φράγκους ἡγεμό-

νας. Αἱ προσπάθειαι αῦται δὲν ἐπέτυχον, διότι οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐνέμενον πάντοτε εἰς τὴν Ὀρθόδοξον αὐτῶν πίστιν. "Οταν δημοσίη ή Βυζαντινή Αύτοκρατορία ἡπειρεῖτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Αύτοκράτορες καὶ μετ' αὐτῶν πλεῖστοι Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ, ἐνόμισαν δτι, ἐὰν ὑπετάσσετο ή Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὴν Παπικήν, θά ἔσώζετο ή ἐλευθερία τῆς Αύτοκρατορίας. Ἡ σκέψις αὕτη δίγρεσε τοὺς χριστιανούς τῆς Αύτοκρατορίας εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀνθενωτικούς. Οὕτω καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίᾳ συνεταράσσετο ἀπὸ τὰς ἔριδας μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν. Εἰς τὴν ἀνώμαλον ταύτην κατάστασιν τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίᾳς ἔθεσε τέρμα ἡ κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Τούρκων μετά τὴν ὑπ' αὐτῶν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως." Επαυσαν τότε αἱ ἔριδες, πλεῖστοι δὲ Μητροπολῖται τῆς Ἑλλάδος ἔλαβον σουλτανικὸν βεράτιον καὶ κατέστησαν ἐν σμικρῷ ἔθναρχαι τῆς Ἑλλάδος.

44. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΗ ΚΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ κατακτητὴς ἐπιδιώκει τὴν ἔξαφάνισιν τοῦ Ἑλλήνικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Μόνη δύναμις ἔμεινε διὰ νὰ διασώσῃ τοὺς "Ἐλληνας ἀπὸ τὴν περιπέτειαν αὐτῆν, ἡ Ἐκκλησία. Καὶ πραγματικῶς ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς καταστραφείσης Ἑλληνικῆς Αύτοκρατορίας ἥγερθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὅποιον σώζει τὴν ἔνδοξον ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ συγκρατεῖ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Κατὰ τὰ 400 ἔτη τῆς δουλείας ἡ Ἐκκλησία ἀνέλαβε νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν πίστιν, πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλώσσαν καὶ πρὸς τὰ ἑλληνικά γράμματα. Ὁ ρακένδυτος καὶ πεινῶν ἑλληνικὸς κλῆρος, μέσα εἰς τοὺς ναούς καὶ τὰ μοναστήρια δίδει εἰς τοὺς "Ἐλληνας τὴν πνοήν πού τοὺς ἐχρειάζετο, διὰ νὰ ἀποκρούσουν τὸν κίνδυνον τῆς ἀφομοιώσεως μὲ τοὺς κατακτητάς.

Εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ μακρὸν διά-

στημα τῆς δουλείας, τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχον συνήθως οἱ κληρικοί. Συχνότατα οἱ Ἀρχιερεῖς ἔγινοντο ἀρχηγοὶ σωμάτων καὶ ἐπολέμουν μαζὶ μὲ τοὺς ἀρματωλούς, πλεῖστοι δὲ ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι κληρικοὶ υπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον. "Οταν ἔγινεν ἐπαναστατικὸν κίνημα εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸ ἔτος 1600, ἀρχηγὸς ἦτο δὲ Μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Λαρίσης Διονύσιος. 'Υπέστη τότε μαρτυρικὸν θάνατον δὲ Μητροπολίτης Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Σεραφείμ μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους κληρικούς. Κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις, τὰς ὅποιας ὑπεκίνησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνη, δὲ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίου Ἀνανίας ἐκαρατομήθη, δὲ Οίκουμενικὸς Πατριάρχης Μελέτιος ἔξωρίσθη, δὲ Μητροπολίτης Λήμνου ἐσφάγη. Οἱ κληρικοὶ ως μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας εἰργάσθησαν μὲ δραστηριότητα καταπληκτικήν. Εἰς ἀπλοῦς Ἱερεὺς δὲ Παπα-Γεώργιος κατὰ τὸ ἔτος 1817, ἐντὸς δύο μηνῶν, ἐνέγραψε 15 χιλιάδας μέλη εἰς τὴν Ἐταιρίαν μέσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

"Οταν ἔξερράγη ἡ μεγάλη ἐλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1821, οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐμφανίζονται, ἄλλοι τε κηρύττοντες, ἄλλοτε πολεμοῦντες, ἄλλοτε διωκόμενοι καὶ τέλος ὑφίσταμενοι μαρτυρικὸν θάνατον. 'Ο Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὑψώνει τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὴν Τρίπολιν φυλακίζονται οἱ περισσότεροι Ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου. 'Ἐπίσης οἱ Μητροπολίται Θεσσαλονίκης, Τυρνάβου καὶ Ἀδριανούπολεως φυλακίζονται ως δημηροί. 'Ο ἔθνομάρτυς Πατριάρχης Γρηγόριος δὲ 5ος γίνεται δὲ πρῶτος μάρτυς τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ἀπαγχονισθεὶς πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Πατριαρχείου τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπηγχονισθησαν οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Ἐφέσου, Νικομηδείας καὶ Ἀγχιάλου εἰς διάφορα μέρη τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πλήθος ἄλλων κληρικῶν. 'Ο Μητροπολίτης Ἀδριανούπολεως Κύριλλος ἀπεκεφαλίσθη μὲ δώδεκα ἀνωτέρους κληρικούς. Τὸν Μάϊον τοῦ ίδιου ἔτους ὑφίστανται μαρτυρικὸν θάνατον δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ τρεῖς ἄλλοι ἀπίσκοποι τῆς νήσου. Εἰς τὴν Κρήτην φονεύονται κατὰ διαταγὴν τοῦ πασᾶ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου δὲ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ πέντε Ἐπίσκοποι.

Εις τὴν Νέαν Μονὴν Χίου ἐσφάγησαν δὲ Μητροπολίτης Πλάτων καὶ 200 μοναχοί.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Ἐπίσκοποι Βρεσθένης, Ἀνδρούσης, Ταλαντίου, Καρύστου καὶ ἄλλοι μάχονται ὡς ἀρχηγοί σωμάτων. Ὁ Παπαφλέσσας παρακολουθεῖ τὸν ἄγωνα καὶ πίπτει ἐπὶ τέλους ἡρωϊκῶς μαχόμενος κατὰ τοῦ Ἰμβρατὴν εἰς τὸ Μανιάκι, ἔνθα ἐστάθη μὲν τοὺς δλίγους του λεοντοκάρδους πολεμιστάς, διὰ νὰ τοῦ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν. Ὁ Ἐπίσκοπος Σαλώνων (Ἀμφίσσης) Ἡσαΐας προπαρασκευάζει τὴν ἐπανάστασιν περιελθῶν τὴν Πελοπόννησον, κατόπιν δὲ πίπτει μὲν τὸν σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, ἐνθαρρύνων τοὺς γενναίους μαχητάς τοῦ Πανουργιάτ, εἰς τὸ γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας. Ὁ ἥρως Ἀθανάσιος Διάκος σουβλίζεται εἰς τὴν Λαμίαν. Ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ προσφέρει τὸν ἑαυτόν του ὡς δλοκαύτωμα κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου. Πολὺ μεγάλος εἶναι δὲ ἀριθμὸς τῶν Μητροπολιτῶν, Ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ μοναχῶν, οἵτινες προσέφεραν τὴν περιουσίαν των καὶ τὴν ζωήν των εἰς τὸν ὑπέρ πίστεως καὶ πατρίδος ἄγωνα.

45. ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Μετὰ τὴν ἔλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἡ Ἐκκλησία ἔκαστης τῶν ἐλευθερωνομένων πόλεων ἔπαιε νὰ ἀποτελῇ μέρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Δὲν ἦτο δρθόν, οὕτε λογικόν, αἱ Ἐκκλησίαι αὗται νὰ ἔξακολουθοῦν νὰ διοικοῦνται ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον, δπερ ἦτο ύπόδουλον εἰς τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐλευθερωνομένων πόλεων διηγύνοντο προσωρινῶς ἀπὸ τοὺς Ἐπισκόπους των. Τῷ 1828 δὲ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Καποδίστριας συνέστησεν ἐπιτροπήν, διὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ’ δὲ θάνατός του ἐσταμάτησε τὸ ἔργον της.

Κατὰ τὸ ἔτος 1833 δὲ πρῶτος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων "Οθων συνέστησεν ἄλλην ἐπιτροπήν, διὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνέταξε σχέδιον, (καταστατικὸν χάρτην) μὲ τὸ ὅποιον καθώριζε τὴν σύστασιν

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως αὐτῆς. Κατόπιν δλοι οἱ Ἀρχιερεῖς τῆς ἐλευθερωθείστης Ἑλλάδος συνηθροίσθησαν εἰς τὴν τότε Πρωτεύουσαν, τὸ Ναύπλιον, ἐμελέτησαν τὸν καταστατικὸν χάρτην καὶ τὸν ἐδέχθησαν. Τὸ ἔδιον ἦτος ὁ χάρτης οὗτος ἔγινε νόμος τοῦ Κράτους.

Κατὰ τοῦτον ἰδρυθή αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἡνωμένη μὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ μὲ τὰς ἄλλας Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν πίστιν καὶ ἔχουσα κεφαλὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀνωτάτη διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὥρισθη ἡ Ἱερὰ Σύνοδος. Αὕτη ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε Ἀρχιερέων ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν κατ' ἦτος ἀνανεουμένων, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχαιοτέρου κατὰ τὴν χειροτονίαν (πρεσβεῖα Ἀρχιερώσυνης). Εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Συνόδου ἐπρεπε νὰ παρίσταται καὶ λαϊκὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Πολιτείας, ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος. Οὗτος δὲν εἶχε δικαίωμα ψήφου, ἀλλὰ παρηκολούθει μήπως ἀπόφασίς τις τῆς Συνόδου συγκρούεται πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Διὰ νὰ ἀναγνωρίζωνται δὲ αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ὑπὸ τῆς Πολιτείας, ἐπρεπε νὰ εἶναι ὑπογεγραμμέναι καὶ ἀπὸ τὸν βασιλικὸν ἐπίτροπον.

Ἡ ἰδρυσις τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀνεκοινώθη ἀμέσως εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅπως ἀπήτει ἡ τάξις τῆς Ἐκκλησίας. Μόλις τὸ ἔτος 1850 ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀνεκοινώσεν ἐπισήμως εἰς τὸ Οἰκουμένεικὸν Πατριαρχεῖον τὴν σύστασιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τότε ἐξέδωκεν ὁ Πατριάρχης τὸν συνοδικὸν τόμον, δηλαδὴ ἀπόφασιν τῆς Συνόδου, ἥτις ἀνεγνώρισε τὴν αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ καθώριζε καὶ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως της. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις κατὰ τὸ ἔτος 1852 ἐψήφισε νέον καταστατικὸν χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ παρεδέχθη μερικὰ ἀπὸ τὰ δσα ὅριζεν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἰς τὸν συνοδικὸν τόμον. Κατὰ τὸν νέον τοῦτον χάρτην διοικεῖ ἡ ἴδια Σύνοδος μὲ πρόεδρον πάντοτε τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, τῆς νέας Πρωτευούσης τῆς Ἑλλάδος, λαμβάνεται δὲ τὸ "Ἄγιον Μύρον" ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ καὶ τιμῆς.

Ο καταστατικὸς χάρτης τοῦ 1852 εἶχε πολλὰς ἀτελείας. Διὰ τοῦτο αἱ διάφοροι Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις συνεννοούμεναι

μὲ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ἐπέφεραν διαφόρους μεταβολάς καὶ τροποποιήσεις καὶ οὕτω κατηρτίσθη ὁ σήμερον ἴσχυων καταστατικὸς χάρτης τῆς Ἑκκλησίας Ἐλλάδος.

Κατὰ τοῦτον ἀνωτάτη ἐποπτεύουσα ἀρχὴ τῆς Ἑκκλησίας εἶναι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐλλάδος. Αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύος τοὺς Ἀρχιερεῖς τοῦ Ἐλληνικοῦ Βασιλείου καὶ συνέρχεται ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἐλλάδος (ὅπως τιτλοφορεῖται σήμερον ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν) τακτικά κατὰ πενταετίαν καὶ ἔκτακτως διταν παραστῇ ἀνάγκῃ. Ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἐλλάδος εἶναι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἐλλάδος. Αὕτη ἔδρεύει διαρκῶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἐλλάδος, ὡς πρόεδρον καὶ ἀπὸ 5 Ἀρχιερεῖς, οἱ ὅποιοι καλούνται κατ' ἔτος κατὰ τὴν σειρὰν τῆς χειροτονίας των. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διοικεῖ τὴν Ἑκκλησίαν σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας καὶ μὲ τὰς γενικωτέρας ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας.

Εἰς τὰς συνεδριάσεις καὶ τῆς Διαρκοῦς Συνόδου καὶ τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, παρίσταται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κράτους, διαστιλικός ἐπίτροπος, δοσις γνωμοδοτεῖ ἄνευ ψήφου ἐπὶ τῶν συζητουμένων θεμάτων, πλὴν τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν. Ἡ γνώμη τοῦ ἐπιτρόπου γράφεται εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον πρακτικῶν.

46. ΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἐλλάδος, ἡ παιδεία τῆς ἑλληνικῆς Ἑκκλησίας εύρισκετο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Τὰ δόλια σχολεῖα, τὰ ἵδρυθέντα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας δὲν ἥσαν ἐπαρκῆ, διὰ νὰ μορφωθοῦν οἱ κληρικοί. Πολὺ ταχέως ὅμως ἡ Ἑκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των εἰς τὰ γράμματα. Πολλοὶ σοφοὶ Ἐλληνες, μένοντες μέχρι τότε εἰς τὴν Εὐρώπην, ἥλθον εἰς τὴν μητέρα των Ἐλλάδα καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μόρφω-

σιν τῶν 'Ελλήνων ἀδελφῶν των, ὁ δὲ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος 'Ιωάννης Καποδιστριας ἴδρυσεν Ἱερατικὴν σχολὴν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς νήσου Πόρου. Τὸ ἔτος 1837 ίδρυθη ἐπὶ Βασιλέως "Οθωνος τὸ Πανεπιστήμιον τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἡ Θεολογικὴ τούτου σχολὴ. Τὸ ἔτος 1844 ίδρυθη ἡ Ριζάρειος σχολὴ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν ἀδελφῶν Ριζαρῶν, διὰ νὰ μορφώνωνται εἰς αὐτὴν οἱ κληρικοί. 'Απὸ τότε μέχρι σήμερον πλεῖσται ὅσαι Ἱερατικαὶ σχολαὶ ίδρυθησαν, αἱ ὅποιαι ἔργον ἔχουν νὰ μορφώνουν τοὺς μελλοντας νὰ ὑπηρετήσουν τὴν 'Εκκλησίαν κληρικούς.

Μέγας ἀριθμὸς θεολόγων παρουσιάσθη εἰς τὴν 'Εκκλησίαν τῆς 'Ελλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς 'Ελλάδος μέχρι σήμερον. Οὗτοι ὡς ἀρχιερεῖς, ὡς ἔφημέριοι, ὡς Ἱεροκήρυκες καὶ ὡς καθηγηταί, εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς 'Εκκλησίας μὲν μεγάλον ζῆλον καὶ μὲ τὰ σοφὰ συγγράμματά των ἔφεραν καὶ φέρουν νέαν πρόδον εἰς τὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Σπουδαιότεροι ἔξι αὐτῶν εἶναι:

'Ο ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης († 1860), περίφημος διὰ τὰς πολλὰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς γνώσεις του. "Οταν ἔξεράγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐσπούδαζεν εἰς τὴν Γοτίγγην. Διέκοψε τότε τὰς σπουδάς του καὶ ἔσπευσεν, ἵνα προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν πατρίδα του Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔφορος τῶν σχολείων καὶ τέλος ἔγινε καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου (1837). 'Ο Φαρμακίδης ἔλαβε σπουδαῖον μέρος εἰς τὴν ὄργανωσιν τῆς 'Εκκλησίας μετά τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς 'Ελλάδος.

'Ο πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος († 1857). 'Ο διαπρεπής οὗτος θεολόγος ἦτο Ἱεροκήρυξ καὶ καθηγητής. 'Επειδὴ οἱ Τούρκοι ἔζητον νὰ τὸν φονεύσουν, ἤναγκάσθη τῷ 1819 νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ρωσίαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν 'Ελλάδα ἐλευθέρων πλέον τῷ 1834. 'Ο Οἰκονόμος μᾶς ἀφῆκε πολλὰ συγγράμματα μεγάλης ἀξίας, φαίνεται, δὲ ἀπ' αὐτὰ δτὶ ἦτο βαθὺς γνώστης ὅλων τῶν βιβλίων τῶν πατέρων τῆς 'Εκκλησίας.

'Ο φιλόπονος συγγραφεύς, καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κοντογόνης († 1878), δστις ἔγραψε πολλὰ ἱστορικά καὶ ἐρμηνευτικά βιβλία. 'Ο καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ρομπότης

(† 1875), συγγράψας ιεράν Ιστορίαν, ήθικήν καὶ λειτουργικήν. Οἱ σπουδαῖοι ἔρμηνευταὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ν. Δαμαλᾶς († 1892) καὶ Ε. Ζολώτας († 1919). 'Ο Ιστορικὸς Α. Δ. Κυριακὸς († 1923) καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, δστις συνέγραψε τὴν Ιστορίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τρεῖς τόμους. 'Ο Ἐπίσκοπος Διδυμοτείχου Φιλάρετος Βαφείδης († 1933), δστις συνέγραψε τὴν Ιστορίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τρεῖς τόμους. 'Ο Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος († 1938), δστις διεκρίθη διὰ τὴν εύσεβειάν του καὶ διὰ τὰ σοφὰ Ιστορικὰ συγγράμματά του. Οἱ σοφοὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ζῆκος Ρώσης († 1933) καὶ Χ. Ἀνδρούτσος († 1935). Οὗτοι ἔγραψαν σπουδαιότατα συγγράμματα, εἰς τὰ δποῖα ἀνέπτυξαν φιλοσοφικῶς πάσας τὰς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (δόγματα). Πλεῖστοι τέλος κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ θεολόγοι ύπαρχουν σήμερον, οἱ δποῖοι ἐργάζονται μὲ θαυμαστὸν ζῆλον διὰ τὴν πρόδον τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.

47. ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

'Η λατρεία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἐλλάδος, δταν ἥλευθερώθη, ἐτελεῖτο δπως δλων τῶν ύπο τὴν Τουρκίαν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δμως μὲ μεγάλα βήματα βελτιοῦται. Εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἐλλάδος, ἐκτίσθησαν μεγαλοπρεπεῖς ναοί. Οἱ ἑλληνικοὶ ναοὶ συνήθως εἶναι ρυθμοῦ βυζαντινοῦ μὲ δλίγας τροποποιήσεις, στολίζονται δὲ μὲ εἰκόνας καλιτεχνικῶτάτας σπουδαίων ζωγράφων, ξένων καὶ Ἐλλήνων. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἐλλάδος ἐκαλλιεργήθη ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἀπὸ τοῦ 1905 διδάσκεται εἰς τὸ ὕδεῖον Ἀθηνῶν.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς Ἐλλάδος, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των ἐκ τῆς δουλείας, εύρισκοντο εἰς καλὴν κατάστασιν. 'Αλλ' ἐπειδὴ δὲν είχον ίκανὴν μόρφωσιν, ἔδιδον μεγαλειτέραν προσοχὴν εἰς τὰς νηστείας, τὰς προσευχάς καὶ τοὺς ἔξωτερικοὺς τύπους, παρὰ εἰς τὰ ἀγαθά ἔργα. 'Η Ἐκκλησία

μας κατέβαλε καὶ καταβάλλει μεγάλας προσπαθείας διὰ νὰ ἀνυψώσῃ τὰ ἡθη τῶν χριστιανῶν. Σήμερον εἰς τοὺς περισσοτέρους ναοὺς γίνεται κήρυγμα ύπό τῶν Ἀρχιερέων καὶ Ἱεροκηρύκων, συνεστήθησαν δὲ πολλὰ κατηχητικά σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια χιλιάδες νέοι πηγαίνουν καὶ διδάσκονται.[¹] Ιδρύθησαν ἐπίσης ἀπὸ εὔσεβεῖς χριστιανούς ἀρκετά θρησκευτικά σωματεῖα καὶ ἑκδίδονται πολλὰ θρησκευτικά περιοδικά, τῶν ὅποιων σκοπὸς εἰναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἡθικῆς τῶν χριστιανῶν. Κατὰ τοὺς ἥτελευταίους χρόνους ἡ Ἐκκλησία μας ἴδρυσε καὶ τὴν Ἀποστολικὴν Διακονίαν. Ο δργανισμὸς οὗτος διευθύνεται ύπὸ Συνοδικῶν Ἀρχιερέων καὶ ἔργαζεται μὲν μεγάλον ζῆλον διὰ νὰ θερμάνη τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν χριστιανῶν.

Εἰς τοὺς "Ἐλληνας χριστιανούς ἀνεπτύχθη τὰ μέγιστα τὸ αἰσθημα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Τοῦτο μαρτυροῦν τὰ ἄφθονα φιλανθρωπικά καταστήματα τῆς Ἐλλάδος, τὰ ὅποια Ιδρύθησαν καὶ ἔργαζονται μὲν δωρεὰς εὔσεβῶν καὶ φιλανθρώπων χριστιανῶν. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ Ἐκκλησία μας ἀσκεῖ τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας συστηματικῶς. Εἰς ἑκάστην Μητρόπολιν ίδρυθησαν φιλόπτωχα ταμεῖα. Τὰ ταμεῖα αὐτὰ συλλέγουν χρήματα ἀπὸ τὰς συνεισφορὰς τῶν χριστιανῶν καὶ τὰ διαθέτουν, διὰ νὰ βοηθοῦν τὰς ἀπόρους οἰκογενείας, νὰ ἀποφυλακίζουν τοὺς κρατουμένους διὰ χρέη, νὰ ύπανδρεύουν πτωχὰ κορίτσια, νὰ δίδουν βίβλια, ἐνδύματα, ύποδήματα εἰς ἀπόρους μαθητὰς κλπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Η ΠΑΠΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

48. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΙΣΜΟΥ.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ.

'Απὸ τῆς προηγουμένης περιόδου, δπως γνωρίζομεν, ἡ δύναμις τοῦ Παπισμοῦ ἥρχισε νὰ καταπίπτῃ. Κατὰ τὴν παροῦσαν δημοσίαν περίοδον, ἐπῆλθεν ἡ παρακμή του. Οἱ Πάπαι τώρα προσ-

παθοῦν νὰ διασώσουν τὴν δύναμιν των μὲ τὴν βοήθειαν τῶν μοναχικῶν ταγμάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ταγμάτων τούτων ἦτο τῶν Ἰησουΐτῶν. Τὸ τάγμα τοῦτο ὅρυσεν εἰς Ἰσπανὸς ἀξιωματικός, δολοφόνος, Λούδολας, ἀνεγνώρισε δὲ τοῦτο τὸ ἔτος 1540 ὁ Πάπας Παῦλος δολοφόνος. Σκοπὸς τοῦ τάγματος ἦτο νὰ ἔκχριστιανὴ τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ὁρθὴν πίστιν τοὺς αἱρετικούς. Μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν ἦσαν καὶ οἱ μὴ ἀναγνωρίζοντες τὸ ἑκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν πρωτεῖον τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ καὶ τὸ τάγμα τοῦτο δὲν ἐπέτυχε τίποτε. Οἱ Ἰησουΐται, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὸν Πάπαν, ἐδημιούργουν ταραχάς, διότι ἐφανάτιζον τὸν λαόν, καὶ ἐκαλλιέργουν τὰ θρησκευτικὰ μίση. Διὰ τοῦτο τὰ διάφορα κράτη τῆς Δύσεως, τὸ ἐν μετα τὸ ἄλλο ἔξεδιωξαν τοὺς Ἰησουΐτας. Τέλος τὸ ἔτος 1775 ὁ Πάπας Κλήμης δολοφόνος διέλυσε τὸ τάγμα τοῦτο καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς μοναχούς του, νὰ ἔγγραφοῦν εἰς ἄλλα τάγματα.

Ο Πάπας τὸ ἔτος 1545 συνεκάλεσε Σύνοδον εἰς τὴν Ιταλικὴν πόλιν Τρίδεντον (Τρέντο), διὰ νὰ συζητήσῃ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. "Ηλπισαν τινὲς τότε, ὅτι ἡ Σύνοδος αὕτη θὰ ἐπετύγχανε τὸν περιορισμὸν τῶν ἀξιώσεων τοῦ Πάπα. Οὕτω μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ σταματήσῃ ἡ παρακμὴ τοῦ Παπισμοῦ. Δυστυχῶς ὅμως εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ Τριδέντου ἦσαν περισσότεροι οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Πάπα. Διὰ τοῦτο ἡ Σύνοδος αὕτη, ὅχι μόνον δὲν περιώρισε τὰς ἀξιώσεις τῶν Παπῶν, ἀλλὰ ἐψήφισε τὴν τελείαν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν καὶ ἀπηγόρευσεν ἀκόμη καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρευναν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Συνεπῶς ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος δὲν ἀνέκοψε τὴν παρακμὴν τοῦ Παπισμοῦ.

Οὕτω μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος ἀπεχωρίσθησαν οἱ Προτεστάνται, ἀπὸ δὲ τὸν 17ον αἰῶνα ἥρχισαν νὰ ζητοῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν των λαοὶ τῆς Δύσεως, οἱ δόποιοι ἀλλοτε μὲ φανατισμὸν ὑπερήσπιζαν τὸν Πάπαν. Παρ' ὅλα ταῦτα οἱ Πάπαι ἐπιμένουν εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ ἑκκλησιαστικὰς ἀξιώσεις των. Τὸ ἔτος 1870 ὁ Πάπας Πίος δολοφόνος συνεκάλεσε Σύνοδον εἰς τὸ Βατικανόν, ἡ δόποια ἐψήφισε τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα. Ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη θὰ τὸν ἐνίσχυεν, ἀλλὰ δὲν ὠφέλησε. Κατὰ τὸ αὐτὸ τὸ ἔτος δολοφόνος ἔχασε τὴν κοσμικήν του ἔξουσίαν. Μέχρι

τότε τὸ Κράτος τοῦ Πάπα, τὸ ὅποῖον περιελάμβανεν δλην τὴν Μέσην Ἰταλίαν, εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν Ρώμην. Τῷ 1870 δύως ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ, δοτὶς ἥνωσεν ύπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ δλας τὰς Ἰταλικὰς χώρας, κατέλαβε τὴν Ρώμην, καταστήσας ταύτην Πρωτεύουσαν τοῦ Ἰταλικοῦ Κράτους. Ο Πάπας τότε ἐκλείσθη εἰς τὸ Βατικανὸν περιμένων νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν κοσμικήν του ἔξουσίαν. Τέλος τὸ Ἰταλικὸν Κράτος κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1929 ἀνεγνώρισε τὸ Βατικανὸν ως ἀνεξάρτητον Παπικὸν Κράτος, τὸ ὅποῖον ἔχει δικαιώματα νὰ διορίζῃ πρέσβεις (τοὺς Νούντσιους), νὰ ἔχῃ δικαστάς, ἀστυνομίαν, ἰδικά του νομίσματα, γραμματόσημα, κλπ. Τὸ Κράτος τοῦ Βατικανοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν Βατικανὸν λόφον τῆς Ρώμης, δοτὶς εὑρίσκεται εἰς τὴν βορείαν ὅχθην τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ. "Ἔχει ἔκτασιν περὶ τὸ ἥμισυ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον καὶ πληθυσμὸν 600 περίπου ἄτομα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Παπικῆς Αὐλῆς.

Ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ τοῦ 1870 περὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα ἐδημιούργησε τὴν Παλαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ θεολόγοι δὲν παρεδέχθησαν τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν, ἰδρύσαντες τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν. Οἱ περισσότεροι Παλαιοκαθολικοὶ εὑρίσκονται εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἔχουν ἴδιους ναοὺς καὶ δύο Ἐπισκόπους. Παλαιοκαθολικοὶ εὑρίσκονται καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, Ὀλλανδίαν, Ἰταλίαν, Ισπανίαν καὶ Μεξικόν. Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα καὶ πλησιάζουν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ διετήρησαν πολλὰς καινοτομίας τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ κατά τοὺς τελευταίους χρόνους ἔδειξαν μεγάλην προθυμίαν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς Ὁρθόδοξους.

49. ΠΑΙΔΕΙΑ, ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΛΑΤΡΕΙΑ,

ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΗΣ ΠΑΠΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Ἡ παιδεία τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης δὲν παρουσιάζει πρόοδον, διότι οἱ Πάπαι ἀπη-

γόρευσαν τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν. Ἡ Σύνοδος τοῦ Τριδέντου (1545) συνέστησεν ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Ρώμην, ἡ ὅποια ἀνεγίνωσκε πᾶν βιβλίον, δπερ ἐπρόκειτο νὰ ἐκτυπωθῇ καὶ ἐὰν δὲν τὸ ἐνέκρινε κατέγραφε τοῦτο εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων καὶ δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐκτύπωσις.

Ἔποδε τοῦ 17ου ὅμως αἰῶνος ἥρχισαν νὰ προοδεύουν τὰ γράμματα εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ περισσότερα Κράτη, τὰ ὅποια ἀνῆκον εἰς τὴν Παπικήν Ἐκκλησίαν, δὲν ἔδιδον καὶ τόσην προσοχὴν εἰς τὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ Πάπα, διότι ὑπερήσπιζον τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως. Διά τοῦτο ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος μέχρι σήμερον ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη εἰς τὴν Δύσιν ἀνῆλθεν εἰς μεγίστην πρόοδον.

Ἡ Διοίκησις τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς προηγουμένης περιόδου* τὰ πάντα διευθύνει ὁ Πάπας.

Ἡ λατρεία εἰς τὴν Παπικήν Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γίνεται πομπώδης καὶ μεγάλοπρεπής. Οἱ Πάπαι ἐπιδιώκουν καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν νὰ διατηρήσουν τὸν σεβασμὸν τῶν χριστιανῶν. Ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτίσθησαν μεγαλοπρεπέστατοι ναοί, δπως ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην, τοῦ Ἀγίου Στεφάνου εἰς τὴν Βιέννην, ἡ Notre Dame εἰς Παρισίους κτλ., ἔδημιουργήθη δὲ καὶ νέος ρυθμὸς ναῶν, ὁ ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως, κατὰ τὸν ὅποιον ἦνώθησαν ὁ ρυθμὸς τῆς Βασιλικῆς καὶ ὁ Βυζαντινός. Ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύχθη πολὺ μεγάλοι ζωγράφοι, δπως ὁ Τισιανός, ὁ Ραφαήλ, ὁ Μιχαήλ "Αγγελος κοι πολλοὶ ἄλλοι ἐφιλοτέχνησαν ἔργα, τὰ ὅποια προκαλοῦν θαυμασμόν. Ἀνεπτύχθη ἐπίσης ἡ γλυπτική, διότι ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἔχει εἰς τοὺς ναοὺς τῆς καὶ ἀγάλματα. Καὶ ἡ μουσικὴ τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ἀνεπτύχθη πάρα πολύ, πλησιάζει ὅμως πρὸς τὴν κοσμικὴν μουσικήν.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἐκαλλιτέρευσαν. Ἐξακολουθοῦν νὰ τελοῦν μόνον ἔξωτερικοὺς τύπους καὶ νὰ διατηροῦν πολλάς δεισιδαι-

μονίας καὶ προλήψεις. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός, διὰ ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν ὅποιαν ὁ λαός δὲν κατενόει. Διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἔξουσίαν τῆς ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία, ἔκαμε πολλάς ἐνεργείας πρὸς ἔξαπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ ἀπολιτίστων λαῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας, ἔστω καὶ μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸν τελούμενον, ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι πολλοὶ εἰδωλολάτραι εἶδον τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἰδρυσεν ἄφθονα μοναχικά τάγματα, τὰ ὅποια ἀσχολοῦνται διὰ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ παπικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Πολλοὶ Ἱεραπόστολοι εἰργάσθησαν μὲ θεῖον ζῆλον, διὰ νὰ διαδῶσουν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἀπολιτίστους λαούς τῆς Ἀσίας, Ἀφρικῆς, Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας. "Οχι δλίγοι ἀπὸ τοὺς Ἱεραποστόλους τούτους διὰ νὰ ἐκτελέσουν τὸ θεάρεστον τοῦτο ἔργον, ὑπέστησαν πολλάς στερήσεις καὶ κακουχίας καὶ ἔθυσιασαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΣ.

50. Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΩΝ.

Οἱ Πάπαι προσεπάθησαν κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον μὲ δλα τὰ μέσα, νὰ μὴ ἀπολέσουν τὴν ἀπόλυτον ἔξουσίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως δὲν ἔμενον καθόλου εύχαριστημένοι καὶ ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἀπὸ τὸν κλῆρον τῆς Ἐκκλησίας τῶν. Ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην περιουσίαν, οἱ δὲ κληρικοὶ ἐνδιεφέροντο μόνον πῶς νὰ ζοῦν καλλίτερα. Διὰ τοῦτο πολλοὶ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἔθεώρουν ἀναγκαίαν τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐζήτουν νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀγνότητα τῶν ήθων. Οἱ πρῶτοι ἔξεγερθέντες ἦσαν ὁ

Βίκλεφ, δό Ούσος, δό 'Ιερώνυμος καὶ δό Σαβαναρόλας. 'Αλλ' δό Πάπας κατεδίωξε τούτους καὶ τοὺς δπαδούς των σκληρότατα· οἱ περισσότεροι ἔξ αὐτῶν κατεδικάσθησαν εἰς τὸν διὰ τῆς πυρᾶς θάνατον. Τὸ ρεῦμα δύμως τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐμεγάλωσε τόσον πολύ, ὡστε δὲν κατώρθωσαν οἱ Πάπαι νὰ τὸ ἀνακόψουν. 'Αρχηγοὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν ἔγιναν τώρα, δό Λούθηρος εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ δό Σβίγγλιος καὶ Καλβῖνος εἰς τὴν 'Ελβετίαν.

'Ο Λούθηρος ἐγεννήθη εἰς τὸ Αἴσλέβεν τῆς Σαξωνίας τῷ 1483. Γενόμενος μοναχὸς Αύγουστινιανὸς ἔχειροτονήθη κατόπιν Ιερεύς, τὸ ἔτος δὲ 1508 ἔγινε καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης. 'Απὸ τὴν μελέτην τῆς 'Αγίας Γραφῆς εἶδεν, δτι οἱ Πάπαι δὲν διεφύλαξαν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας 'Αποστολικῆς Ἔκκλησίας, ἀλλὰ προσέθεσαν πολλάς νέας ίδικάς των διδασκαλίας καὶ συνηθείας. Διὰ τοῦτο ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐργασθῇ μὲ δλας του τὰς δυνάμεις διὰ τὴν διόρθωσιν (τὴν μεταρρύθμισιν) τῆς Παπικῆς Ἔκκλησίας. Τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν, δταν μετέβη εἰς τὴν Βιττεμβέργην δό δομινικανὸς μοναχὸς Τέτζελος καὶ ἐπώλει συγχώροχάρτια, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ 10ου. 'Ηδύνατο δηλαδὴ δό κάθε χριστιανὸς νὰ ἀγοράζῃ τὴν συγχώρησιν τῶν ἀμαρτιῶν του. Κατόπιν τούτου δό Λούθηρος τῷ 1517, κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Κυριακῆς τῶν 'Αγίων Πάντων, ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὴν θύραν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὰ 95 ἄρθρα του (Θέσεις), διὰ τῶν δποίων ἥλεγχε τὰς καταχρήσεις τῶν Παπῶν καὶ ἐκάλει τοὺς χριστιανούς νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν Ἔκκλησίαν. 'Απὸ τότε δό Λούθηρος καὶ δμιλῶν καὶ γράφων παρεκίνει καὶ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς χριστιανούς νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν Παπικὸν ζυγὸν καὶ νὰ καταργήσουν πᾶσαν συνήθειαν καὶ πᾶσαν διδασκαλίαν τῆς Ἔκκλησίας, μὴ ἀναγεγραμμένην ρητῶς εἰς τὴν 'Αγίαν Γραφήν.

'Ο Πάπας κατ' ἀρχὰς δὲν ἔθεώρησε σπουδαῖον τὸ κίνημα τοῦτο. "Οταν δύμως ἔμαθεν, δτι τὸ κήρυγμα τοῦ Λουθήρου ἔξηπλώνετο εἰς τὰς γερμανικάς χώρας μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα, ἐκάλεσε τὸν Λούθηρον εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ ἀπολογηθῇ, καὶ ἐπειδὴ δὲν μετέβη, τοῦ ἔστειλεν ἀφορισμόν. 'Ο Λούθηρος, δταν ἔλαβε τὸ ἔγγραφον τοῦ ἀφορισμοῦ, χωρὶς καθόλου νὰ

άνησυχήσῃ, τὸ ἔκαυσεν ἐνώπιον ἀπείρου πλήθους χριστιανῶν, τὸ ὄποιον εἶχε μὲ τὸ μέρος του.

'Ενῷ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἔξηπλοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν, ἄλλος ἔχθρός τοῦ Παπισμοῦ παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἐλβετίαν, ὁ ἐφημέριος τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Ζυρίχης Σβίγγηλος. Οὗτος λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν πώλησιν συγχωριαρχαρτίων εἰς τὴν Ἐλβετίαν, ἥρχισε τῷ 1519 νὰ κηρύττῃ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ κήρυγμα τοῦ Σβίγγηλου ἐπροκάλεσεν ἐμφύλιον πόλεμον εἰς τὴν Ἐλβετίαν, κατὰ τὸν ὄποιον ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὁ Ἰδιος τῷ 1531. Τὸ ἔργον δύως τοῦ Σβίγγηλου ἔφερεν εἰς πέρας ὁ ἐκ Νοῦδων τῆς Γαλλίας Καλβῖνος καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ὑπερίσχυσεν ἡ μεταρρύθμισις, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἐλβετίας ὀνομάσθη Καλβινική.

'Ο Λούθηρος ἐδημιούργησεν ίδιαν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, τὴν ὄποιαν ἡκολούθησαν μέ τινας παραλλαγάς καὶ οἱ ἄλλοι μεταρρυθμισταί. Δυστυχῶς ὁ Λούθηρος κατήργησε πολλὰς ὅρθας διδασκαλίας καὶ συνθείεις τῆς ἀρχαίας Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τὰς ὄποιας ἔχει διαφυλάξει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Εἰς τὸ σφάλμα αὐτὸς περιέπεσε, διότι ἀπέρριψε τὴν Ἱεράν Παράδοσιν ἐνῷ ἡ Ἱερά Παράδοσις, ἡτις περιέχεται εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ εἶναι σεβαστή. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀπορρίψεως τῆς Ἱεράς Παραδόσεως ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία μεταξὺ τῶν ἀκολουθησάντων τὴν μεταρρύθμισιν πλείστων Ἐκκλησιῶν, αἵτινες εἶναι κεχωρισμέναι καὶ μόνον συγγένειάν τινα ἀναγνωρίζουν μεταξύ των, ἐπειδὴ κοινὴν πηγὴν τῶν διδασκαλιῶν των ἔχουν τὴν Ἄγιαν Γραφήν. Αὐτὸς τὸ πλήθος τῶν Ἐκκλησιῶν ἐδημιούργηθη, διότι κάθε θεολόγος δύναται νὰ ἔρμηνεύσῃ τὴν Ἄγιαν Γραφὴν σύμφωνα μὲ τὴν ίδικήν του ἀντίληψιν, δοσὶ δὲ παραδέχονται τὴν διδασκαλίαν του δύνανται νὰ σχηματίσουν ίδικήν των Ἐκκλησίαν.

Κατὰ τὸν Λούθηρον πηγὴ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μόνον ἡ Ἅγια Γραφή, ἡ δὲ λατρεία πρέπει νὰ τελήσῃ εἰς τὴν γλώσσαν ἑκάστου χριστιανικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῶν ἐπτά μυστηρίων τὰ πέντε εἶναι ἀπλαῖ χριστιανικαὶ τελεταὶ καὶ μόνον τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εύχαριστία μεταδίδουν θείαν χάριν.

Εἰς τὴν εὐχαριστίαν ὅμως δὲν δέχεται, ὅτι ὁ ἄρτος καὶ οἶνος μεταβάλλεται εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Οἱ κληρικοὶ εἶναι ἀπλοὶ ὑπάλληλοι, οἱ δόποιοι πρέπει νὰ ζοῦν βίον ἀμεμπτον, καὶ ἔχουν δύο μόνον βαθμούς, τὸν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τὸν τοῦ διακόνου. Ἐορτᾶς ὁ Λούθηρος ἐδέχθη μόνον τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν (Γέννησις τοῦ Σωτῆρος, Βάπτισις, Ἀνάστασις κτλ.).

**51. ΑΓΩΝΕΣ ΠΡΟΣ ΕΞΑΠΛΩΣΙΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ
ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.**

Μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἡκολούθησαν τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τῶν πιστῶν εἰς τὸν Πάπαν ἀνεπτύχθη φοβερὸν μῆσος. Διὰ τοῦτο ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κάρολος ὁ 5ος, ὅστις ὑπερήσπιζε τὸν Πάπαν, συνεκάλεσε τὸ ἔτος 1521 συνέδριον τῶν ἡγεμόνων εἰς τὸ Βόρμυ τῆς Γερμανίας, εἰς τὸ δόποιον ἐκάλεσε καὶ τὸν Λούθηρον. Ὁ Λούθηρος μὲ πολὺ θάρρος ὑπεστήριξε τὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἥρνθη νὰ παύσῃ τὸ κύρυγμά του. Τότε οἱ ἡγεμόνες διηρέθησαν εἰς δπαδούς τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ δπαδούς τοῦ Παπισμοῦ, μεταξὺ τῶν δόποιων ἦτο καὶ ὁ Κάρολος. Τῷ 1527 ἔγινε καὶ ἔτερον συνέδριον τῶν ἡγεμόνων εἰς τὸ Σπάιερ τῆς Γερμανίας, εἰς τὸ δόποιον ὑπερίσχυσεν ἡ μερίς τοῦ Καρόλου καὶ ἀπεκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν. Τότε οἱ δπαδοί τοῦ Λουθήρου διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ συνεδρίου καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν διαμαρτυρόμενοι ἡ προτεστάνται.

"Αγριοι ἐμφύλιοι πόλεμοι τότε ἔλαβον χώραν εἰς τὴν Γερμανίαν, κατὰ τοὺς δόποιους ἄφθονον χριστιανικὸν αἷμα ἔχύθη ἐν ὀνόματι Ἐκείνου, ὅστις ἔχυσε τὸ ἴδικόν του αἷμα, διὰ τὴν εἰρήνην τῶν ἀνθρωπῶν. Εἰς τοὺς πολέμους αὐτοὺς ἀνεμίχθησαν ὑπὲρ τῶν μεταρρυθμιστῶν οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, προσπαθοῦντες μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν νὰ ταπεινώσουν τὸν Κάρολον. Οἱ πόλεμοι οὗτοι ἐτελείωσαν μὲ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας (πόλεως τῆς Πρωσσίας), κατὰ τὴν δόποιαν οἱ προτεστάνται ἔλαβον πλήρη ἐλευθερίαν.

‘Η μεταρρύθμισις ἐξηπλώθη ἀπό τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἐλβετίαν καὶ εἰς δὲ ληγ σχεδὸν τὴν Βόρειον καὶ Κεντρικὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ κατόπιν αἱματηρῶν ἐμφυλίων πολέμων. Οἱ πλέον καταστρεπτικοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔγιναν εἰς τὴν Γαλλίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν εἰσῆγαγε τὸν προτεσταντισμὸν δὲ βασιλεὺς Φραγκίσκος δὲ πρῶτος. ’Αλλ’ οἱ Παπικοὶ ἤγειρον σκληρούς διωγμούς κατὰ τῶν Προτεσταντῶν, τοὺς διοίους ἔλεγον Οὐγενότους δηλαδὴ νυκτερινά φαντάσματα, διότι ἐκ φόβου ἐλάτρευον τὸν Θεόν τὴν νύκτα. ’Ο ἐμφύλιος αὐτὸς θρησκευτικὸς πόλεμος εἰς τὴν Γαλλίαν ἔγινεν ἀγριώτατος, ὅταν ἔλαβε καὶ πολιτικὸν χαρακτῆρα. ’Ανεμίχθησαν εἰς αὐτὸν οἱ ἐρίζοντες διὰ τὸν Γαλλικὸν θρόνον δοῦκες Γυῆαι καὶ οἱ πρίγκηπες Βουρβῶνοι. Καὶ οἱ μὲν Γυῆαι ἐτάχθησαν μὲ τοὺς Παπικούς, οἱ δὲ Βουρβῶνοι μὲ τοὺς Προτεστάντας. ’Ἐπειδὴ δὲ ὑπερίσχυον οἱ Παπικοί, ἐξηκολούθησεν δὲ διωγμὸς τῶν Οὐγενότων μέχρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1789). Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μυριάδες Οὐγενότων ἐσφάγησαν, 70 δὲ χιλιάδες περίπου ἐξ αὐτῶν ἡναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Μετὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπαναστασιν ἔκαστος Γάλλος, ἡδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἔχῃ τὰς θρησκευτικάς του πεποιθήσεις.

Τέλος ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν. ’Ἐπειτα ἀπὸ πολλούς διωγμούς ὑπερίσχυσε τῷ 1558 ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ καὶ συνετάχθησαν τὰ 39 ἄρθρα τῆς πίστεως τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας. ’Η θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις τῆς Ἀγγλίας ἐσεβάσθη πολλάς ἀρχαίας χριστιανικάς παραδόσεις καὶ τελετάς, διετήρησε δὲ τοὺς τρεῖς βαθμούς τῆς ἱερωσύνης. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζεται Ἐπισκοπικὴ ἢ Ἐπισκοπιανή. ’Εκ τῆς Ἀγγλίας διεδόθη ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀμερικὴν, διόπου πλεῖσται ἐπισκοπιαναὶ Ἐκκλησίαι ἴδρυθησαν.

52. ΠΑΙΔΕΙΑ, ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΩΝ.

‘Η Χριστιανικὴ παιδεία τῶν προτεσταντῶν ἔφθασεν εἰς πρόσδον ἀξιοζήλευτον. Πολλαὶ θεολογικαὶ σχολαὶ ἴδρυθησαν,

πρὸ πάντων εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὰς ὅποιας φοιτοῦν καὶ διδάσκονται, ὅχι μόνον Διαμαρτυρόμενοι, ἀλλὰ καὶ Ὁρθόδοξοι καὶ Παπικοί. Μεταξὺ τῶν Προτεσταντῶν παρουσιάσθησαν πρώτης τάξεως θεολόγοι, τῶν ὅποιων πάντες θαυμάζουν τὰ σοφά συγγράμματα. Ἡ μεγάλη αὕτη πρόοδος τῆς θεολογικῆς παιδείας εἰς τοὺς Προτεστάντας ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ κληρικοὶ τῶν πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μορφωμένοι, ἐπειδὴ τὸ σπουδαιότερον ἔργον των εἶναι τὸ κήρυγμα. Ἐκτὸς τούτου αἱ Προτεσταντικαὶ Ἑκκλησίαι ἀμιλλῶνται μεταξὺ των τίς θὰ ἐπιδείξῃ μεγαλυτέραν πρόοδον.

Ἡ διοίκησις τῶν Προτεσταντικῶν Ἑκκλησιῶν ἀνατίθεται εἰς ἐπιτροπὰς ἀπὸ κληρικούς καὶ λαϊκούς, αἱ δποῖαι διορίζονται ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας ἢ ἀπὸ τὰς κοινότητας. Αἱ ἐπιτροπαὶ αὗται διοικοῦν ὡς ἀνώτεραι ἀρχαὶ. Εἰς τὰς Ἑκκλησίας τῶν διαφόρων πόλεων διευθύνουν πρεσβύτεροι, οἱ λεγόμενοι ἔφοροι, μὲ συμβούλιον ἀπὸ λαϊκούς. Τὰς ἔφορείας αὐτὰς ἐποπτεύει ἡ γενικὴ ἔφορεία. "Ἀλλοτε τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν εἶχον οἱ ἡγεμόνες, ἀλλὰ συνέβαινεν οἱ ἡγεμόνες νὰ μὴ εἶναι Προτεστάνται ἢ ἔζήτουν νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἰδικάς των διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο εἰς πολλάς Προτεσταντικάς χώρας διοικεῖ τὴν Ἑκκλησίαν ἐλευθέρως ἐπιτροπὴ καὶ ἐποπτεύει μόνον ἡ πολιτεία.

Ἡ λατρεία τῶν Προτεσταντῶν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὸ κήρυγμα καὶ ὀλίγους ὅμνους. Οἱ ναοί κτίζονται συνήθως κατὰ τὸν Γοτθικὸν ρυθμόν, στολίζονται δὲ ἐσωτερικῶς μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ μὲ ρητὰ ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀναγραφόμενα ἐπὶ τῶν τοίχων. Μερικοὶ ναοὶ στολίζονται καὶ μὲ εἰκόνας ζωγραφισμένας εἰς τοὺς ὄπλοπίνακας τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων.

Τὰ ἥμη τῶν Προτεσταντῶν δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἄριστα, διότι ἥρχισε νὰ ἐπικρατῇ εἰς αὐτοὺς ἀδιαφορία τις πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ τὸ συχνὸν κήρυγμα εἰς τοὺς ναοὺς ἀνέπτυξεν ἀρκετὰ τὸ αἴσθημα τῆς φιλανθρωπίας. Τὰς Προτεσταντικάς χώρας στολίζουν πλήθος φιλανθρωπικὰ καταστήματα, προστατεύοντα τοὺς δυστυχεῖς. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰ ἴδρυματα, τὰ ὅποια φροντίζουν διὰ τὴν ἡθικὴν μόρφωσιν τοῦ

λαού. 'Ιδρυθησαν τέλος ἀρκεταὶ χριστιανικαὶ ἔταιρεῖαι, αἱ δόποιαι στέλλουν ἵερα ποστόλους εἰς τοὺς ἀπολιτίστους λαούς, διὰ νὰ τοὺς μορφώσουν, διαδίδοντες εἰς αὐτοὺς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Σήμερον δὲ ἀριθμὸς τῶν Προτεσταντῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀνέρχεται εἰς τὰ 200 ἑκατομμύρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.

53. ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΠΙΣΜΟΝ.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Πάπαι κατέβαλον μεγάλας προσπαθείας διὰ νὰ ύποτάξουν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔζήτησαν νὰ ἔξεγειρουν τοὺς ἡγεμόνας κατὰ τῶν Τούρκων. "Ἡλπίζον ὅτι θὰ ἔξησφάλιζον τὴν ύποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, δταν οἱ ἡγεμόνες κατελάμβανον τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Εἰς τὰς προτροπὰς δύμως ταύτας δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι οἱ ἡγεμόνες. Δὲν ἦσαν πλέον τυφλὰ ὄργανα τῶν Παπῶν. Ἐπειδὴ οἱ Πάπαι δὲν ἔπειτο χρονικούν νὰ ἔξεγειρουν τοὺς ἡγεμόνας, ἔθεσαν εἰς ἐνέργειαν πρὸς ύποταγὴν τῶν Ὁρθοδόξων τὸ μέσον τοῦ προσηλυτισμοῦ. Πλήθος μοναχῶν, διαφόρων μοναχικῶν ταγμάτων τῆς Δύσεως, διεσπάρησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἔκεῖ μὲ διάφορα μέσα, κυρίως δὲ μὲ τὴν Ἱδρυσιν σχολείων, ἐνήργουν προσηλυτισμόν. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν μοναχῶν τούτων ἦσαν οἱ Ἰησουῖται. "Άλλο μέσον προσηλυτισμοῦ μετεχειρίσθησαν οἱ Πάπαι τὴν Ἱδρυσιν σχολῆς εἰς Ρώμην ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς Ἐλληνας. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην προσειλκύοντο καὶ ἐσπούδαζον Ἐλληνες ἀρνησθητικοί, ἐστέλλοντο δὲ κατόπιν εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἐνήργουν προσηλυτισμόν. Τῷ 1622 ἰδρύθη εἰς τὴν Ρώμην ἡ ἔταιρεία «Ρωμαϊκὴ προπαγάνδα» συντηρούσσα σπουδαῖον κολλέγιον. Σκοπός της ἦτο νὰ κάμη χριστιανούς τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸν Παπισμὸν πάντας τοὺς χριστιανούς.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἦσαν ἀσήμαντα

άναλογως τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπέτυχον νὰ ἰδρύσουν Οὐνιτικὸν Πατριαρχεῖον ἐν Συρίᾳ, τὸ δποῖον περιέλαβε τοὺς προσηλυτισθέντας Ὁρθοδόξους τῆς Συρίας, Καραμανίας, Μεσοποταμίας καὶ Αἴγυπτου (§ 41). Οἱ Ἐπίσκοποι τοῦ Πατριαρχείου τούτου ἐκλέγουν Πατριάρχην καὶ ἡ ἐκλογὴ ἐπικυρώθηται ἀπὸ τὸν Πάπαν. Οἱ Παπικοὶ οὗτοι ἀνέρχονται εἰς 120.000 περίπου. Ἐλάχιστοι Οὐνῖται ἔγιναν ἐπίσης εἰς τινας νήσους τῆς Ἑλλάδος. Περισσότερον δμως ἐπέτυχεν δ προσηλυτισμὸς μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Οὐγγαρίας, Σλαβωνίας, Δαλματίας καὶ τινῶν ἄλλων σλαυϊκῶν μερῶν. Ἐπίσης ἀποτελεσματικῶς ἐνήργησαν οἱ Παπικοὶ εἰς τινας Ὁρθοδόξους κοινότητας. Τὰς εἶχον ἰδρύσει πρὸ πάντων Ἑλληνες ἐκπατρισθέντες, ἀφ' ἐνδὸς λόγῳ τῶν τουρκικῶν διωγμῶν καὶ ἀφ' ἐτέρου χάριν ἐμπορίου. Τοιαῦται κοινότητες ύπηρχον εἰς τὴν Ἐνετίαν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας.

Οἱ Πάπαι ἔξηκολούθησαν τὰς ἐνεργείας των, ἵνα ὑπαγάγουν εἰς τὴν ἔξουσίαν των τούς Ὁρθοδόξους καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν πλείστων Ὁρθοδόξων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τοὺς ἐκάλουν μὲ διαφόρους ἔγκυκλους νὰ προσέλθουν εἰς τὸν Παπισμόν. Εἰς τὰς ἔγκυκλους ταύτας δ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τὸν ὅποῖον συνήθως ἀπηυθύνοντο, ἀπήντα καταλλήλως καὶ ἀπεδείκνυεν εἰς τοὺς Πάπας, δτι ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὡς πρὸς τὰ δόγματα, καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὴν λατρείαν. Συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀποβάλουν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν των πᾶσαν καινοτομίαν καὶ νὰ ἔνωθοῦν μὲ τὴν Ὁρθόδοψιν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δπως ἐδίδαξε ταύτην δ Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι, νὰ ἀποτελέσουν δὲ μὲ αὐτὴν τὴν Μίαν, Ἀγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, μὲ κεφαλὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Εἶναι πιθανὸν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ ἐπιτύχῃ μία τοιαύτη ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἔστω καὶ μὲ ἀμοιβαίας ύποχωρήσεις μὴ βλαπτούσας τὰς βάσεις τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδοξίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἥρχισαν νὰ ἐργάζωνται διάσημοι θεολόγοι καὶ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἔχοντες ὡς πρόγραμμά των τὴν ἔνότητα τῶν χριστιανῶν, δπως ἀποτελεσθῆ μία ποίμνη καὶ εἰς ποιμὴν κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Ἰησοῦ.

54. ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗΝ.

Μετά τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Προτεσταντισμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν, Ἐλβετίαν, Ἀγγλίαν καὶ ἄλλας χώρας καὶ τὴν Ἰδρυσιν τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, πολλοὶ ἐπιφανεῖς θεολόγοι Προτεστάνται ἐξεδήλωσαν τὴν ἐπιθυμίαν των νὰ ἔλθουν εἰς φιλικάς σχέσεις μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ο πρῶτος, δοτὶς ἡθέλησε νὰ συνάψῃ σχέσεις μὲ τὴν Ὁρθόδοξιαν, ἐνῷ διήρκει ἀκόμη ὁ ἀγών τῆς μεταρρυθμίσεως, ἦτο ὁ βοηθός τοῦ Λουθήρου Μελάγχθων.

Οὗτος τῷ 1569 ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἰωάσαφ. Εἰς ταύτην καθίστα εἰς αὐτὸν γνωστόν, δτὶ οἱ Προτεστάνται ἔχουν ως βάσιν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὸν συνέχαιρε, διότι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διεφύλαξεν ἀμετάβλητον τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Μὲ παρόμοιον τρόπον ἔγραψαν κατόπιν διάφοροι Προτεστάνται θεολόγοι εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ ἐπρότεινον τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δηλοῦν, ἐάν θὰ ἀκολουθήσουν τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθόδοξίας.

Ο Πατριάρχης ἔδειξε συμπάθειαν εἰς τὸν Προτεσταντισμόν, διότι κατεπολέμησε τὰς καταχρήσεις τῶν Παπῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας τῶν. Ἄλλ' οὐδέποτε ἐπεδοκίμασε τὴν ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν ἀπόρριψιν πάσης χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία δὲν ἀναφέρεται ρητῶς εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἀπαντήσεις του πρὸς τὰς προτάσεις τῶν Προτεσταντῶν ἀνέπτυξεν εἰς αὐτούς, δτὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία συμφωνεῖ πρὸς τὴν Προτεσταντικὴν ως πρὸς τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν καινοτομιῶν, τὰς ὅποιας εἰσήγαγεν ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία εἰς τὸν Χριστιανισμόν, δὲν θὰ συμφωνήσῃ ὅμως ποτὲ μὲ τὴν περιφρόνησιν τῶν Προτεσταντῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Παράδοσιν. Αἱ προσπάθειαι αὗται διαφόρων Προτεσταντῶν θεολόγων ἐξηκολούθησαν μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Δὲν ἔφθασαν εἰς εὐχάριστον ἀποτέλεσμα, διότι αἱ δογματικαὶ διαφοραὶ εἶναι σημαντικαί.

Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα αἱ φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Προτεσταντῶν ἐχαλαρώθησαν. Διάφοροι Ἱε-

ραποστολικαὶ ἔταιρεῖαι συνεστήθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν, Ἐλβετίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικήν, καὶ διέσπειραν ἱεραποστόλους εἰς τὴν Ἀνατολήν. Αὕται διέδιδον τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἴδρυσον σχολεῖα πρὸς ἔξαπλωσιν τῆς παιδείας. Κατ’ ἀρχὰς αἱ ἐνέργειαι αὗται τῶν ἱεραποστόλων ἐθεωρήθησαν εἰλικρινεῖς καὶ σκοπὸν ἔχουσαι τὴν μόρφωσιν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τοῦτο τὸ Πατριαρχεῖον ἐπέτρεψε νὰ μεταφράσουν τὰς Ἀγίας Γραφὰς εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἑλληνικὴν γλώσσαν καὶ νὰ τὰς διαδῶσουν. Ἀλλ’ ὅταν ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ προσηλυτίζουν τοὺς ὄρθιοδόξους καὶ νὰ διαδίδουν κρυφίως διάφορα βιβλία προσβάλλοντα τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ἐξηγέρθησαν τότε πάντες ἐναντίον των καὶ κληρικοὶ λαϊκοί. Οὕτως αἱ προσπάθειαι αὗται τῶν Προτεσταντῶν ἀπέτυχον καὶ ἐλάχιστον ἀριθμὸν Ὁρθοδόξων ἡδυνήθησαν νὰ προσελκύσουν.

Ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς μεταφρασμένης, ἔλαβεν ἀφορμὴν ἡ Ἔκκλησία νὰ ἔξετάσῃ, ἐάν ἡ ἀνάγνωσις τῶν Ἀγίων Γραφῶν μεταφρασμένων ὠφελῇ τοὺς χριστιανούς. Ἐκ τῆς ἔξετάσεως τοῦ ζητήματος προέκυψεν, ὅτι ἡ μελέτη τῶν Ἀγίων Γραφῶν μεταφρασμένων δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν τὰς διδασκαλίας των καὶ νὰ ἔξαγάγωμεν ὄρθια συμπεράσματα. Μόνον διὰ τῆς ἐρμηνείας καὶ ἀναπτύξεως τοῦ πρωτόπου κειμένου τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ οὐχὶ διὰ τῆς μεταφράσεως ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀλάνθαστος κατανόησις τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἱ σχέσεις τῶν Προτεσταντῶν καὶ Ὁρθοδόξων εἶναι λίαν φιλικαί. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ ἡ μετάβασις πολλῶν Ὁρθοδόξων θεολόγων εἰς Προτεσταντικὰ πανεπιστήμια πρὸς εύρυτέρας σπουδάς, διότι ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη εἰς τὰ πανεπιστήμια ταῦτα, καλλιεργεῖται σπουδαίως. Ἡ τοιαύτη συνάφεια τῶν θεολόγων ἐπιστημόνων, εἶναι δυνατὸν μίαν ἡμέραν νὰ ἔχῃ ως ἀποτέλεσμα τὴν ἐπάνοδον τῆς Προτεσταντικῆς Ἔκκλησίας εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας. Τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ γίνη, ὅταν δὲν θὰ θεωρήται ἀντιτιθεμένη εἰς τὸν ἐγωὶσμὸν τῶν Προτεσταντῶν ἡ ὁμολογία τῶν ἐλλείψεών των καὶ ἡ ἀναγνώρισις, ὅτι μόνη ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατο-

λική 'Εκκλησία διετήρησε σώαν καὶ ἀκεραίαν τὴν χριστιανικήν πίστιν.

55. ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ
ΑΓΓΛΙΚΑΝΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΟΥΣ.

'Η 'Αγγλικανική 'Εκκλησία, ώς εἴδομεν, δὲν ἡκολούθησεν ὅλας τὰς διδασκαλίας τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ διὰ τοῦτο ἀπετέλεσεν ἴδιαιτέραν 'Εκκλησίαν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται καὶ 'Ἐπισκοπιανή, διότι διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦ 'Ἐπισκόπου. Τοιαῦται 'Ἐπισκοπιανή 'Εκκλησίαι ἰδρύθησαν εἰς 'Αγγλίαν, 'Αμερικήν καὶ Αὐστραλίαν. Αὕτη, καίτοι διοικητικῶς εἶναι χωρισμέναι, συνδέονται ὅλαι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ ἀποτελοῦν τὴν 'Αγγλικανικήν ἢ 'Ἐπισκοπιανήν ἐν γένει 'Εκκλησίαν.

'Η 'Ἐπισκοπιανή 'Εκκλησία πλὴν τῆς διατηρήσεως τῶν τριῶν βαθμῶν τῶν κληρικῶν, ἥρχισε νὰ τελῇ τὰ τῆς λατρείας τῆς κατὰ παραπλήσιον τρόπον πρὸς τὴν 'Ορθόδοξον. Οὕτως οἱ ναοὶ τῆς κοσμοῦνται δι' εἰκόνων εἰς τὰ παράθυρα ἢ εἰς τοὺς τοίχους, εἰς πολλούς δὲ ναούς ἀνάπτονται κανδύλαι πρὸ τῶν εἰκόνων, χρησιμοποιοῦνται κηρία, θυμίαμα καὶ ψάλλονται ὅμνοι πρὸ τιμὴν τῶν 'Αγίων. Τέλος πρὸ τινῶν δεκαετηρίδων εἰσήχθη εἰς τὴν 'Ἐπισκοπιανήν 'Εκκλησίαν δι μοναχικὸς βίος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ μοναχικοῦ βίου τῆς 'Ορθοδόξου 'Ἐκκλησίας. 'Η τοιαύτη προσέγγισις πρὸς τὴν 'Ορθοδόξιαν, ἔδημιούργησεν εἰς πολλούς 'Αγγλικανούς θεολόγους τὴν ἵδεαν νὰ συνάψουν φιλίας μὲ τὴν 'Ορθόδοξον 'Εκκλησίαν, καὶ νὰ ἐπιδιώξουν τὴν ἔνωσιν τῶν δύο 'Εκκλησιῶν. 'Απὸ τοῦ 1842 ἥρχισε σπουδαῖα ἔνωτική κίνησις μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν, διάφοροι δὲ ἔκτοτε Σύνοδοι τῆς 'Αγγλικανικῆς 'Εκκλησίας ἔξεφρασσαν τὴν εὐχὴν τῆς ἔνώσεως. 'Η κατὰ τὸ 1862 συσταθεῖσα ἐταιρεία ἔξ 'Αγγλικανῶν 'Ἐπισκόπων καὶ θεολόγων τῆς 'Αγγλίας καὶ 'Αμερικῆς, καλουμένη 'Αγγλοηπειρωτική, πρὸς στενωτέραν ἔνωσιν τῶν 'Ἐπισκοπιανικῶν 'Εκκλησιῶν, ἀπεδοκίμασε πᾶσαν προσηλυτιστικὴν ἐνέργειαν μεταξὺ τῶν 'Ορθοδόξων καὶ πολλάκις ἔδειξε τὴν συμπάθειάν της πρὸς τούτους.

Τῷ 1899 δὲ Ἀχιεπίσκοπος Καντερβούριας ἔγραψε πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως εὐχόμενος ὑπέρ στενωτέρας σχέσεως καὶ ἐπικοινωνίας τῶν δύο Ἑκκλησιῶν. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ἡ σύστασις ἐπιτροπῆς πρὸς ἔξετασιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἑκκλησιῶν διαφορῶν. Αὕτη κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη σαφοῦς ἐκθέσεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἑκκλησίας. Συνετάχθη τότε ὑπὸ τῶν Ἀγγλικανῶν ἡ ἔκθεσις αὕτη, ἐκ τῆς ὁποίας κατεδείχθη, ὅτι ἡ ἔνωσις θὰ συναντήσῃ δυσκολίας τινάς, διότι οὗτε οἱ Ἀγγλικανοί εἰναι εὔκολον νὰ ἀπαρνηθοῦν τὰς ἀρχὰς των καὶ τὰς παραδόσεις των, οὗτε οἱ Ὁρθόδοξοι νὰ μεταβάλουν τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν παρέλαβον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἐποχήν. Αἱ δυσκολίαι αὖται δὲν ἔθεωρήθησαν ἀνυπέρβλητοι καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὸν Εὑρωπαῖκόν πόλεμον τοῦ 1914 καὶ πάλιν ζωηροτάτη κίνησις ἐσημειώθη πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἑκκλησιῶν. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1874 συσταθεῖσα ἑταῖρεία τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ Ὁρθόδοξου Ἑκκλησίας λειτουργεῖ μέχρι σήμερον καὶ μετέχουν ταύτης οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν θεολόγων τῶν δύο Ἑκκλησιῶν. Τὰ διάφορα συνέδρια, ἀτινα συνηθίζει νὰ-κάμνῃ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἑκκλησία, πάντοτε ἡσχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἔνωσεως μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἑκκλησίαν. Εἰς τὸ τελευταῖον συνέδριον τοῦ Λάμπεθ (συνοικία τοῦ Λονδίνου), εἰς τὸ ὁποῖον παρίστατο ἀντιπροσωπεία τῆς Ὁρθόδοξου Ἑκκλησίας ὑπὸ τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον, οἱ Ἀγγλικανοί Ἐπίσκοποι ἔξεδήλωσαν τὴν ἀγάπην των καὶ τὸν σεβασμὸν των πρὸς τὴν Ὁρθόδοξίαν καὶ τὴν περὶ ἔνωσεως ἐλπίδα των (1930).

Ἡ πλησιέστερον ίσταμένη πρὸς τὴν Ὁρθόδοξίαν Ἑκκλησία εἶναι ἡ Παλαιοκαθολική, Ἡ Ἑκκλησία αὕτη ἐδημιουργήθη, ὡς εἴπομεν, ἀπὸ τοὺς μὴ ἀναγνωρίζοντας τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα, τὸ ὁποῖον ἔθέσπισεν ἡ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ τοῦ 1870. Οἱ παλαιοκαθολικοί ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνας ἐπέτυχον νὰ σχηματίσουν ἰδικήν των Ἑκκλησίαν. Ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἑκκλησία περιέλαβε τοὺς Παλαιοκαθολικούς τῆς Γερμανίας, Ἐλβετίας, καὶ ἄλλων χωρῶν καὶ ἀνέδειξεν ἰδίους Ἐπισκόπους, ἵδρυσε δὲ εἰς Βέρνην θεολογικὴν σχολήν.

Οἱ Παλαιοκαθολικοί καὶ ἔνεκα τῆς προσεγγίσεώς των πρὸς

τὴν Ὁρθοδοξίαν, διότι σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέρριψαν καὶ ἄλλας παπικάς καινοτομίας, καὶ διὰ νὰ ἔχουν τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ὁρθοδόξων κατὰ τοῦ πολεμοῦντος αὐτούς Παπισμοῦ, ἐπιθυμοῦν τὴν ἔνωσιν τῶν μὲ τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἐπανειλημμένως συνεκάλεσαν συνέδρια, εἰς τὰ δοῖα παρεκάθησαν ἀντιπρόσωποι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ταῦτα οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἀπεδέχθησαν κατ' ἀρχὴν νὰ ἀκολουθήσουν πᾶσαν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ σχίσματος. Συνεπῶς οὐδεμίᾳ δυσκολίᾳ ὑφίσταται διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν μὲ τοὺς Ὁρθοδόξους. Ὅπολειπεται ἥδη ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐνώσεως, ἀφοῦ προηγουμένως καθορισθοῦν σαφῶς αἱ ἀντιλήψεις τῶν Παλαιοκαθολικῶν διὰ τινας διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

56. ΣΧΕΣΙΣ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑΣ.

"Ἐκαστον Πατριαρχεῖον καὶ ἑκάστη αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ὡς πρὸς τὴν ἑσωτερικὴν διοίκησιν ἔχουν πλήρη ἐλευθερίαν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀποτελοῦν μέλη τοῦ σώματος τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ δοῖον κεφαλὴ εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Μεταξὺ ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, εἰς τὸ δοῖον ἀποδίδομεν πρωτεῖον τιμῆς. Τοῦτο ἔγινε, διότι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε γίνει Πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ τὸ κέντρον τῶν Ὁρθοδόξων χριστιανῶν καὶ συνάμα, διότι αἱ πλεῖσται Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἔδιδάχθησαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

'Απὸ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῶν διαφόρων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν συνέβησαν διάφορα γεγονότα καὶ διάφοροι μεταβολαὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Πολλαὶ νέαι σκέψεις καὶ διδασκαλίαι διεδόθησαν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἐκ τῶν δοῖων ἄλλαι μὲν ἐνισχύουν τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἡθικότητα τῶν χριστιανῶν, ἄλλαι δὲ παρέχουν προσκόμματα. Ἐπίσης τύποι τινὲς τῆς λατρείας καὶ συνήθειαι τινὲς τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς Ἐκ-

κλησίας ἔλαβον μορφὴν διάφορον ἀναλόγως πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκάστου χριστιανικοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο παρουσιάσθησαν πολλὰ ζητήματα εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, τὰ ὅποῖα ἀδυνατεῖ μόνη τῆς νὰ λύσῃ ἡ κάθε μία ἐξ αὐτῶν. Ὡτὸ λοιπὸν ἀνάγκη νὰ συζητήσουν μαζὶ ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι καὶ νὰ καθορίσουν ποιὰ μέσα πρέπει νὰ μεταχειρισθοῦν διὰ τὴν καλλιτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ των. Αὐτὰ ὅλα ἔχων ὑπ’ ὅψει του ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπρότεινε νὰ συγκληθῇ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, εἰς τὴν ὅποιαν νὰ λάβουν μέρος ὅλαι αἱ Ὀρθόδοξαι Ἐκκλησίαι.

Πρὶν κληθῆ ἡ σύνοδος, ἐθεωρήθη ὁρθὸν νὰ ὀρισθοῦν ποῖα θέματα θά συζητήσῃ διὰ νὰ τὰ μελετήσῃ πρότερον ἐκάστη Ἐκκλησίᾳ. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη ἐπιτροπὴ πανορθόδοξος εἰς τὴν Μονὴν Βατοπεδίου, τοῦ Ἅγιου Ὁρους, διὰ νὰ συντάξῃ πίνακα τῶν θεμάτων, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ συζητηθοῦν. Εἰς τὴν πανορθόδοξον ἐπιτροπὴν ταύτην ἔλαβον μέρος ἀντιπρόσωποι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Ἀντιοχείας, Σερβίας καὶ Ρουμανίας καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἑλλάδος, Κύπρου καὶ Πολωνίας. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνήλθε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1930 καὶ συνέταξε τὸν πίνακα τοῦτον, τὸν ὅποιον ἐδέχθησαν ὅλαι αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ γίνῃ προσύνοδος καὶ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις περὶ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Ἀνεμένετο νὰ συγκληθῆ ἡ προσύνοδος αὕτη καὶ κατόπιν ἡ σύνοδος πασῶν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἡ ὅποια θὰ ἐλάμβανεν ὄριστικὰς ἀποφάσεις, ἀλλ’ ἡ ἐκκρηξις τοῦ πολέμου δὲν ἐπέτρεψεν οὐδεμίαν ἐνέργειαν.

Τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ζητημάτων, ἀτινα θὰ συζητηθοῦν, εἶναι ἡ στενωτέρα σχέσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ μόρφωσις καὶ ἡ δργάνωσις τοῦ κλήρου, ἡ ἀνύψωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὁ τρόπος τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἀθεϊας καὶ τῆς ἀσεβείας μερικῶν χριστιανῶν καὶ αἱ σχέσεις πρὸς τὰς ἄλλας μὴ Ὀρθοδόξους χριστιανικάς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης θὰ συζητηθῆ ἡ ὄργάνωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων διὰ τοὺς ἀμαρτάνοντας κληρικούς, ἡ τέλεσις τῆς λατρείας μὲ τὸν ἰδιον τρόπον ὑφ’ ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων κ. λ. π.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγὴ

Σελ.

•Ορισμὸς καὶ πηγαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας	5
--	---

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ.

1. Ἡ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος. "Ιδρυσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας	7
2. Ἐπιφοίτησις τοῦ Ἅγ. Πνεύματος εἰς τοὺς Ἀποστόλους. "Ιδρυσις τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας	10
3. Θεραπεία χωλοῦ. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου	12
4. Ἡ ζωὴ τῶν πρώτων χριστιανῶν. Οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὴν φυλακήν.	14
5. Ἡ χειροτονία τῶν ἑπτὰ διακόνων καὶ ὁ λιθοβολισμὸς τοῦ Στεφάνου	16
6. Κλῆσις τοῦ Παύλου εἰς τὸ Ἀποστολικὸν ἀξίωμα	19
7. Ἡ πρώτη πορεία τοῦ Παύλου	21
8. Ἡ Ἀποστολικὴ Συνοδος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα	23
9. Δευτέρα Ἀποστολικὴ πορεία τοῦ Παύλου. "Ιδρυσις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν	25
10. Ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη Ἀποστολικὴ πορεία τοῦ Παύλου. Φυλακίσεις καὶ θάνατος αὐτοῦ	29
11. Οἱ Ἀπόστολοι Ἀνδρέας καὶ Πέτρος	33
12. Οἱ Λοιποὶ Ἀπόστολοι	36
13. Οἱ Εὐαγγελισταὶ Μᾶρκος καὶ Λουκᾶς καὶ οἱ ἀδελφόθεοι	40
14. Ἐμπόδια εἰς τὴν ἔξπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἰρέσεις	42
15. Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί. Μάρτυρες	46
16. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία Α' περιόδου	53
Α' Ἀποστολικοὶ πατέρες	55
Β' Ἀπολογηταὶ	58
Γ' Οἱ λοιποὶ Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς	60
17. Χριστιανικὴ τέχνη καὶ λατρεία κατὰ τὴν Α' περίοδον	66
18. Διοίκησις τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Α' περίοδον	68
19. Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν Α' περίοδον. Ἀσκηταὶ	70

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

20. Ο Θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ	Σελ.
21. Αἰρέσεις τῆς Β' περιόδου. Οικουμενικαὶ Σύνοδοι	72
22. Ἐξάπλωσις τῆς χριστιανικῆς Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Β' περίοδον	75
23. Διοίκησις τῆς Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Β' περίοδον	82
24. Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν Β' περίοδον. Μοναχικὸς Βίος	83
25. Χριστιανικὴ τέχνη καὶ λατρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν Β' περίοδον	86
26. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς Β' περιόδου. Α' Ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς	88
27. Β' Λατίνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς	92
	101

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ.

28. Τὸ Σχίσμα	105
29. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν. Καινοτομίαι τῆς Παπικῆς Ἑκκλησίας	108
30. Σταυροφορίαι	110
31. Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ Ἑκκλησία	113
32. Ἐξάπλωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Γ' περίοδον	114
33. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς Γ' περιόδου	117
34. Βυζαντινὴ τέχνη καὶ λατρεία. Δοϊκησις καὶ ἥθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν Γ' περίοδον	119
35. Η Παπικὴ Ἑκκλησία κατὰ τὴν Γ' περίοδον	124
36. Παιδεία, διοίκησις, λατρεία καὶ ἥθη τῆς Παπικῆς Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Γ' περίοδον.	126

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Κεφαλαίων πρώτων.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἑκκλησία.

37. Η Ὁρθοδόξος Ἑκκλησία ὑπὸ τοὺς τούρκους	129
38. Νεομάρτυρες	132
39. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Δ' περίοδον	134
40. Διοίκησις, λατρεία καὶ ἥθη τῶν Ὁρθοδόξων χριστιανῶν κατὰ τὴν Δ' περίοδον. Μοναχικὸς βίος	140
41. Τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων	142
42. Αἱ λοιπαὶ Ὁρθόδοξοι Ἑκκλησίαι. Βουλγαρικὸν σχίσμα	145

Κεφάλαιον δεύτερον.

Έκκλησιαστική ιστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

43. Ή ἐν Ἑλλάδι Ἑκκλησία μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/λεως.	148
44. Ή Ἐκκλησία ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν	150
45. Σύστασις καὶ διοίκησις τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος	152
46. Τὰ Ἑκκλησιαστικά γράμματα ἐν Ἑλλάδι	154
47. Λατρεία καὶ ἡθη τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος	156

Κεφάλαιον τρίτον.

Η παπικὴ Ἑκκλησία.

48. Πτῶσις τοῦ παπισμοῦ. "Ιδρυσις τῆς Ἑκκλησίας τῶν παλαιοκαθολικῶν	157
49. Παιδεία, διοίκησις, λατρεία καὶ ἡθη τῆς Παπικῆς Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Δ' περίοδον	159

Κεφάλαιον Τέταρτον.

Ο Προτεσταντισμός.

50. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Δύσιν. Διδασκαλία τῶν μεταρρυθμιστῶν	161
51. Ἀγῶνες πρὸς ἔξαπλωσιν τῆς μεταρρυθμίσεως. "Ιδρυσις τῶν προτεσταντικῶν Ἑκκλησιῶν	164
52. Παιδεία, διοίκησις, λατρεία καὶ ἡθη τῶν προτεσταντῶν	165

Κεφάλαιον πέμπτον.

Σχέσεις τῶν χριστιανικῶν Ἑκκλησιῶν.

53. Σχέσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἑκκλησίας πρὸς τὸν Παπισμὸν	167
54. Σχέσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἑκκλησίας πρὸς τὴν Προτεσταντικὴν.	169
55. Σχέσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἑκκλησίας πρὸς τοὺς Ἀγγλικανούς καὶ Παλαιοκαθολικούς	171
56. Σχέσις τῶν Ὀρθοδόξων Ἑκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας	173

³Εκτύπωσις - Βιβλιοδεσμία

N. B. ΔΕΛΗΔΗΜΗΤΡΗ

⁴Οδός Μάγεω 18 — Τηλ. 54.552

500